

Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova

Елена Рацеева

Донка Николова

Надежда Димитрова

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Учебник за 9. клас

CARTIER
e d u c a ț i o n a l

Acest manual este proprietatea Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Moldova.
Manualul școlar a fost realizat în conformitate cu prevederile Curriculumului la disciplină, aprobat prin ordinul
Ministerului Educației și Cercetării nr. 1381 din 30 octombrie 2019. Manualul a fost aprobat prin ordinul
Ministerului Educației și Cercetării nr. 367 din 25 martie 2024, ca urmare a evaluării calității metodic-științifice.

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: vanzari@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel/fax: 210 80 51. E-mail: codex@cartier.ro
cartier.ro
cartier.md

Colecția *Cartier educațional* este coordonată de Livia Stati
Autori: Elena Rațeva, Donka Nikolova, Nadejda Dimitrova
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Valeria Idjilov
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Bons Offices

Elena Rațeva, Donka Nikolova, Nadejda Dimitrova
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА 9. КЛАС
Ediția I, august 2024

© 2024, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Рацеева, Елена.

Български език и литература: Учебник за 9 клас/Елена Рацеева, Донка Николова, Надежда Димитрова;
Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. – Ed. 1-a. – [Chișinău]: Cartier, 2024 (Bons Offices). –
216 p.: il., tab. – (Cartier educațional/colecție coordonată de Livia Stati, ISBN 978-9975-79-896-9).

[680] ex.

ISBN 978-9975-86-786-3.

811.163.2(075.3)

P 276

Acest manual este proprietatea Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Moldova

Școala/Liceul	_____

Manualul nr. _____

Anul	Numele și prenumele elevului/elevei care a primit manualul	Anul școlar	Starea manualului	
			la primire	la returnare
1				
2				
3				
4				
5				

- Profesorul trebuie să controleze dacă numele elevului/elevei este scris corect.
- Elevii cărora le este destinat manualul nu trebuie să facă nici un fel de notații pe pagini.
- Rugăm ca manualele să fie păstrate cât mai îngrijit.
- Starea manualului se va înscrie folosind termenii: *nouă, bună, îngrijită, nesatisfăcătoare, proastă*.

Съдържание

Български език и литература

ПЪРВА ТЕМА: РОДИНА И РОДЕН ЕЗИК	8
Кирил Христов, <i>Българската реч</i>	10
Татяна Танасова-Тодорова, <i>Език мой роден</i>	11
Български книжовен език. Устна и писмена книжовна реч	12
Разговорна реч	14
Георги Барбаров, <i>Молдова</i>	16
Георги Барбаров, <i>Молба</i>	17
Некнижовна реч. Диалектизми.....	18
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове:	
Променливо и непроменливо Я	20
Народни предания, <i>Падането на Асеновата крепост, Краят на турската сила</i> <i>наближава, За Страхил войвода, когото куршум не хващал и сабя не сечала,</i> <i>Кара Кольо Хайдутина</i>	24
Народни песни за свободата, <i>Янке ле, бело момиче, Хайдушки песни</i>	25
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове:	
Правоговор и правопис на неударените гласни	28
Димитър Осинин, <i>...Хайдутството и песните са си съдействали...</i>	30
Камбаната на свободата	31
Добри Чинтулов, <i>Българи юнаци</i>	34
Повествование, описание и разсъждение в научния стил	36
Христо Ботев	40
Христо Ботев, <i>Народът вчера днес и утре</i>	45
Донка Петканова, <i>На парахода „Радецки“</i>	48
Христо Ботев, <i>Моята молитва</i>	50
Публицистичен стил. Описание, повествование и разсъждение в публицистичния стил	52
Захари Стоянов	54
Захари Стоянов, <i>Благословена румънска земя</i>	56
Официално-делови стил. Повествование и разсъждение в официално-деловия стил...	58
Описание в официално-деловия стил	60
Иван Вазов	62
Иван Вазов, <i>Пиянство на един народ</i> (от „Под игото“)	64
Тестови задачи	72

ВТОРА ТЕМА: МЪДРОСТ И ЩАСТИЕ	74
Пословици и поговорки	74
Константин Петканов, <i>Характерни черти на българина</i>	78
Преговор и обобщение по темата на изученото в предишните класове: из „Изворът на Белоногата“, из романа „Под игото“, из „Една българка“, из „На браздата“, из „Кумови гости“, из „Ангелинка“, из „По жътва“, из „Другоселец“	80
Занаят – златни ръце (Българска народна приказка)	85
Изисквания към качествата на речта: правопис и правоговор на съгласните в българския език	88
Ученият син и неученият татко (Българска народна приказка)	90
Изисквания към качествата на речта: точност и яснота	92
Чисти дрехи – сладко ядене (Българска народна приказка)	94
Хитър Петър и „търговецът“ (Българска народна приказка)	95
Кирил Христов „Какъв е българинът“	97
За Бай Ганьо и някои други.	
Алеко Константинов, <i>Бай Ганьо на изложение в Прага</i>	99
Подбор на изразните средства с оглед на адресата	102
Тестови задачи	104
ТРЕТА ТЕМА: ХУДОЖНИКЪТ И НЕГОВАТА ТВОРБА	106
Ангел Каралийчев, <i>Мадарска легенда</i>	106
Изисквания към качествата на речта: стегнатост и благозвучие	108
Добри Войников	110
Добри Войников, <i>Криворазбраната цивилизация</i>	112
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове:	
Съществително, прилагателно и числително име	122
Алеко Константинов, <i>Какво? Швейцария ли?!...</i>	124
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове:	
Съчинение разсъждение на литературна тема и есе	127
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове: Местоимения	128
Елин Пелин	130
Елин Пелин, <i>Косачи</i>	132
Елин Пелин, <i>Сиромашка радост</i>	136
Елин Пелин, <i>На оня свят</i>	140
Редактиране на собствено съчинение разсъждение	144
Йордан Йовков	146
Йордан Йовков, <i>Кошута</i>	148
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове: Глагол	154
Тестови задачи	156

ЧЕТВЪРТА ТЕМА: КРАСОТА И ОБИЧ	158
Татяна Танасова-Тодорова, <i>Лазаровден в Болград</i>	158
Георги Константинов, <i>Похвално слово</i>	159
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове:	
Пунктуация в сложното съчинено и сложното съставно изречение	160
Пейо Крачолов Яворов	162
Пейо Крачолов Яворов, <i>Родина</i>	162
Пейо Крачолов Яворов, <i>Арменци</i>	164
Димчо Дебелянов, <i>Да се завърнеш в бащината къща</i> . .	169
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове:	
Пунктуация в сложното смесено изречение	172
Мишо Хаджийски, <i>Коледа в Таврия</i>	174
Преговор и обобщение на изученото в предишните класове:	
Пунктуация при пряка реч и цитиране	180
Мишо Хаджийски, <i>Кръчмата на Мънзула</i>	182
Златомир Златанов, <i>Чедата на България</i>	188
Андрей Германов, <i>У дома</i>	191
Павел Матев, <i>Родната къща</i>	192
Нико Стоянов, <i>Завинаги</i>	194
Нико Стоянов, <i>Нещо от Балкана</i>	195
Илия Вълков, <i>Родно слово</i>	197
Петър Бурлак-Вълканов, <i>Край ти мой небесносин</i> . .	198
Петър Бурлак-Вълканов, <i>Ти ли пак ме зовеш</i> . .	199
Петър Бурлак-Вълканов, <i>И попитах</i>	200
Петър Бурлак-Вълканов, <i>Българи в чужбина</i>	201
<i>Тестови задачи</i>	202
Тест 1.	202
Тест 2.	204
Таблицы	207

От днес нататък, не при-
маме, истражуваме писма по по-
начин: извънре на писмото в-
место Мродни, Карлово, извън на-
писаните за Паси: Утърз Василъ Кардмидъ

Български език и литература

на У. К. Утърз Когато се вносат от сета
свобода за В. К. прогностичен на Птрд.
символически. До това не е имало
да писват.

Ас. Дур. Кардмидъ.

Какво искаме повече, Кардмидъ
От днес нататък си сме свободни.

В. М. Кий.

РОДИНА И РОДЕН ЕЗИК

Справка от Тълковния речник

Език₁ м. – 1. Подвижен орган в устата на човек и висши животни; 2. Нещо, което напомня човешки или животински език, например изгънъл край на пламък, увиснало топче на звънец.

Език₂ м. – 1. Средство за общуване между хората, за размяна на мисли, чувства, впечатления с помощта на говор или писмо. *Говорим език. Писмен език. Български език. Дорде език живее, народът не умира.* 2. Словесни средства, с които си служи отделен човек (обикновено за писател) *Езикът на Иван Вазов.* 3. Изразни средства и особености, присъщи на отделен вид словесни произведения. *Език на народните песни. Поетически език. Научен език. Вестникарски език.*

Знаменитият баснописец на древна Гърция Езоп бил роб на философа Ксант. Веднъж Ксант решил да си покани гости и заповядал на Езоп да приготви най-хубавата гозба. Езоп купил езици и приготвил от тях три ястия. Ксант попитал Езоп защо предлага толкова езици. Езоп отговорил: „Ти заповяда да купя най-хубавото. А кое на света може да бъде по-хубаво от езика? С помощта на езика се строят градове, развива се културата на народите. С помощта на езика изучаваме културата и получаваме знания, с помощта на езика хората могат да се разбират един с друг, да разрешават различни въпроси, да питат, приветствуват, помиряват се, изпълняват молби, вдъхновяват се за подвизи, изразяват радост, ласка, обясняват се в любов. Затова трябва да се смята, че няма нищо на света по-хубаво от езика.”

Това разсъждение много допаднало на Ксант и гостите му.

Друг път Ксант наредил на Езоп да купи за обяд най-лошото. Езоп отишъл и купил пак езици. Всички се учудили. Тогава Езоп започнал да обяснява на Ксант: „Ти ми заповяда да потърся най-лошото. А кое на света е по-лошо от езика? Посредством езика хората огорчават и разочароват един друг, посредством езика може да се лицемери, да се измамва, да се хитрува, да се правят кавги. Езикът може да направи хората врагове, той може да предизвика война, езикът заповядва да се разрушават градове и даже цели държави, той може да донесе в живота ни скръб и злини, да предава, да оскърбява. Може ли да има нещо по-лошо от езика?”

Преданието говори, че не на всички било приятно да слушат този отговор на Езоп...

1. Кое от твърденията на Езоп за езика ти е по-близко:

Езикът е най-доброто нещо в света.

Езикът е най-лошото нещо в света.

2. Аргументирай се, като допълниш аргументацията на Езоп.

3. Припомни си българските пословици, с които Езоп би могъл да илюстрира своето мнение, за да представи езика като най-доброто нещо.

4. Потърси сред пословиците на стр. 74-77 тези, които описват езика като нещо лошо.

Анализирай аргументите и ги сравни с тези на Езоп.

„Думата е страшно нещо: в нея са затворени изразните средства на всички изкуства: бои, линии, форми, движения, звукове – всичко, стига да можеш да боравиш с тия нейни богатства“.

Йордан Йовков

„Езикът ни е дивен. И в него е заложен за онова хубаво, което ние ще създадем, за да се отплатим на бащи и деди за онова, което те са създали за нас. Той е активен език. Во всяка негова дума има меч, длето и мускули...“

Пенчо Славейков

Помни:

Думите са облекло на мислите ти. Нека твоите думи винаги бъдат ясни и красиви, а мислите ти – разумни и добри.

5. Как разбираш изказванията на Пенчо Славейков и на Йордан Йовков?

6. Ако искаш, сподели в класа история, когато си искал да кажеш едно, а се е получило съвсем друго нещо. Смешен или тъжен е споменът?

7. Прочети текста. Запиши всички образи, метафори и сравнения, с които асоциира езика О. Кръстева.

Някога, много отдавна, нашият далечен прадедо познавал две стихии – огъня и водата. Страхувал се от тях, радвал им се, ползвал ги и страдал от тях. Но една мисъл не му давала покой – как да стане сам силен като природното бедствие. И накрая ... открил думите – думите, нашата човешка гордост, сила и слабост.

Има думи, които се леят като пролетен дъжд и бързо се изпаряват. Или приличат на футболна топка – биват ритани насам-натам и всеки очаква топката да влезе във вратата на противника. Случват се и автоголове. Има думи, които тежат като камък. И други, които не можеш да забравиш никога. Неслучайно народът е създал поговорките: „Добра дума – златен ключ“ и „Езикът кости няма, ала кости троши“. Казват, че мисълта предшества думите, но това не е доказано. Понякога думите твърде успешно изпреварват мисълта...

О. Кръстева, „Така казват хората“

8. РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ

А. Коментирайте аргументирано подчетания израз:

1. ГРУПА аргументира тезата: *Езикът – нашата човешка гордост;*
2. ГРУПА аргументира тезата: *Езикът – нашата човешка сила;*
3. ГРУПА аргументира тезата: *Езикът – нашата човешка слабост.*

Б. Обяснете с контекстуалните синоними как разбирате думата „автогол“ от този откъс.

В. Припомнете своите „автоголове“ и ги разкажете пред съучениците си. Коментирайте защо тази история преценявате именно като „автогол“.

Кирил Христов

(1875 – 1944)

Роден е в Стара Загора в семейството на търговец. Учи в родния си град, в Самоков, в Търново и София. През 1895 г. е изпратен със стипендия от Военното министерство в Морското училище в Триест. Научава добре италиански език, запознава се с творчеството на класическите и модерните италиански поети. Живее в Неапол и Лайпциг. През 1922 г. напуска доброволно България и се установява в Лайпциг, а след това – в Прага. Там организира свободни курсове по български език и литература в Пражкия университет. В България се завръща през 1938 г.

За пръв път публикува свое стихотворение през 1895 г. в списание „Дело“. Сътрудничи на всички литературни издания. Създава ярка и блестяща поезия за любовта и природата...

по Кръстьо Куюмджиев

Българската реч

Ти – като на дете усмивката лучиста!
Ти – като майчина милувка тиха, чиста!
И сладка си като молитва в късен час,
и твърда, твърда си о, реч, като елмаз!

Ти нявга песен бе на малка чучулига,
коя на ранина в небето се издига;
днес страшна ти си и могъща като рев
на неочаквано пробудилий се лев!

Ти бе звездата на славянските народи
в писанията на Кирила и Методий!
Света, Бог първи път чрез теб откри се нам:
на теб славяните позва той в своя храм!

И ти – ти моя си! Със теб и на чужбина
скърбя и радвам се със своята родина.
О, как обичам те, юнашка твърда реч,
и как с теб леко е – накрай света далеч!

...

Какво оставям там, щом ти си ми в душата?
Мой роден край си ти – ти скъпа, светла, свята!
Със теб цял свят е мой! Ти всичко си за мен.
Ти тъмна като нощ и сяйна като ден!

Да разсъждаваме заедно

1. С какво чувство се обръща лирическият герой към българската реч?
2. В кои стихове обичта, възторгът и преклонението пред българската реч са най-категорично заявени от лирическия герой?
3. Какво чувство внушава припомнянето за общославянското значение на Кирило-Методиевото дело?
4. С какви изразни средства са разкрити красотата и въздействащата сила на българската реч?
5. Към кои познати и обичани родни образи насочват сравненията?
6. Разтълкувай смисловите значения на епитетите, с които е изграден образът на родната реч: сладка, твърда, страшна, могъща, юнашка, светла, свята, лучиста, тиха, чиста.

Татяна Танасова-Тодорова

1963 г.

Родена е в българското село Валя Пержей, Тараклийски район, Молдова. Учи в родното си село и в Кишиневския държавен университет – журналистика. Стихове пише на родния си български език. Издава първата си стихосбирка през 1990 г. Следват стихосбирките „Нежни листа” (1994 г., Болград) и „Полет от Онгъла” (1999 г., Габрово).

След дипломирането си Таня Танасова живее в Бесарабка, в Кишинев и в Болград. Работи като кореспондент на вестниците „Слава” и „Родно слово”. От няколко години живее в град Габрово, България.

Език мой роден

Език мой роден, български и вечен!
Отново днес при тебе аз се връщам.
И както някога, през тази вечер
ще ме посрещнеш ти пред нашта къща.

И пак ще звъннеш в дядовата дума,
ще литнеш горе с песента на мама
и сетне, като уморен сред друма,
глава ти ще склониш на мойто рамо.

Език мой роден, мъдър, смел и вечен!
Благодаря ти, че до днес си с мене!
От прадедите идеш, отдалече,
и в бъдещето с теб сме устремени.

Език мой роден, не ще те забравя
и няма ти да ме напуснеш лесно –
за тебе всичко днес аз ще направя
и пак ще литнем в майчината песен.

Да разсъждаваме заедно

1. Какви чувства към родния език споделя поетесата?
2. С кои епитети е характеризиран езикът? Защо той е „мъдър, смел и вечен”? Потърси аргументи за своята теза в стихотворението.
3. Какъв смисъл се влага в обвързването на езика с обичани родни образи – „дядовата дума”, „майчината песен”?
4. С кои стихове се изразява клетвена вяръност на лирическия герой към родния език?

Задача за самостоятелна работа:

5. Вслушай се в българската реч на своите близки. Запиши думи, които не се срещат в съвременния български книжовен език. Кой от тях би „вплел” в своя творба, посветена на българския език?
6. При подготовка на училищен празник, посветен на българския език,
 - ☐ какви идеи ще предложиш ти;
 - ☐ какви доводи ще изтъкнеш, за да привлечеш повече участници и зрители;
 - ☐ как ще провокираш зрителите да станат участници?

Български книжовен език.

Устна и писмена книжовна реч

1. Прочети речниковата статия (от „Български тълковен речник“).

КНИЖОВЕН *прил.* 1. Който се отнася до книжнина; литературен.

- ☐ **Книжовен език** – обработена форма на общонародния език, която притежава единна и задължителна писмено закрепена норма.

Появата на българската книжнина поставя началото на българския книжовен език.

2. Прочети изказването на големия български езиковед академик Любомир Андрейчин за книжовния език. Коментирай понятието „езикова норма“.

Книжовният (литературният, стандартният) език е форма на националния български език, която е еднаква за целия народ и го обслужва в неговия културен, обществен и производствен живот... Общозадължителните изисквания за единство в звуковата и речниковата система на книжовния език се наричат езикови норми.

Нормите в книжовния език са необходими за правилно и успешно протичане на процесите на общуване на различни хора при най-разнообразни обстоятелства.

3. Из историята на изграждането на БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК.

А. СТАРОБЪЛГАРСКИ ПЕРИОД (IX-XI в.)

През 862-863 г. Константин-Кирил Философ създава първата българска и славянска азбука – **глаголицата**. Учениците на Кирил и Методий, създавайки старобългарските ръкописи, използват **кирилица**. Старобългарският книжовен език се използва не само в църквата, но и в държавното управление, в образованието, в литературата. Авторитетни старобългарски книжовници са Климент Охридски, Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх и други.

Б. СРЕДНОБЪЛГАРСКИ ПЕРИОД (от началото на XII в. до края на XIV в.)

През среднобългарския период се преобразува цялата езикова система.

✓ Граматически изменения:

- ☐ в българския език **изчезват падежните форми**;
- ☐ **развива се членна форма при имената**;
- ☐ степените за сравнение на прилагателните имена започват да се предават с **частиците по- и най-**;
- ☐ **изчезва инфинитивът**.

Българският книжовен език след падането на България под османско владичество **се разпространява в други държави** – Сърбия, Влахо-Молдавските княжества, в Русия – и **става международен културен език**.

В. НОВОБЪЛГАРСКИ ПЕРИОД (XV-XVIII в.)

✓ Граматически изменения:

- ☐ възниква **преизказно наклонение**;
- ☐ **появява се бройна форма при имената от мъжки род**;
- ☐ **появява се нова форма за бъдеще време: *ще чета***.

Новобългарският език става **основа**, върху която през Възраждането (втората половина на XVIII в.) **се формира съвременният български книжовен език**.

Припомни си...

Официалното общуване предполага книжовна форма на езика.
Книжовната реч може да има **писмена** и **устна форма**.

Обърни внимание:

Устната форма на книжовната реч се осъществява в **официална обстановка** като **монолог** (доклад, съобщение, лекция, публично изказване) или **диалог** (дискусия, интервю, официален разговор и др.)

Особено място заема **разговорната реч**. Най-ярките ѝ признаци са следните:

- ✓ заражда се **само в устна форма**;
- ✓ съществува във вид на **диалог** (разговор се води най-малко между двама събеседници).

Задачи за упражнения

1. Припомни си разликата между книжовната устна реч, разговорната и диалектната реч.
В коя от речевите ситуации ще е естествена всяка от тези форми на речта:

- ✓ разговор между двама съседни на село;
- ✓ разговор в междучасието в училище;
- ✓ изказване по време на урока.
- **Измисли и запиши текстове за тези три ситуации. Подчертай езиковите особености, характерни за съответния стил във всеки текст.**

2. **РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ: Прочетете откъс от текста „Душа за душа” от Николай Хайтов и подгответе дискусия за ролята на нормите в езика.**

Бай Александър шари своя разказ, както си иска. За думата „оправи се времето” има пет различни бои: „избистри се”, „разгали се”, „разкастри се”, „разясни се”, „засмя се”. Вятърът духа у него в десет бързини: подухва, появява, подвява, подлехнува, подпира, брише, стригнува, бръсне, свива елите, ломи. А стръмното мери с девет височини! Изобилието на думи не пречи на словото му да се лее звучно и гладко. Това се дължи не на граматиката, а на неговия ритъм и вътрешна мелодика.

В името на звучността подлогът отстъпва мястото си на сказуемото, сказуемото прави път на допълнението. Няма привилегии на отделни думи и канони – кое зад кое да бъде. Няма правила и предписания: думите се съчетават само в името на красотата. Говоримият език си позволява тая свобода – да бъде независим от някои тиранически правила на граматиката – и затова е по-изразителен и мелодичен, по-еластичен, жизнен и красив.

- **Съгласни ли сте с твърдението на Н. Хайтов, че езикът ще бъде „по-изразителен”, ако „бъде независим от някои тиранически правила на граматиката”?**

3. **Подгответе аргументирано и илюстрирано с примери заключение по въпроса: „Дали хората в едно ОБЩЕСТВО ще се разбират, ако не се придържат към правилата?”**

1. **ГРУПА: ако пренебрегват правилата за правописа и правописа;**

2. **ГРУПА: ако пренебрегват правилното словообразуване и морфология;**

3. **ГРУПА: ако пренебрегват правилата за словореда и пунктуацията.**

Разговорна реч

Общонародният български език в неговите основни разновидности

		стилове	
		книжовен език	разговорно
книжовно		научен официално-делови публицистичен художествен	неразговорно
некнижовно	диалект	разговорен териториален социален	разговорно

1. Разгледай таблицата и коментирай как се съотнасят разговорната реч и книжовният език в рамките на общонародния език.

Припомни си...

Разговорната реч също има две разновидности:

- а) книжовно-разговорна реч;
- б) битово-разговорна реч.

Книжовно-разговорната реч: отличава се от книжовната с употреба на експресивна лексика, фразеологизми, междуметия и прочее. Но като цяло на фонетично, лексикално, морфологично и синтактично ниво **се спазват книжовните норми**.

Битово-разговорната реч се характеризира преди всичко с голям брой експресивни езикови средства, а също **с отклонения от книжовната норма** (небрежно произнасяне, просторечни и диалектни думи, елиптични изречения, нарушаване на словореда в изречението и други).

Задачи за упражнения

1. Препиши в тетрадката си вариантите на думите, които съответстват на книжовната норма.

Спя – спа, лекара – лекаря, сетня – сетне, големи – големи, мярка – мярки – мерки, съжалявам – съжалявам, мълчелив – мълчалив.

2. Открий в текстовете отклонения от книжовната норма на речта.

А. Откак повна – деда, прадеда – се сме си оттука. От рода на Гьорги Зарчуф е майка ми. Троица брата имах... Тато мен караше да ода с уфците, а братята да учат.

- Б. — Их, че време за зайци! – въздъхна чичо Кола.
— Пък ти с тия зайци! Просънувал си ги. Няма като човек да станеш да свършиш някоя работа. Я дръвца да докараш, я... – каза стрина Колевица.
— Да имам аз куче и пушка – каза в себе си чичо Кола, – пък ти си дрънкай колкото можеш.

По Елин Пелин

- **Кои езикови средства правят речта експресивна, изразяват емоции?**
- **Как ще изглежда същата разговорна реч, ако се избягнат отклоненията от книжовна норма?**

3. Запиши два диалога между приятели за посещение на концерта на любимата им група: а) с използване на книжовно-разговорна реч, б) с използване на битово-разговорна реч.

4. Открий в текста на стр. 174-178 (откъс от разказа на М. Хаджийски „Коледа в Таврия“) разговорни думи. Подбери неутрални или книжовни синоними към тях. Открий в същия текст устойчиви изрази на устната реч.

5. Прочети откъса от разказа на Бисер Тошев. Открий доказателства, че това е пример на разговорната реч.

- Тате, може ли на лодката? Ей го, чичо Стефан, лодкаря, е тука!
— Не!
— Моля те, бе, тате! Обещавам да слушам, всичко да си изяждам и да си лягам навреме!
— Без пазарлъци. Точка!

Очите на детето се напълниха с лепкави сълзи. Някаква сила, като магнит го теглеше все към водата. Знаеше, че на метри от тях, във водата гъмжи от риби. Вече почти всички риби познаваше, а татко му не го пускаше да се качи на лодката и да се почувства още по-близо до тях. Знаеше, че един ден ще си купи лодка. Не просто лодка, ами най-хубавата лодка. При това с мотор. Вече бе виждал такива. Само с чичо си Стефан ще излизат по изгрев с мрежите, ще гребат на воля от Лом до Козлодуй и обратно...

— Абе, Венчо, къв човек си ти, бе, дай ми детето да го повозя малко! Що го мъчиш така? – рече троснато старият рибар.

— Недей и ти да го подкукоросваш. Оня ден е набил на Гошо Влаха внук му. Спукал е на дедо си гумите на колелото. С топката е съсипал лехите. Строшил е с прашката прозореца на гаража. Вчера е избегал от училище да идва на Дунав. Не става!

По Бисер Тошев

6. **Отговори с ДА или НЕ.**

- а) Действието в текста става през лятото. ДА/НЕ
- б) Според текста момчето е ученик. ДА/НЕ
- в) Според текста момчето не обича баща си. ДА/НЕ
- г) Според текста момчето никога не е се возело с лодка. ДА/НЕ
- д) Според текста баща му на момчето не го пуска на риболов за наказание. ДА/НЕ

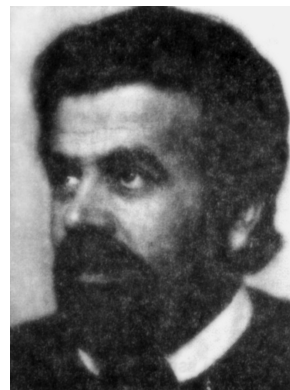
7. **Назови буквата, ако думата преди нея не е разговорна или диалектна?**

Веднага щом си отидоха гостите, той викна на учениците си:

— Ха бре (А), магарета, вървете си сега, че късно стана! И утре сички (В) навреме, чувате ли? Само (С) да ми закъсней (D) некой (Е) – ей я пръчката!

Георги Барбаров

1955 г.

Георги Барбаров – още един поет от тази безкрайна степ, наречена Буджак или Бесарабия. Потомък на преселници от село Кортен, Новозагорско. Роден е в село Кортен, Молдова, през 1955 г. Завършва журналистика в Кишиневския университет. От дълги години работи в националното радио и води българското предаване „Мегдан“. Издал е няколко стихосбирки.

Човек с брадичка и дебел народен мустак. Говори гърлено и троснато. Реже думите като с нож. Опасно е да се общува с подобни люде. Не, не е опасно. В стиховете си е добродушен, подобен на кортенски пейзаж с тихата рекичка Лангуца, зеления хълм отсреща, с бащината къща някъде в центъра...

За мен Георги Барбаров е един модерен поет... Знойната буджашка степ или величественият гръб на Балкана? Милите селски картинки или модерното светоусещане, че миналото не е отминало съвсем, че времето не е спряло, заключено между две поетични нощи.

Човекът и поетът на замислените пейзажи, не застинали, а именно замислени. Той е мой приятел и брат.

по Петър Лозанов

- Авторът на тези вдъхновени редове е поет от България. Какъв е смисълът на откровението: „Той (Барбаров) е мой приятел и брат“?
- ✓ Потърси в стихотворенията на Георги Барбаров доказателства на тезата на Петър Лозанов, че Барбаров е поет „на замислените пейзажи“.

Молдова

Ние, синовете ти, стеснихме
разбирането ти до Буджака,
до една прадядова степ
със щедри есени,
със стари гробища,
където спят бащите ни,
изорали далечините и времето,
за да бъдем щастливи.
Стеснихме разбирането ти
до извор в широкото поле,
даващ почивка и на пътник,
и на слънце, и на спомени.

Стеснихме разбирането ти
до родна къща,
до роден покрив,
наведен на една страна
от тежестта на слънчевите лъчи,
от безгрижието на вятъра.
Ние стеснихме разбирането ти,
Молдова,
за да ти разберем величието!

Да разсъждаваме заедно

1. За какво е „замислен“ пейзажът в това стихотворение?
2. От чие име говори лирическият герой? Към кого се обръща?

3. Защо за българина от Бесарабия Молдова се „побира“ в родния Буджак? Кои свидни образи са съхранени тук?
4. Каква е ролята на повторението: „Стеснихме разбирането ти...“? Чувство на вина или на достойнство изпитва лирическият герой?
5. Открий епитетите и метафорите. Кои преобладават? Каква е художествената им задача?

Молба

На Иван Забунов

Велика и малка,
моя и недостъпна,
държава на толкова скитници,
БЪЛГАРИЙО,
не в твоите небеса
искам да летя,
не твоите треви
искам да газя,
а сън спокоен да заслужа
в земята ти.
И върху камък,
оплакан от прадядовците,
името си да оставя.
И да ти се присъня!

Да разсъждаваме заедно

1. Почит и обич към прародината България – как поетически са внушени тези чувства?
2. Как е изразена идеята за вечната и неунищожима връзка на потомъка с прародината? Открий метафората, която е своеобразна поанта¹ на тази идея.
3. Кои стихове звучат като израз на клетвената вяност на потомъка към прародината?

Задача за самостоятелна работа:

4. Потърси стихотворения за родината от румънски и руски поети. Кое е това, което ги сродява с „българското“ поетическо възприемане на родния край?
5. Напиши есе на тема по избор:
 - ☐ Един спокоен ден сред родната природа.
 - ☐ Един кът от България, където чух зова на кръвта.

¹ поанта ж. книж. Дума или израз, обобщаваща фраза, ... чрез която авторът подчертава художествената идея на творбата си.

Некнижовна реч. Диалектизми

1. Прочети текста и открий случаите на нарушаване на книжовната норма. На кое езиково ниво (фонетично, граматично, лексикално, синтактично) са допуснати съответните нарушения?

Старият погледна и продължи:

Преди ония години, гато и аз бях такава възраст като ти сега, от село излягвах саде най-достойните, бѣдните селски интеллигенти. Селото изпращаше най-скѣпите си чада, за да се прочуе и то, селото, с някой известен учен мъж или даже министър! А сега кво става?... Избягват пойчето онява, които не им се работи на майка-земя! И в града, уверен съм, че малко полза има от тях! Нали ги виждам неска в тролея! Чувствам пойчето не са градски хора!... Селският чуляк си е селяк! Чувствам го по приказките му, по вървежа, по ръците, с които маха, като че ли с вила фѣрга сламата на скѣртата... Не, не видях неска учени, интеллигенти, както бях виждал по-напред от двайсет години, гато първият път се довляках в тос голям град!... Две сутки бяхми на селскостопанската изложба, ама се слисах от култура, интеллигентност на градския народ... Тогиз хората си ги биваше! А сега кво, както казал оня: на бодлива крава, нали, господ и рога не дава!...

Иван Вѣлков. „Саката работа“.

- Определи стила на речта на персонажа в текста. Аргументирай се.
 - С кои книжовни думи и изрази би заменил в текста формите, които нарушават книжовната норма?
2. Припомни си какво знаеш за диалекта като разновидност на общонародния език. Как се съотнасят диалектът и книжовният език в рамките на общонародния език.
 3. Прочети откъса от статията на един български учен филолог, който пише за българския говор на град Тараклия. Коментирай какви езикови особености в речта на българите в Молдова трябва да се преодоляват по пътя към нормираната книжовна реч.

„Българската реч в Тараклия представлява сама за себе си различни типове реч – от чисто диалектна българска реч (хора пенсионери и повечето на преклонна възраст), смесена реч, съставена от елементи на руски език и български език (с турски и някои молдовски заемки), до реч, в голяма степен съдържаща елементи от руско влияние на всички езикови равнища (в речта на младото поколение)...

...От съвместното живеене на четири типа по говор българско население в продължение на близо 200 години се стига като резултат до един смесен източнобългарски говор.

Нено Неделчев

4. В текста от задача 3. открий и коментирай особеностите на речта на бесарабския българин, като използваш наблюденията на Нено Неделчев.
5. Наблюдавай българската реч на своите близки, познати, съученици. Демонстрирай с кратките им изказвания кой вид отклонения от книжовната реч се срещат в речта на:
 - а) учениците, изучаващи българския език в училище,
 - б) родителите ви и познатите ви българи на тяхната възраст,
 - в) по-възрастните хора.

Задачи за упражнения

1. Открий диалектни думи в речта на персонажите и в авторската реч в разказа на М. Хаджийски „Коледа в Таврия” (стр. 174-178).
2. Запиши диалектни названия на домашните уреди, които се употребяват в българските села в Молдова. Дай книжовни синоними.

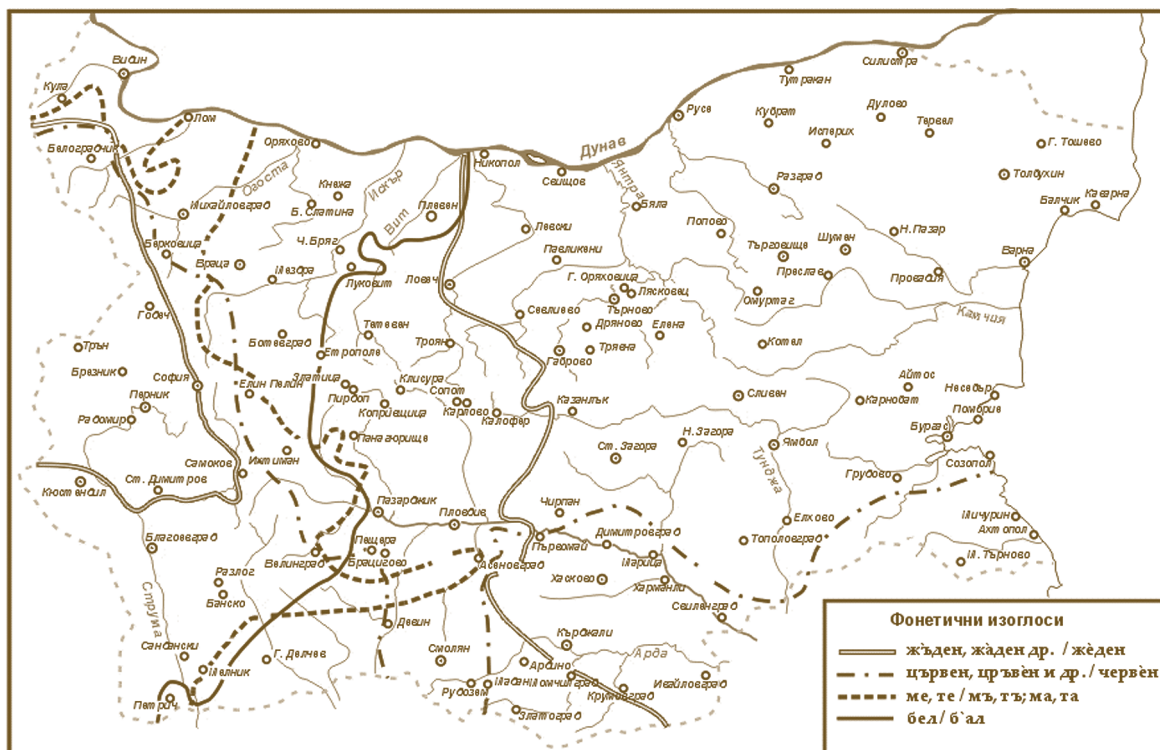
Знаеш ли че

Още от епохата на Възраждането е известно, че българските диалекти се разделят на две основни групи – западни и източни – според изговора на гласните на мястото на старобългарската ятова гласна **Ѣ** (ЯТ).

Променливо Я на запад се изговаря екаво: *бел, дедо, рена*, а на изток се изговаря якаво: *бял, дядо, ряпа* (в североизточните говори – *бял, бели*, а в югоизточните – *бял, бяли*).

Терминът **ЯТОВА ГРАНИЦА** означава границата между западните и източните български диалекти.

3. Открий на картата и коментирай къде минава границата между западните и източните български диалекти.
4. Книжовната норма за променливо Я узаконява изговора на коя група диалекти?

Ст. Стойков, *Българска диалектология*,
4-то фототипно изд. София 2002, Акад. изд. „Проф. Марин Дринов”

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Променливо и непроменливо Я

Припомни си...

При определени условия в някои думи Я преминава в Е. Тези условия са няколко:

1. когато Я не е под ударение: *сняг – снегове*
2. когато Я се намира пред мека сричка: *тясна – тесен*
3. когато Я се намира пред сричка със съгласните Ж, Ч, Ш, Й. *сняг – снежен*

1. Кога се изговаря и пише Я?

- а) Когато Я се мести („премята“) или изпада от думата, като се заменя от гласния звук Е.
- б) Когато ударението пада върху Я и следва твърда сричка.
- в) Когато е в ударена сричка и следва някой от съгласните звукове Ж, Ч, Ш или Й.
- г) Винаги се изговаря Я независимо от ударението или от вида на следващата сричка.

2. В кое изречение НЕ откриваш дума с променливо Я?

- а) Даже мен да ме няма на белия свят, потърси любовта ми в стръкче пролетен цвят, потърси ме, светът е за двама.
- б) В този свят студен бъди до мен, бъди до залезния ден.
- в) Детелини, детелини, детелини, многобройни сте, но само с три листа.
- г) Ти казваше, аз помня, тогава не повярвах, че изходът съвсем не е това.

3. На кой ред няма допусната грешка?

- а) прясно мляко, кисели млека, млечен шейк;
- б) прясно млеко, кисели млека, млечен шейк;
- в) пресно мляко, кисели млека, млечен шейк.

4. Докажи, че в следните думи има скрито променливо Я

снежен	смешен
пролет	хлебен
летен	дренки
крайбрежен	сенчест

5. В глаголите на кой ред Я остава непроменено?

- а) В глаголите от чужд произход: баялдисвам, боядисвам.
- б) В глаголите с наставка -н-: лягам, сядам, смятам.
- в) В глаголите от 3-то спрежение: забравям, стрелям, споделям.

6. В кои от изброените думи има непроменливо Я? Как ще провериш?

сянка	просяк	Италия
хиляда	тояга	пояс
свята	плява	моряк
блясък	княз	орляк
люляк	вятър	дряк

8. Помни за променливо Я!!! Коментирай условията за редуването на Я и Е.

- А. при образуване на минало несвършено време от глаголите 1 и 2 спрежение, например:**
ЧетЯх, четЕше, четЯхме, четЯхте, четЯха; мислЕх, говорЕх, пеЕх, вървЯх, вървЕше, летЯх, летЕше...
- Б. при образуване на формите за множествено число при минало несвършено деятелно причастие:**
вървЯл – вървЕли, живЯл – живЕли, стоЯл- стоЕли, четЯл – четЕли
- В. във формите на притежателното местоимение ТЕХЕН. Съгласувай това местоимение с думите: дом, ограда, жилище, деца**
- Г. При спрежение на някои глаголи от свършен вид (вляза, сляза, изляза, облека, пресека, отсека, засека)**

7. Спрегни следните глаголи и коментирай промените, свързани с променливо Я:

Аз ще влЯза, Ти ...
Аз влЯзох, (слЯзох, излЯзох); Ти ...
Аз облЯкох, Ти ...
Аз отсЯкох, (пресЯкох, засЯкох); Ти ...

8. Наблюдавай и коментирай променливо Я в притежателното местоимение ТЕХЕН, като съставиш словосъчетания със съществителни от женски, среден род и множествено число, например: *техен учебник, тяхна книга, тяхно дете, техни интереси.*

9. Съгласувай предложените определения със съществителни:

БЯЛ: рокля, сако, блуза, костюм, лице, яка, риза, дънки.
ХЛЕБЕН: произведение, магазин, промишленост, продукти.
ТЕСЕН: пола, панталон, рокля, сако, обувки, шалче, колан, джинси.
ГОЛЯМ: уста, камък, очи, гордост, събитие, интерес.
ВСЕКИ: сутрин, момче, момиче, събитие, вечер, случай.
ТЕХЕН: учителка, дете, постижения, творчество, грижа, гордост.
ЛЕТЕН: ден, обувки, рокля, ваканция, екскурзии, удоволствие.

10. В кое изречение е допусната грешка:

- а) Бях помолен да напусна киносалона.
- б) Хората видели стадото да се спуска към селото.
- в) Принцът паднал на колене пред принцесата.
- г) Тези панталони са много тясни за мен.

11. В кой ред е нарушено правилото за променливо Я?

- а) Тълпата нахлу в една тесна улица.
- б) Лицето му беше гневно и будеше страх.
- в) Над главите ни се развяваха от вятъра многобройни шарени знаменца.
- г) Настигнаха го след дълго преследване в една съпя уличка.

12. В кое изречение има грешка?

- а) Чакаме да изгрее слънцето.
- б) Денят изгрял над тъмната гора.
- в) Звездите изгряли и осветили пътя.
- г) Най-красиво е при изгрева.

Народни предания

- ✓ Прочети народните предания, свързани с турското робство, и наблюдавай чрез какви мотиви е изразена в тях идеята за освобождението.

Падането на Асеновата крепост

Три месеца турците обсаждали калето и не могли да го превземат. То било яко и недостъпно. Само от реката можело да се иде вътре. Турците нападали от реката, но не знаели тайната пътека. Веднъж, когато турците се приближили много до крепостта, войниците отвътре пуснали водата, дето била задържана с кожена стена. Много турци се издавили. Отчаяни, те търсили друг път към калето. Хванали една бабичка, измъчвали я и тя издала тайната пътека. Тогава турците се качили на чуката отвъд реката и като на длан видели крепостта. По пътеката те нападнали калето и избили войниците. Цар Костадин едва избягал. Той анатемосал бабичката и тя се вкаменила с хурка в ръка.

Краят на турската сила наближава

Когато паднало българското царство, на Хисаря (Царевец) в църквата „Света Параскева“ венчавали една булка. В момента, когато ставала венчавката, в църквата навлезли турци и съсекли младоженеца и невестата. Църквата „Света Параскева“ отпосле била преобърната в джамия. Минало се много време. Една нощ едно овчарче, като си пасло овцете покрай джамията, усетило земетресение и чуло плач и женски глас отвътре, който казвал: – Боже милостиви! Години минават, времето тече, а кога ще дойде часът?

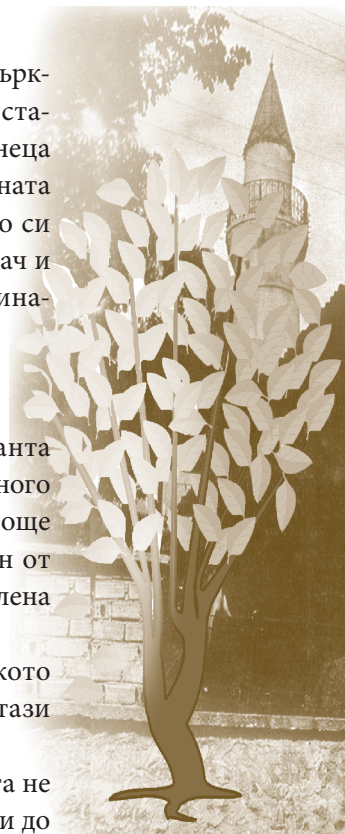
Друг, мъжки глас отвърнал:

— Потрай, невесто! Времето наближава.

Било тъкмо посред нощ. Овчарчето се уплашило и още заранта отишло в града и разправило всичко, което чуло. Минали се пак много години. При едно ново земетресение същото нещо се повторило още веднъж и тоя път достигнало до ушите на турците. Тогава един от техните големци свикал целия град при джамията, взел една запалена главня, забучил я в земята и казал:

— Всичко, което ви разправят, е празна приказка. Българското царство ще настъпи само тогава, когато покара и се раззелени тази главня тук.

Не след много години обаче търновци забелязали, че главнята не само покарала, ами станала голямо и красиво дърво, което стои и до днес при джамията.

За Страхил войвода, когото куршум не хващал и сабя не сечала

Имах аз една зълва от Ветрен. Тя ми е разправяла, че в мъжовия ѝ корен имало хайдук. Страхил се викал. И тия хора още носят прякора Айдучките, защото от корена им всички били хайдуци: и бащата, и синът, и внуците.

И ето, от тоя корен бил и Страхил, от когото са треперели турците и ги било страх, хич не смеели да минат през Траянови врати, та да идат в София. Той с месеци вардел прохода и живо пиле не пуцал да мине през него. Веднъж Страхил бил заспал на една полянка, турците го видели и почнали да стрелят по него, ама нито един куршум не можал да го простреля, защото той бил човек от желязо. И като видели тази работа, турците отишли да го секат със саблите, защото помислили, че е умрял. Ами саблите им се строшили на две, хич дори не могли да одраскат хайдука. И оттогава турците много ги хванало страх от него и го нарекли Страхил – той се казвал другояче. И разправяли за него, че нито го куршум хваща, нито го сабля сече.

Да разсъждаваме заедно

1. **Защо народът е създал и запазил тези фолклорни творби? Какви истини казва чрез тях?**
2. **Защо в българския фолклор толкова много легенди и предания са свързани с епохата на турското робство?**
3. **Обърни внимание как преданията свързват идеята за свободата с пространствените граници на българското:**

— Защо е наказана бабичката? — Къде звучи пророчеството за освобождението? Чии гласове се чуват изпод земята? — А как е свързана идеята за свобода с пространствените граници на българското в преданието за Страхил войвода?	Тя е издала <u>тайната пътека</u> за българската крепост; В поруганата <i>българска църква, превърната в джамия</i>, се чуват гласовете на посечените по време на венчавка българи.
--	--

4. **Открий самостоятелно в легендата за Страхил войвода доказателства, че гората и планината са защитено българско пространство.**
5. **С какви езикови средства и художествени похвати народният разказвач рисува образа на Страхил?**
6. **Потвърди с думи и словосъчетания от преданието мисълта, че във фолклорните творби образът на хайдутина е идеализиран и митологизиран.**
7. **Какъв смисъл се открива в това, че народната мечта за освобождение от робството се предава чрез мотива за дървото, което е израснало от главнята?**

Сравни и направи извод

8. **Прочети в книгата на Ангел Каралийчев „Камбаната на свободата” легендата „Старият бряст на Царевец”. Сравни тази легенда с легендата „Краят на турската сила приближава”. Кои мотиви са общи за двете творби?**

- ✓ Прочети преданието за прочутия български хайдутин Кара Кольо. Обърни внимание с какви художествени средства народният разказвач изгражда представата у слушателя (у читателя) за това как е изглеждал и какво е излъчвал този българин.

Кара Кольо Хайдутин

На бой Кара Кольо бил канара човек – „над два аршина и две педи”, както казват старите хора. Лицето му било черно, с големи джуки и мустаци до шия. Кольо е имал много широки гърди и бил страшно силен и здрав човек. Разказва се също, че той бил и изкусен гайдарджия. Не минавало вечер Кольо да не весели дружината си. Тропали се буйни хора и ръченици, в които участвал и сам той. Хайдутите скачали „по лакът нависоко, а гайдарджията дор два.”

Като всеки по-силен и „ербап” човек през турско, и Кара Кольо бил борец. Веднъж по дирите на Кара Кольо тръгнала голяма турска потеря. Водачът ѝ бил известен бабайт, голям пехливанин. Заканвал се: „Преди да му отрежа главата, ще се преборя с него. Като круша ще тупне на земята.” Чул Кольо това и един ден слязъл предрешен от планината. Намерил бабайта, счепкали се и при борбата така го изгърсил, че она от страх и срам потънал в земята. Догде усетят другарите му, хайдутинът извадил ножа си и креснал на ухо на турчина: „Ха съм казал, ха съм те заклал. Обирай си крушите още днес, че... Аз съм Кара Кольо!” После станал, увил си пояса и пред слисаните погледи на турците гордо поел пътя към Балкана.

Речник

бой – ръст

джука – устна, джуна

„ербап” човек (тур.) – смел, доблестен, мъжествен; способен, годен за нещо

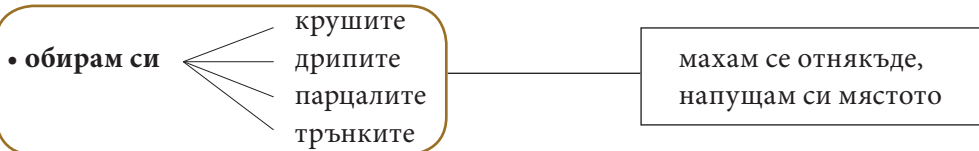
потѐря – въоръжена група, тръгнала да преследва някого

бабайт (ин) – едър, силен, здрав, решителен човек, юначага

пехливанин – който умее да се бори, борец

Запомни значението на фразеологичните изрази

- **Потъвам в земята** –
 1. извънредно много се засрамвам
 2. безследно изчезвам

1. Как изглежда Кара Кольо?
2. Защо народният разказвач се възхищава от Кара Кольо?

Да разсъждаваме заедно

- 3 Как ще обясниш това, че някои качества и способности на Кара Кольо са били привлекателни и за турците?

Народни песни за свободата

✓ Прочети следващата народна песен, записана в Бесарабия от Петър Стоянов.

Янке ле, бело момиче
Янке ле, бело момиче,
защо си толкоз хубава (2),
хубава, още гиздава, (2)
на лице бела червена,
на снага тънка висока?
Турци Яна харесали,
че искат да я потурчат,
та са Янка затворили
в тъмни хладни зандани.
Лежала Янка, лежала
тъкмо ми осем години,
девета Янка подкачи.
Майка ѝ край тъмници минава
и на Янка си извика:
— Янке ле, чадо, Янке ле,
промени си, Янке, вярата,
та да те, Янке ле, пуснат.
Янка на майка говори:
— Осъм съм годин лежала,
още ле осъм ще лежа
па си вярата не давам.
— Не е ли ти мъчно, Янке ле,
когато има седенка
и моми песни запеят,
момци с кавали засвират?
— Тогаз ми е, майко ле,
майко ле моя, най-тежко.

художник Феликс Каниц

1. Разсъждавай как е отразена идеята за свободата в тази песен. Припомни си и други исторически песни от времето на турското робство: какви мотиви са характерни за тях?
2. Как Пенчо Славейков определя общия тон на тези песни в следния цитат? Коментирай какво има предвид поетът.

„Хайдушките песни! Те са най-хубавото, най-ценното, що е създал българинът... Дъх на пролет, на обновление – на възраждане от задушната атмосфера на ония чувства и мисли, които навяват общия тон на другите песни. Хайдушките песни са плод на новото време, време на подъем на националния дух, на който е резултат църковната ни и политическа свобода.”

Пенчо Славейков

Припомни си:

1. За какво пеят и какво възпяват хайдушките песни:

- Какво е основното настроение на тези песни? На какво се дължи то?
- Кои са най-срещаните мотиви в хайдушките песни?
- Кои са най-често срещаните герои и персонажи в хайдушките песни?

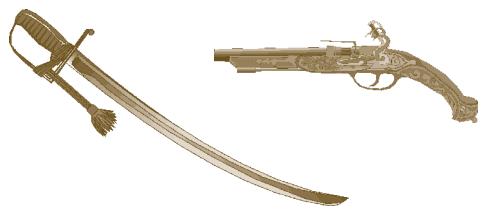
...Чавдар през гора вървеше
И на гората думаше:
— Горо ле, горо зелена,
имаш ли, горо, юнаци
из тебе, горо, да ходят
и аз при тях да отида?...

Белким, мамо мо, не виждаш,
снощи ми хабер довтаса
от мойте верни другари,
че ма войвода избрали
на двестамина дружина...
Я иди, мамо, в горни одаи,
отвори севля съндъци
та ми дрехите извади,
новата, мамо, премена...
Още ми подай, мамо мо,
силяхът с остри ножове
и чифте кърма пищови,
и тънка сабя френгия,
пушката мамо бойлия,
да са хубаво премения
и да са, мамо, препаша,
че ще в гората да ида
при мойте верни другари,
при мойта вярна дружина.
Ще си гората завардим
от тези пусти татари...

Инджетото си викна, провикна:
— Кольо-ле, Кольо байрактар,
развивай, Кольо байраци,
събирай, Кольо, юнаци,
гората да развеселим,
гората и планината,
и на гората дървето,
и на дървето вършето,
и на вършето листата,
и на полето тревата,
на кладенците водата...

...не ми е жално за живот,
не ми е мило за бял свят,
юнак не жали, не плаче!
Ами те моля, Ружке ле,
ризата да ми операт,
косата да ми разрешат,
че ми е драго, Ружке ле,
кога юнака обесят,
да му се белей ризата,
перчемът да се развява.

2. Каква представа за хайдутите и хайдушкия живот изграждат у тебе народните песни?

✓ Прочети изразително народната песен за Кара Кольо.

* * *

Кольо, ле, Кара Кольо ле!
Кольо низ гора ходеше
и си гората питаше:
— Горо ле, горо зелена,
имаш ли вода студена
и бука сянка дебела,
да седна да си почина,
студена вода да пия
и да се, горо, оплача!
Мене ми се е додяло
да гледам турчин как бесней
низ бащини ми дворове,
низ бащини ми ягнила:

баща ми овце да коли,
майка ми манджи да готви,
братя ми коня да йоздят,
жена ми стол да подава,
сестра ми чибук да пали!
От дърво пиле продума:
— Кольо ле, Кара Кольо ле,
и това ли да те науча?
Ти забий маждрак сред село,
сред село, сред мегданието,
и набий гора зелена,
да си турците изгониш.

Речник

маждрак (тур.) – бойно копие

чибук – лула с дълга тръбица

лула – прибор за пушене (разширена и крива тръба, в която се слага тютюн)

додявам – досаждам, омръзвам

додяло ми е – омръзна ми

йоздя коня (диал.) – яздя коня

Открий в текста и прочети отново

- а) Откъса, който разкрива какво дразни юнака, от какво е недоволен той, за какво се оплаква на гората;
- б) Съвета на пилето към юнака.

Да разсъждаваме заедно

1. Коментирай образа на гората в тази хайдушка песен.
2. Коментирай отношението на юнака Кара Кольо към своите близки – баща и майка, жена, брат и сестра.
3. Сравни образа на Кара Кольо от преданието и от песента. Кое е общото и кое е различното в описанието на героя?
4. Как мислиш, за какво народно отношение към Кара Кольо свидетелства следната информация:

Много предания има за края на Кара Кольо. Но има и предания, плод на народното въображение, че той живял дълги години, дочакал Освобождението и умрял на 120-годишна възраст в едно търновско село.

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Правоговор и правопис на неударените гласни

1. Прочети на глас текста, като спазваш правоговорните норми на книжовния език.

Ако някой отиде в стария престолен град Велико Търново, нека мине по **равното сенчесто** шосе през Света **гора**. По една от пътеките гостенинът ще стигне **на самия** връх, наречен камбанен хълм. Някога, преди пет **столетия**, тук е имало една вехта черковка, с опушени икони и стройна висока камбанария. Тежка чугунена камбана е бучала над Царевец, а долу в черковката се е чувал шепотът на **последния** български патриарх. Когато османските турци заградили Търново, **великият** старец Евтимий разбрал, че на българското царство е дошъл **краят**. Дълго мислил каква надежда да остави на поколенията, които са обречени на робство, и най-сетне решил. Евтимий **влязъл** в леярницата на **най-сръчния** майстор и му поръчал да излее една камбана с глас на млада жена, която пее по жътва. И да влее душа в **разтопения** метал.

По Ангел Каралийчев

Правоговорна норма – общоприет изговор на звукове и съчетания от звукове.
Правоговорната норма се проявява под формата на правила.

• Разгледай таблица за изговора на неударените гласни.

Под ударение силна позиция	А	Ъ	О	Е
В неударена позиция (<i>редукция</i>)	гласните А и Ъ се доближават в изговора		не се променят	
	грАдът	сЪнът	вОдà	дЕтè

2. Обясни особеностите на правоговора на гласните звукове в подчертаните думи от текста в задача 1. В коя от тези думи има променливо Я?

Несъвпадането между писмената и устната форма на думата изисква спазване както на правоговорната, така и на правописната норма.

Правописът на българския книжовен език е основан върху *фонетичния* и *морфологичния* принцип.

ФОНЕТИЧНИЯТ принцип: пише се така, както се говори: върху, от, тебе, рядък.

МОРФОЛОГИЧНИЯТ принцип: някои части от думи, независимо от различния изговор, се пишат по един и същ начин: изпит [испит]; излъчвам [излъчвам].

При усвояването на правописните и правоговорните норми особено внимание трябва да се обърне на употребата на членните форми на имената от мъжки род и на окончанията на глаголите в първо лице единствено число и трето лице множествено число, сегашно време, първо и второ спрежение. Разгледай таблицата в края на учебника за правописа на гласните в тези форми.

3. Обърни внимание кога членната форма от мъжки род, единствено число се пише с Я. Към всяка точка на правилата за членната форма -ЯТ, -Я дай собствени примери в изречение.
4. Открий в текста от задача 1. членуваните имена от мъжки род. Коментирай произношението и правописа на членните форми.

Задачи за упражнения

1. Открий правописните грешки в откъса от диктовката на един ученик. С кои правописни правила ще обясниш поправките си?

Хъйдушките песни! Те съ най-хубавото, най-ценното, що е създал българина. От всяка песен лъхти благо чувство на чувещина, бодар дух, прозира енергия, жизнерадост, дъх на пролет, на обновление – на възраждане от зъдушната атмосфера.

2. В кой ред има правоговорна грешка?

а) [буквàрът]	в) [господàрът]
б) [пазàрът]	г) [минзухàрът]

3. Препиши думите, като вместо точките поставиш необходимата буква.

Д...ржава, п...ржола, т...р...леж, лак...т;
б...тилка, к...мин, пр...жина, б...дил;
л...ген, м...риша, м...д...цина, инж...нер, пр...станище, град...нари;
пр...добия, пр...строя, пр...ческа, пр...струвка, пр...спивам, пр...плувам.

4. Определи разликата в значението на глаголите.

преведа – приведа,	окажа – укажа,
предавам – придавам,	обвързвам – овързвам.

- Състави четири изречения, като употребиш дадените думи.

5. Открий думите с променливо Я и обясни фонетичните условия за реализацията му като Я или Е.

През цялото лято напразно копнях
душите за капчица дъжд.
Небето се сякаш запали на стряха
и в суша безмилостна вред изгоряха
полята с пшеница и ръж.

Христо Смирненски

6. В кой от редовете има несъответствие между правоговор и правопис?

- а) мълча (глаголна форма, сег. вр.) – мълча (глаголна форма, минало св. вр.)
- б) река (същ. име) – река (глаголна форма, сег. вр.)
- в) ядът (същ. име, член. форма) – ядат (глаголна форма, сег. вр.)
- г) в никой от редовете няма съответствие

7. Прочети на глас първия обзац от разказа „Косачи” на Елин Пелин (стр. 132). Спазвай книжовната норма при произнасянето на гласните.

...Хайдутството и песните са си съдействали...

...Въздействието на хайдушките песни е документирано чрез Раковски, Каравелов, Левски, Ботев и др.: те всички са тласнати в пътя на бунта и революцията не само от голите факти на робския живот и от дошлите извън свободолюбиви идеи, но и от хайдушката песен и дори преди всичко от нея. Тя им е дала емоционалната закръмка на бунта, от нея Ботев засука оная тежка героична скръб, която насища собствените му песни...

Песента е била неотлъчна спътница на жизнерадостния Левски, любимка е била и на Ботев, а Раковски пръв ревностно се застъпи за събирането и запазването на народните песни. И когато Добри Чинтулов отправя зов към младите да тръгнат по гората, той само изразява в лозунг онова, което е било цялостна агитация на хайдушката песен...

Животът на хайдутите е бил страшно труден, но въпреки трудностите и опасностите животът на хайдутите е облъхнат в песните с романтика, срещу която мъчно устоява младежкото въображение. Това е волен живот при робско положение на народа, живот във ведрите висини на планината, в съседство с орлите – обстановка, в която е завидно да живееш и да умреш...

Песента е въздействала не само чрез примамливия пролетен призив и не само чрез идеализацията на волния хайдушки живот – тя е заразявала и чрез примери на изключителен героизъм. Как силно въздействува, да речем, юнашката доблест на измъчвания вързан хайдутин, когото разпитват за дружината му, като се заканват да отсекаят ръцете му, да извадят очите и най-после да му отсекаят главата. Нищо не е в състояние да сломи твърдостта на юнака и той намира сили да се гневи на ръцете, че не са хубаво държали пушката, на очите, че не са добре гледали. И най-после на главата, че не е могла да се справи с насилниците:

— Ох, сечи, сечи, булюк баши,
пуста останала,
кога глава ум немала
с вас да се разправи!

Неслучайно една от любимите песни на Каравелов е била тая за хайдушката глава, в която песен самите врагове се възхищават от юначеството на обезглавения и хвалят майка му, че е отгледала такъв юнак. Трябвало да минат девет планини, за да го намерят, петдесетина паднали, докато да го уловят, а докато му взели главата, загинал и сам булюкбашията. Ако пък да е имал оръжие, щял всичките да ги изчисти. Разбира се, примери на такъв героизъм, облечени в героични мелодии, са действали неотразимо върху младо и старо.

С особена романтика е обкръжен умиращият ранен юнак. Лежи юнакът под дърво буково, сред гора зелена на Стара планина:

Постилката му била зелена морава,
завивка му била на дърво листата,
възглавка му била бял мраморен камък.

Димитър Осинин

1. За какво въздействие на хайдушките песни, документирано чрез подвизите на водачите на българското националноосвободително движение, научаваме от текста?
2. За какво се пее в любимата песен на Любен Каравелов?
3. Какъв нов сюжет на хайдушка песен споменава авторът?
4. Как се разработва в народните песни мотивът за хайдушката смърт?

Камбаната на свободата

Българското Възраждане! Една епоха на небивал национален подем, неповторимо време на буйство и безумие, на велики подвизи и още по-светли надежди. Всичко, възпирано и потискано с векове, избухва с гръмотевична сила в жаждата за свобода. И няма в цялата отоманска империя толкова ятагани, колкото са юнашките и непокорни глави. Няма средство да се убие идеята за свободата. И идеята зазвучава все по-отчетливо, все по-високо, по-призивно. Закърмена от хайдушките народни песни и предания, идеята за свободата се налага като основна тема и в българската възрожденска литература от самото ѝ начало и я формира като камбана на свободата. Вдъхновените апостоли на тази идея бяха хората на делото и словото. Това бяха хора, отдали се на дълг и призвание, превърнали борбата в свое всекидневие, в свой личен и интимен живот, в своя професия и биография, в своя съдба и безсмъртие. Те будеха с камбанен звън заспалиите, въоръжаваха просветените, подписаха с кръвта си паролата на бунта. Тяхното дело бе един мощен, свеж полъх, то бе лъч слънце в тъмното царство на невежеството, робството и мрака.

И този лъч успя да стопи вековните ледове на покорството.

по Любен Георгиев

Худ. Хенри Дембickи. Сражението на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа на 7 юли 1868 года.

Знаеш ли, че

Характерна черта на Възрожденската епоха е култът към мъжката красота, която вече се свързва не толкова с любовните трепети, а с бунта против поробителите. Култът към красотата на мъжката сила и храброст, на мъжката стегнатост, парадност и церемониалност се среща при хайдутите, в легията на Георги С. Раковски, при въстаниците от Април 1876 г. На запазените фотографии на български апостоли, бунтовници, хайдутини, творци можем да открием одухотворени, мъжествени, сурови лица, които излъчват сила и красота.

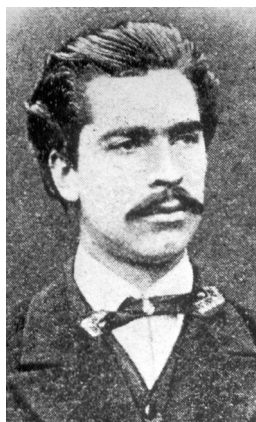
Велко Петров

Стефан Караджа

Ангел Кънчев

Иван Вазов

Хаджи Димитър

Тодор Каблешков

Георги Бенковски

Разкажи за хайдушките песни, като разкриеш следните моменти:

- а) идеализацията на волния хайдушки живот, романтиката на хайдушкия свят;**
- б) гората като защитено свободно българско пространство;**
- в) култът към мъжката красота, парадност и церемониалност в хайдушките песни;**
- г) заразителните примери на изключителен героизъм на хайдутини;**
- д) романтиката на героичната смърт;**
- е) въздействието на хайдушките песни върху българите родолюбци.**

✓ Прочети следните мисли за българската възрожденска литература от литературно-критическите статии на Елена Налбантова.

През Възраждането художествената литература изпълнява силна културосъздаваща роля. Сврѣхценностите на тази най-българска епоха – **родина, вяра, свобода, борба** – се осъзнават в най-високите пластове на възрожденската култура – в патетичното, приповдигнато публицистично-художествено слово. Именно във възрожденската литература се създават сюжетни ядра с възлово място в националното съзнание, като темата за свободата е една от централните. Проблемът робство – свобода става основен за българския духовен живот и в частност за възрожденската литература. Все по-често се появяват литературни произведения, в които се описват смразяващи картини на ужас, произвол.

...Наред с тях възрожденският писател отразява стихийното недоволство и съпротива на народа, който в нещастieto си се сплотява, за да даде отпор на поробителя. Така **българската литература** от онова време **катализира националнообединителния процес** през Възраждането, подготвя духовете за едни по-решаващи действия спрямо чуждата поробваща власт... Понятията робство и свобода стават емблематични за българската литература. Когато е мислел за дом, българинът е мислел за пепелище, за смърт, за кръвта си, която изтича в собствената земя. Българинът е мислел за онази неумолима стихия, която бесней над бащиното му огнище, и която рано или късно го е прокуждала от родните пепелища, правила го скитник. Мотивът за скитничеството заема съществено място в лириката на Възраждането...

Домът е мястото на възпитаването на юнаци. Тук те получават „сърце мъжко, юнашко”. Домът е мястото на пазенето на паметта. Но той е и поруганата съкровеност... тоест домът е станал достъпен за външното и за враждебното. Той е загубил своята свещена непристъпност.

Това поражда фанатичната преданост на хайдутите и хъшовете към идеите на свободата, безпримерното им себеотрицание. Тия измъчени и гладни мъже, които се скитаха немили-недраги по влашките пристанища и чакаха с насълзени очи часа на въстанието, нямаха никакви други желания освен трескавата жажда да умрат по-скоро за свободата на милото си отечество. Не за плячка те се сбираха, не за да грабят чужди земи, а да видят родината си свободна. Трябва много да са обичали своя бащин край, трябва страшно да са страдали от произволите на потисника, за да изрекат с такова пълно себеотричане свещената клетва „Свобода или смърт!”.

1. **Кои са сврѣхценностите на Българското възраждане? Как – чрез какви теми, образи, мотиви – те се проявяват в литературата?**
2. **РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ:** Разкрийте ролята на жената през Възраждането. Всяка група да събере материал и да подготви презентация за една от емблематичните българки на Възраждането. 1. Баба Тонка Обретенова; 2. Райна Княгиня; 3. Анастасия Димитрова
3. **Кой е основният проблем на българския духовен живот през Възраждането? Как, чрез какви емблематични понятия това се отразява в литературата?**
4. **Каква е ролята на българската литература в националноосвободителния процес?**

Работи самостоятелно

5. Подготви и прочети в клас съобщение, в което чрез биографиите и творчеството на българските възрожденци Добри Чинтулов, Петко Славейков, Любен Каравелов и Христо Ботев да коментираш фрагментите от литературнокритическите статии на Елена Налбантова, представени на стр. 33.

Добри Чинтулов

(1822 – 1886)

Добри Чинтулов е един от първите будители на българското национално самосъзнание. Той е народен учител в истинския, непосредствен смисъл на тази свещена дума. Той е авторът на бунтовния песенен репертоар на възрожденското време. Добри Чинтулов е сътворил около 20 песни, от които само три са публикувани от него, повечето от останалите се разпространяват като народни песни без името на автора. Вероятно Чинтуловите бунтовни песни са родени спонтанно от хайдушките предания на родния му град и от всеобщия национален подем в средата на XIX век.

Българи юнаци

Българи юнаци,
ще ли още спим?
Дигайте байраци,
да се освободим!

О, лъв, събуди се
от дълбокий сън,
силно провикни се
от Балкана вън.

Сбирай си децата
в гъстите гори,
силен им в сърцата
огън разпали!

Олеле горкана!
Нашият народ
вика по Балкана
да го избави Бог.

Пушки и топове
като загърмят
саби и ножове
ще да зазвънчат.

Левски глас
вика нас,
турски глас
бяга нас.

около 1853 г. Сливен

Да разсъждаваме заедно

1. Коментирай мотивите и образите на стихотворението, патоса му. С какво това стихотворение ти напомня хайдушките песни?
2. Припомни си и препрочети другите революционни песни на Добри Чинтулов. Коментирай идеите, мотивите, образите, които откриваш в тях.

3. Прочети следните два цитата от известните ти песни на Добри Чинтулов. Кой мотив е общ за тях и за стихотворението „Българи юнаци“?

Дойде време, ставайте,
от сън се събуждайте,
доста робство и тиранство,
всички на оръжие!

„Вятър ечи, Балкан стене“

Стани, стани, юнак балкански,
от сън дълбок се събуди,
срещу народа отомански
ти българите поведи!

„Стани, стани, юнак балкански“

Интересно е да знаеш, че

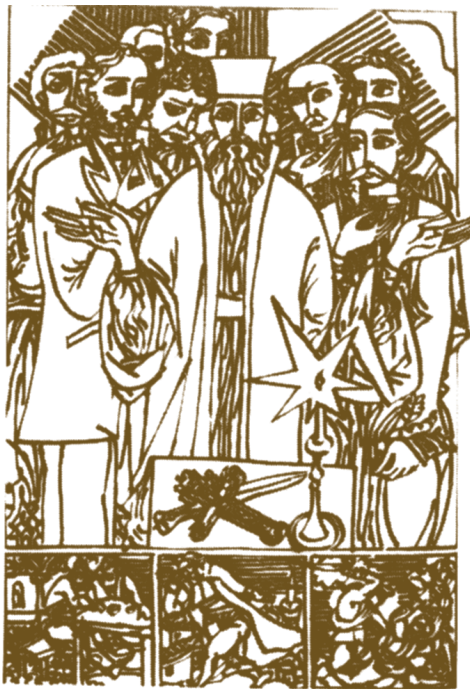
Мотивът за заспалия юнак е доста разпространен и в българския фолклор – предания и народни песни. Според тях юнакът (често това е Крале Марко) спи, но скоро ще се събуди и ще освободи поробения си народ.

Задача за самостоятелна работа:

4. Писмено аргументирай мисълта на Димитър Осинин: „... Добри Чинтулов ... само изразява в лозунг онова, което е било цялостна агитация на хайдушката песен...“, като подбереш подходящи цитати от хайдушките песни.

Сравни и направи извод

5. Кой е по-директен в призивността си към бунта – народният певец или авторът Добри Чинтулов?

Художник Добри Янков

Художник Иван Мърквичка

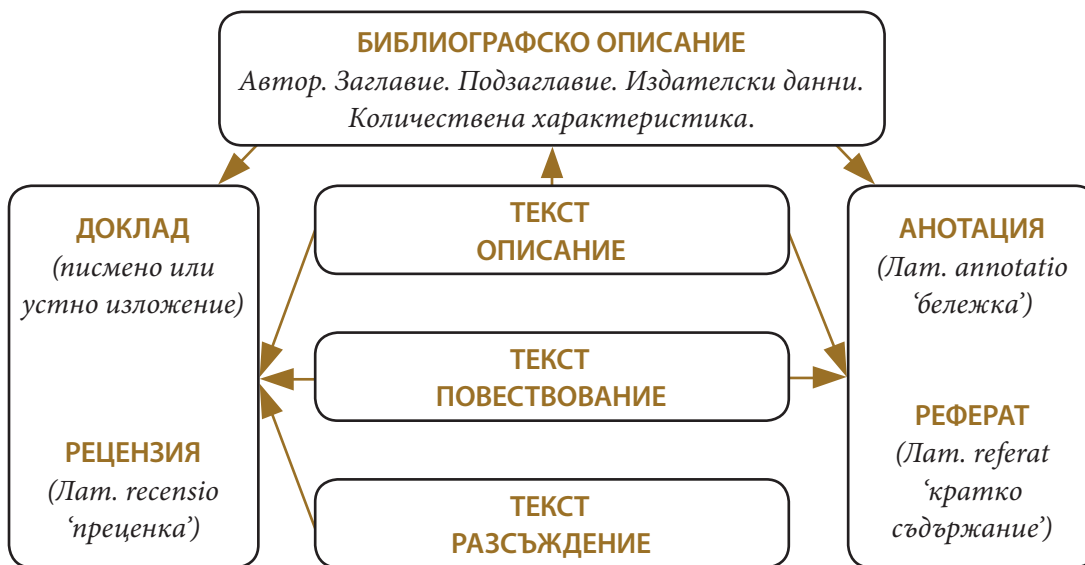

Повествование, описание и разсъждение в научния стил

1. Припомни си от изученото в 8. клас за научния стил:

- ☐ употребява се в **научната сфера** на общуване;
- ☐ основната му функция е да **представи информация** от различни области на знанието;
- ☐ езикови особености – **използване на термини и терминологични словосъчетания** от съответната наука.

Обърни внимание:

Библиографско описание – описание на книги, статии, рецензии, реферати..., което следва строги правила. Използва се в библиотечните каталози, в издателските бюлетини, често е съпътствано от анотация.

Примери:

♦ описание на книга

Найденова-Стоилова, Ганка. П.К. Яворов. Пътят към драмата. С., Наука и изкуство, 1962. 480 с. с ил. 1 л. портр.

♦ описание на части от книга, дялове, статии

Ангелов, Б. Ст. Поп Пунчо. – В: Ангелов, Б. Ст. Съвременници на Паисий. 2. С., 1964, с. 50.

♦ описание на статии от периодични издания

Богданов, Богдан. За идеологията в античната история. — Филос. мисъл, 1983, № 8, 90-95.

♦ описание на текст от онлайн източник

Димитров, Петър. *Практическа граматика* [онлайн]. Пловдив: Класика, 2004. [Прегледан 13.02.2014]. Формат ePub. Достъпно от: www.primer.com

2. Направи библиографско описание на един от своите учебници и на дял от същия учебник.

3. Направи библиографско описание на статия от любимо периодично издание на вашите родители.
4. Прочети библиографското описание на книгата и информацията, която предхожда съдържанието ѝ:

Бесарабски българи за себе си. Животоописание на българи от Молдова и Украйна. Сборник. Съставители: Петър-Емил Митев, Николай Червенков. София, 1996.

Сборникът съдържа подбрани материали от научно изследване, проведено в Бесарабия (Молдова и Украйна). В сборника са представени най-добрите работи, някои от тях са илюстрирани с архивни снимки. Животоописанията дават възможност да се види и почувства историческата съдба на бесарабските българи не като анонимна маса, а като реални индивидуалности. Те разкриват културния свят на личността, нейната неповторимост и особена съдба.

- **Прецени отговаря ли текстът на изискванията към анотацията, като се ръководиш от информацията, която следва.**

Анотацията започва с библиографско описание, включва информация за съдържанието, жанра на книгата, историческия контекст, целите и задачите на произведението, начина на изложението, за автора и за кого е предназначена книгата. Анотации се помещават в библиографски списания, в каталози, на обложката на самата книга, в реклами и др.

5. Потърси повече информация за анотация в достъпни за теб източници. Напиши анотация на три любими твои книги. Не забравяй да започнеш всяка анотация с библиографско описание.
6. Издайте бюлетин с анотации: „Любимите книги на моя клас”.

Рефератът се създава по предварително зададена тема, съдържа кратка и точна информация, извлечена от определени източници: монографии, учебници, статии и др. Съдържа основните факти, сведения и изводи на изходящия текст, не допуска тълкуване или критически бележки.

Рефератът е самостоятелен вторичен текст, разбираем без първоизточниците, но задължително използва характерните за тях термини и ключови думи. Съдържанието на реферата носи всички особености на научното изложение.

Структурата на реферата се подчинява на строги изисквания: **уводна част** – актуалност на темата, основните проблеми, цели на изследването; **основна част** – основни тези, теории, примери, резултати и тяхното приложение; **заключителна част** – обобщена оценка за приносите или неуспехите на автора, повтаря основните изводи; **използвана литература** – библиографско описание на източниците, подредени по азбучен ред.

Етапи при създаването на реферат: прочети внимателно реферираните текстове; **синтезирай** основната информация, **извлич** най-същественото от текста; **съпостави** информацията от различните източници; **перифразирай** (предай със свои думи) отделни части от текста, без да променяш смисъла; **запиши** изводите; **опиши** прецизно използваната литература; **напиши** своя самостоятелен научен текст; **провери** за граматични и стилови грешки.

7. РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ:

1. **ГРУПА:** Изберете дял от учебника по история (по една от изучени теми) и напишете реферат от 2-3 страници. Обсъдете вашите реферати в клас.
2. **ГРУПА:** Изберете дял от учебника по биология (по една от изучени теми) и напишете реферат от 2-3 страници. Обсъдете вашите реферати в клас.

8. Прочети определението за рецензия в тълковния речник:

Справка от Тълковния речник

Рецензия ж. Писмена оценка, преценка за книга, научен труд, представление, концерт, филм, изложба или др., в която се анализират съдържанието и формата на разглежданото произведение и се посочват неговите положителни страни и недостатъци.

9. По какво рецензията се отличава от анотацията и реферата? По какво си приличат?

Обърни внимание:

Структура и задължителни части на рецензията: **уводна част** – библиографско описание на книгата (изходни данни за театрална постановка, концерт, изложба и др.), сведения за автора; **основна част** – анализ: посочване и доказване на постиженията и слабостите на произведението; **заключителна част** – обобщена оценка за приносите или неуспехите на автора.

10. Прочети рецензията на проф. Елена Налбантова за поемата „Стоян и Рада”, публикувана в „Енциклопедия на Българската възрожденска литература”. Открий основните структурни части на текста. Прочети основната теза и аргументите към нея. Напиши анотация, като използваш текста на рецензията.

НАЙДЕН ГЕРОВ. „СТОЯН И РАДА”. Одеса, 1845.

Поемата на Н. Геров „Стоян и Рада” е публикувана през 1845 в Одеса в самостоятелна книга. Според късните признания на автора ѝ пред Ив. Шишманов, тя е издадена като илюстрация на убедеността на Н. Геров, че на български език може да се създава поезия - едно убеждение, което през 40-те години на XIX в. се дискутира от членовете на Одеския литературен кръг.

В българската литературна история поемата „Стоян и Рада” се оценява като първа новобългарска лиро-епическа творба и като начало на интимната поезия. Това произведение бележи началото на обръщането на литературата ни към фолклора като извор на естетически опит. То е новаторско и по отношение на стиховата си организация. Написано е в десетстишни строфи със сравнително сложно римуване (абабввгдгд), непознато на Геровите предходници. Н. Геров въвежда силаботоническото стихосложение с добре спазена ямбична стъпка.

Творбата се състои от две части: стихотворно лирическо посвещение от три строфи и същинска поема, изградена върху зает от фолклорната балада мотив за неразделни и в смъртта...

В първите три строфи поетът изгражда образа на лирически герой, отдаден на любовното чувство и търсещ неговия израз не в традиционния знак (китка цвете), а в посветената на любимата песен. Още тук е разгърната опозицията духовно/материално, върху която се гради конфликтът и във творбата част. Като лайтмотив на посвещението изпъква повторената и в трите строфи дума „сърце” – един образ, с който се начева и лиро-епическият сюжет. По този начин едната част на творбата естествено се прелива в другата.

В интерпретацията на баладичния мотив Н. Геров е запазил основните му компоненти, но е разгърнал нехарактерно за фолклора описание на психическите преживявания на героите, което увеличава значително обема на творбата. За да представи чувствата им, поетът се обръща към набор от романтично-сентиментални клишета, които през следващите десетилетия налага в поезията ни и П.Р. Славейков с любовната си лирика.

Опозицията духовно/материално в поемата е разгърната чрез контрастните групи образи на Стоян и Рада от една страна и на майката и избраната от нея невеста от друга. Отношението между влюбените се гради единствено върху духовното преживяване, върху култа към любовта и красотата. Мотивите в поведението на майката са контрастно ориентирани към битово-практичното, олицетворено от работливата невеста-сираче. Смъртта на Стоян и Рада и баладичният финал със сплетените над гробовете им дървета се превръща в първия химн на безсмъртната и всепобеждаваща любов в нашата поезия.

Справка от Тълковния речник

Лекция ж. 1. Научен материал, който се **чете пред слушатели** на един път, за около един час. **2. Учебен час** във висше или средно училище [лат.].

Доклад м. 1. Устно или писмено **служебно съобщение**. **2. Изложение пред слушатели** по научен, обществен или организационен въпрос.

Съобщение ср. Нещо, което се **казва**, съобщава някому; **вест, известие, новина**.

- **Определи кое е общото в трите жанра и кое е различното.**

Обърни внимание:

Ученическият доклад (научно-учебен или културно-просветен) се състои от **три части**: 1) **уводна част**, 2) **същинска част (изложение)**, 3) **заключителна част**.

В уводната част на доклада се представя проблемът, който ще се разглежда.

В същинската част се съдържат: твърдението, което авторът иска да докаже; доказателства чрез аргументи, факти, съждения; илюстративен материал (конкретни примери).

Заключителната част обобщава доказаните твърдения.

Задачи за упражнения

1. **Открий в списания и вестници доклади.**
 - **Определи в кой стил са написани те. Каква е темата?**
 - **Какъв проблем се поставя и се изяснява в тях?**
2. **Напиши кратък доклад на тема: „Какво е речевият етикет? Особеностите на речевия етикет у различните народи“.**
3. **Напиши доклад за опазването на природата. Използвай информацията за естествената природна среда.**

Днес хората пътуват на далечни разстояния, за да се възхищават от красотата на дивата природа. Но много рядко съзнават колко лесно се нарушава естественото природно равновесие.

Туристите замърсяват природните красоти, които са дошли да разглеждат. Хотелите нарушават природния пейзаж. Колите им нарязват местността с пътища. Те превръщат естествената среда на дивите животни в див зоопарк.

- **В коя част на доклада можеш да използваш този откъс?**

Христо Ботев

(1848 – 1876)

Горда и свободолюбива натура, Ботев превръща живота и творчеството си в борба, посветена на свободата на България. Няма друг поет и революционер в българската литература, който така тясно да свързва в едно творчеството си с борбата на народа за свобода. Животът, борбата, поезията и смъртта на Христо Ботев превръщат името му в символ на българското безсмъртие. Ботев пише за борбата, за свободата, за родината с ясното съзнание, че тази борба изисква жертви и той е готов на такава саможертва в името на своите идеали.

Хр. Ботев, Н. Славков и Ив. Драсов – полагане на революционната клетва през 1875 година

✓ **Разгледай снимките. С какво те впечатлява външността на Христо Ботев?**

Знаеш ли, че

Христо Ботев е признат за гений на българската литература.

- ♦ Той е написал само 20 стихотворения и с тях се е утвърдил в световната поезия наред с Д. Байрон, М. Лермонтов, М. Еминеску.
- ♦ Ботевата балада „Хаджи Димитър“ остава ненадминат връх в българската поезия.
- ♦ Поетическият пейзаж от „Хаджи Димитър“ е признат като един от 10-те най-хубави лирически пейзажа в световната литература.
- ♦ В столицата на Китай – град Пекин, има алея на Великите личности, където се извисява и бюстът на Христо Ботев. Китайците го почитат като един от 12-те най-велики личности на света, живели някога.

✓ **Сравни спомените за Христо Ботев на негови съвременници, като наблюдаваш кои особености от физическия портрет на Христо Ботев се изтъкват най-често.**

Ето споменът на В. Лучков от времето на учителствуването на Христо Ботев в Задунаевка: „Всички се възхищавахме от неговите способности и от неговата прекрасна външност... Ботев беше рядък красавец. В тази възраст (18 години) той имаше лице бяло като мома, нямаше още ни брада, ни мустаци: висок, едър, снажен, физически силен, пъргав, подвижен. Носеше дълги, черни, гъсти коси, които умееше да кичи и когато потърсваше този перчем, той достигаше почти до раменете му...”

При пребиваването му в Калофер през 1868 г. Иван Чунев пише, че Христо Ботев е „висок, възтънък ... с дълга коса до раменете, с очи черни и светли, ... с един симпатичен проникателен поглед...”

Учителят Д. Фингов отбелязва: „Той беше левент, строен, хубавец. Вървеше смело и самоуверено.”

В спомените си за Ботев Ив.Т. Бракалов споделя: „Сега като че ли го гледам на св. Кирил и Методий в двора на училището, изправен като исполин с високия си ръст, като баща си, с черни пламенни очи, поглед орлов, чело широко и изпъкнало, нос римски, коса дълга и къдрава, ръце и лице бели и нежни, гърди и плещи широки, физиономия умна, говор висок – да държи своята пламенна реч, в която със силен патос да напада турското правителство...

Захари Стоянов:

„Трябва да ви кажа, че Христо е бил образец на хубостта в пълния смисъл на тая дума. Ръст класически, чело изпъкнало и широко, което красяло къдравата глава като венец, нос римски, брада и мустаки черни, коса къдрава, лице и ръце бели и деликатни, гърди и плещи широки, да му се ненагледаш, той приличал във всичко на майка си. От лявата страна на челото му имало една жила, дебела като гайтан, която се появявала само тогава, когато той е сърдит и възбуден, когато ораторствувал или декламирал някое свое стихотворение, т.е. когато чувствата тържествували над разума. При това, прибавете огненото му ораторско слово, дарбата на разказчик да описва и представлява в живи краски всичко, за каквото говори, да иронизира и увлича и ония от слушателите си, които напада – вие ще имате пълния портрет на Христа Ботйова.”

Иван Вазов:

„Никой не можеше да издържи смелия му орлов поглед.

Той беше висок, едър – почти исполин – с черни пламенни очи, с нос дълъг, римски, малко кривичък към лявата буза, челото му широко, благородно, на двата края на което, под бялата кожа, постоянно трепереха сини жилчици, косата му черна, щръкнала. Умната му физиономия, необикновено високия му стан, гърлестият му говор и смях, гордият му смел и разкрачен ход го отличаваха и туряха по-горе от множеството, в сред което вървеше замислен.”

Сравни и направи извод

1. Сравни описанията, които правят Захари Стоянов и Иван Вазов на физическия портрет на поета. В какво виждат да отпадне силата на Ботевото излъчване? На кои детайли от портрета наблягат?
2. Кое е магнетичното във външността на Ботев?

Спомените на Иван Вазов за Христо Ботев като войвода

През цялата първа половина на май Ботев бе зает с четата си. От много напругания, трудове, възвращения по това време беше се измахнал и изменил в лицето. Бузите му бяха довольно слепнати и брадата, която беше оставил вече да расте без стеснение, му придаваше още помъжествен, мрачен вид. Той не седнаше, не легнаше, не дояждаше в тия дни. Той тичаше от кафене в кафене, от кръчма в кръчма, от хан на хан, от къща на къща да навизда, да разговаря, да подсеща, да разпаля бъдещите си другари в трудното предприятие. Той се бе преобърнал на мисъл. Смелата, заветната идея, която отдавна мъчеше духа му, като таен демон сега беше се възплътила в него.

Всичките момчета бяха вече въоръжени с тежки винчестери: всичките имаха затворена в ковчезите си хубава хъшовска униформа, която горяха от нетърпение да облекат. Жертвите и помощите идеха отвсякъде изобилно. Патриотизмът в тия минути на надежда и лудо въздушевание беше развързал кесиите и уголемил сърцата. За да бъде тайно както приготвянето на четата, тъй и качването ѝ на парахода, момчетата се разпръснаха по крайдунавските градове: Олтеница, Гюргево, Зимнич, Турно-Магурели. Военният материал и униформите се пратиха в ковчези всички в Гюргево. Пазеха тайна всеобща. А когато не можеше да се потули работата, поверително шушнеха, че тая чета отива в Сърбия. Всички емигранти в Букурещ и по другите градове криеха, че знаят за предприятието, за да не разбере и побърка румънската власт. А властта знаеше от всички по-добре. Тайни съобщения бяха разпратени до префектите (Братиану беше водител на политиката тогава) да се втегляват. Всички знаеха тайната. Но истинската тайна: плана да мине четата на българския бряг, знаеше само Ботев, войводата ѝ, и двама-трима негови другари.

На 18 май неустрашимата чета се качваше по части на парахода „Радецки“ и подир няколко часа целуваше светлата земя на бащите ни при Козлодуй.

Величествена страница.

Провери разбра ли текста:

3. Коментирай смисъла на изреченията от текста:

- ☐ На 18 май неустрашимата чета се качваше **по части** на парахода „Радецки”.
- ☐ А властта знаеше от всички по-добре. Тайни съобщения бяха разпратени до префектите ... **да се втегляват**.
- ☐ Патриотизмът в тия минути на надежда и лудо въздушевание **беше развързал кесиите и уголемил сърцата**.

Да разсъждаваме заедно

4. Кои от стихотворенията на Христо Ботев си спомняш, като четеш този спомен? Кое именно в спомените на Иван Вазов те подсеща за тях?

„Майката, майчината клетва, майчиното страдание са тези, които владеят съзнанието на Ботевия лирически герой...

Независимо от високия идеал, на който синът служи, (...) в името на майка, род, родина, ако това дело не бъде осветено от майката, ако не получи нейната прошка и благословия, то не може да бъде истински свято. Нравственият мир на възрожденския българин не допуска противопоставянето на личното и общополезното. Свободата има своите конкретни измерения, тя е свободата за роден дом, роден край, баща, либе, братя. По пътя към нея и страданието, и радостта трябва да бъдат споделени от всички. Както и подвигът. Дълбоко интимното синовно чувство не се засланя от героичното и народополезното. (...) **Всичко у Ботев – чувства, мисли и преживявания – се осъществява в диалога с майката.** Няма да е пресилено да кажем, че **народоосвободителният идеал, на който е подчинена поезията му, е реализиран чрез лирическото отношение към нея.**

Сава Василев

В ценностната стълбца на Ботевата лирика не робството е най-страшното – робството за нея е жестока даденост, която стяга мишците на достойния мъж за борба. По-страшно е безсилието на роба, което достига най-страшния си връх в затиснатата уста и запушените уши: „Не чуй се от тях глас за свобода...”

Никола Георгиев

„Поезията на Ботев създава образ на изключителната човешка личност – но този образ се реализира не само чрез фигурата на лирическия герой, който ще пръсне бялото си месо „по скали и по орляци”, който ще копнее за смъртта-живот ... **Образът на изключителното човешко същество се създава и чрез „надчовешките” възможности на лирическия глас, чрез страхотната жестова сила на словото – (...) камерно, интимно, и едновременно с това публично.**

Александър Кьосев

Опозицията робство – свобода образува основния смислов кръг в поезията на Ботев. Тази опозиция е персонализирана от противопоставянето на лирическия „аз” на другите: турци, чорбаджии, духовници, лъжепатриоти, еснафи...

Николай Димитров

Речник

опозиция – противопоставяне

камерно – предназначено за изпълнение в тесен кръг за отбрана публика

публично – в случая антоним на камерно, тоест достъпно за широк кръг публика

Да разсъждаваме заедно

5. **Кои са ключовите теми и образи на Ботевата поезия според твърденията на българските литературоведи?**
6. **Разсъждавай върху мислите на българските изследователи, дадени в рубриката „От литературната критика”. Коментирай всеки цитат, осмисляйки изучените Ботев творби, като обърнеш особено внимание на всяка подчертана част.**

7. Препрочети изучените Ботеви творби („Хайдути”, „Хаджи Димитър”, „Майце си”), за да обобщиш чрез кои образи, мотиви и идеи, с помощта на какви езикови средства са отразени
- а) образите на изключителната човешка личност;
 - в) противопоставянето *робство – свобода*.
8. РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ. Всяка група да анализира по една от тези теми в изучените Ботеви творби с цел подготовка за съчинение.
- А. Да се обсъдят в групата и после да се споделят в клас идеите за това:**
- ☐ коя ще е основната теза на съчинението;
 - ☐ с кои аргументи ще се защитава;
 - ☐ кои поетични редове могат да се използват като цитати в съчинението разсъждение.
- Б. Помислете кой от отговорите най-точно отразява обхвата на вашето съчинение:**
- Темата на това съчинение е свързана:**
- а) с литературен проблем, отразен в цялото поетическо творчество на Хр. Ботев;
 - б) с литературен проблем, засегнат само в една творба на Хр. Ботев;
 - в) с осмисляне на цялото творчество на Хр. Ботев.
9. Открий и коментирай изразните средства, с които е изграден образът на изключителната човешка личност.
10. Открий основните антитези в Ботевите творби „Хайдути”, „Хаджи Димитър”, „Майце си” и анализирай тяхната връзка с противопоставянето *робство – свобода*.

Знаеш ли, че

Ботевата проза по блясък на вижданията и прозрения не отстъпва на неговата лирика. Той оставя блестящи образци на публицистиката: статиите („Народът вчера, днес и утре” и др.), есета („Петрошан”), разказа („Това ви чака”), художествения пътепис („Примери от турско правосъдие”). Те са публикувани основно във вестниците, които е издавал заедно с Каравелов в Румъния – „Дума на българските емигранти”, „Будилник”, „Знаме”, „Нова България”...

Често пъти вземаше в ръка словослагателския компас (когато редактираше вестник „Знаме” и го печаташе в Каравеловата печатница през 1875 година). Вземаше компаса, заставаше пред сандъчето с буквите, по челото му наизпъкваша вени, лицето му вземаше едно строго изражение, бърните му се слагаха в една ядовита гримаса, ръката му се мяташе по буквените стаички, пръстите му машинално хващаха отделните букви, компасът пицеше в ръката му, тялото му цяло трепереше: той редеше поредната статия на „Знаме”, без да има пред себе си било свой, било чужд ръкопис...

Стоян Заимов

✓ Прочети следната статия от Христо Ботев, написана в Букурещ и публикувана във вестник „Дума“.

Народът – вчера, днес и утре

...Мрачна и жалостна е нашата история от подпаданието ни под турците до днешните времена, тежък и възмутителен е животът на свободолюбивия някога български народ! Страшен хомот, какъвто тежи и до днес на врата му, гъбясал от векове и запрегнат с ятаган вместо жегли; тежки вериги, ръждявали от кърви и сълзи, вериги, в кои са заковани и ръце и нозе, и ум и воля, и в кои и до днес пъшкат бащи и майки, братя и сестри, дядове и синове – злодейства, безчестия, колове, бесила, мъки, тъмница, – най-после даалийци и кърджалии, фанариоти и чорбаджии, черкези и татари, – с една дума, зло, варварско зло, кое само едно азиатско въображение може обхвана, ... това са страниците на тази история, на това наше вчера. Кървави страници, горчиво преминало! Но днес, днес не е ли пак същото черно тегло, същият хомот, същите вериги?

Освен тези, що нямат талант да търпят, освен няколко хиляди волнодумни изгнаници, всеки раб божий с християнско смирение ще ни отговори: „Не, днес си добре живеем с турците, те се образоваха и нам олекна.“ И наистина, сега кого убиват, кого бесят, кого набиват на кол, кой плаща диш-хакъ и развожда вместо кон цървула на краставия гаджелин, кой? ... Но да казва разорения и добития народ, да кажем и ний по совест: днес не убиват никого беззаконно, а законно, не набиват на кол, а като кол всякого набиват, не бесят вкъщи по стрехи и по черници, а на отредени места за гявурски касапници; днес никой не развожда цървула на читака, а сякого като цървул развождат по ангарии и тъмници, никой не плаща диш-хакъ, а сякому и зъбите вадят за данъци и сякакви законни кражби, ... – днес има правителство, което само изпълнява тези длъжности към раята и държи за това чиновници, рязани и кръстени, с чалми и калимавки, с дълги и къси пискюли, чиновници, кои от вълчия везир Али паша до мечкарина жандарм Кел Мехмед ага, сиреч от скиптър а до сопата – всичките притежават най-високите добродетели, дори и човещината, с коя се отличават братята им черкези и татари. И всичко това в Турция е реформи, и реформи здрави и трайни, основани на дълбоката любов между турчин и българин, между господари и роби...

При тези радикални реформи, ако и да се случва да нападнат някои правоверни къщата на гявурина, да го убият или удушат, да обезчестят жена му или дъщеря му, а сина му да извлекат и жив на огъня опекаат, то това са изключения и случайности, защото не стават всяка неделя в една и същата къща, всяка нощ в едно и същото село. ... За нас преобразованията в Турско, обещанията, дуализмът, те са думи без никакъв смисъл, призраци и утопии, кои може да се осъществяват нейде си в Китай или Япония, а не на Балканския полуостров между турци и българи, две племена с противоположни характери, нрави и обичаи, с противоположни миросъзercания. Изход от туй тежко и гнусно положение не са новите окови, новото разделение на тиранството, а народната революция, радикалният преврат, които са триумфални врата за всеки народ, особено за нашия, който няма преминало, няма настояще, а има едно само бъдеще, и бъдеще светло, защото с другите славяни той ще има що да каже в света, що да внесе в човещината.

Метнете поглед върх историята на българското царство от Бориса до подпаданието му под турците, и ще видите, че всичкото историко-политическо преминало на нашия народ е било току-речи чисто византийско, и в него са живели само царе, боляри и духовни, а той

сам всякога е бил отделен с дълбока обществена нравственост от разврата на правителството си, който разврат заедно с християнството се вмъкна в по-горната част на народа. Наистина, неведнъж народът е явявал твърдата воля на характера си с въстания против царете си, против духовенството си, както във времето на Богомила и Самуила; но всичко това е ставало само тогава, кога властта или се едно насилието е допирало до къщата му, в която той сякога е бил нравствено свободен, до семейството му, до понятието му за честта – с една дума, до неговия дълбок социален живот, с който се отличават общо славянските народи и частно нашия народ.

Но и при тия страдания, при това страшно насилие, в кое и камъкът би се стопил, българинът се затвори от турчина вкъщи с челядта си и, както и днес, пял е и слушал е вместо византийската литургия своята елегическа юнашка песен, вместо стрелата и сабята, хваналото и сърпа, ходил е по сборове и по седенки, по тлаки и по черковища – и щом варваринът е погизвал огнището му, кое, както и днес, е било обиколено със снахи и дъщери, със синове и унуци – той е оставял ралото и сърпа, гегата и кавала, хващал е бащина сабя, братова пушка и с „дружина вярна и сговорна“ отивал е в Стара планина да мъсти за обиди от турци и чорбаджии, да им отнема грабено имане и да пази село и сиромаси.

Такъв е бил българският народ, и ето го и днес пак чист от всяко чуждо влияние, пак с тоя патриархален живот, пак с тази първобитност – след толкова и при такива страдания, пред зори, той се провиква от вратата на къщата си: пее отходня молитва на Турция, на робството; проклина своето преминало, което е мрачно и той го мрази; своето настояще, което е тежко и горчиво, та лесно ще го забрави, и вика: бъдещето ми, бъдещето ми! Турция и незваните му водители поднасят му на блюдо преобразования, дуализми, йерархии, но той се туй дума и ще дума: бъдещето ми, бъдещето ми!

Но какво е неговото бъдеще?

Нашият народ има свой особен живот, особен характер, особена физиономия, която го отличава като народ – дайте му да се развива по народните си начала, и ще видите каква част от обществения живот ще развие той, дайте му или поне не бъркайте му да се освободи от това варварско племе, с кое той няма нищо общо, и ще видите как ще той да се устрои. ...

Речник:

дъалийци – дружини от размирници, живеещи от грабежи (в планинските райони)

кърджалии – тълпи от избягали турски войници и разбойници, които в края на XVIII век нападали селищата и правели страшни опустошения и палежи (в полето)

фанариоти (*истор.*) – гръцките духовници, които преследвали с всички средства духовното и националното възраждане на българите през XIX век

ангария (*истор.*) – принудителна и неплатена работа през турското робство, например, на обществени постройки

диш-хакъ (*истор.*) – пари, които турчин вземал от нагостилите го българи, задето си хабил зъбите да яде

гѐга – дълга овчарска тоягас кука в единия край за хващане на овце

Провери разбра ли текста:

- **Обясни смисъла на следните изрази:**

- ☐ чиновници, рязани и кръстени, с чалми и калимавки;
- ☐ развожда вместо кон цървула на краставия гаджелин.

Открий в текста и прочети отново

- а) Фрагментите, в които образно се говори за робството на българите.
- б) Думите и изразите, назоваващи българските ценности, които са застрашени и трябва да се защитават.
- в) Картините на българското ВЧЕРА.
- г) Картините на българското ДНЕС.
- д) Мечтите за българското УТРЕ.

Да разсъждаваме заедно

1. Определи темата и идеята на този откъс от статията на Христо Ботев.
2. Кое е емоционалното внушение на тази статия? Как се постига то?
3. Как се проявява в статията отношението на автора към робската действителност?
4. Оптимистично или песимистично се отнася Христо Ботев към бъдещето на българския народ? Аргументирай се с текста.
5. Прочети изказването на проф. Пенчо Данчев за тази статия и коментирай неговото мнение относно жанра на това произведение.

„Статията „Народът вчера, днес и утре” е едно кратко лиро-епическо повествование за историческата съдба на българския народ и за неговото бъдеще. Днес такова произведение на литературата би било наречено есе за съдбата на народа. Всички елементи на тази творба са споени около един централен образ на народа, на родината в нейното историческо развитие и във взаимоотношенията ѝ с поробителя. В произведението на Христо Ботев са свързани и взаимодействат не логическите понятия, съждения и доводи, а преди всичко образи...”

6. Припомни си какво знаеш за есето? Кои особености на статията я сближават с есе?

Сравни и направи извод

7. Какви общи черти са характерни за личността на автора на статията и за лирическия герой от Ботевите стихотворения? Наблюдавай и анализирай възприятието и оценките на действителността в статията и в поезията; сравни ценностите: какво трябва да се защитава според автора на статията и според лирическия герой от Ботевата поезия.

Параходът „Радецки”

✓ Прочети откъса от книгата на Донка Петканова „Христо Ботев” и се подготви за сбит преразказ.

На парахода „Радецки”

„Този ден, 17 май 1876 год., австрийският параход „Радецки” бе препълнен с пасажери. От Гюргево и Турно-Магурели се бяха качили сто души български градинари. От Корабия и Бекет продължаваха да се качват големи групи пътници. Всички те имаха билети, облечени бяха просто, но чисто, държаха се прилично и с нищо не обръщаха внимание върху себе си. От Корабия бяха натоварени и няколко големи четвъртити манифактурни сандъци, каквито се товареха и друг път от пристанищата. Те бяха адресирани до различни влашки и сръбски градове...

Параходът се откъсна от Ряхово и пое курс към Лом. До спирката имаше достатъчно време. Капитанът се разхождаше по палубата, отиваше при кормилото, качваше се на командния пост, влизаше в каютата си. Не се забелязваше нищо подозрително. На парахода беше тихо, времето слънчево и приятно.

По обед съдържателят на ресторанта дотича задъхан при капитана.

— Във втора класа се забелязват въоръжени мъже – съобщи той.

Капитан Енглендер веднага се насочи към втора класа. Какво беше учудването му, когато отвори вратата. Голяма част от предишните кротки и скромни български градинари хвърляха цивилните си дрехи и обличаха чудни, невиджани досега от капитана униформи. Калпаци със златни лъвчета, светлосиви дрехи с ширити по гърдите. До мъжете стояха изправени байонети, на кръстовете им висяха препасани пистолети. Капитанът се спря изненадан и малко уплашен. После извика високо:

— Какво означава всичко това? На парахода има правило всеки да си дава оръжието на съхранение. Вие трябва да се подчините на...

Не завършил още, капитанът беше заобиколен от няколко силни момци, вече облечени и въоръжени. Един от тях насочи револвера си към челото му и каза на немски:

— Господин капитан, параходът вече е във властта на българските въстаници и вие непременно трябва да се покорите на тази власт. Да идем при нашия войвода.

Капитанът се изкачи заедно с въоръжените мъже на палубата. Спря се смаян. Горещо се беше изменило до неузнаваемост. Доскорошните безлични пасажери трошеха с ръце и крака невинните манифактурни сандъци и изваждаха от там стока, каквато капитанът не беше подозирал. Разтрепераните мъжки ръце, някои от тях разкървани от разчупването на сандъците, вадеха униформи, оръжие, патрони, бързо се обличаха и въоръжаваха. Друга част от пасажерите – австрийци, румънци, туркини, пребледнели като платно, се гушеха на групи в различните ъгли на парахода, а очите им шареха уплашено.

Доведоха капитана при българския войвода. Висок, „почти исполин”, с голяма черна брада, високо бледо чело, бял калпак с перо, сиви дрехи със сини ширити на гърдите, сърмен колан и гола сабя в ръка. Това беше войводата на въстаниците. Той говореше нещо на помощник-капитана, който също беше заобиколен от въоръжени униформени момци. Цялата му фигура, увереният му глас и движения вдъхваха респект. Като видя капитана, той му подаде едно писмо и зачака. Въстаниците наоколо застанаха със задръжани пушки и пистолети. Капитанът прочете на френски:

Господин капитан, господа пасажери,
Имам чест да ви обявя, че в този параход се намират български въстаници, на които
имам чест да бъда войвода.

С цената на нашия добитък и на нашите земеделски сечива, с цената на големи усилия и с пожертвуване на нашите блага, най-сетне с цената на всичко, що е най-скъпо на тоя свят, ние си доставихме това, което ни беше необходимо, за да се притечем на помощ на нашите въстанали братя, които се сражават тъй храбро под българския лев за свободата и независимостта на нашето скъпо отечество – България.

Ние молим господа пасажерите никак да не се безпокоят и да останат спокойни. Колкото за вас, Господин капитане, аз имам тежката длъжност да ви покана да поставите парахода на мое разположение до самото слизане, като в същото време ви заявам, че и най-малкото ваше съпротивление ще ме постави в печалната необходимост да употребя сила...

Хр. Ботьов, 1876 г., 17 май, на парахода

Капитанът прочете писмото и се огледа. Навсякъде имаше въстаници. Войводата го гледаше с черните си бляскави очи. След като изчака малко, той каза ясно и отсечено:

— Ще спрете парахода на онова място, което ще ви покажем.

— Това нямам право да направя. Ще ви сваля на румънското пристанище.

Войводата обаче остана непреклонен. На всяка цена четата трябваше да слезе на българския бряг, и то там, където тя иска... Матросите стояха като заковани, заобиколени с четници. При машиниста беше застанал въстаник със запрегната пушка.

— Аз имам човек, който ще поведе кораба към желаното място – каза Ботев и едва доловимо се усмихна.

Трябваше да се отстъпи. Всяка съпротива сега би била безсмислена.

— Добре. Аз ще ви сваля, където искате, и сам ще водя командата, както съм я водил и досега.

По знак на Ботевата сабя всички свалиха оръжието. С пълен ход „Радецки” заплува срещу течението на голямата река. На неговия борт, закрит за безопасност от двете страни с платна, се развяваше българското знаме. Със златни конци на него беше извезан лъв и три незабравими думи: „Свобода или смърт”. Българските въстаници, въоръжени, се разхождаха гордо. Войводата тичаше радостен из целия параход, ободряваше момчетата, а очите му, – сега спокойни и щастливи – срещаша с благодарност погледа на капитана. Разпуснаха се и чуждите пасажери. Българите в никакъв случай не бяха опасни за тях. Те не желаеха никакви богатства, те само искаха да слезат на родната земя, за да извоюват свободата ѝ или да умрат за нея.

Параходът доближи турския бряг край село Козлодуй. Широка дъска бе прехвърлена от борда до брега. Ботев стисна крепко десницата на капитана, изтича по дъската и скочи на брега. След него тичешком се занизаха четниците. На палубата останаха разхвърлени дрехите на мирните български градинари, разчупените празни сандъци и няколко разпилени по пода патрони.

Дъската се вдигна и параходът се заклати назад. На борда стоеше изправен капитан Енглендер. Той видя гледката, която никога не можа да забрави. Мъжете със златни лъвчета по калпаците и живописните дрехи по даден знак паднаха на колене и долепиха устни до топлата пръст. С трепет те целуваха родната земя, за която бяха тръгнали на бой. Високо над тях се развяваше зеленото знаме. Думите „Свобода или смърт”, извезани със златни конци, блестяха на майското слънце.”

Открий в текста и прочети отново

- а) Описанието на войводата Христо Ботев.
- б) Съдържанието на писмото, връчено на капитана.
- в) Откъсите, които разказват за възприемането на това събитие от интелигентния чужденец – капитана Енглендер.

Да разсъждаваме заедно

1. Коментирай как този текст потвърждава парадността и церемониалността на българското националноосвободително движение.
 2. Разсъждавай как поетът Христо Ботев отразява в стихотворенията си високата романтика на борбата за свобода и я сравни с подчертаната парадност и церемониалност на поведението на войводата Христо Ботев и на четата му.
- ✓ Прочети стихотворението и разсъждавай какво мрази и пред какво се прекланя поетът. Научи стихотворението наизуст и го рецитирай изразително.

Моята молитва

„Благословен бог наш...”

О, мой боже, правий боже!
Не ти, що си в небесата,
а ти, що си в мене, боже –
мен в сърцето и в душата...

Не ти, комуто се кланят
калугери и попове
и комуто свещи палят
православните скотове;

не ти, който си направил
от кал мъжът и жената,
а човекът си оставил
роб да бъде на земята;

не ти, който си помазал
царе, папи, патриарси,
а в неволя си зарязал
моите братя сиромаси;

не ти, който учиш робът
да търпи и да се моли
и храниш го дор до гробът
само със надежди голи;

не ти, боже на лъжците,
на безчестните тирани,
не ти, идол на глупците,
на човешките душмани!

А ти, боже на разумът,
защитниче на робите,
на когото щат празнуват
денят скоро народите!

Вдъхни секиму, о, боже!
любов жива за свобода –
да се бори кой как може
с душманите на народа.

Подкрепи и мен ръката,
та кога въстане робът,
в редовете на борбата
да си найда и аз гробът!

Не оставяй да изстине
буйно сърце на чужбина,
и гласът ми да премине
тихо като през пустиня!...

Паметник на Христо Ботев
в град Кишинев

Писма от „Радецки“

Димитър Горов, който слезе от „Радецки“ в Бекет, пътуваше сам за Букурещ. В джеба си той носеше няколко писма. На гърба на едното от тях пишеше: „Да се предаде на жена ми Венета Хр. Ботъова в Букурещ“. С това писмо Ботев се прощаваше със семейството си.

Другото писмо беше адресирано до приятели. В него Ботев пишеше:

„Скоро ще да извикат двеста гърла: „Да живее България!“ Чувствата, които напълнят сега душата ми, ме правят като лев: аз съм тронут от любовта и предаността на своите другари. Нашата девиза е „юначество и великодушие“...

Аз съм весел и радостта ми няма граници, като си наумя, че „моята молитва“ се сбъдва. Но колко по-весел и по-спокоен щях да бъда, ако знаех, че вие няма да оставите жена ми и детето ми да теглят черно тегло! Знайте, че който не обича родителите си, жена си и децата си, той не обича и своето отечество.”

по Донка Петканова

Да разсъждаваме заедно

1. Какво от биографията и творчеството на Христо Ботев го проявяват като човек на своето време, като носител на българските възрожденски представи, идеи и идеали?
2. С какво повече те привлича личността на Христо Ботев – с Дело или със Слово? За Бореца или за Поета Христо Ботев искаш да научиш повече? Аргументирай се.
3. Прочети и коментирай следното изказване:

Христо Ботев е роден в 1848 г. (25 декември постарому или 7 януари поновому) в гр. Калоян. Роден на Христовден, наречен Христо – всичко това беше сякаш ЗНАМЕНИЕ, ЗНАК за голямото предназначение на тази личност.

- Според тебе за какво предназначение на личността на Христо Ботев става дума?

Работи самостоятелно

4. По даденото начало напиши съчинение разсъждение и го озаглави.

Наричат Христо Ботев „геният на българската литература“, и той наистина е гениален, изключителен, уникален и като личност, и като поет. Уникален е и в жизнената, и в творческата си съдба. Няма друг в света като него, на когото да му стигнат само двамадесет стихотворения, за да влезе в историята на световната литература. И да се нареди с право до световноизвестните поети на демоническия дух Байрон, Лермонтов, Еминеску, Петъофи.

Само 20 стихотворения му стигат, за да каже най-точно и най-поетично в света рецептата за безсмъртието:

„Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира, него жалеят
земя и небо, звяр и природа,
и певци песни за него пеят...”

Тези редове са преведени почти на всички езици в света, защото в тях се говори за вечно вълнуващото и общочовешкото...

Публицистичен стил. Описание, повествование и разсъждение в публицистичния стил

Припомни си...

Сферата на функциониране на текстовете от публицистичния стил са средствата за масова информация (медиите). **Темите** на текстовете от публицистичния стил (медиините текстове) се отнасят към най-различни области на живота.

Целта на медийния (публицистичния) текст е:

- ✓ да информира аудиторията (читателите, слушателите);
- ✓ да интерпретира и оценява фактите, за които осведомява;
- ✓ да въздейства върху общественото мнение.

Обърни внимание:

Публицистичните жанрове **информационна бележка, репортаж, интервю** са текстове с преобладаваща **информативна функция**, но не е изключено „присъствието“ на гледната точка на автора.

Информационната бележка и репортажът отговарят на т.нар. 5 „К“:

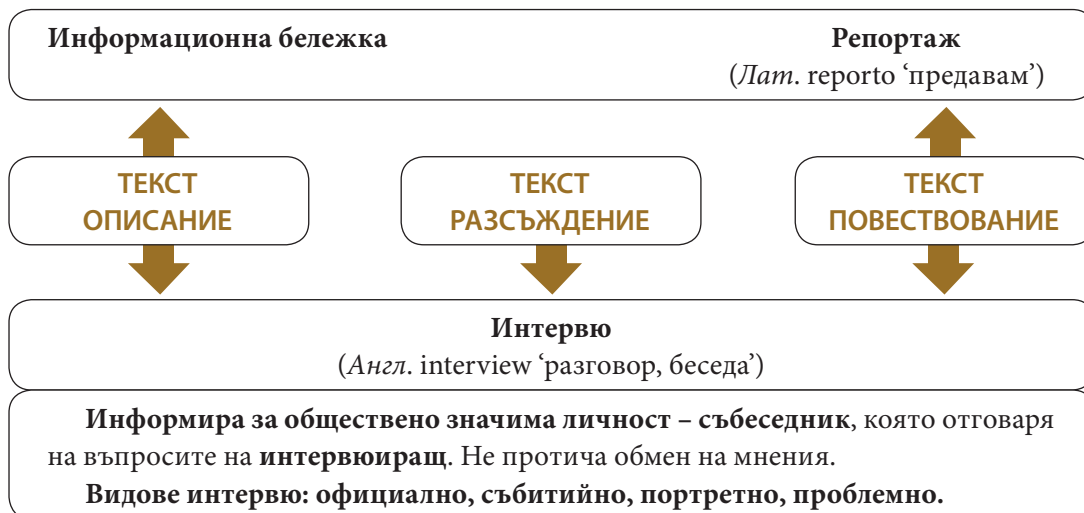
Какво се случва?

Кои са участниците?

Кога? Къде?

Как протича събитието?

Информират: за актуално събитие, безпристрастно (без оценка), обективно, кратко, ясно, със съобщителни изречения, избягват преносна употреба на думите.

1. Прочети текста от вестник „Български глас“.

България в моите мечти

„България в моите мечти“ е темата на първия международен конкурс за детска рисунка, организиран от Държавната агенция за българите в чужбина към Министерския съвет и Националния дворец на децата. За шест месеца в агенцията се получи над 1000 рисунки. Малките художници от България и българските общности в чужбина облякоха в цвят своите мечти. Отличените творби бяха подредени в Националния дворец на децата. Сред отличените са и малките художници от Молдова и Украйна.

- **Потвърди, че текстът е ИНФОРМАЦИОННА БЕЛЕЖКА, като откриеш следните признаци:** ✓ съдържанието отговаря на въпросите **какво, кога и къде** се е случило;
✓ информацията се предава **лаконично** (предимно с прости изречения);
✓ думите са **точни, еднозначни**; ✓ спазва се **книжовната норма**.

2. Прочети текста от списание ЕК. Открий разликата му от информационната бележка от задачата 1. Аргументирай се.

Празник на родното село

През 1899 година в село Бардарски геран официално е регистрирано училище. Първоначално то носи името „Надежда“, а през 1939 г. с решение на учителския съвет за негов патрон се приема Христо Ботев. Струваше си да се пропътуват километри до това отдалечено кътче на родината, за да станем причастни на вълнуващото тържество, събрало в едно бележитата годишнина с родовата среща. Гости бяха българи, ученици и учители от Педагогическия лицей в село Стар Бешенов от Банат. Пяха песни, рецитираха стихотворения, играха се народни танци.

- **Открий в текста особеностите НА РЕПОРТАЖА като публицистичен текст:**
✓ разказва се какво, кога и къде се е случило; ✓ разказът се води от името на журналиста, който описва събитието като присъстващ или като участник; ✓ отразява се важно събитие: конференция, спортно състезание, културна проява.

3. Прочети откъса от материал, публикуван във вестник „Български глас“, и открий в него признаците на ИНТЕРВЮ. От кой вид е интервюто с режисьора Петко Апостолов?

Да обичаш е нужен талант и духовна сила

Повод за разговора ни с гост-режисьора Петко Апостолов от Сливен, България, е предстоящият юбилей на нашия театър и новата постановка на „Милионерът“ на Йордан Йовков.

— Господин Апостолов, доказан творец сте в България и в Молдова, но имате ли разочарование от нещо и за какво е носталгията ви?

— Като всички хора, и аз съм разочарован. Светът върви към своята бездуховност. Народи са оцелявали от глад и след световни катаклизми, но от бездуховност са изчезвали. Носталгията ми е за изгубените добродетели на българина. Преди години българинът беше по-трудолюбив, гостоприемнен, добър. Мъчно ми е за тези добродетели.

— Има ли разлика между българите от България и Молдова?

— Огромна е разликата. Българите от Молдова са съхранили много добродетели – трудолюбие, обич към Бог, майка и баща, децата. Взаимно се подкрепят в трудните минути... Прекланям се пред националните ценности на Молдова.

Интервю взе Димитър Боримечков

4. Напиши самостоятелно: а) информационна бележка за училищния вестник за спортни състезания; б) репортаж от спортно състезание; в) интервю с победителя в състезанието.

Захари Стоянов

(1850 – 1889)

Публицистичният и журналистически талант на Захари Стоянов се развива на почвата на общата му култура и в рамките на възгледите му за журналистиката и публицистиката. Главни негови оръжия са публицистичните му произведения – статията, фейлетонът, памфлетът. Най-важно качество на неговата статия е аргументацията, умението му да внушава...

Към нищо журналистът и публицистът Захари Стоянов не е хладнокръвен. Сам казва, че не е и не може да бъде хладнокръвен. Той знае, че хладнокръвие е смърт на публицистиката, и наистина му е абсолютно чуждо. Пристрастеността към определено схващане и пристрастеността му също е негово типично качество... Тази пристрастеност произлиза от искрената му вяра в тезата, която поддържа.

По Георги Боршуков

1. Какви качества притежава публицистът Захари Стоянов според Георги Боршуков? Какви други ценни качества на съвременния публицист можеш да изтъкнеш?
2. Какво е смисловото различие между понятията „пристрастеност“ и „пристрастност“? Потърси го в контекстовата употреба на понятията в текста за Захари Стоянов.

Най-важните дати в живота на Захари Стоянов

1850 – роден в с. Медвен, Сливенско.

1856-1862 – учи в медвенското черковно училище.

1866-1870 – овчар в с. Инджекьой (днес Тополи), Варненско и в Бургаско.

1872 – живее в гр. Русе и работи като чирак в шивашки дюкян. Самообразова се. Става член на революционния комитет в Русе. В революционната дейност го посвещава Никола Обретенков, син на баба Тонка.

1873 – заподозрян от чорбаджиите, отива в Търново Сеймен (днес Симеоновград), където служи в железопътната станция. Научава френски език.

1875 – участва в Старазагорското въстание заедно със Стефан Стамболов. Когато опитът за въстание пропада, известно време се крие в Харманли.

1876 – на 26 февруари се среща с Панайот Волов, един от апостолите на бъдещото Априлско въстание. Захари Стоянов е определен за апостол в четвърти революционен окръг – Пловдивския. Обикаля селата в Родопите. В Панагюрище се среща с Георги Бенковски и от този момент го придружава навсякъде. Това му дава възможност да опише образа на водача в своите „Записки по българските въстания“. След поражението на Априлското въстание е хванат от турците, минава през много затвори, но се спасява с хитрост.

1878 – след Освобождението се установява в Русе. Става секретар на Апелативния съд, известно време е член на Търновския окръжен съд.

1881 – редактор на в. „Работник“.

- 1882** – в Пловдив. Сътрудник на в. „Независимост”.
- 1883** – Излиза книгата му „Васил Левски (Дяконът)” – първа биография на Левски в освободена България.
- 1884** – Излиза първият том на знаменитата му книга „Записки по българските въстания”. II-ят и III-ият том се появяват съответно през 1887 и 1892 година.
- 1885** – На 6 септември, когато е провъзгласено Съединението, е председател на комитета, който е подготвил и извършил това важно събитие.
- 1886** – Настанява се в София. Включва се активно в политическия живот.
- 1887** – Подпредседател на Народното събрание.
- 1888** – Председател на Народното събрание. Излиза книгата му „Христо Ботев. Опит за биография”
- 1889** – умира в Париж.

През погледа на...

Симеон Радев, историограф и литературен критик:

„В неговата глава всеха най-разнообразни влияния: хайдушкият национализъм, съзаклятническата романтика, якобинството на френските революционери, утопиите на руската нихилистична мисъл, Ботевата омраза към калугерите и чорбаджиите – всичко това кипящо при най-невъобразимия безпорядък и господствано при все това от естествената сила на един интуитивен ум”.

Александър Балабанов, литературен критик, преводач и общественик:

„Това е най-културната личност във времето на строежа на българската държава”.

Симеон Янев, писател, литературен историк и критик:

„В стремежа си към просвета и нов живот, в общуванията и морала си, в своите действия и в своите помисли като деец и като писател Захари Стоянов е въплъщение на възрожденския човек, тръгващ от личното нещастие и осъзнаващ все по-дълбоко и по-болезнено и общото...”

Всеки ден е за него нова буква в науката на живота и на революцията и затова ... не би трябвало да ни учудва, че за осем години от деня, когато хваща перото като журналист в Русе, до смъртта си през 1889 година ще остави десетина дебели тома, някои от които ще легнат в основите на българската литература. И че – по-важното – за по-малко от четири десетилетия, които живее, ще участва неизменно във всичките големи български въстания, ще бъде главна фигура и на Съединението и ще стигне от неук добруджански овчар до председател на българското Народно събрание.

Неговата енергия е енергия на десетки български поколения преди него и тя самата, наред с условията, извайва един гигантски характер, какъвто в спокойните времена би бил невъзможен”.

3. Заинтригуваха ли те свидетелствата за личността на Захари Стоянов? Повече за него и за дейците на българската националноосвободителна борба можеш да научиш, ако прочетеш безсмъртните му „Записки по българските въстания”.

„Благословена румънска земя“

Няма българин, повече или по-малко културен патриот, който да не е стъпвал на свободната румънска земя и да не се е възползвал от братското гостоприемство на румънеца. В продължение на половин век, в една ужасна, черна за нас епоха, погледът на българския народ е бил непрекъснато прикован към левия бряг на Дунава. Всичко, което е било честно и велико, всеки, който е имал някаква инициатива, всеки, който не е можел да живее и да диша в поробена България, е работил и живял в свещена Румъния. Спомням си, както си спомням всички мои приятели, че думите Румъния, Букурещ, Гюргево, Плоещ, Браила, Галац и т.н. бяха за нас свещени думи, като тези от светото писание. Когато някой от нашите патриоти, жестоко преследван от османското правителство, се е отървявал най-сетне от лапите на безмилостния чужденец, той е намирал винаги убежище в някой от румънските градове. Вашата страна беше за нас светлият фар на свободата, на надеждата в един нов живот.

При все че бяха васали на всемогъщите султани, румънците са толерирали, пък даже са покровителствали организирането на революционните комитети, позволиха на Раковски да произнесе своите огнени слова, позволиха на Любен Каравелов да печата своите вестници „Свобода“ и „Независимост“, позволиха на необуздания Ботев да ни изпраща „Дума на българските емигранти“, после да издаде „Знаме“, които ако бяха се появили сега в България, биха възмутили елементите, от които се състои дамгата на предателите на нашето многострадално отечество.

Вашата земя е хранила апостолите на българската свобода, гигантските борци за нашата независимост – Левски, Бенковски, Хаджи Димитър, Караджата, Волов, значи цялата плеяда на нашите мъченици, паднали на бойното поле, завинаги обесени в турските затвори.

Но с това не свършва великодушието на румънския народ. От Румъния са тръгнали нашите въоръжени витези, тези герои на българската свобода Тотю, Панайот през 1867 г., Хаджи Димитър през 1868 г., Ботев през 1876 г. и други. Село Петрошан, градовете Олтеница, Бекет, Гюргево са виждали да се развяват българските знамена, когато са ги носели за пръв път към бойното поле. Вие сте виждали това, знаели сте всичко и никога не сте ни преследвали, а напротив, сте ни благославяли в разгорялата се свещена борба за освободението на раята от робство. Няма нито един случай румънците да са прокуждали някого от нашите мъченици, въпреки че безброй пъти са били подтиквани или даже принуждавани да сторят това.

Поздравявам те, свещена земя на Румъния! Бъди благословена!

Румъния е бивала второ отечество на хиляди наши мъченици.

Речник

васал м. – подчинено, зависимо лице или държава

дамга ж. – петно (остар.)

плеяда ж. – група, „съзвездие“ от бележити дейци в някоя област

Провери разбра ли текста:

1. Как разбиращ мисълта: „...погледът на българския народ е бил непрекъснато прикован към левия бряг на Дунава“?
2. Кой се крие зад метафората „лапите на безмилостния чужденец“?

¹ превод Пирин Бояджиев, В. „Литературен форум“, бр. 7, 10-16 октомври 2000 г.

Да разсъждаваме заедно

3. Коя е темата на този текст? В кое изречение темата е пряко формулирана?
4. Какви картини от близкото минало възкресява авторът? Защо имената на българските революционери са обобщени с думата „плеяда“?
5. С какво чувство говори Захари Стоянов за османското робство? В кои думи и изрази то е синтезирано?
6. Как е изразена патриотичната гордост на автора от близкото историческо минало на българите? Посочи като доказателство най-изразителните думи и словосъчетания.
7. По какъв начин Румъния е „вплетена“ в историческата съдба на българите от епохата на Възраждането? С какво чувство говори Захари Стоянов за тази съседна на българите страна?
8. Запиши епитети, метафори и сравнения, с помощта на които авторът е изразил отношението си към Румъния.
9. Кое в текста доказва тезата, че Захари Стоянов говори от името и на българския народ? Как е изразено чувството на благодарност?
10. Докажи, че текстът е публицистичен.

Образът на съседа

11. Какъв образ на северната съседка на България гради Захари Стоянов в своя текст „Благословена румънска земя“?
12. Припомни си как в повестта „Немили-недраги“ на Иван Вазов е разкрит животът на хъшовете в Браила. Захари Стоянов подкрепя или разрушава твоята представа, изградена от повестта на Вазов?
13. Познаваш ли текстове (художествени или публицистични), в които да се изразява отношение към съседни на Молдова страни и народи?
14. Как съвременните граждани на Молдова възприемат „другостта“ на своите съседи?

Интересно е да знаеш, че...

- ♦ „Рибният буквар“ на Петър Берон, който е известен на всички като първият български буквар, е отпечатан в румънския град Брашов
- ♦ В Румъния живеят братя Христо и Евлоги Георгиеви, които били най-богатите български търговци и банкери от XIX век. Дарявали големи суми пари за издръжка на ученици в чужбина, за дружества, читалища, болници, училища в България и Румъния. След Освобождението Евлоги Георгиев дарил мястото и средствата за построяване на висше училище в България – днешния Софийски университет.
- ♦ В Букурещ води революционна дейност Любен Каравелов и другите членове на БРЦК. Христо Ботев, Васил Левски, Олимпи Панов.
- ♦ През 1876-1877 г. в букурещкото кафене „Трансилвания“ Вазов общувал с окъсаните гладни хъшове и бил свидетел и на техните дребни хитрости и кавги, и на тяхното превращение в героичната Ботева чета и храбрите доброволчески отряди за Сръбско-турската и за Руско-турската война.

Официално-делови стил. Повествование и разсъждение в официално-деловия стил

Припомни си ...

Текстовете от **официално-деловия стил** обслужват законодателството, администрацията и дипломатията. Специфичният подбор на езиковите средства цели икономия на сили и улеснява **общуването в административно-деловата сфера**.

Най-често използваните от гражданите официално-делови текстове – **молба, заявление, автобиография, обява** – се отличават с относително по-свободен подбор на езикови средства.

1. Прочети текста – автобиографията на Иван Вазов.

Роден съм в Сопот през 1850 година. Свърших трикласното училище там. През 1867 година учих в четвърти клас на Пловдивската гимназия. По-горе не отидох... Чрез постоянно и безсистемно четене – довърших – тъй да се рече – моето самообразование. Но в него останаха големи празнини.

Записах стихове – зачиракувах в поезията – осемнайсетата година. От 20-годишната ми възраст започнах моите безконечни скитания из странство, имайки двама неотлъчни другари: бедността и вдъхновението. Нуждата и съдбата ме развеждаха 25 години из Румъния, Турция, Русия, Гърция, Швейцария, Франция, Италия и прочее, винаги сиромаш, винаги богат със звучни рими и песни.

От 1895 година, по-честит от Скитника-Евреин – аз видях края на моите странствувания, познах мирния живот в София. Но и тук не намерих спокойствие: творческият демон продължи да ми нашепва: „Работи!“ И аз работих, излях съдържанието на моята душа в песни. Дадох всичко добро, което можах, на Отечеството. Малко бе, но толкова имах...

- **В какъв стил е написан текстът? Кои обективни данни от този текст можеш да използваш за написване на същата автобиография в съответствие с изискванията на съвременния официално-делови стил?**
- **Работете по групи: Довършете автобиографията на Иван Вазов.**
 1. ГРУПА: **традиционна автобиография** (погледнете таб. 3. в края на учебника);
 2. ГРУПА: **CV** (погледни таблицата в края на учебника).

АВТОБИОГРАФИЯ

на Иван Минчев Вазов

Роден съм на 09 юли 1850 г. в гр. Сопот/Акче Клисе, Османска империя.

Баща ми Минчо Вазов работи като търговец. Майка ми...

Имам четирима братя и две сестри...

Съпругата ми...

Завърших...

Работя...

Дата:

Подпис:

Лична информация	
Име	Иван Минчов Вазов
Адрес	София, ул. „Вълкович” №10
Националност	българин
Дата на раждане	09.07.1850
Трудов стаж	
1920 – 1921	народен поет
Име и адрес на работодателя	българският народ
1911	депутат в Петото Велико народно събрание
Име и адрес на работодателя	гр. София, България
1897 – 1899	...
Име и адрес на работодателя	...

2. Напиши своята биография по традиционния модел и във вид на CV. Каква информация ще добавиш, за да разшириш официалната автобиография?

4. Прочети текста. Каква е темата на обявата? За кого е предназначена тя?

Умоляват се софийските любители на българската природа да заповядат в неделя, на 27 август, на Черни връх на Витоша, където в 12 часа ще се открие заседание за съставянето на един клуб на българските туристи.

Поканата се отнася до всички любители, навършили 20-годишна възраст.

(Обявата е подадена от Алеко Константинов във вестник „Знаме”, 1895 година.)

5. Напиши два варианта на обява на същата тема, като я отправиш към съучениците си: а) в строг официално-делови стил; б) в свободен стил с елементи на реклама.

5. Анализирай структурата на още един вид официално-делови документ – молба (таб. 4.).

- Напиши молба до директора на твоето училище, за да осигури възможност да се провеждат репетиции на танцовия ансамбъл в училището вечерно време.

7. Запознай се с още три вида документ: пълномощно, разписка и протокол.

ПЪЛНОМОЩНОТО е документ, с който се предоставя право, власт на дадено лице да действа **от името** и за сметка **на друго лице**.

РАЗПИСКАТА е бележка **с подпис**, която служи за документ, **че нещо е получено** (пари, документи, вещи).

ПРОТОКОЛЪТ е документ, който **отразява дневния ред, хода и решенията на събрания, заседания, съвещания** на различни колективи и организации.

- Разгледай внимателно информацията в таб. 7., 6. и 5. Напиши по образца: а) пълномощно на брат си, за да получи твоите документи от училището; б) разписка, че си получил пари от директора на училището за купуване от България на учебници по история, в) протокол от събрание на класа във връзка с подготовката за празнуване на Деня на народните будители във вашето училище.

Описание в официално-деловия стил

1. Прочети следната информация от „Българския тълковен речник“.

Характеристика ж. – 1. Описание на характера, изтъкване на отличителните черти на някого или нещо. *Правя характеристика някому. Характеристика на героите в романа.*

2. Писмен документ, отзыв за **служебните**, производствените и пр. **качества, достойнства** на някого. *Дадох ми добра характеристика.*

Обърни внимание:

на подчертаните думи в речниковата статия към значения 1. и 2.:

❑ В **официално-деловия стил** се използва думата „характеристика“ в значение 2. – писмен документ за личните и **служебните качества** на човека.

❑ В **битовото общуване, в художествените текстове** „характеристика“ означава описание само в значение 1. – **на характера на човека, на личните му качества.**

2. Прочети следната информация от учебника по психология¹.

ХАРАКТЕР е типично за дадения човек поведение в различни условия.

В него се разграничават многобройни **индивидуално присъщи черти** – **отзивчивост, доброжелателност, искреност, възискателност, правдивостта, високомерие**. Те изразяват **отношение към хората**. Други черти като **трудолюбие, инициативност, ленивост, отговорност (безотговорност), добросъвестност** изразяват **отношението към трудната дейност и предметите**. В черти като **честолюбие, самолюбие, гордост, скромност, самокритичност** и други се изразява **отношението на човека към самия себе си**.

3. Прочети за същността на характеристиката като жанр текст от официално-деловия стил.

ХАРАКТЕРИСТИКАТА е официално-делови документ, който се издава в учреждение, институт, училище, обществено-политическа или друга официална организация на дадено лице, когато това лице преминава от едно място на работа или обучение на друго. В характеристиката се описват кратко: **деловите качества** на лицето; неговите **индивидуални качества**, които го представят като личност.

- Прочети внимателно таб. 8. в края на учебника. Запознай се със структурата на документа характеристика. Прегледай образца.

Задачи за упражнения

1. Прочети текста.

След пролетната ваканция в 9 „Б“ клас дойде нов ученик. Той беше висок като Тони Главата, но още по-тънък от него. Седна на последния чин и в продължение на няколко дни не разговаряше с никого. Изглеждаше загадъчен; особено в този шлифер, който не сваляше и по време на

¹ Психология – наука за особеностите на характера, на поведението на отделната личност или на даден колектив.

часовете. Неизвестно по какви причини той беше освободен от физическо. Не го изпитваха в първите дни. Странна птица. Момичетата обсъждаха шлифера му.

— Мухльо – каза Ванчо Буцата. – Срам го е да се съблече, да не му се видят пищялките.

След часовете Тони Главата си беше забравил някакви тетрадки и се върна да ги вземе. От кабинета по пеене той дочу, че някой свири на пианото, при това твърде хубаво. Спря се пред вратата и се заслуша – страхотно! Изглежда, вътре беше самият Моцарт, какво говориш – Елтън Джон. Тони отвори тихо вратата, видя шлифера на новия ученик и веднага затвори. Не посмя да влезе вътре. Она седеше с гръб и не го забеляза.

— Копелета – каза Тони на другите. – Тоя е бог на пианото.

И така Киро се оказа страхотен пианист, при това съвсем не надут и надменен, както им се стори в началото. Този шлифер му бил останал от дядо му, живял и починал в Америка. Киро живееше някъде в центъра и свиреше класически парчета. Майка му била учителка по пиано. Баща му също бил музикант и свирел фагот в операта... Знаеше добре английски и им показва, че може да имитира всякакви гласове. Тъй като гласът му мутираше, най-много му лежаха песните на Дженис Джоуплин – все едно, че нея я слушаш – изобщо не можеш да ги различиш.

По Елена Хаджиева и Ангел Ангелов

- **Препиши от текста думите и словосъчетанията, които характеризират новия ученик Киро в очите на съучениците му. Как ти би характеризирал личността на Киро?**
- **Използвай информацията от текста, за да напишеш характеристика на Киро по модела, даден в таблица 8. в края на учебника. Измисли недостигащата информация, която според теб ще съответствува на представената личност.**

Речник

м̀ухльо (*пренебр.*) – Твърде глупав, невзрачен, наивен човек.

пищя̀л – По-дебелата кост на крака от коляното до глезена

пищя̀лки умалит. форма мн.ч. от **пищя̀л** – за слаби, кльощави крака

к̀опеле (*жарг.*) – Лош човек, мръсник.

2. Прочети откъса от статията за съвременната българска певица Стоименка Учикова-Недялкова – изпълнителка на народни песни.

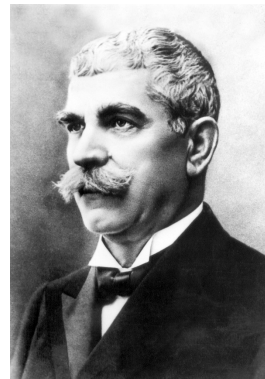
Стоименка е на 26 години. Тя е от Пазарджик и произлиза от музикално семейство, майка ѝ пее, баба ѝ също е била певица. Стоименка завършва Пловдивската академия с диригентски, изпълнителски и преподавателски профил. „Беше по-ученолюбива от мене” – признава мъжът ѝ Недялко. След дипломирането си е приета в хора на „Ангелите”. Има индивидуални и съвместни записи със сестра си в радиото. Още като ученичка и през студентските години тя пътешества из страната и в чужбина. Сега е станала майка. Мъжът ѝ Недялко казва, че Стоимена обича книжките, че е много кротък и чувствителен човек, характерът ѝ е много добър, обича хубавата музика, хубавите филми и от време на време ходи по реките и язовирите.

От статията „Ново лице на българския фолк” в списание ЕК

- **Определи в кой стил е текстът. Открий в текста информация, която може да послужи за характеристика на Стоименка Недялкова – лична (индивидуална) и служебна.**
- **Напиши препоръка от името на ръководителя на студентската група на Стоименка, която да ѝ послужи при постъпване на работа в народния хор „Ангелите”.**

Иван Вазов

(1850 – 1921)

Иван Вазов не пожертва живота си в борбата за свободата на своя народ, но възпя тази борба в творбите си. Почти цялото му творчество е наситено със спомени за възраждането на българския дух. В голяма част от произведенията си той се връща към славното Възраждане, за да разкрие саможертвата и героизма на народа в неговия устрем към свободата. В Българското възраждане и неговия връх – Априлската епопея – Вазов търси и открива не само националната трагедия на своя народ, но и светлите мигове от освободителната борба на българите, жадуващи своето избавление.

Вазов възпява героичните събития, показва духовната мощ на народа и неговите най-ярки дейци, възвеличава подвига на народ и личност в борбата за свобода.

Иван Вазов пресъздава историческата и художествената правда за една епоха на утвърждаване на народността, дух, на величие и безпримерен героизъм и, оставайки верен на историческата достоверност, показва и възхвалява българския народ като носител на непреклонна воля да извоюва своята свобода.

Масовия героизъм, всенародния устрем към свобода поетът разкрива в одата „Опълченците на Шипка”, романа „Под игото” и други свои творби, в които главен герой е народът. Вазов художествено възкресява последните мигове от вековната и драматична борба на българския народ за освобождение и утвърждава патриотичната всеотдайност, дълга към родината като висш принцип, като смисъл и свята отговорност на човешкия живот. С безпримерния героизъм на опълченците поетът отхвърля всички твърдения, че свободата е подарена на българите, и за сетен път утвърждава любовта към родината като най-значителна мярка за човешката личност.

Навлизайки със словото си в съдбовни и върхови моменти от българската история, писателят възкресява епоха, изпълнена с трагизъм и полет на духа, епоха на възход и падение. С присъщия си реализъм поетът разкрива историческата правда и възкресява образите на дейци от Българското възраждане и на велики исторически личности, преломни моменти от българската история.

„Личностите на Тотя и на Панайота растяха в нашите очи до легендарни размери и ние поглъщахме с наслада всички разкази, верни и неверни, за геройството на четите им” – спомня си Вазов за своето ученичество в Пловдив.

За живота на Иван Вазов в Букурещ

В Букурещ Иван Вазов пристига на 4 май 1876 г. Успява при вълнуващи перипетии и опасни обстоятелства да напусне невъзстаналия Сопот, да стигне в настръхналия от омраза против българите Цариград, да се качи на кораб и да достигне до заветната за всеки свободолюбив българин Румъния. От 4 май 1876 г. до края на юни 1877 г. Иван Вазов е непрекъснато в Букурещ. Отсяда отначало в хотел „Булгария”. Веднага посещава кафене „Трансилвания” по „Поду Могошоаей” (от 1878 г. – „Каля Викторией”), където попада сред ръководителите

на българската революционна емиграция. Среща се няколко пъти с погълнатия от работа по организирането на своята заветна революционна чета Ботев. Завземането на кораба „Радецки“ и слизането на родния бряг вдъхновява още на 17 май Вазов да напише стихотворението „Радецки“... Това е най-популярната Вазова песен. На 10 юли 1876 г. в Букурещ се основава Българско централно благотворително общество, с привидни благотворителни задачи, които прикриват революционната му политическа дейност. По предложение на Олимпи Панов Вазов бива кооптиран в ръководството му на 17 юли 1876 г. и е назначен за негов секретар. Повечето от членовете на ръководството живеят в една голяма, студена, неприветлива стая, без никакви удобства – близо до градината в централната част на града. Животът им е хъшовски. Вазов е доста зает служебно, отначало е и сравнително добре заплатен. Пише писма, благодарствени адреси до политически мъже, застъпили се за въстаналия български народ. Но преди всичко вдъхновението му е постоянно подхранвано от събитията в България и от отношението на европейските Велики сили и на Русия към „българските ужаси“ и българската свобода. Пише за трагедията на българските въстаници, за безогледния геноцид над народа ни, за двуличието на европейската дипломация, за маневрите на турската власт и преди всичко за решението на Русия да не остане безучастна този път и да започне нова руско-турска война – вече заветната освободителна за българския народ война. Той издава две стихосбирки: лирата му се отзовава на всички значителни събития, които вълнуват, тревожат, обнадеждават, покрусяват или вдъхновяват българския народ. През четиринадесетте месеца на 1876-1877 г., прекарани в Букурещ, Иван Вазов сътрудничи в българските вестници, които тогава излизат в Букурещ, Болград, Плөөщ и Гюргево... В Букурещ Вазов се издига до престижа на представителна личност на българската емиграция и става заслужено активен член на емигрантските организации...

Още оттук той се налага като голям, даровит български поет, като певец на българските исторически съдбини...

по Пирин Бояджиев

1. Поради какви причини Иван Вазов се оказва в Букурещ?
2. С каква обществена дейност се занимава Иван Вазов през този период?
3. Какво място заема той сред българската емиграция в Румъния?
4. Каква е литературната му дейност? Какви теми го интересуват и за какво пише той в своите творби?
5. Иван Вазов е определян като „певец на българските исторически съдбини“. Защо?

Открий в текста и прочети отново:

- а) Информацията за това, какво отношение има Иван Вазов към българските националноосвободителни борби като личност и като писател.
- б) Изреченията, които разкриват как писателят Иван Вазов отразява в творчеството си конкретната историческа действителност на Българското възраждане.
- в) Отговора на въпроса: Коя добродетел Иван Вазов утвърждава като най-значителна мярка за човешката личност?

Да разсъждаваме заедно

5. Припомни си как в изучените Вазови творби се съотнасят историческата правда и художествената условност („измислица”).

6. Докажи, че по своята същност тези две изречения, взети от текста, не си противоречат:

а) Иван Вазов пресъздава историческата художествената правда за една епоха на утвърждаване на народността дух, на величие и безпримерен героизъм и, оставайки верен на историческата достоверност, показва и възхвалява българския народ като носител на непреклонна воля да извоюва своята свобода.

б) Вазов художествено възкресява последните мигове от вековната и драматична борба на българския народ за освобождение.

Знаеш ли, че

Вазов пише романа „ПОД ИГОТО” в Русия, където емигрира след преврата от 9 август 1886 г. срещу Александър Батенберг.

В първите дни животът в Одеса го очарова, но скоро започва да го завладява носталгията по отечеството, макар че той е приет възторжено от руси и българи емигранти.

„Мъката ми се засилише... Безделието ми тежеше, скуката се увеличаваше – България, България исках сега, но България беше далеко...” – пише Вазов от Одеса до приятели в родината.

Къщата на ул. „Кабалевская” в Одеса,
където Вазов е писал „Под игото”

„Аз се чувствах, въпреки ласкавия прием, немил-недраг на чужбина, ненужен и безполезен. И тогава, за да запълня времето и заглуша скуката на безделния живот, намислих да напиша романа „Под игото”. Поставих си за цел да изобразя живота на българите в последните дни на робството и революционния дух в епохата на Априлското въстание. Целта, родена една нощ в главата ми, скоро почна да се осъществява...” – споделя Вазов спомените си пред проф. Иван Шишманов.

Глава от романа „Под игото”.

Пиянство на един народ

Наистина заедно с напредването на пролетта и революционното кипение напредваше гигантски. Цяла Западна Тракия – главната му област – приличаше тая пролет на един вулкан, който издаваше глух тътен, предвестник на избухването. Рояк апостоли и проповедници кръстосваха планини и полета и организираха борбата. Те намираха навсякъде добър прием: обятия разтворени, за да ги прегърнат, сърца открити, да ги чуят – един народ, жаден за великото слово на свободата, нетърпелив да понесе кръста си на Голгота. Една дълга върволица от предтечи-сеятели беше прегазила вече една духовна нива на България и хвърлила там семето на самосъзнанието. Тая дивна върволица, която захваша от Паисий – един калугер, и се

заклучаваше с Левски – един дякон – два светци, – беше засеяла и наторила вече нивата и първият беше я благословил от височината на Атон, последният от височината на бесилото.

Преди двайсетина години Раковски, като бе загатнал в едно село за въстание, едвам бе се спасил от пайванта на селяните с помощта на женски дрехи. Сега народът като чуеше, че иде апостол, вместо потери му прещаше депутации да го приемат. И той слушаше, и той гълташе жадно животворната реч, като пресъхнало гърло кристална струя. Кажеха ли му: бъди готов, трябва да мреш! – черковата даваше попа си, школото даскала си, полето орача си, майката сина си. Идеята със стихийна сила проникваше всъду, обхващаше всичко – и балкана, и равнината, и колибата на сиромаша, и килията на монаха. Даже и чорбаджиите, жигосаната класа, спъвалото на народното напредване, се намериха под обаянието на идеята, която вълнуваше умовете на средата им. Наистина те съразмерно слабо участие взеха в патриотическото движение, но и не му пречиха – защото го не издадоха. Напразно някои пристрастно искат да монополизират това въодушевление само в полза на оная част от народа, на която краката обуваха цървули, в ущръб на историческата истина. Напразно. Революционният дух, тоя огнен серафим, засегна с крилото си и цървулани и университанти, и гугли и фесове, и калимавки и капели. Както във всички прогресивни борби на България, науката и кръстът, сиреч духът стоеше на първи ред. Мартирологът на новите български мъченици явно доказва това. Истина, че главният контингент и напред, и сега даде маса народна, но тя даде онова, което беше в силата ѝ – числото... Трябваше интелигенцията да му даде смисъл и душа...

Прочее въодушевлението растеше и заливаше всичко. Всеки ден то взимаше нови размери и нова сила и заедно с него – приготовленията; старо и младо беше се заловило за работа. Селяните не доораваха нивите. За да леят куршуми, гражданите зарязваха търговията. Тайни пощи сновяха денонощно между разните комитети и централния в Панагюрище, както тайните полиции следяха явните; младежите излязяха на военно обучение с пушки под команда на стотници и десетници; жените тъчаха навуца, плетяха върви за тях и увиваха фишеци, а бабите месеха и печеха сухари; чизмарите работеха само чанти, цървули, паласки и други бунтовнически потреби; самите селски векили, бирниците, кметовете и други официозни

Васил Левски основава революционен комитет. Художник Васил Стоилов

лица взимаха ревностно участие в приготвянето. Във всяко село растеше складът на оръжия, куршуми и барут – барута го доставяха самите турци; черешовите дънери провъртени, одялани, стегнати с железни обръчи, образуваха артилерията! А копринените знамена със сърмените левове, които ревяха, фантастическите хъшовски премени, свещенически лъскави одежди и кръстовете, и хоръгвите съставляваха декора на наступащата борба. Влиянието на това общо опиянение се отрази и на самите игри на децата. Те замениха челика, топката, пикото, пумпала с игра на талим сред улиците, като си правеха пушки, саби от дръвца ... Старите хора, учудени, си казваха: това е поличба божия.” А поличби небесни нямаше, които да предсказват страшната буря. Да, освен чудноватото предсказание: „Туркия ќе падне, 1876”, което обикаляше навред и смущаваше най-скептичните улове... Напротив, пролетта беше подранила много и превърнала цяла Тракия в райска градина. Трендафиловите градини се бяха разцъфнали чудно и разкошно като никога. Полята и нивите вричаха великолепно жътви, които не щеше да има кой да прибира...

*И в няколко дѐня, тайно и полека
Народът порасте с няколко века...*

Колкото се касае до втегляването на турското правителство при такива открити и нагли агитации, при такова шумно въоръжаване и готвене за въстание на България, то се обяснява чрез неговата слепота и презрение към нараслите сили на раята. „Това са заешки тупурдии”, казваха благодушните ефендета. „Това са Даживейлердените”, казваха горделивите господари и се подсмиваха под мустак пренебрежително. Има думи, които означават епохи. „Даживейлердените” – това беше въплотеното народно самосъзнание, излязло тържествующо из трийсетгодишната борба за църковната независимост. Но „Даживейлердените”, които пиеха наздравници за българската екзархия на 1870 г., се преобърнаха на 1876 г. на бунтовници, които лееха куршуми и правеха топове, за да поздравят българската свобода.

Тая метаморфоза не схващаха турците. Те не можеха да вървят заедно с времето си и да виждат конаците, които взима прогресът на идеите. Та въпреки че да видеха, беше вече късно: те нямаха нито такава широка тъмница, нито такъв дълъг синджир да свържат една гигантска идея, невидим Крали Марко, който местеше планини.

Ще се удивлява потомството – що казвам? И ние сами, съвременници на описуемата епоха – отрезнели вече от цял ред исторически примери, се чудим и маем какво е било това умствено опиянение, това съблимно безумство на народа, да се готви на борба с една страшна империя, с велики още военни сили? Да се готви, и то с надежда, че ще я събори, с такива нищожни до смешност

*Паметник на героя от романа на Иван Вазов
„Под игото” – Иван Боримечката*

средства? Да дели с нея мегдана в самото ѝ сърце, в „чревата адова“, както бе казвал някога Марко Иванов, без да си е оздравил за съюзници, освен ентусиазма – плява, която пламва и гасне, и илюзията – призрак, който става нищо. Историята рядко ни дава пример за такава самонадеяност, която приближава до лудост. Българският национален дух никога не се е дигал до такава висота и надали ще се дигне друг път...

Ние особено натъртихме на тая прелюдия на борбата, защото само тя е поразителна и мерило за силата на една велика идея, възприета от благоприятна почва. Самата борба, която последва, не заслужава името си...

Речник:

пайвѐнт – въже, с което спъват преден и заден крак на кон, който пасе

фишѐк – метална или картонена гилза за патрон

навѹща – четвъртити късове от дебел вълнен плат, с който се увиват краката от стъпалата до коленете при носене на цървули

палѐска – чанта за барут, куршуми и други принадлежности за стрелба

челѹк – късо четвъртито дръвце с подрязан край за детска игра

пѹмпал – детска играчка – малък дървен конус, който удрят с камшик, та се върти по земята

талѹм – военно-строево обучение

ефѐнди – обръщение и титла на грамотен и интелигентен турчин

вричам – давам дума, обещавам

Провери разбра ли текста

1. Обясни значението на следните изрази:

- ☐ революционното кипение;
- ☐ нетърпелив да понесе кръста си на Голгота.

2. Така ли разбираш значението на фразеологизма?

Да **деля мегдан с някого** – съпернича си с някого в някаква област, дейност; на едно равнище съм с някого.

3. Коментирай образността на следните изрази:

Революционният дух, тоя **огнен серафим**, **засегна с крилото си** и цървулани, и университанти...

Нетърпелив да **понесе кръста си на Голгота**...

4. Коментирай какъв смисъл влага авторът в подчертаните думи:

„**Пиянство** на един народ“, „умствено **опиянение**“, „слюбимно **безумство** на народа“, „**самонадеяност**, която приближава до **лудост**.“

5. Не противоречат ли тези определения на следната негова оценка от същата глава на романа „Под игото“:

„Българският национален дух никога не се е дигал до такава висота и надали ще се дигне друг път...“

Справка от Тълковния речник

пиянство – 1. Често или постоянно и неумерено пиене на спиртни питиета, алкохолизъм.
2. Опиянение.

опиянение – 1. Въздействие от нещо, което опива, замайва, унася. 2. Състояние като резултат от такова въздействие.

безумство – 1. Загубване на разсъдък, слаба или временна лудост. 2. Безразсъдна постъпка, безразсъдство.

лудост – 1. Състояние или постъпка на луд, умопомрачение, безумие. 2. Необмислена постъпка, лудория.

самонадеяност – качество на самонадеян.

самонадеян – който твърде много се надява на себе си, на своите сили; самоуверен, смел.

Открий в текста и прочети отново

- а) Фрагментите, с помощта на които Вазов рисува колко е голяма и всеобхватна силата на революционната идея;
- б) Откъсите, описващи отношението на турците към българските „страсти“;
- в) Фрагментите, в които Иван Вазов изказва своето отношение към всенародното въодушевление.

Да разсъждаваме заедно

- 6. От какво е „опиянен” българският народ?
- 7. В какво се проявява опиянението и лудостта на роба?
- 8. Как се променя всекидневието на българина? Какви нови реалии назовава Иван Вазов, описвайки „декора” на времето?
- 9. С помощта на какви изразни средства Иван Вазов успява да предаде пулса на времето?
- 10. Тълкувай съдържанието на следния откъс, като използваш познанията си по българската история:

Една дълга върволица от предтечи-сеятели беше прегазила вече една духовна нива на България и хвърлила там семето на самосъзнанието.

Тая дивна върволица, която захващаше от Паисий – един калугер, и се заключаваше с Левски – един дякон – два светци – беше засеяла и наторила вече нивата и първият беше я благословил от височината на Атон, последният от височината на бесилото.

11. Кои други имена от „върволицата” познаваш?

12. В какво вижда Вазов величието и историческото значение на Априлското въстание?

Творбата казва и още нещо

13. Анализирай тропите, които Иван Вазов използва в главата, за да внуши духа на Великото време:

черковата даваше попа си, школото даскала си, полето орача си, майката сина си; нетърпелив да понесе кръста си на Голгота.

14. Романът „Под игото” съдържа богата информация за облеклото на българите през XIX век. Иван Вазов използва знаците за облеклото като код.

Например: В тази глава чрез облеклото той загатва различните социални групи: чорбаджии, търговци, свещеници, селяни, овчари и др.

- **Анализирай справката от Тълковния речник и илюстрациите, за да отговориш кои социални групи на българското общество посочва авторът в следния цитат:**

„Революционният дух, тоя огнен серафим, засегна с крилото си и цървулани, и университанти, и гугли, и фесове, и калимавки, и капели.”

15. Как се нарича такъв тип преносно значение?

А. Олицетворение;

Б. Метафора;

В. Метонимия.

Справка от Тълковния речник

гугла – 1. качулка, 2. островърх рунтав калпак,

фес – вид червена шапка с форма на пресечен конус, която носят мюсюлманите, а в миналото са носили и българите.

ходи на ален фес – не си гледа работата, скита, шляе се.

калимавка – черна цилиндрична шапка на православен свещеник.

капела (ит.) – мъжка или женска шапка с периферия.

Художник Александър Жендов

Селяни. Художник Илия Бешков

Чорбаджии. Художник Борис Ангелушев

Работи самостоятелно

16. В кои произведения и как българската литература е отразила личността и подвига на Васил Левски?
17. Напиши съчинение на тема „Образът на Апостола на свободата Васил Левски в българската литература”, като разгледаш изучените вече творби от Иван Вазов и Христо Ботев („Апостолът в премеждие”, „Немили-недраги”, „Обесването на Васил Левски”).
18. Припомни си изучените произведения на Иван Вазов и прецени: кое повече привлича писателя в Българското възраждане – героичното или трагичното?
19. Какъв отговор на този въпрос дава откъсът от литературнокритическия материал на Радослав Радев за одата „Опълченците на Шипка”?

От литературната критика

Вазов споделя пред д-р Иван Шишманов: „Опълченците на Шипка” е едно от най-силните мои стихотворения”. Авторът е отбелязал точната дата на създаването му – 6 ноември 1883 година – ден, с който се свързва и началото на въплъщаването на идеята за създаване на паметник на загиналите опълченци на връх Шипка.

Характерно за одата е, че започва със съмнението, а не с възхвалата – похват, който се среща много рядко при тоя жанр. Съмнението е свързано с душевната болка на поета от незаслужените хули към българския народ затова, че бил с робска психика, лишен от достойнство и героично чувство, поради което не е могъл да извоюва сам свободата си, а я получава като дар. Чрез анафората **нека** Вазов изрежда онова, което е повод и основание за присмех и обиди: **синила от бича, следи от теглото; дни на позор; Беласица стара и новий Батак; счупените окови и дирите стидни по врата ни още от хомота стар.**

В поетичното изреждане ще забележим две представи за робската същност и робското минало на българина: на хулителите и на поета. Различават ли се те, или се допълват? Уви, те се допълват! Неколкократното повтаряне на НЕКА е своеобразното признание на „позора”. Прави впечатление, че трагичните мигове от българската история – ослепяването на Самуиловите войници при Беласица и клането по време на Априлското въстание в Батак – Вазов приема като „позор”, защото „в миналото наше фърлят своя мрак”. И това е не само поетическа условност, не само лирическият говорител, но и авторът – патриархът на българската литература, летописецът, личностно реагира на българските поражения в миналото – емоционално и болезнено. За разлика от мнението на вече покойния Любен Каравелов и други възрожденци, че „ползата” от тези събития е в това, че те събуждат чувство за мъст у българина. След Освобождението Вазов отхвърля тази позиция като несъстоятелна и вредна. Особено ярко се потвърждава това от репликите му по време на Пловдивското изложение през 1892 година на картините на Пиотровски „Клането и пожарът на Батак” и на Холарек „Ослепената Самуилова войска”. Вазов ги възприема като национално оскърбление. Според него творбата на чеха не може да събуди облагородяващо чувство, а само „безплодно настръхване, инстинкти за мъст и омраза, за сяпо национално озлобление”. „Не стига ли – възкликва Вазов, дето сме нещастни да го имаме в историята си (гърците се гордеят с него!), ами още да го гледаме с любов, възпроизвеждан от изкуството”. На мястото на картината на Холарек трябва, според Вазов, да се „красуват ред картини от българското величие и слава – каквито и да

са били те”. Тази позиция е продиктувана не само от засегнатото патриотично чувство на Вазов, но и от неговите представи за целите на изкуството, което според него трябва да въздейства облагородяващо върху човека, историческите творби според него трябва да формират национална гордост у българина. В одата „Опълченците на Шипка” се оформя опозицията: **безславно далечно минало – обезсмъртен от подвига на опълченците връх**, който „смива срамът” и „на клеветата строшава зъбът”. Българската история е видяна от поета като мрак, в който свети единствено дивият, чутовен връх Шипка. Цялата сила на вдъхновението си Вазов насочва към неговото възвеличаване. Подвигът на опълченците се сравнява с примерите на славните победи от всемирната история...

Радослав Радев

20. С коя дата се свързва началото на създаването на паметника на опълченците на Шипка?
21. В какво се проявява жанровото своеобразие на одата „Опълченците на Шипка”?
22. Как анафората НЕКА... в първата част на одата отразява типичното за Вазов възприемане на българската история?
23. Какви са Вазовите аргументи, когато той рязко критикува картините на Пиотровски „Клането и пожарът на Батак” и на Холарек „Ослепената Самуилова войска”?
24. Защо Вазов възприема българската история толкова категорично: ПОЗОР или СЛАВА?
25. Препрочети одата „Опълченците на Шипка”. Наблюдавайки текста, прецени и коментирай основните положения от този критически материал.

Паметна плоча в Кишинев, поставена на мястото, където под командването на генерал-майор Н.Г. Столетов се сформира Българското опълчение

Паметник на загиналите опълченци на връх Шипка.

Тестови задачи:

1. Прочети текста.

С разрастването на градовете старият градски център отстъпва пред строителството на предградия със собствени търговски центрове, училища, паркове. По главните пътища или транспортни пръстени също могат да се видят големи покрити търговски центрове и паркинги за колите. Те предлагат както стоки за ежедневието, така и мебели и други по-едри стоки.

В крайградските райони се строят жилищни комплекси. Промислените предприятия с нови производствени сгради се изграждат близо до пътните артерии, за да се избегне минаването през центъра на града. Така се създава специфичният пейзаж на големия град.

А. Темата на текста е:

- а) съпоставка между градове и села;
- б) устройството на крайградските райони;
- в) градските артерии;
- г) специфичният вид на големия град – център и предградия.

Б. Кое твърдение е вярно според текста?

- а) В центъра на града се строят промишлени предприятия.
- б) В предградията се строят само промишлени сгради.
- в) Търговски центрове, училища, паркове се строят само в градския център.
- г) Градският център отстъпва пред строителството на предградията.

В. Текстът е откъс от:

- а) учебник по география;
- б) художествен разказ;
- в) научно-популярна статия;
- г) пътепис.

Г. В текста са употребени думи:

- а) от разговорната реч, метафори;
- б) от чужд произход, експресивна лексика;
- в) от чужд произход, термини;
- г) диалектни, книжовни.

Д. В кое от словосъчетанията има дума в преносно значение?

- а) търговски центрове;
- б) електрически уреди;
- в) пътни артерии;
- г) производствени сгради.

Е. Текстът има за цел:

- а) да опише устройството на съвременния град;
- б) да разкаже какви събития стават в града в продължение на определен период;
- в) да разгледа проблемите на градското строителство;
- г) да даде художествено описание на града.

Ж. Текстът принадлежи на:

- а) художествения стил;
- б) официално-деловия стил;
- в) научно-популярния стил;
- г) разговорния стил.

2. Старобългарските текстове са били написани с два вида азбука:

- а) латиница и глаголица;
- б) кирилица и гръцко писмо;
- в) глаголица и кирилица;
- г) латиница и кирилица.

3. В кой ред всички думи са от старобългарски произход:

а) тетрадка, радио, знание;	в) космос, земя, небе;
б) учение, наказание, гражданин;	г) ангел, философ, княз.

4. Разговорната реч е:

- а) тази, на която общуваме с приятели;
- б) тази, на която пишем доклад за конференция;
- в) речта, на която общуваме с директора на училището;
- г) езикът на научната литература.

5. В кой ред всички думи са от един стил?

а) търкам, чувам, възприемам;	в) контрастирам, анализирам, синтезирам;
б) превъзнасям, надявам се, лудувам;	г) дрънкам, лапам, програмирам.

6. Посочи неправилния отговор:

А. Българският език съществува в:

а) правилна и неправилна форма;	в) писмена и устна форма;
б) книжовна и диалектна форма;	г) официална и неофициална форма.

Б. Диалектната форма на общуване е характерна за:

- а) хората от една професия;
- б) отминал период от развитието на езика;
- в) хората от напреднала възраст;
- г) група хора от едно населено място (езикова област).

В. Книжовна норма изисква:

- а) спазване на определени изисквания за словообразуване и формообразуване;
- б) единни правила за изговор и правопис на думите и изреченията;
- в) свобода при писане и говорене;
- г) единна употреба на думите с оглед на лексикалното им значение.

7. Основната функция на разговорния стил е:

- а) да се съобщават и обясняват научни знания;
- б) да се попълват административно-канцеларски документи;
- в) да се дава писмен отговор на урочен въпрос;
- г) да се споделят мисли и чувства във всекидневието.

8. Посочи грешния отговор. Всеки развит книжовен език се характеризира с:

а) задължителни норми;	в) оформени стилове;
б) богатство от средства за изразяване;	г) отмиране на всички диалекти.

9. Езикът има различни функции. Основната от тях е:

а) да влияе върху ума и въображението;	в) да служи за общуване;
б) да изразява чувства;	г) да съобщава и обяснява научни знания.

10. Стилът е уместен на изказването се определя от следните фактори:

- а) предмета на речевото общуване;
- б) формата на речта – устна или писмена;
- в) целта на общуване;
- г) всички посочени фактори.

Втора тема:

МЪДРОСТ И ЩАСТИЕ

Националният характер метър не го лови, кантар не го измерва. В крайна сметка историята на един народ не е нищо друго, освен дирята, която той оставя след себе си, освен книгата на делата и изкуствата, която той пише. Народопсихологията в крайна сметка не е нищо друго, освен натрупаното в историческия път обобщено мнение на един народ за себе си и опознаването на това мнение.

Разбира се, не всички българи са еднакви. И на нашата земя живеят всякакви хора, както и навсякъде другаде. Но има нещо, което си остава наше, това, което ни отличава от германците, французите, американците.

По Марко Семов

- ✓ Прочети следните пословици и коментирай за какви качества на българската душевност свидетелстват те.

Епохи. Художник Васил Стоилов

Дето старото се не почита, там за добро недей пита.

Баща и майка цена нямат.

Кръвта вода не става.

Всяко пиле в гнездото си пее.

Дорде е Стара планина, на турците не се покланям.

Авлигата е малка, но когато брани гнездото си, на усойница надвива.

Всяка мъка не е довеки.
Който става овца, вълкът го изяжда.
Дето не може с молба, опитай с борба.
По-добре птичка на клонче, а не в кафез.
Една ръка и в морето не може да се умие.
Ако не си чук да чукаш, бъди наковалня да търпиш.
Една лястовица пролет не прави.
Два лешника един орех надвиват.
Несговорна дружина не могат си почина.
Сговорна дружина планина повдига.
Която овца се отделя от стадото, вълкът я изяжда.
Без здраве няма богатство.
Болестта е най-голямата сиромашия.
Докато човек е здрав, и водата е сладка.
Без здраве имот – омразен живот.
Виното не стои така мирно в главата, както в бъчвата.
Виното и мъдрия подлудява.
Ако се Иванчо не научи, Иван никога няма да се научи.
Да е учено добро, да е умно по-добро.
Езикът краси човека.
Езикът сече по-зле от ножа.
Който мъдро мълчи, той умно говори.
Който пее, зло не мисли.
По-добре да знаеш, отколкото да имаш.
Накарай мързеливия на работа, на ум да те научи.
Без мъка няма наука.
Без мъка работа – без вода кладенец.
Без труд почивката не е сладка.
Лозето не ще молитва, а мотика.
Поканен кум гостен се казва.

Художник Георги Атанасов

Всяка овошка на времето си зрее.
 Повече слушай, а по-малко говори.
 Сговорното е най-умното.
 Само едно цвете не прави пролет.
 Чисто небе от гръм не се бои.
 Чисто сребро от ръжда не се бои.
 Както живееш, така ще се прочуеш.
 Който зло мисли, зло намира.
 Който много говори, много и греша.
 Работи да ядеш и скрий да имаш.
 Цървули няма, гайда иска.
 По-добре е да даваш, а не да искаш.
 Който хвърчи нависоко, ниско пада.
 Два остри камъка брашно не мелят.
 Приятел без полза враг се нарича.
 Приятел се познава в неволя.
 Каквото постелеш, на това ще легнеш.
 Остра дума в сърцето влиза.
 По майката ще познаеш и дъщерята.
 Хубавата дреха не прави човека хубав.
 Малка Янка за нивата, голяма за хорото.
 Никой не се ражда научен.
 Без наука няма сполука.
 За един учен давам двама простаци, ама кой ги взема.
 Главата се цени по езика.
 Блага дума железни врата отваря.
 Добър кон и под съдран чувал се познава.
 Ако не кърпиш вехтото, ново не ще носиш.
 Себе си съди като другите, другите като себе си.
 Добрата овца малко блее, много мляко дава.
 По-добре да изгубиш живота си, а не доброто си име.
 Домът на лъжеца изгорял и никой не повярвал.
 Конят се познава по ездата, човекът по приказката.
 Дума стрела не е, пък в сърцето се забива.
 Който последен се смее, най-добре се смее.
 Лиса знае сто приказки и всички за кокошката.
 По дрехите посрещат, по ума изпровождат.
 Който няма пари в пазвата си, нека има мед в устата си.
 Който прави зло, да не чака добро.
 По-лесно е да говориш, ама е трудно да сториш.
 По-напред избирай думата, па тогаз я казвай.
 Който е копал лозето, ще яде гроздето.
 Повечето хора умират от ядене и пиене, а не от неядене.
 Мъж да принася с колата, жена да изнася с иглата, пак е празна къща.
 Да не ти се случва, което ти мислят домашните. Което ти мислят чуждите, това да става.

Художник Пенчо Кулеков

Който ламти за много, изгубва и малкото.
Водата всичко измива, само черно лице и лош език не може.
Покрай чашата лесно се става юнак.
Тежка рана заздравява, лоша дума се не забравя.
Чуждото яйце е с два жълтъка.
Чуждата кокошка е по-голяма от нашата гъска.
Яде като мечка, а работи като буболечка.
Който излъже един път, сто пъти право да казва, не му хващат вяра.
На прехвалени ягоди с голяма кошница не се ходи.
По-добре умен враг, отколкото безумен приятел.
По-добре да ти завиждат, а не да те окайват.
По-добре да се подхлъзнеш с крак, а не с език.
По-добрите плувци по-често се давят.
По-добре да плаче детето, а не майката.
По-добре да вярваш на очите си, а не на чуждите речи.
По-добре да изгубиш живота, а не доброто си име.
Още рибата в морето, а той сложил тиганя.
По-добре днес едно яйце, а не утре една кокошка.
По-добре да си бик, че бит, а не вол, че впрегнат.
По-добре за един ден петел, а не кокошка за месец.
По-добре да служиш на добър господар, отколкото да бъдеш сам господар.
По-добре е своя леща от чужда кокошка.
По-добре на една пара господар, а не на хиляда слуга.
По-добре слуга на богатия, а не син на сиромаша.
По-добре да служиш на добри хора, отколкото да заповядваш на лоши.

1. **Кои от пословиците свидетелстват за свободолюбивия характер на българина? Аргументирай тезата, че пословиците отразяват народната мъдрост.**
2. **Открий пословиците, в които се проявява отношението на българина към родителите, семейството, приятелството, родината.**
3. **В кои пословици се проявява култът на българина към труда и трудолюбието и същевременно неодобрението към мързела?**
4. **Как според пословиците се отнася българинът към учението и науката?**
5. **Кое е ПО-ДОБРЕ за българина според пословиците? КОЕ пред КОЕ той предпочита?**
6. **Кои от пословиците ти се виждат парадоксални или пък те провокират да оспориш твърдението?**

Работи самостоятелно

7. **Наблюдавай пословиците откъм образите: какви реалии от обкръжаващия свят, названия на какви животни, птици, растения се използват най-често? Как според тебе това представя националния характер, кои негови черти се изтъкват?**
8. **Напиши есе по избрана от тебе пословица или разсъждавай писмено по темата: „Що е човешкото щастие според българските пословици“.**

Константин Петканов **„Характерни черти на българина“**

Главния поминък на българина е земледелието. Животът му е текъл и тече в полето и гората – в непрестанна борба със земята и стихииите. В такъв широк кръг се е движил българинът и в тая борба се е калявал, създавал се като характер.

Какво е отношението му към земята? Студена пръст ли е тя, или негова кърмачка? За нея той прахосва целия си живот, пести, за да купува ниви и ливади, бие се със съседите си и с братята си за нея, възпява я в песните си като единствена майка, като прегръдка, която в последния час ще го „приеме и разкапе“. Той не смята смъртта за тъмен и страшен край, тя не е нищо друго освен вик из недрата на земята – тя го вика. На смъртното си легло той си мисли: „Земя ме е приискала“ или „Земя ме е позовала“. За земята той се отделя от близки и роднини, усамотява се всред равнините, излага се на асимилация от страна на другите народности и често пъти загива в утоляване жаждата си за земя. За него тя е жива – сърди се, радва се. През време на суша той се оплаква от нея: „Инат е, не се предава“ или „Стиска зъби, като да не ме познава“. Измъчен от несподобни и тегла, на земята се моли, тя да го утеши. Тя е неразделната му спътница. Прави го благ, щедър, като същевременно подклажда страстите му. Цели села се вдигат едни срещу други само за педя земя.

Толкова е свикнал със земята, че всяка друга работа е леност, мързел, лесна печалба. „Само с честен труд се печели хляб.“ Той не умее и не иска да използва пазара; превръщане на зърненото производство в нещо друго, по-доходно, е „търговска“ работа. Той отвръща очите от „леката печалба“, в него се изяснява съзнанието, че той е неразделно свързан със земята и тя е която има право да направлява мислите, волята му. Трудът е човешки дълг, чрез него той живее, радва се и скърби. По-важно е да се работи на нивата, на лозето, в планината; но каква печалба ще донесе тая работа, това не е важно. В съзнанието му производството не е главната цел, а такава е трудът: „Хлябът е най-сладък след работа“, „Ако не работиш, нямаш право и да ядеш“, „Работният човек е много добър“. Трудът е висша нравственост: „Луда е, но е хубава и на работа – работна“, „Хвалиш го, че бил богат – видял ли си го на нива или на лозе?“, „Работата краси човека, мързелът го грози“, „Работи без заплата, не ходи без работа!“, „Периш се, а на копан вадиш език до земята“.

<...> Трудът се превръща в култ. Най-работният човек е почитан, всеки му прави път, съветва се със него. <...> Българинът работи, за да твори, но не и за да печели. Той отделя печалбата от труда със земята. За печалби напуска бащин дом, отива във Влашко, на гурбет, по бейски чифлици, чужди стада пасе, на скеле отива, на чорбаджии аргатува. От своя имот не се печели. <...> Работата го прави мъдър, подсказва му и грижите за здравето. Мъжка сила, яка снага, корава ръка, ето крайният резултат от борбата му със земята: „Трудът е здраве и живот“, „Почивката след работа е сладка“, „Трудът над всичко надвива“.

<...> Българинът вижда своето земно щастие в голямата къща, в многобройната челяд, в ръцете, които държат ралото, мотиката и сърпа.

<...> Доброто, любовта към ближния... са нищо друго освен човештина, нещо съвсем обикновено. Човештина е да нагостиш чужденец, да помогнеш на бедния, а да помогнеш в работата на съседа си е дълг. Трябва да се помага на тоя, що обича да работи. Във всички тия прояви за него няма нищо особено...

<...> Българинът ден и нощ работи, за да свърти дом и имот, има право да си позволява всичко, което ще запази за него и за челядта му тая собственост – олицетворяваща творческия живот на неговата личност.

<...> Милосърдието му произтича и от обичта му към животните. Днес никой не си припомня вече, че преди половин век селянинът ставал по два пъти през нощта да наглежда животните в обора, а лятно време е заспивал подир тях, събуждайки се всеки час, когато звънът прекъсне и той в съня престане да го чува. Селянинът е привързан към животните, гордее се с тях, за тях говори по кръчми и сборове повече, отколкото за семейството си, той се стеснява да каже „моя син” или „моята дъщеря”, но казва с гордост „моя Белчо” или „моите коне”...

1. Запиши в тетрадката си основните положения от есето.
2. Припомни си с кои изучени фолклорни и авторски творби можеш да илюстрираш и да аргументираш твърденията от това есе на Константин Петканов.
3. За кои качества на българската душевност те подсещат следните фолклорни и литературни герои от творби, изучени в предишните класове:
Крали Марко от юнашкия епос;
Гергана от поемата на Петко Рачов Славеиков „Изворът на Белоногата”;
Баба Илийца от разказа на Иван Вазов „Една българка”;
Чорбаджи Марко от романа на Иван Вазов „Под игото”;
Боне Крайненеца от разказа на Елин Пелин „На браздата”;
Петър Моканина от разказа на Йордан Йовков „По жицата”;
Гунчо от разказа на Йордан Йовков „По жицата”;
Хитър Петър от българските народни приказки и анекдоти.
4. Разсъждавай за отношението на българина към земята и земеделието въз основа на разказите „На браздата”, „По жътва” от Елин Пелин и „Другоселец” от Йордан Йовков. Какви аргументи за своята теза откриваш във всеки от тях?
5. Кои изречения от изучените произведения, дадени в откъсите на стр. 80-84, ще цитираш, за да илюстрираш своите изводи?
6. В кои откъси от изучените творби откриваш информация за българските народни обичаи и традиции?
7. Какво е отношението на авторите към тези прояви на българската душевност? Как е проявено то?

Работи самостоятелно

- 8 Запиши в тетрадката си пословиците, които според тебе отбелязват онези особености на българския национален характер, които са представени и в изучените в предишните класове творби на българските класици.

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

- ✓ Прочети следните откъси от произведения, изучени в предишните класове. В кои от тях откриваш информация за българските народни обичаи и традиции? Кои параметри на българската душевност се очертават в тези откъси?

Из „Изворът на Белоногата“

Либил Никола Гергана,
либил я и я задирял;
заран и вечер по извор,
по хора всяка неделя,
по тлъки всяка прилука,
и по седенки всяка нощ.

Било то вече посреднощ.
Седенките се разиждат –
праща Никола дома ѝ
своята мила Гергана,
китка ѝ цвете поиска.

Гергана тихо говори:
— Късно е, либе, за китка,
месечинка си залезе,
а петли не са попели
време е сега потайно
грозна, невярна полунощ:
звезди блещукат над нази,
веди прелитат край нази,
змееве, змейски духове
и самодиви – нощянки, –
ще видят, ще ни завидят!
Китка се дава за обич,
кога се зора зазори:
в зори е китка кръвена –
утре ти китка готова.

Дигни се рано да станеш,
утре на нива да идеш,
на изворът ма почакай,
биволя докат напоиш,
аз с бели менци ще дойда
за прясна вода студена,
ще ти дам китка кичена...

— Добре съм, аго, аз тука
мен не тежи ми шетнята.

... на стар бащица на помощ
кога пък в къщи да шетам
на мила майка отмяна.

— Мили ми, аго, ливади,
свидна ми мала градинка!
... Хубаво всичко на село,
охолно, аго, на воля!

Най-подир, аго, знаеш ли?
Ако не знаеш, да знаеш:
аз съм се клела, заклела
и клетвата ми вярна е:
първо ми либе Никола
първо венчило той ще е...

...На живот ми си господар,
но на волята не ми си!
Без воля стопан ставаш ти
на мъртво сърце студено...

Сето я село пожали
и всички са се събрали,
всякой свецица запали...
Моми ѝ венци изплели,
момци ѝ гробник сковали...
От къщи кат я дигнали,
ред я редом носили,
до тъмен гроб я занесли,
занесли там оставили...

Никола, верен либовник,
рано ранява у вторник,
та си на гроба отива,
с бял тамян гробът прикадил
с руйно го винце поприлял
и вощеница запалил...

Петко Рачев Славейков

Из романа „Под игото“

Тая прохладна майска вечер чорбаджи Марко, гологлав, по халат, вечеряше с челядта си на двора. ... А тя беше многобройна.

До бай Марка, до старата му майка и до стопанката му седяха около трапезата рояк деца – големи и малки, които, въоръжени с ножове и вилици, опустошаваха мигновено хлябове и блюда. ... Бащата хвърляше от час на час добродушни погледи на тия запъхтели работници с остри зъби и несъкрушими воденици, усмихваше се и казваше весело:

— Яжте татовата, да порастете! Пено, налей паницата пак!

Слугинята отиваше при чучурчето, дето изстиваше руйното вино, наливаше и донасяше дълбока фарфорова паница. Бай Марко я поднасяше на децата, като казваше благоразположено:

— Пийте бре, маскари!

И паницата изреждаше всичкия народ. ... Марко се обърна към жена си, която се понавъси неодобрително, и каза строго:

— Нека да пият при мене – да не са жедни за вино. Аз не ги ща да станат пияници, като пораснат.

Марко имаше свой практически възглед за възпитанието. Човек малообразован, от прежното време, той със своя естествен здрав смисъл разбираше добре човешката природа и знаеше, че онова, което се запрещава, по-силно се желае. По тая причина, за да ги заварди от наклонност към кражба, той поверяваше на децата си ключа от ковчега с парите.

...

Въпреки обичая на повечето бащи по онова време, додето обядват, да държат прави децата си, уж да ги научат на почит към старите, Марко винаги туряше своите на софрата. Също и кога имаше гости, той викаше синовете си да присъствуват.

— Нека да добият господарски нрави – обясняваше той, – а не да се дивят и гушат пред хората...

...Марко само на трапезата виждаше народа си вкуп и тогава допълняше възпитанието му по доста своеобразен начин:

— Димитре, не пресягай пред баба си на софрата, не бъди такъв фармасонин.

— Илия, не дръж ножа като касапин, не коли, ами режи човешки хляба.

— Гочо, що си се разкопчал като ахиевски читак? Па хвърляй феса, кога сядаш на софра. Косата ти е пак порасла като на тутраканец; иди при Ганка да ти я остриже – казашки.

— Василе, сбри си дългите мотовили, да се сместят и други хора. Кога идем на полето, там се разтягай.

— Авраме, ти ставаш от софра, без да се прекръстиш, протестантино!

...

Дълбоко набожен и благочестив, Марко полагаше голяма грижа да вдъхне у синовете си религиозно чувство. Вечер, доде изчетеше повечерката си пред иконостаса, големи-те бяха длъжни да присъствуват на молитвата. Дойдеше ли неделя и празник, всички трябваше да идат на черква. Това беше закон неотменим.

...Още по-строго се отнасяше към ония, които изоставяха училището. Сам останал прост, Марко обичаше учението и учените. Той беше от реда на ония родолюбци, жъдни ревнителите на новото умствено движение, с грижите на които, в късо време, България

биде засеяна с училища. Той имаше доста мъгляво понятие за практическата облага, която можеше знанието да донесе на тоя народ от земледелци, занаятчии и търговци. Марко гледаше угрижено как животът не даваше ни работа, ни хляб на ония, които излязяха от училище. Но той чувствуваше, със сърцето разбираше, че в науката се крие някаква тайнствена сила, която ще промени света.

Той вярваше в науката, както вярваше в бога, без разсъждение. Затова и залягаше да ѝ бъде полезен, по силите си. Той имаше едно славолубие – да бъде избран училищен настоятел в градеца си – Бяла черкова. И всякога беше избран, понеже се ползуваше с обща почит и доверие. На тая скромна обществена длъжност Марко не щадеше ни труд, ни време, но бягаше от всички други, често съпрежени с власт и облага, а особено – от конака.

Иван Вазов

Из „Една българка“

„Скрий се, синко, сега в гората, може да те види някой. Тая нощ, чакай ме, навъртай се, тука пак да те намеря. И хляб ще ти донеса, и някоя друга дреха... с тия не бива. Ние сме християни.” Изпитото лице на момъка светна от надежда. „Ще те чакам, бабо; върви, бабо, благодаря!”. – И тя го видя как той се изгуби в гората, като куцаше. Очите ѝ се наляха със сълзи. Тя се спусна тичешката надолу. Тя си мислеше: „Да направя това добро... Клетнику! Какъв беше!... Беки и бог се умилистави и поживи детето. Света Богородичке, помогни ми само да стигна до манастира, божичко, закрили го, българин е, тръгнало е за християнска вяра курбан да става.”

...

— Къде ще се дяна, бабо, сега?

— Как къде? Ами у дома!

Иван Вазов

Из „На браздата“

Като заваля дъжд, та цяла неделя! Тихо, кротко, ден и нощ. Вали, вали, вали – напои хубаво майката земя, па духна тих ветрец, очисти небето и пекна топло есенно слънце. Засъхнаха нивята. Оправи се време – само за оране.

Боне Крайненецът впрегна пак Сивушка и Белчо и тръгна след ралото. Нивата му е в един хубав широк валог! От всички страни гора и завет. Земята изпръхнала и се рони като захар. Той размаха копралята и извика:

— Де-е, хайде, братя!

Ехото се обади живо из гората.

Старият Белчо замаха опашка и тръгна спокойно. Сивушка слаба кравичка, два пъти по-малка от Белчо – прави усилие и върви успоредно с него.

И ето че се редят бразда, две, три – леха... Тъжното лице на Боне се разведри малко. Той забрави немотията и си подсвирна с уста...

— Хайде, Сивушке, хайде, мила! – подвиква Боне и със страх гледа как кравата му все повече се уморява и губи сили.

— Стой!... Хайде малко почивка!

Уморените добичета се спряха. Боне отиде пред тях и ги замилва по челата.

...

Елин Пелин

Из „Кумови гости“

Син му Стойчо и снаха му Яна – млада булка, доведена преди месец в къщи – се готвят за дълъг път. На кум Милен на гости ще отидат, през три села в четвърто. Цяла нощ като пътуват, заран там ще да осъмнат.

Старият свекър чичо Дражо сам мажеше и стягаше колата, постлана със сено.

Свекървата тичаше ту до избата, ту до къщи и носеше шарени цедилници с дарове, весела и пъргава като момиче. Стойчо, пременен, обръснат, стегнат, нетърпеливо държеше младите, впрегнати коне и гледаше, крадешком от старите, булката си Янка, нагиздена като за венчило. Тя стоеше смирено отстрана и свенливо държеше писана бъклица с вино.

Чичо Дражо прегледа още веднъж колата, попогледна и своя млад Стойчо, млад – още хлапе, и рече бащински:

— Па си отваряй очите, да не стане пакост, че не можеш да стигнеш. Ха сега! Тегли!

Стойчо дръпна юздите, прекръсти се и тръгна. Янка целуна ръка на свекър и свекърва и последи колата, изпращана от старците с благословия и триста заръчки за много здраве на кум Милен.

Безшумно излезе колата из тесните улици и спря зад село.

Двамата се качиха върху меката постилка от сено и колата тръгна по-бързо, затрака и запrikaзва нещо на младите.

Елин Пелин

Из „Ангелинка“

Лея Станка имаше някаква далечна роднина, гражданка, която живееше в София, дето имаше собствена къща и получаваше пенсия за не знам какви заслуги на покойния ѝ мъж. Тя се казваше лея Дъмша. Нямаше ден, през който лея Станка да не помене най-малко три пъти за тая своя роднина. Нямаше срещнат човек, пред когото да пропусне да не каже нещо за нея...

... Един понеделник, като се връщах от планината, на портата ме срещна лея Станка, загубена от щастие.

— На, чети! Писмо от лея ти Дъмша.

Като погледнах лея Станка, стори ми се, че се смее радостно всичко по нея: и лицето ѝ, и кривнатата ѝ напухана с брашно пребрадка, и дрехите ѝ, и обиците ѝ, и възпретнатите ѝ ръкави, и тестените ѝ до лакти ръце.

Наоколо се натрупаха дечурлигата и аз, подпрян на шията на магарето, засричах премалял от възнение, щастливото писмо на лея Дъмша, написано с детски почерк, без главни букви и без знаци, просто и наивно поздравление: „Съобщавам ти, мила сестрице Станке, че на Възнесение ще дойдем да се поклоним и да поднесем дар на вашата черква. Тогава е храмовият празник и аз съм обрекла пред бога да доведе дъщеря си.” На края имаше много здраве на всички поименно ...

... Лея Станка се хвана на работа с трескава бързина. В два деня цялата къща се преобрази. Стените бяха белосани, дворът и пътят пред него поляни и пометени, като че идеше не лея Дъмша, а самият дядо владика.

Елин Пелин

Из „По жътва“

Усилна жътва кипи из равното Софийско поле. От край до край, докъде ти око види, се люлеят златни ниви и морни работници се мяркат там от тъмни зори. Бог тия дни даде страшна жегга. Свило се е синьо небе над земята и сипе огън и жар. Над широкото поле трепери адска мараня. Отпуснати и уморени се синеят далечни гори и планини, и сякаш чакат кога полето а-ха ще пламне в пожар. Птичките са забягнали далеч из хладните усой и не им се чуе гласът. Само гугутка се обажда изрядко от сенчеста круша или грив гълъб усамотено префюфюква с криле към гората. Тежко и душно.

Слънцето се е спряло огнено и немилостиво в небесата, но жарките му лъчи не пъдят от полето работливите селяци. Неуморно те жънат там и трупат златни снопи. Пот се сипе от челата, душата без сила остава, няма почивка. Узрялото жито не чака.

Бог обилно наспори тая година и не прати ни град, ни скакалци, ни грозна напасть за греховните селски души, напатени и настрадали. Зарадва ги той с благодатни майски дъждове и не иска да им отнеме лелеяната в душа надежда за плодовита жътва.

Колко думи, молитвени и чисти, се изтръгнаха от ободрените селски души!

— Бог ни помага! Нека работим, нека работим!

И ей в това усилено време, под адския слънчев пек, над златното поле ехтят песни и се носят на вълни чак до небесата като благодарствени молитви. Подема се из краищата нейде дружни момински гласове, залюлее се песен млада, волна, широка като полето, света като любовта.

Из други задселски краища се отзове друга, мило, високо, и изпрати надежда и сили...

Елин Пелин

Из „Другоселец“

Като на всеки празник, кръчмата се пълнеше с хора. ... Всички бяха си турили чисти ризи с широки бели ръкави, спираха се и гледаха насам, гледаха нататък. И как няма да гледат? Трева е поникнало и на камък. Такава зеленина е навън, че и в кръчмата като си седи човек, пред очите му играят зелени кръгове.

Още от вратата някои извикаха: „Добро утро!“ – но не бързаха да седнат, защото сред кръчмата беше се изправил Йови и разправяше:

— Ходих навсякъде аз. Бях и на Мимерлика, и на Дурасийския път. Бе, брате, то едни ниви станали, да им се ненагледаш. Ръжта е висока колкото боя ми. От нощешния дъжд малко са полегли, но ще се изправят, като пекне слънце.

Йордан Йовков

• Запознай се с изказването на Александър Балабанов:

„...истински народно е само онова, което е според духа на българския народ, според темперамента му, според особените му възгледи за битие и небитие. Под народност се разбира нещо по-важно от външните белези и тонове, нещо по-дълбоко, именно това, което създава цялата особеност на народа като личност, като вътрешна организирана сила във всяка проява“.

- Коментирай откъсите от изучените творби в ключа на твърдението на Александър Балабанов. За кое по-важно от външните белези научаваме от творбите на българските класици? Каква представа за българския народ „като личност“ създават те?

- ✓ Прочети приказката и помисли какво съобщава тя за българските представи за мъдростта и щастието.

Занаят – златни ръце

Българска народна приказка

Имало едно време един дядо и една баба. Имали си само едно моме, ама хубаво, хубаво, що друго като него никъде нямало, дето има една дума, цена нямало момето. Ама както си било хубаво, така било и работно, па и добро. Където ходи, където работи, който когато го срещне и се разприказва с него, все се чудел на хубостта му, на работоспособността му и добрината му.

— Такова добро чедо, такова златно чедо – думали хората, – да не те раздели Господ от него: и думата му е дума, и работата му е работа – как може да се роди такова чедо!

От дума на дума, от приказка на приказка момата се прочула далече, през девет царства, та в десето. Дохождали ергени отвсякъде, по три дена път ходели само и само да дойдат и да видят тая мома и да я искат за жена. Бащата все не я давал. Било му мило за чедото, само една щерка и за радост, и за отмяна, та все не я давал. Когато дошли най-напред да я искат, той казал:

— Хубаво сте дошли, ами ми е малка момата. Нека порасне, нека се научи как да се отнася със свекър и със свекърва, да се срамува на мъжова рода, пък нека и нам ни стигне ръка да я одарим. Едно чедо имаме, искаме да я оженим хубаво, да се отсрамим, да одарим новите сватове.

Като се минали няколко години, пак дошли, ама бащата вече им казвал:

— Аз не си давам чедото надалече. Ето ние с бабата вече поостаряхме, няма да можем да ходим, да я виждаме, а тя ще се ожени, ще има челяд, ще има грижи за дом, за мъж. Жената е като върбово дърво, където го боднеш – там се прихваща, колкото и да ѝ е мъчно, няма да може да дойде да ни види.

Не давал щерка си и в богати къщи. В богатата къща много работа, етърви, девери, зълви, ще има непогодия и много-много добро не се вижда в голямата къща.

Хубостта на момата се прочула толкова много, та стигнало и до царете. Един царски син събрал си дружина, купил много подаръци и отишъл да иска момата. Той мислел, че като покаже на стареца злато и сребро, той ще си даде чедото. Добре, ама дядото бил умен човек, та не се полъгал нито за злато, нито за сребро.

— Не си давам чедото – рекъл той – в богатата къща.

— Каква богатата къща, дядо, царица ще я направим! – казал царският син.

— Ние сме сиромаси хора, по-далеч сме от царя. Къде нашата щерка да стане царица! – учудил се бащата.

— Ще стане, дядо, ще стане! Па и вие с бабичка ще дойдете да седите близо до нас. Ще ви направим една къщица до двореца, та като минавате, царицата да ви вижда.

Като чул това бащата, нещо му се скъсало в сърцето. Той да седи отделно от чедото си и само кога излиза, отдалече да я вижда! И дума не могло да става за това.

— Слушай, царевиче – рекъл. – Аз съм се заклел и преклеял, че няма да дам щерка си на човек, който не знае занаят.

— Та какъв занаят, нали виждаш, че съм царски син, царство управлявам, имам народ, богатство, войска.

— Ти си имаш, то си е за тебе – казал старецът. – Аз искам да дам щерка си на занаятчия, та ако иска да е два пъти цар.

Ядосал се царевичът, тръгнал си, ама се заканил, че ще прати други хора да я вземат щерката на стареца. Ако не иска с добро, със зло, защото царска дума на две не се прави.

Като си тръгнали, дружината минала край една гора. А тая гора била пълна с хайдуци, що правели обири. Като ги нападнали, избили дружината, а царският син се откупил със злато.

Като останал сам и беден, царският син се зачудил как ще преживее, додето се добере до някое селище, та да му дадат да се нахрани и да стигне до двореца. Чудил се, чудил се, ама нищо не става само с чудене и той тръгнал, па каквото Господ даде. Ходил, ходил из гората, най-послед излязъл и доближил до една царска кошара. Прилаяли го кучетата, чули овчарите, излезли и го попитали:

— А бре, човече, ти що щеш тука по нашите места?

— Аз съм царски син. Дохождах тука да искам една мома, па като се връщаме, нападناха ни хайдуци, убиха дружината ми, а мене оставиха.

— По що ще ни докажеш, че си царски син? – рекли овчарите.

— Хайдуците всичко ми взеха, нямам нищо. Ако ми дадете да се нахраня и ми дадете някой от вас да ме отведе до двореца, ще ви платя скъпо и прескъпо.

Добре, ама овчарите не повярвали, а от немай-къде му дали малко хляб и сирене да се нахрани и го изпратили. Па той ходил, ходил и където стигне и каже, че е царски син – никой не му вярва, и все го мислели за някой лош човек. Патил много царският син и най-послед настигнал едни цигани, разположили се в катун. Плетели кошници, други панерки, трети кошове за пране на вълна, а децата играели, пеели, свирели – циганска работа. Отишъл царският син при тях, па го досрамяло да им каже кой е, а ги помолил да го научат на занаят – да плете кошници и панерки.

Циганите съжалили тоя скитник, дали му да яде, що имали събрано от просия, па взели да го учат на занаят. Полека-лека царският син се научил да плете кошници. Като изплел десетина, циганите ги завързали с едно въже, дали му една торба и го пратили да ги продава. Тръгнал царският син от къща на къща и додето се обърне, жените изкупили кошниците. Царевичът вземал кой каквото даде, седнал, та се нахранил, ама ял така благо, както не е ял на царската трапеза. Нали бил изморен от ходене, носене, та хлябът му се видял благ до немай-къде. Разбрал той тогава защо бащата на хубавата мома не давал щерка си на царски син, а на човек, що знае занаят. Имаш ли занаят – имаш златни ръце. Като се размислил така, той решил пак да ходи да иска хубавицата. Ходел от село на село, плетял кошници и ги продавал. Със спечелените пари си купил една къщичка накрай селото. Сега всеки ден виждал хубавата мома и още повече я харесал. Най-послед отишъл да я иска от баща ѝ. Още щом рекъл първата дума, и старецът се съгласил да го направи зет. Като уговорили сватбата, седнали да хапнат и да пийнат, както що е редно, и царевичът разказал патилата си.

— Е, добре, синко, аз давам дъщеря си на такъв царевич, който има занаят. От глад няма да умрете и челяд ще си отгледате. Сега може да ви изпратим с щерка ни в двореца.

— Ние ще отидем в двореца, ама без тебе и майка ѝ няма да мръднем оттук. Където ние, там и вие.

— Е, удари се в горния праг, та видя и долния – рекъл старецът и се засмял. – Нали искаше по-напред ние да живеем в някаква къщица около палата? Ама и ти вече видя, че хлябът има и кора, и среда.

— Видях, дядо, – засмял се царевичът – да са живи и здрави хайдуците, защото ми показаха как се печели хлябът. Ти си бил много прав, защото човек без занаят е като без ръце и без очи. Ако сега не ме ще баща ми, гладни няма да останем.

И така царският син се оженил за хубавата мома, взел и майка ѝ, и баща ѝ и отишли в двореца. Баща му, щом го видял, зарадвал се много на единствения си син. Ама като разбрал, че се е оженил за обикновена мома, па води в двореца и майка ѝ, и баща ѝ, много се ядосал, развикал се и го изгонил. Добре, ама синът не се уплашил, вземал си една къща в града, развъртял занаята и станал най-богатият човек.

Речник

занаят – професия, поминък, производствена стопанска дейност, при която преобладава ръчният труд

катун – временен стан с палатки на цигани през лятото

Справка от Тълковния речник

отсрамвам, отсрамя – правя нещо похвално, за да избавя близките си от срам и неловкост. Проявявам се добре в обноските си. *Вратарят отби топката и отсрами целия отбор. Домакинята добре се отсрами пред гостите.*

досрамя ме – хвана ме срам.

Провери разбра ли текста:

1. Как разбираш думите на хората: „Да не те раздели Господ от него”?
2. Обясни израза: „...нещо му се скъсало в душата”.
3. Какъв е смисълът на заглавието „Занаят златни ръце”?

Открий в текста и прочети отново

- а) думите, с които се назовават качествата, заради които казвали, че момата няма цена;
- б) думите, с които хората изказвали своето отношение към момата;
- в) откъса, в който старецът формулира пред сватовете на какво трябва да е научена момата, преди да я омъжат;
- г) фрагмента, в който се разкрива причината, поради която старецът не давал дъщеря си на богатите женихи;
- д) откъсите, в които царският син употребява думата „занаят”.

Да разсъждаваме заедно

4. Кой е главата на семейството? С кои моменти от приказката ще се аргументираш?
5. Кои човешки качества ценят българите според тази приказка?
6. Какви са поуките от българската народна приказка:
 - Каква трябва да е момата, че да я искат за жена?
 - Какъв трябва да е момъкът, че да му доверят дъщерята за съпруга?
 - Какви трябва да бъдат отношенията между родителите и децата според тази приказка?
7. Защо старецът се съгласява веднага кошничарят да му стане зет, а толкова дълго отказва на царския син? Коментирай следните мнения:
 - а) Старецът от приказката мрази богатите и затова дал дъщеря си на царския син само когато той обеднял.
 - б) Старецът от приказката не вярва в богатствата, ако те не са спечелени с труд.
8. Какво има предвид старецът, като казва на бъдещия си зет:
 - а) „Ама и ти вече видя, че хлябът има и кора, и среда”;
 - б) „Удари се в горния праг, та видя и долния.”?
9. Какво съобщава приказката за отношението на българина към властта и нейните възможности? Защо според тебе по едно време героят престава да казва на хората, че е царски син? **Анализирай отношението на стареца, на овчарите.**

Изисквания към качествата на речта: правопис и правоговор на съгласните в българския език

1. Прочети на глас стихотворението „Среща с родината на дедите” от Петър Бурлак-Вълканов.

Ти, земя на Левски и на Даме,
приеми ме като роден син.
Под бунтовното ти бойно знаме
своя ръст издигам над Пирин.

Милвах аз полята разорани –
тук живял бе дядовският род.
Носих с болка старите ти рани
под метежния и пламнал свод.

С твоите войводи аз нощувах
в скута бял на древния Балкан.
И люля ме вятърът хайдушки
край Батак, край Сливен и Троян.

Пих печал от езерата-сълзи –
по-горчиви бяха от пелин.
И в прегръдките ти аз осъмвах
тъй бунтовен, тъжен и самин!

- Препиши от текста думите, в които правописът и правоговорът на съгласните звукове се различават.
- Обясни причината за различията, като се ръководиш от изученото по-рано.

Припомни си...

- ♦ Звучните съгласни в края на думата се обеззвучават: *град* [грат];
- ♦ Звучността на съседни съгласни, ако е различна, се изравнява чрез уподобяване по втората съгласна: *разписка* [расписка], *отговор* [одговор].
- ♦ Ако във формите на думите има струпани няколко съгласни, някоя от тях става непроизносима. Това може да се изрази и в правописа: *нощна* [ношна];
- ♦ Ако в края на думата съгласна **Т** или **Д** се намира след друга съгласна, тя не се произнася. Това не се отразява върху правописа: *дъжд* [дъш].

2. Посочи в стиховете римите, които отразяват особеностите в правоговора на съгласните.

А. От изток ида аз – гадател и пророк,
безгрижен, величав и светъл като бог.

Христо Смирненски

Б. Съдбата те изпраща бледен
и вдъхновен като поет
да разтопиш мъглата ледна
и да разтвориш моя глед.

Николай Лилиев

- Кои други особености в произнасянето на съгласните откриваш в стиховете?

Задачи за упражнения

1. Открой и обясни разликата между правописа и правоговора на думите:

властно, чувство, нощна, вестник, уместност, безсмислица, щастлив.

2. Запиши думите, дадени в транскрипция, като спазваш правописните правила.

[безвъзмѣзно], [бестра̀шен], [крѣ̀сник], [зрѣ̀лосник], [ра̀досна], [сър̀цѣ], [пусна], [ра̀сна], [пра̀зник], [безнадѐжна], [замѣ̀сник], [мош̀та], [звѣ̀зна].

3. Припомни си кои удвоени съгласни се срещат в българския правопис. Запиши по три примера за всяка удвоена съгласна.

4. Обясни причините за удвояването на съгласните в следните думи:

Надделявам, извъ̀ня, съ̀нна, пролет̀та, рѐввам, от̀тласкам, осем̀метров, пет̀тонен.

5. Образувай по четири думи с удвояване на съгласни на границата между морфемите:

корен – членна форма; представка – корен; корен – наставка.

6. Обясни разликата в значението на думите:

наду́мам – надду́мам, пода́вам – подда́вам, плу́вам – плув́вам, лу́на – лу́нна, стра́на – стра́нна, бето́на – бето́нна.

- Състави четири изречения, като употребиш двойки думи от упражнението.

7. Прочети текста.

Три дѣня младите дружини
как прохода бранят. Горските долини
трепетно повтарят на боя ревьт.
Пристъпи ужасни! Дванадесети път
гъсти орди лаят по урвата дива

и тела я стелят, и кръв я залива.
Бури подир бури! Рояк след рояк!
Сюлейман безумни сочи върха пак
и вика: „Търчете! Тамо са раите!”

Иван Вазов

- Посочи в кои думи има меки съгласни, като си припомниш как се отбелязват меките съгласни според правописа.

8. Запиши съгласните, които не влизат в двойки по признака „мекост – твърдост”. Групирай ги. Сравни ги по същия признак със съгласните в руския език.

Запомни

В българския език всички съгласни пред гласните Е и И са твърди (обикновено леко омекчени), докато в руския език съгласните пред тези гласни основно се произнасят меко.

9. Прочети думите на глас, като спазваш правоговорните характеристики на съгласните в българския и в руския език.

На български език:	дядо	тяло	тебе	тихо	широк	част	цирк	живот
На руски език:	дядя	тянуть	тебе	тихо	широк	часть	цирк	живот

10. От текста в задача 7. препиши подчертаните думи. Посочи разликата в правоговора на съгласните пред Е в българския и в руския език, като произнесеш думите според правоговорните изисквания на двата езика.

Ученият син и неученият татко

Българска народна приказка

В едно село живял един татко. На него му било много жал, че не знаел да чете, и страдал, като гледал, че имало други, които знаят. Той си имал син и го чакал да порасне, та поне той да се научи.

Синът му пораснал и татко му с радост го завел при учителя да се учи на книга и с голяма радост го чакал, като се връщал от учителя. Учил, що се учил, синът му в селското школо, после го пратил на друго място, където имало по-добри учители, за да се научи на по-дълбока книга.

Като се изучил там, колкото знаели учителите, синът си дошъл дома при майка си и татко си. Те много се зарадвали, когато посрещнали сина си учен и преучен – и си мислели и си казвали, че това, що имат те, никой няма – като техния син нямало учен и умен на този свят!

Добре, ама ученият син захванал да гледа на майка си и татко си като на прости хора, селяни; за щяло и нещяло им се смеел и им казвал:

— Ей, вие не знаете нищо, не е така, както казвате, вие не сте учили, а аз знам, аз съм учил, вие сте прости, селяни. Не им харесвал нито яденето, нито пиенето, нито седенето, нито лежането, а на всичко намирал недостатъци.

Днеска така, утре така, на татко му омръзнало и му домъчняло, че толкова се е мъчил и харчил, за да го научи на книга, и толкова са се радвали с майка му на неговото учение, а днес синът им така да им се подиграва, че те не знаели нищо, били селяни, а той знаел всичко. „Стой, синко, си рекъл той, сега ще те видя колко ти е знанието!” Поръчал на жена си да направи баница. Тя направила баницата, изпекла я и като дошло време за ядене, сложила я на софрата.

Наредили се всички на софрата в кухнята, а на най-видно място старият домакин. Преди да започнат да ядат, неученият татко рекъл на учения свой син:

— Синко, ти винаги казваш, че ние не сме били учени, та не сме знаели нищо, а ти, учения, всичко си знаел. Имаш право, така е, ние сме селски люде, неучени, та не отбираме нищо и затова татко ти те е пратил при учителя и толкова е харчил за тебе, за да се научиш ти барем, ако не той, та да не си като него прост. Щом си толкова учен и знаеш всичко, ще те питам да ми кажеш: откъде е завита кората на баницата, та докъде е довита, къде ѝ са краищата?

Ученият син гледал отсам, пулил се оттам, мъчил се да разбере откъде е захваната да се завива кората, та докъде е довита, но никак не можел да ѝ намери края, не можел да познае откъде била завита баницата. Най-сетне рекъл на татко си:

— Не знам, тате, не мога да го намеря края. Тогава татко му му рекъл: „Ти, синко, на една вита баница не знаеш края, какво се хвалиш, че всичко си знаел и че ние, татко ти и майка ти, не сме знаели нищо? Повече да не се хвалиш пред по-стар човек, че си знаел повече от него. А на жена си рекъл:

— Язък, жено, че толкова харчихме, толкова се мъчихме и толкова се надявахме на учения наш син!

Провери разбра ли текста:

- **Обясни значението на следните изрази от текста:**

- а) язък, жено, че толкова харчихме;
- б) учен и преучен;
- в) да се научи на по-дълбока книга.

Да разсъждаваме заедно

1. Помисли каква е разликата между характеристиките УЧЕН и УМЕН.
2. Коя от характеристиките е по-подходяща за сина? Аргументирай се. Какъв мечтаят да видят своя син родителите?
3. Каква е поуката от тази приказка? Как мислиш, актуална ли е тя днес?
4. Каква информация за БЪЛГАРСКИЯ РЕД И БЪЛГАРСКИТЕ ЦЕННОСТИ съдържа тази приказка? Прецени и се аргументирай кои от следните изречения от текста отразяват българските народни представи за реда на нещата и кои от тях отразяват нарушаването на тоя ред:
 - ☐ Той си имал син и го чакал да порасне, та поне той да се научи.
 - ☐ Ученият син захванал да гледа на майка си и татко си като на прости хора, селяни; за щяло и нещяло им се смеел.
 - ☐ Наредили се всички на софрата в кухнята, а на най-видно място старият домакин.
 - ☐ Да не се хвалиш пред по-стар човек, че си знаел повече от него.

Сравни и направи извод

5. Припомни си други приказки или авторски творби, които също показват характерното за българската народопсихология преклонение пред знанието и науката.
6. Кои от следните литературни герои се сближават с учения син от тази приказка и по какво?
 - А. Николчо от „Мамино детенце“ на Любен Каравелов;
 - Б. Христофор Белокровский от „Пази, Боже, сяпо да прогледа“ на Алеко Константинов;
 - В. Ученичките от главата „Радина вълнения“ от романа „Под игото“ на Ив. Вазов.
7. Припомни си главата „Радина вълнения“ от романа „Под игото“. Коментирай отношението на родителите към образованието на своите чеда, общественото мнение към учението и към учениците.
8. Припомни си какво е отношението към учението и науката на чорбаджи Марко от същия роман (главата „Гост“).
9. Анализирай отношението на твоите родители към успехите и несполуките ти в учението; помисли, може ли както и през миналите векове да се говори за култ към учението и науката като черта на българската народопсихология?
10. Как мислиш – до каква степен е характерен днес за бесарабските българи стремежът към учение и образование?

Интересно е да знаеш, че

☐ Софроний Врачански¹ формулира мярката на желаната свобода, която търсят в далечната Русия българските преселници – **земя за наследствено ползване; самоуправление; училища, съдилища и църкви на роден език.**

☐ В писмото си до българския цар Борис през 1942 г. таврийските българи пишат за същия „комплект“ права – земята, самоуправлението, училищата и църквите на роден език.

¹ От писмото на Софроний Врачански – лидер на българската емиграция в Румъния, към командващия Дунавската армия Михаил Кутузов, 29.05.1811

Изисквания към качествата на речта: точност и яснота

Добрият стил се определя от умението ни да подбираме точни спрямо речевите ситуации думи и да ги подреждаме в ясни в смислово и синтактично отношение изречения.

Обърни внимание:

- Една от най-важните стилистични характеристики на речта е **ТОЧНОСТТА**.
- ☐ Точен е този израз, който отговаря на изискванията на речевата ситуация.
 - ☐ Точността на изказа в нашите писмени и устни прояви изисква да изберем най-подходящия синоним за конкретната речева ситуация.
 - ☐ Необходимо е да отчитаме различията в контекста.

Задачи за упражнения

1. Разгледай синонимите на глагола „безпокоя се“:

Притеснявам се; опасявам се; тревожа се; стяга ми се душата; не ме свърта на едно място; вълнувам се; върти ме отвътре; сърцето ми замира; душата ме боли; подпира ме в гърдите.

2. Избери най-подходящите синоними на подчертаните думи за посочените по-долу речеви ситуации и създай точни в стилистично отношение изрази. Аргументирай своя избор.

Речева ситуация	Израз (изречение)
1. Публично изказване на екологическа тема. (Официално общуване с цел въздействие върху аудиторията.)	Сериозно се безпокоим поради замърсяването на подпочвените води в района на...
2. Разговор между приятелки на тема „Контролно по математика”. (Устно неофициално общуване с цел – съобщаване, споделяне.)	— Стяга ми се душата , като си помисля, че изобщо не разбирам тези задачи. — И на мене. Място не мога да си намеря от страх, като си помисля за контролното.
3. Цитат от разказа „По жицата” на Йордан Йовков. (Писмен текст, художествена творба. Цел въздействие върху читателя.)	„Но нещо го подпираше в гърдите , мъчеше го.”
4. Съчинение разсъждение на тема: „Бяла лястовичка... Има ли я!” (Официално общуване, писмен текст с цел убеждаване.)	И след като изпраща самотната каручка, Моканина продължава да мисли за случилото се и да терзае душата си с въпроса: „Бяла лястовичка ... Има ли я!”

Обърни внимание:

Изискването за **ЯСНОТА** е важно за всеки текст и особено за създаваните от нас съчинения. За да постигнем яснота, трябва да отговорим на следните въпроси:

- ☐ Ясен ли е предметът на текста, който произлиза от темата?
- ☐ Има ли съчинението теза и ясно ли е изразена тя?
- ☐ Изброените от нас доказателства съответстват ли на вече заявената теза и дали я подкрепят?

Внимавай: Глаголните форми в съчинението трябва да бъдат основно в сегашно историческо време. Допускат се помощни времена – минало неопределено и бъдеще време.

3. Редактирай следния откъс от съчинение, като поставиш глаголните форми в сегашно историческо време:

„Нещастното семейство на Гунчо тръгнало да търси надежда в митичната бяла лястовица. То беше срещнало Петър Моканина”.

Внимавай: Използвайки разнообразни по синтактичен строеж изречения, не изпускай части от изрази, чиято липса може да породи неяснота.

4. Редактирай откъса, като отстраниш неяснотата КОЙ именно е видян:

В разказа „По жицата” Йовков поставя проблема за вярата и значението ѝ за човешкия живот. Видян е през очите на Петър Моканина, обикновения овчар на Добруджа, който притежава рядкото човешко качество да преживява като свое чуждото нещастие”.

Внимавай: Съществува опасност при употреба на сложно съставно с подчинено определително изречение да се породят двусмислици, ако подчиненото определително изречение не е близо до поясняваната дума.

5. Редактирай двусмислицата в изречението:

„Петър Моканина вижда жената в каручката, която е приведена над болното момиче.”

Внимавай: Двусмислици се пораждат и при неправилно заместване на имена с местоимения.

6. Редактирай откъса, за да избегнеш неяснотата: не е ясно коя дума от предходното изречение замества местоимението ТО.

Милосърдието и състраданието, според писателя, са най-ценното богатство на човека. То се оказва спасително в мигове на нещастие.

7. Коментирай думите на френския писател Лабруер:

„Любовта към думите е трудна любов. Те не се поддават и на най-горещата страст. Може да ги победи само търпението”.

Работи самостоятелно

- **Опитай се да напишеш своя приказка по дадено начало. Озаглави я. Постарай се да си изразителен и точен в езика си.**

Имало в село две момчета. Когато отраснали и двете, решили да ги изпратят по широкия свят, за да се научат на ум и разум.

Изпратили ги няколко селяни. Единият селянин им рекъл: не се връщайте, дорде не пиете от трите извора! Първият извор давал сила, вторият – знание, а третият – мъдрост...

- ✓ **Прочети следните приказки за Хитър Петър и прецени дали той оправдава името си според тях.**

Чисти дрехи – сладко ядене

Българска народна приказка

В един дъждовен ден братовото момче на Хитър Петър му дошло на гости. То цялото било изцапано с кал, защото много обичало да тича из локвите. Вечерта Хитър Петър го подканил:

— Хайде, момче, измий си краката и почисти дрешките си от калта.

— Е-е-е, чичо Петре – заглезило се момчето, – защо да се мия и да чистя дрехите си: нали утре, като играя, пак ще се изцапам...

Хитър Петър смръщил вежди и замълчал. Разбрал, че племенникът му не е възпитан да обича чистотата, а на това отгоре е и мързелив. Решил да му даде добър урок. На сутринта той му рекъл:

— Я, чичовото момче, вземи лопатата и метлата и иди да почистиш около магарето. То трябва да се гледа добре.

— А бе, чичо – изпъшкало момчето, – защо само търсиш да ми намериш работа? Каква ще е ползата от сегашното чистене, нали магарето пак ще изцапа?

— Е, добре, нека да е както казваш – съгласил се привидно Хитър Петър с гостенина си.

Когато момчето излязло на двора да играе, Хитър Петър казал на жена си:

— Днес ще ядем скришно от детето. Няма да му даваш нито троха. Прибери хляба в сандъка и го заключи.

— Недей така, бе Петре! Нали детето ни е на гости, нека да го нагостим – замолила се жена му.

— Според гостенина и посрещането! – отсякъл Хитър Петър.

Хубава била играта, но скоро момчето огладняло. Започнало да поглежда към къщата в очакване да го повикат на закуска. Щом чичо му се показал на прага, то попитало:

— Чичо, няма ли да закусваме?

— Няма, чичовото! Вече няма да ядем! – казал Хитър Петър и излязъл по работа из селото. Момчето помолило за закуска и стринка си, но нейният отговор бил като на чичо му.

На обяд Хитър Петър се прибрал в къщи. Скришно от гостенина, той и жена му хапнали набързо. Момчето чакало, чакало и тъй като било много гладно, се пресрамило и попитало:

— Чичо, кога ще ядем?

— Гладен ли си? – засмял се Хитър Петър.

— Гладен съм като вълк!

— Вече няма да ядем, момчето ми!

— Защо, бе чичо? – с просълзени очи попитало момчето.

— Е, не плачи, де! Защо да ядем? Каква е ползата от яденето, щом пак ще огладнеем? Нали вчера ми каза, че няма нужда да се миеш, след като пак ще се изцапаш. И аз реших да се поуча от тебе – щом пак ще огладнеем, защо да ядем?

Хитър Петър и жена му се спогледали и прихнали в смях. Момчето се засрамило и започнало да почиства дрехите си. След това старателно се измило. После грабнало лопатата и метлата и хукнало да чисти около магарето. Стринка му в това време подредила трапезата с вкусни ястия. След като почистило около магарето, момчето отново се измило. Хитър Петър засукал мустак и казал:

— Сега вече, синко, можем и да похапнем. Работният човек ходи чисто облечен и сладко яде!

Да разсъждаваме заедно

1. Какви народни добродетели утвърждава и срещу какви пороци се бори Хитър Петър?
2. Какви средства за възпитание използва Хитър Петър?

Сравни и направи извод

3. Какво общо има тази приказка с приказката „Ученият син”? Сравни героите, техните постъпки, поуката.
4. Припомни си и други фолклорни творби – приказки и пословици, които утвърждават същия морал, както и приказката „Чисти дрехи — сладко ядене”.

Хитър Петър и „търговецът”

Българска народна приказка

Като пораснал, братовият син на Хитър Петър решил да стане търговец. Една вечер отишъл при чичо си да му каже намеренията си.

— Чичо, решил съм търговец да стана! – започнало момчето.

— Добре е, чичовото, добре е – похвалил го Хитър Петър, – но и това си е занаят. Първо трябва чирак да станеш при някой добър търговец.

— Търговията не е занаят, чичо. Какво има за учене в търговията. Ще купувам по-евтино, ще продавам по-скъпо и пари ще трупам. Така правят всички търговци. – Ако търговците така печелеха, щяха да ги наричат „печелковци” – поклатил глава Хитър Петър. – Помни, момчето ми, че парата душа няма, но душата на човека може да вземе...

Момъкът го прекъснал троснато:

— Чичо, знам аз, че обичаш да мъдруваш и акъл да даваш, но аз акъл имам достатъчно. Дошъл съм при тебе да ми дадеш в заем някой друг грош, за да започна търговията.

Хитър Петър много обичал племенника си и искал да му помогне. Дал му десетте гроша, които успял да спести през целия си живот за черни дни. „Само десет гроша му се откъснаха от сърцето” – помислил си недоволен момъкът, но взел парите, целунал ръката на чичо си и си тръгнал.

Като го изпращал, Хитър Петър пак се опитал да посъветва младия човек:

— Отваряй си добре очите и винаги мисли преди да тръгнеш да правиш нещо. И запомни от мене: на разумните хора парите са добри слуги, а на неразумните – лоши господари. Затова хората казват, че парите не могат на ум да те научат, но могат ума ти да вземат...

Вечерта Хитър Петър отишъл в кръчмата. И какво да види – около една маса насядали младежи, а между тях и братовият му син. Масата била отрупана с ядене и кани с вино. Като видял чичо си, момъкът му махнал да седне при тях, та заедно да ядат и да пият. Хитър Петър отишъл при племенника си и му пошушнал на ухото:

— Чичовото, я ми дай кесията си да преброя парите, че ми се струва, че съм ти дал по-малко...

Момъкът му дал кесията. Чичо му извадил десетте гроша и ги мушнал в пояса си.

— Защо прибираш парите, чичо? Нали за търговията ми ги даде? Аз от утре ще я започна – смутен замънкал „търговецът“.

— Както си я подхванал търговията, виждам, че скоро ще я свършиш. Това, което си започнал да купуваш, няма да намериш на кого да продадеш – казал Хитър Петър и си тръгнал.

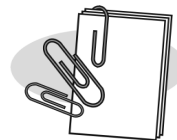
ЗАПОМНИ следните изрази

давам акъл – уча на нещо някого

черни дни – трудно време, време на изпитания и недоимък

откъсвам от сърцето – давам без желание, с мъка

отваряй си добре очите — внимавай много,
действай предпазливо

Да разсъждаваме заедно

1. Как според Хитър Петър трябва да се започва търговията? Открий в текста и прочети какво съветва Хитър Петър племенника си.
2. Открий в текста и прочети съветите на Хитър Петър, които са истински народни мъдрости. Запиши ги в тетрадката си.
3. Как оценява Хитър Петър представата на племенника си за търговията? Обясни какво има предвид той, като казва, че търговците биха се наричали „печелковци“.
4. Като какъв се разкрива Хитър Петър по отношение на братовия си син? Употреби в отговора си подходящи думи: остроумен, добър, основателен, разумен, щедър, свидлив, пестелив, находчив, мъдър.
5. Коя от следните характеристики на Хитър Петър не приемаш: лукав, остроумен, съобразителен, справедлив. Аргументирай се.
6. РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ. Състезавайте за написването на най-добър разказ за Хитър Петър, в който да се употребят не по-малко от 5 пословици.

Работи самостоятелно

7. Разсъждавай писмено върху мислите на Хитър Петър за парите:
 - ☐ Парата душа няма, но душата на човека може да вземе...
 - ☐ На разумните хора парите са добри слуги, а на неразумните – лоши господари.

Да обобщим заедно

8. Срещу какви пороци се бори Хитър Петър и какви народни добродетели иска да възпита у племенника си?
 9. Оправдава ли Хитър Петър името си в тези приказки? Аргументирай се.
- ✓ Прочети откъса от есето на известния български поет Кирил Христов за българската народопсихология.

Кирил Христов „Какъв е българинът“

...Едни са по-наклонни да приемат, че българинът е скъперник. Но по-вярно ще бъде да се каже, че той е пестелив, а не свидлив. В този случай единиците не могат да ни служат за мерило. Скъперничеството е черта, която се появява у богатите, при много пари. Нашият народ не е богат, той не разполага с много. При случай от всекиго ще чуете: „Имам колкото да поминем.“ Щом като той в своя труд не се стреми толкова много към печалбата, напълно правдоподобно е, че не желае да му отпусне края. „Само с честен труд се печели хляб.“ Тази философия обяснява донякъде защо българинът е пестелив. Туря в торбата, като отива на работа, хляб, чесън, шише оцет, сланина. Това му дава земята, стопанството му, това яде. Когато отива в града, носи си храна от село. Няколко дни са му нужни, за да закара на пазара кола дърва или нещо друго, за това лесно не се решава да харчи спечеленото с толкова труд. **Парите не се печелят за ядене и пиене; с тях се купува земя, добитък, разни стопански принадлежности; за тях са направени кесии и са измислени възлите.** Жълтицата се връзва в девет възела; на парата се тегли куршум. „Бели пари за черни дни.“ Ако българинът проявява една крайна пестеливост по отношение на парите, то по отношение на хляба, на житото и другите домашни произведения той е щедър. Посреща гостите сърдечно, слага им богата трапеза, предлага им от всичко, що има в къщата си. **Гостоприемството е украшение на българската къща. Там, где гостоприемството е в култ, не може и дума да става за скъперничество.** <...> На гостите се слага най-хубавото. На именни дни, на сватба, на кръщение слагат обща трапеза, коли се дребен добитък, кани се цялото село. И колкото хора повече на гости, толкова българинът е по-доволен. „Защо се труди човек, нали за такива дни да посрещне и да изпрати като хората.“ <...> Пестеливостта се насажда у децата от детство. Недоверието, което българинът храни към стихии, е такова, че за да не става играчка в ръцете им, той си е създал една доста сигурна броня – пестеливостта. От друга страна, той със сарказъм осмива скъперничество. <...>

1. Обърни внимание каква е основната теза на есето, с какви аргументи я защитава Кирил Христов? Коментирай: убедителни ли ти се виждат аргументите?
2. Приказката „Хитър Петър и „търговецът“ потвърждава или опровергава становището на автора на есето?
3. Открий сред думите, дадени в справка от Тълковния речник, тези, които са синоними. Кои са неутрални и кои са експресивно оцветени?
4. Обясни произхода и значението на думите Вариклечко и цепи-косъм.
5. Как тези експресивни думи характеризират човека, когото назовават, положително или отрицателно? (Припомни си разказа „Бежанци“ от Мишо Хаджийски).

Справка от Тълковния речник

а̀лчен (прил.) – лаком, ненаситен (за богатство, власт, почести)

ла̀ком (прил.) – 1. който яде или пие много и с голяма стръв. 2. прен. Който ламти да има, да обсеби много, алчен, ненаситен

скъ̀пѐрник (м.) – прекалено пестелив, комуто се свида да дава

пестелѝв (прил.) – който пести

пестя̀ (гл.нсв.) – въздържа се от излишни разходи на пари, материали и др.; икономисвам

сви́ди ми се – не ми се ще да дам, да направя, жал ми е

свидлѝв (прил.) – комуто се свида; пестелив, стиснат

сти́снат (прил.) – който проявява скъперничество

стислѝв (прил. разг.) – прекалено пестелив, скъперник, стиснат

6. Помисли за какво свидетелства самият факт, че в българския език има толкова думи за назоваване на различни нюанси на качеството пестелив?

7. Прецени кое от мненията ти допада повече:

- А. Щом в езика има толкова думи за назоваване на това качество, това означава, че то е свойствено за българския характер.
- Б. Щом в езика има толкова думи за назоваване на това качество и повечето от тях са с отрицателна експресивност, това означава, че за българския характер то не е характерно.
- В. Това качество е актуално за българската народопсихология и е породено от историческата съдба на българина и стремежа му към материална независимост. Фактът, че в езика има толкова думи за назоваване на това качество, свидетелствува за добрия усет за мярка у българина по отношение на границата между **пестеливостта** и **скъперничеството**.

8. Запознай се с мнението по въпроса, изразено в есето „Характерни черти на българина” на Константин Петканов.

Българинът бил пестелив, скъперник, вариклечко, цепи-косьм. Пестелив – да; но другите три градации липсват в основния български характер... Един наш човек може да яде лук и хляб, но дойде ли гост, чужд или свой, особено чужд, той ще го нагости така, както сам на Коледа и Великден яде. И няма да му вземе стотинка за това. Роди се на българин теле. Отива радостен в кръчма и черпи всички. Понякога се изпиват и две-три телета – нищо... Но при все туй **българинът е пестелив. Защото във всяко левче вижда едно късче свобода**. А той нищо не обича така дълбоко, както свободата.

Някои чужденци – между тях и славяни – **смятат българина за твърде приземен, без полет**. Това е или съзнателна клевета, или чудовищно неразбиране. Обичта на българина към земята е една от най-хубавите форми на обичта към свободата. Да се стремиш да имаш свое късче нива, което да те храни, и своя колиба – нима това не е стремление да бъдеш независим, да се отървеш от аргатство, да не бъдеш наемник? Ако устремът към свобода не е полет – аз не зная кое е полет.

Константин Петканов

9. Кои са аргументите на Константин Петканов, че не скъперничеството, а пестеливостта е българската характерност?

10. Как обвързва Константин Петканов такива две качества от българската народопсихология като **ПЕСТЕЛИВОСТТА** и **СВОБОДОЛЮБИЕТО**?

11. Прочети откъса от есето на известния български поет Кирил Христов, за да разбереш и неговото мнение по въпроса.

„Колкото се бранеха от хайдуците, толкова се пазеха от излишъка и го превръщаха в школа, църкви, мостове. Знаеха, че златото край няма, но не новото злато ще омърси старото, а неконтролираната алчност. Усеяха змея в човешкото сърце, и гледаха да държат пастта му затворена. С кръвта си изкарваха парите, но не даваха на парите да влязат в кръвта им. Това не бяха икономически или социални, а човешки принципи и България имаше редкия шанс да ги види осъществени.“

Работи самостоятелно

12 Ако си съгласен с мнението, че материалната независимост е „късче свобода“, формулирай доказателствата в тетрадката си.

За Бай Ганьо и някои други

✓ Прочети откъса от „Бай Ганьо на изложение в Прага“ на Алеко Константинов и помисли защо българите възприемат сравнението с Хитър Петър като комплимент и обикновено не обичат да ги сравняват с бай Ганьо.

— Ами я чакайте пък аз да ви разкажа как ходихме с бай Ганя на изложението в Прага – каза усмихнато Цвятко.

...Из пътя не се минуваше без комедии. Ний – аз, Ванчо, Фильо и Иваницовия син (не вярвам да го познавате) – заехме едно купе от първи клас, в съседното, второкласното отделение се намести бай Ганьо с няколко другари, богато снабдени с провизия. Бай Ганьо от бързина, види се, беше забравил да тури в дисагите закуска. „А бе най-сетне българи сме, ще се прегледаме. От тогози къс хляб, от оногози сиренце – ще помине човек. Ами!“ И наистина, той помина добре. Другарите му го угощаваха с ядене и пиене – той ги угощаваше с най-горещ патриотизъм, смесен с апетит и жажда. Но всичко си има край. Свърши се най-последно провизията на съседите ни, изпразниха се галоните. (За да избягна една груба грешка, трябва да се поправа: галоните се изпразниха още като хвърчяхме над Сливница и Драгоман с „Да живее България, урааа! Дай да си наквася устата бе, урааа!“)

Бай Ганьо почна да се присламчва към нашето купе. Отпърво диреше разни предлози: ту кибрит ще поиска, ту една чаша коняк – че го заболял стомахът, – а сетне лека-полека усвои се, попривикна и, кажи-речи, не излизаше от стаицата ни. Забрави другарите си, па и защо му са? – Няма нищицко – всичко изядено, всичко изпито, – а у нас, слава богу, все се понамирваше по нещицко – купувахме си по станциите. Бай Ганьо от любопитство не изпущаше случая да опита иностранныте продукти:

— Туй какво е, грозде ли е? Браво! Гледай! Я дайте една чепчица. Мм! Хубаво! Браво!

Любознателността го караше да се запознава по този начин със закуските ни, с коняка ни, с табакерите ни.

— Тази табакера дали е от кавказко сребро? – любопитствува бай Ганьо, като вижда едного от нас, че се готви да запуши.

— Не е, виенска направа е! – отговаря притежателят.

— Тъй ли? Я дай да я видя. Ц... ц... ц! Гледай! И тютюн има, български, нали? Браво! Я чакай да завъртя една цигарка. Аз си имам цигарени книжки, ако ви потребват – тук съм!

Че е тука, ний го чувствувахме доста: и по миризмата на ботушите му, и по специфичния аромат на потното му тяло, и по неговото настъпателно движение към окупирането на цялото канапе. Отпърво той седеше на крайчеца на канапето, сетне почна да сяда по-удобно, по-сетне трябваше троица да седим на едното канапе, трябваше Иваницовият син да се свие на крайчеца на другото, за да има възможност бай Ганьо да вземе хоризонтално положение. И той не изпускаше случай. Ний се сговорихме да опитаме докъде може да стигне потребността на бай Ганя за удобства и той почна чистосърдечно да дава храна на нашето любопитство:

— Я се поотмести малко към края да си сложа и другия крак. Ха така! Браво! Е-е-х! Майка му стара! Кеф! Я чувайте машината какво прави: тупа-тупа, тупа-тупа! Фърчи!... Много обичам така да се обтегна. Отвъд тясно. Па и другарите – прости хорица, какво ще приказваш с тях?... Какво ядете там, круша ли? Браво! Я да видим, тъй както съм легнал, мога ли изяде една круша. Благодарим! Отде ги взимате вий тези неща?

— Купуваме ги – отговаря едва сдържано един от нас.

— Тъй ли? Браво! – одобрява той с пълни от сочната круша уста. – Аз обичам круши.

Бай Ганьо, унесен от монотонните удари на локомотива, почна да дреме. Мисля си аз какво, какво да му скроим. Най-сетне озари ме една гениална мисъл. Направих предварително знак на другарите си и казвам:

— Да направим, господа, по едно кафе. Я подайте спирта и машинката.

— Кафе ли? – извика бай Ганьо и скочи от канапето като ужилен. – Има хас?

— Какво кафе ще правим, вода няма – обади се артистически престорен Иваницовият син.

— Вода ли? – извика със същия глас бай Ганьо. – Само вода искайте от мене. Ей сегичка! –

И той изхвъркна от купето.

Изпокапахме от смях. Иваницовият син се изтегна и зае цялото канапе. Върна се бай Ганьо и пяхти повече, отколкото имаше нужда. Трябваше да ни покаже какъв труд и мъка е претърпял за наше добро. В ръката му една стомничка.

— На, намерих, видяхте ли? Претарашувах всичките вагони! Най-сетне виждам стомна, грабнах я завчас, една жена ми извика: „Хей, дай тук водата, тя е за детето ми.“ Аз какво да

излъжа, какво да излъжа, дойде ми на ума: „Извинете, госпожо, там на едного му припадна.“ „Тъй ли“, кай. „Тъй.“ „Е, тогава скоро занеси му вода и пак донеси стомничката.“ Ахмак жена!... Пуф! Изпотих се. Хайде сега кафенце!

— Не ви ли е срам, господине! – каза с укор един от другарите, който не можеше вече да сдържа своето негодувание.

Бай Ганьо го изгледа с обтегнато лице, като се стараеше колкото е възможно по-нагледно да изобрази своето искрено учудване; след туй съвсем неочаквано каза:

— Аз ми дойде на ума, че е скроена работата, ама хайде, рекох. Е дайте тогаз барем една цигарка и едно коняченце.

Дадохме му цигарка и коняк и той си отиде в своето купе, при простите хорица.

— Страшни диванета са туй учените – зачу се след малко бай Ганьовият глас в съседното отделение; – аз не зная как ги търпят такива на служба...

Снимка на Ганьо Сомов –
прототип на Алековия бай Ганьо

1. Припомни си от предишните истории за бай Ганьо, че най-любимата негова дума е **КЕЛЕПИР**.

Справка от Тълковния речник:

келепир (тур.) – Нещо придобито безплатно или на безценница; аванта, полза, изгода.

2. Коментирай твърденията за бай Ганьо:

☐ В този откъс той нито веднъж не употребява думата **КЕЛЕПИР**, но редовно се проявява като келепирджия.

☐ Деформациите на българското начало у бай Ганьо са свързани с двойния му стандарт: например ползва се от щедростта на другите, но не е щедър; занимава всички със своите проблеми, без да се интересува от проблемите на другите хора и т.н

3. Какви качества предполагаш у някого, ако за него казват, че той е като бай Ганьо? Кои истории за бай Ганьо си спомняш?
4. Какво ни пречи да кажем, че бай Ганьо е същият тип като Хитър Петър? Кои характеристики на Хитър Петър не могат да се употребят относно Бай Ганьо?
5. Сравни отношението на народния разказвач от приказките към Хитър Петър и отношението на Алеко Константинов към бай Ганьо.
6. В откъсите от есето на Кирил Христов се утвърждава, че по-вярно ще бъде да се каже за българина, че той е **ПЕСТЕЛИВ**, а не **СВИДЛИВ**; че единиците не могат да ни служат за мерило. Обясни как разбираш това твърдение, като доказваш своето становище с аргументи от историите за Хитър Петър и за Бай Ганьо.
7. Според тебе кой от тях двамата по-скоро може да бъде „мерило“ на българската душевност? Как мислиш, зависи ли това от факта, как ги възприемат българите?

За мнозина Алековият бай Ганю е типът на българина. Известният и много разпространен израз „българска работа“ потвърждава горното. Този израз винаги се казва при несимпатични прояви, били те на отделната личност или на мнозинството. В случая имаме несериозно, повърхностно обобщаване – признак, че сами добре не се познаваме, не си даваме сметка за живота и делото на българина. Като народ сигурно сме нещо повече от ... Бай Ганю, щом като сме успели да се запазим през вековете на тъмното робство.

Константин Петканов „Характерни черти на българина“

8. Припомни си познатите български антигерои от изучените в предишните класове литературни творби:
 - ☐ **Николчо** от „Мамино детенце“ на Любен Каравелов;
 - ☐ **Христофор Белокровски** от „Пази, Боже, сяпо да прогледа“ на Алеко Константинов;
 - ☐ **Душко Добродушков** от „Печена тиква“ на Елин Пелин.
9. Заради какви деформации на характера те се осъждат и осмиват от авторите и читателите.

Подбор на изразните средства с оглед на адресата

Припомни си...

Всеки текст е едно **послание на автора към адресата**. Когато създаваме текст, имаме за цел:

- ✓ да **информираме** слушателя или читателя за нещо;
- ✓ да **въздействаме** върху чувствата му.

Обърни внимание:

Съобразяваме се с това, **към кого отправяме текста**, за да бъдем най-добре разбрани, **за да постигнем целта на общуването** (възрастта на събеседника, интересите му и т.н.).

Когато говорим нещо или пишем, трябва да отчитаме РЕЧЕВАТА СИТУАЦИЯ:

Трябва да умеем да избираме вярно темата на общуването, за да се постигне разбиране.

1. Помисли в каква речева ситуация ще общуваш, когато текстът ти е: в художествен; разговорен; официално-делови; учебно-научен стил.

Задачи за упражнения

1. Прочети текста. Определи към кого е отправен (може ли да е отправен към тебе?). Каква е темата? Какви са езиковите особености на текста, свързани със стиловата му принадлежност/определящи стиловата му принадлежност?

Есен като есен, и мъгла, и кал.
Тука съм, добре съм и не ми е жал.
Сиво е небето, а брезите – руси.
И пъточка сива стелят помежду си.
Сливка резедава и червена круша.
После ще обуя гумени ботуши.
Стъпки по сланата – дълги и зелени.
Жива е тревата, диша притаено.
Някой си заспива, някой си умира.
Падналата шума топлина събира.
Още нямам име за това, което
вече е проникнало в края на сърцето.

Екатерина Йосифова. „Есенна песничка”

- Представи си, че ти си попаднал на същото място и в същото време, което е описано в стихотворението на поетесата. Как би разказал за видяното и усетеното на свой близък приятел? Запиши разказа. Обърни внимание с кои синоними ще замениш думите от стихотворението, ако смяташ за необходимо.
- По какво се отличават целта на стихотворението и на твоя текст?
- Запознай се с текстове на твоите съученици, написани по същата задача. Избери най-сполучливия вариант.

2. Прочети текста, в който ще откриеш два разговора по телефона – обаждания на едно момче до двама негови съученици. Коментирай разликите в речта на момчето при разговорите с приятелите му и обясни причината.

Тази сутрин телефонът у Анчето иззвъня тревожно.

— Ало, Анче. Добро утро, обажда се Тони.

— Здравсти, Тони, ти какво си се сетил толкова рано?

— Рано ли е? Извинявай, че те безпокоя. За себе си не бих казал, че е рано. Осем часът е.

Но както и да е. Анче, би ли ми дала телефона на Рени? Искам да я питам нещо.

Анчето продиктува телефонния номер на приятелката си.

— Благодаря ти, чао.

— Чао – каза Анчето и неочаквано и за самата нея се натъжи.

— ...

— Ало, Ване, тук е Тони.

— О, Гипс, здрасти, бе, как ти е ръката?

— Ти си гипс. А бе, копеле, бил ли ми дал двайсет кинта на заем? Всъщност, ако имаш, четирийсет.

— Фийу – подсвирна Ванчо Буцата. – За какво са ти, бе?

— Ти къде си зяпнал? Не си ли видял афишите? Довечера е концертът.

— Довечера ли е? Хваща ме склерозата, брат ми. Обаче много са скъпи билетите.

— Знам, че се хилиш. Ама донеси ми тия мангизи в пет и половина, ще те чакам пред фризьорския салон, тоест пред бръснарницата. Хайде, гипса ми трепери. Чао.

— Чао, Барабан.

По Елена Хаджиева и Ангел Ангелов

- **Представи си, че имаш информация за концерта и ще я разкажеш на ръководителя на училищния ансамбъл. Запиши текста.**
- **Напиши обява за концерта за своите съученици. Състави я във вид на реклама, като заинтригуваш всички с необичаен текст.**

3. Напиши писмо до завеждащия училищното образование в района за спортните постижения във вашето училище и направи предложения за награди на участниците и треньорите. В кой стил ще напишеш текста?

- **Ако разказваш за същите постижения вкъщи, по какво ще се отличава текстът: сравни еднакъв ли е обемът, същите ли думи и изрази се използват, променен ли е стилът?**

4. Избери във вестника информационна бележка за някое събитие (спортно, културно или политическо). Представи си, че си бил свидетел на това събитие и разказваш за него на приятеля си подробно. Запиши своя разказ. Посочи разликата между твоето изказване и бележката от вестника.

5. Прочети текста. Защо ситуацията е смешна? Кой е употребил изразни средства без да отчете към кого са адресирани? Кой не е съобразил речта си с конкретната речева ситуация?

Дама свири на пиано „Лунната соната” от Бетховен. Звъни се. Влизат двама полицаи.

— Какво желаете, господа?

— Обадиха ни се по телефона, че тук измъчват някой Бетховен. Къде е той?

Тестови задачи:

1. Прочети текста.

Обиколих половин България, имах много срещи с хубави хора, с умни българи от най-различни среди. Пътуването, пребиваването ми беше трудно, имаше големи емоции, преживявания, дори нервни кризи. Това завръщане в България беше след 14-годишна разлъка. Много очаквах от срещата си с България. Тази моя бесарабска България, буджакска България... там не намерих, не открих, въпреки че видях много българи, говорещи на чист български език, оплетен с български шегички. Заминах за България с огромно желание да видя, да разпитам. Много неща ме вълнуваха. Много се радвах, когато при мене идваха стари българи, едни да разгледат картините ми, други – да си поговорят с бесарабски българин, да научат нещо за живота му.

Старата българска интелигенция много е знаела за нас, за Болградската гимназия, изобщо за бесарабския принос в българската култура. Това вече е известно, но не е изучено, не се пропагандира.

По Димитър Пейчев

Избери верния отговор.

А. Темата на текста е:

- а) изложбата на картините;
- б) впечатлението на автора от негова среща с България и българите;
- в) връзката на българите от Бесарабия с прародината;
- г) красотата на българския език.

Б. Какъв е стилът на текста?

- а) официално-делови;
- б) публицистичен;
- в) разговорен;
- г) научен.

В. В кой ред всички думи изразяват чувство и оценка?

- а) интелигенция, криза, шегички;
- б) огромно, хубаво, вълнувах се;
- в) много, чист, емоции;
- г) въпреки, принос, стари.

Г. В кой ред всички думи са от чужд произход?

- а) обиколих, пътуване, криза;
- б) гимназия, вълнувах, намерих;
- в) емоции, пропагандира, интелигенция;
- г) желание, език, култура.

Д. Коя от думите не е синоним в текста на думата КАРТИНА?

- а) платно;
- б) произведение;
- в) творба;
- г) изглед.

Е. В текста авторът употребява синонимите:

- а) вълнувах се, радвах се;
- б) не намерих, не открих;
- в) известно, изучено;
- г) да разгледат, да научат.

Ж. В текста в преносно значение е употребена думата:

- а) покажа;
- б) радвах се;
- в) оплетен;
- г) криза.

2. Прочети текста. Избери верните отговори.

Минахме над Владая, разсипана живописно в долинката, минахме хубавата ѝ седловина, вододел на Бяло и Черно море, и се спуснахме в прелестната дългнеста долина на Струма, избликнала из южните поли на Витоша. На южния край на тая долина се белеят димове от запалени каменни въглища и ни обаждат, че приближаваме Перник със знаменитата му каменновъглена мина.

Уви, казвам „мина“, защото така е заповядано да се говори. Нашето българско слово „рудница“ е пропъдено! Прочутата по своето безвкусие и невежество българска администрация загрози и оварвари езика ни... Разкошната владайска теснина, която минахме, не е вече теснина, ни клисура, ни усте, ни пролом – инженерите я кръстиха: дефиле!

По Иван Вазов

А. Темата на текста е:

- а) богатата българска природа;
- б) нови думи в българския език;
- в) неуместна замяна на български думи с чуждици;
- г) добив на въглища в планината.

Б. Какъв е стилът на текста?

- а) официално-делови;
- б) научен;
- в) публицистичен;
- г) разговорен.

В. Кой тип реч срещахме в текста?

- а) описание и разсъждение;
- б) повествование;
- в) разсъждение.

Г. В кой ред всички думи от текста се отнасят към емоционално-експресивната лексика?

- а) живописно, каменновъглена, невежество;
- б) дългнеста, долинка, прочута;
- в) оварвари, прелестна, разкошна;
- г) запалени, знаменитата, долина.

Д. В кой ред думите от текста са синоними?

- а) долинка, седловина;
- б) край, полите;
- в) теснина, клисура;
- г) мина, дефиле.

ХУДОЖНИКЪТ И НЕГОВАТА ТВОРБА

Справка от Тълковния речник

Творчество ср. – 1. Създаване на духовни, културни ценности. *Народно творчество.* 2. Произведение. *Това е негово творчество.* 3. Всичко, създадено от един творец. *Творчеството на Иван Вазов е обширно.*

Творение ср. – 1. книж. Нещо сътворено, създадено по вдъхновение, с дарба и замах; произведение на изкуството. *Художествено творение.* 2. църк. Божие създание.

МАДАРСКА ЛЕГЕНДА

(откъс)

Обадиха се тихи щурци. Зашъпна топлата полегнала трева, зашътаха светулки в клоната край малките мадарски воденици. Големите, търкулнати надолу, дялани преди векове камъни, потънаха в мрачината. ... Над стръмните скали се търкулна месечината и учудено спря до крайчеца на един камък. Загледа се ясноликата месечина към широките нивя, които бърже обличаха сребърна нощна риза, наведе се през камъка и плисна като из ведро светлина връз малките изровени от земята стени на древни жилища, заля разбутания камънак, помилва надгробните кръстове, побити преди хилядо години. ... Забърза над Мадарската крепост, където отколе са рухнали високите каменни стени с островърхи кули, дълбоки кръгли прозорчета и тесни бойници. ... Каква върволица от векове е видяла тая жълта глава! Къде е сега оная земя, къде са сега ония хора, които преди девет столетия са препускали през дунавското поле и са развявали наместо знамена черни конски опашки? Къде са дворците, пред които чужденецът се е спирал омагьосан? Къде са варварите, които са вярвали в орлите, къде са първите християни? Голямо, учудено небесно око, ти огряваше най-силната българска крепост. Разкажи за ония корави и жестоки полудиви мъже със засъхнала кръв по кожените дрехи, които нощем, облегнати на копията си, тъгуваха за далечната прародина, останала някъде в степите край Волга като сън, като приказка.

Разкажи една приказка! Налягали в гъстата копринена трева, ние ще слушаме твоя глас. Щурците ще онемаят, а конникът, издълбан в скалите, ще оживее, и тежко ще затропат четири каменни копита по градините и покривите на Мадара... Помниш ли оня голям майстор, който издяла в канарата този трепнал кон и неговия ездач? Помниш ли неговия чук и неговата дарена ръка?

Той беше млад момък, славянин, с жълта като слама коса, паднала на кичури над челото му, и две загадъчни очи, окъпани от голям творчески пламък. В крепостта, където ечаха бойни рогове, цвилеха коне и се чуваха викове на мъже, жадни за плячка, за жени, за медовина и за бой, този човек беше чужденец. Той носеше белега и на други времена. Нямаше родина и ни-

кой не го знаеше откъде е дошъл в Плиска. Цял ден удряше длетото с един тежък чук и когато отмалнееше, отпущаше десницата си и извърщаше очи надолу, към прегорялото пшенично поле, където мирни жътвари бързаха да приберат хляба си и песните им вълнуваха кръвта му.

Надвечер в двуколесница със сребърни шини и славеи-звънчета откъм Плиска се задаваше царската дъщеря, на хан Омуртаг дъщерята ... Тя спираше потъналите в пяна едри коне и дълго гледеше широкия гръб на майстора и неговите здрави мургави ръце, които разсичаха камъка... Когато усетеше, че ханската дъщеря е зад гърба му, момъкът изтръпваше. Сладък сок тръгваше по жилите му. С разтуптяно сърце той удряше, чукът пееше в ръцете му, а камъкът омекваше като почва, напоена от пролетен дъжд...

— Не си ли царски син?

— Не съм.

— А какъв си?

— Син съм на един каменар от най-будния аул в държавата на хан Омуртаг.

— Лъжеш.

— Защо ще те лъжа?

— Ти си пратеник на боговете, ти можеш да вдъхваш душа на мъртвия камък. Когато твоят чук заповяда – от канарата излизат живи хора. Ти имаш сила да покоряваш...

Когато гроздето наля зърно и потъмня, когато златни листа закапаха от дърветата, и делото на майстора узря. Последен ден. Слънцето бърже залязваше. Майсторът захвърли чука и длетото и бавно слезе по ремъчните стъпала от скалата. Позлатена от спокойната длан на есенното слънце, се зададе ханската колесница. От лявата страна на Омуртага стоеше черното тънко момиче. Хан Омуртаг го беше прегърнал с тежката си ръка и викаше:

— Гледай какво чудо е направил на скалата. Ще му позлатя ръката. Де го майстора?...

— Ти ли си – попита ханът – майсторът?

— Аз съм.

— Каква награда искаш да ти дам?

— Нищо не искам, господарю!

— Искай! – гневно заповяда ханът. – За твойто незнайно дело искай царски дар!...

1. Ако искаш да научиш какво е поискал за творението си майсторът и с какво го е дарил хан Омуртаг, прочети пълния текст на легендата в сборника „Камбаната на свободата“ от Ангел Каралийчев.
2. Как според легендата е създаден Мадарският конник – барелеф, изсечен в канарата на 23 метра височина? Опиши процеса.
3. Кое в текста свидетелства, че тази работа е „нещо сътворено по вдъхновение, с дарба и замах“? Открий в текста какво вдъхновява твореца?
4. По какво се познава, че легендата е авторска, а не фолклорна творба?
5. Коментирай думите на Антония Досева за твореца Ангел Каралийчев, като намериш в текста доказателствата:
 - ♦ „Ангел Каралийчев обича както героя, когото извайва, така и читателя, за когото пише.”
 - ♦ „Цялата нежност на душата му, своеобразието на таланта му са вложени в редовете, от които топлият дъх на земята струи като майчина ласка”.
6. С помощта на какви езикови средства и образи авторът „вдъхва душа” на историята и я приближава до съвременния читател?

Изисквания към качествата на речта: стегнатост и благозвучие

Усилието ни да създадем собствен добър стил ще успее, ако се преборим с един проблем, наречен **многословие**. Още Константин-Кирил Философ говори за необходимостта „голям ум „ да се съдържа в „малка реч.“

Обърни внимание:

Как да постигнем **СТЕГНАТОСТ** на собствената си реч?

- ☐ Да се научим да съкращаваме **излишните думи и изрази**.
- ☐ Да намерим най-точния синоним и да **избегнем излишните повторения**.
- ☐ Да премахнем от писмените си навици употребата на „вредни словосъчетания“, в които едната дума се съдържа в другата.

Например: героичен подвиг # подвиг; (подвиг и героизъм са синоними)

Задачи за упражнения

1. Редактирай изречението, за да постигнеш стегнатост:

„Издадено в тежко нещастие, злочестото семейство на Гунчо тръгва по дългите пътища на Добруджа да търси бялата лястовичка – последна надежда за спасение”

- **подчертай думите, които носят основния смисъл;**
- **отстрани думите и изразите, които назовават едни и същи качества на предмета на текста;**
- **съкрати тази информация, която се подразбира от контекста или е ясна за читателя.**

2. Намери най-точния синоним и отстрани излишните повторения.

„Внимателно и тактично Моканина изслушва тъжния и трогателен разказ за нещастieto на Гунчовото семейство.”

- **Съкрати излишните думи.**

Внимавай: Стегнатост можем да постигнем и при умишлено незапълване на отворени от сказуемото празни места за подлог и второстепенни части, ако те се подразбират от предното изречение.

3. Редактирай израза.

„На въпроса дали е виждал бялата лястовица, Моканина отговаря отрицателно. Но после Моканина усеща, че може да отчае нещастните хора и започва да търси доказателства за съществуването на чудната птичка.”

4. Редактирай следните словосъчетания.

Отминала история; взаимна договореност; светло сияние; бъдещи планове.

Обърни внимание:

Смисловите и лексикалните повторения често вредят на добрия стил. Но има случаи, когато повторението може да допринесе за засилване въздействието на текста, за неговата изразителност.

В творбата можем да наблюдаваме **съзнателно повторение не само на думи и изрази, но и на звукове** (асонанс и алитерация).

В този случай говорим за **БЛАГОЗВУЧИЕ НА РЕЧТА**.

5. Потърси в откъса от Ботевата творба „Хаджи Димитър” **АСОНАНС** – повторение на едни и същи или сходни по звучене гласни.

*Настане вечер месец изгрее,
звезди обсият свода небесен,
гора зашуми, вятър повее,
Балканът пее хайдушка песен.*

6. Открий **АЛИТЕРАЦИЯ** – повторение на сходни съгласни звукове.

1. Те пеят... и дива е тяхната песен,
2. че рани разяждат ранени сърца,
3. че злоба ги дави в кипежа си бесен
4. и сълзи изстиска на бледи лица.

7. Наблюдавай кои звукове се повтарят във втори и трети ред от Яворовото стихотворение „Арменци”. Какви изводи можеш да направиш за звученето им и за смисъла на текста.

*Изгнаници клетки, отломка нищожна
от винаги храбър народ мъченик,
дечица на майка робиня тревожна
и жертви на подвиг чутовно велик...*

Внимавай: Създаването на благозвучие е съзнателно търсен стилистичен ефект и в художествената проза. С помощта на **ПАРАЛЕЛНИ СИНТАКТИЧНИ СТРУКТУРИ** писателят изразява своите чувства на преклонение и възторг.

8. Наблюдавай следния абзац от пътеписа на Иван Вазов „Розовата долина и Тунджа”. Направи изводи за строежа и целите на изреченията в текста.

„Бъди благословено, отечество мое!

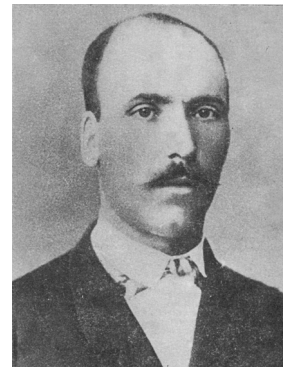
Бъди честит, балкански раю! Бъди голяма и славна, о, чудна земя, дете е цъфтяла люлката ми, дете ще се зеленее гробът ми!”

Внимавай: Благозвучието създава настроението в текста, съдейства за изява на авторовото послание към читателя. Стремешт към благозвучие и стегнатост ще подобри нашите текстове и ще ги направи по-въздействащи.

Възможни отговори към задачите за редактиране: 1. Нещастното семейство на Гунчо тържва да търси бялата лястовичка. 2. Моканина внимателно изслушва тъжния разказ на Гунчо. 3. На въпроса дали е виждал бялата лястовица, Моканина отговаря отрицателно. Но после се досеща, че може да отчае хората и започва да търси доказателства за съществуването ѝ.

Добри Войников

(1833 – 1878)

Добри Войников е роден в Шумен. Учи при учителите Сава Доброплодни, Сава Филаретов и Иван Богоров. Първият от тях му оказва силно въздействие и събужда у него интерес към театъра с представянето на пиесата „Михал Мишкоед“ през 1856 г. Войников наблюдава и живота на унгарските и полските емигранти в Шумен, които се настаняват в родния му град след революцията в 1848 г. За пръв път той вижда европейски форми на живот – с вечеринки и балове, театрални представления и оркестър. С други думи, още като младеж Войников изпитва положителното влияние на европейската цивилизованост. През 1856 г. заминава за Цариград и учи във Френския колеж. Връща се в Шумен и става учител. Реформира училището, съставя учебници, пише стихотворения и диалози, държи сказки, създава оркестър, организира театрални представления, композира училищни песни. Влязъл в конфликт с местните чорбаджии, Войников напуска Шумен (1864) и се установява в Браила като учител в българското училище. Редактира в. „Дунавска зора“, написва няколко пиеси, създава театрално дружество. За пръв път в историята на българския театър Войников привлича жени актриси. Трупата му изнася първото си представление „Стоян войвода“ през 1866 г. С тази пиеса трупата гостува в Букурещ и играе в салона на Националния театър в присъствието на румънския крал. През 1873 г. Войников приема руско поданство и се връща в Шумен, където е учител. След две години обаче е принуден да напусне България. През Руско-турската освободителна война е назначен за управител на Търновското сиропиталище. Умира от тиф в Търново.

Като писател Войников работи в областта на поезията, драмата и литературната критика. Главната му заслуга е в историята на българския театър и драма. Талантлив и неуморен театрален организатор, той полага големи усилия за създаване на национален репертоар. Национално-патриотичният му патос се проявява в историческата драма – „Стоян войвода“, „Райна княгиня“, „Покръщение на Преславский двор“, „Велислава“ и др. Чрез величавите образи на миналото се стреми да събуди националната гордост на съвременниците си.

Комедията „Криворазбраната цивилизация“ е посветена на актуален въпрос за епохата – за защита на здравата самобитна национална култура от външното подражаване на европейските нрави и чуждите моди. Комедията притежава редица черти на жизнена правдивост. Със своето дело на пръв български драматург Добри Войников създава известни традиции в комедията и особено в българската историческа драматургия.

Петър Динев

Най-важните дати в живота на Добри Войников

- 1833** – роден в град Шумен. Учи при видните възрожденски учители Сава Доброплодни, Сава Филаретов и Иван Богоров.
- 1856** – заминава за Цариград и три непълни години учи във Френския колеж в квартала Бебек; поради липса на средства не е могъл да го завърши. В Цариград вижда истински театър, запознава се с френската драматургия.
- 1858** – връща се в Шумен и учителства шест години – важен период както в неговата дейност, така и в развитието на шуменското училище. Променя училищната про-

грама, като я пригажда към тогавашните нужди на българския народ, съставя учебници и пр.

1864 – напуска Шумен и след кратък престой в Болград се озовава в Браила, където започва нов, извънредно важен период в обществената, литературната и театралната му дейност. Учител в българското училище. Редактор на в. „Дунавска зора“ (1867-1870). Създава театрално дружество, организира театрални представления. Споделя ентусиазма на българската революционна емиграция, но не е последователен в позициите си. По-късно минава изцяло в лагера на просветителите.

1866 – трупата на Добри Войников изнася първото си представление – „Стоян войвода“.

1868 – играе се пиесата му „Покръщение на Преславския двор“ с участието на Христо Ботев в ролята на жреца Светолид.

1870 – играе се пиесата „Велислава“. С тази пиеса трупата гостува в Галац по покана на тамошните българи, а самият Войников е поканен да режисира пиеси в Букурещ и Галац. Театралната дейност на Войников в Браила е най-бляскавият период в неговия живот.

1871 – отпечатана е в Букурещ комедията „Криворазбраната цивилизация. Смешна позорищна игра в пет действия“.

1871-1873 – вероятно учителства в Гюргево. Приема руско поданство, връща се в България, в Шумен, и отново става учител. След две години пак е принуден да напусне родината си. По време на Руско-турската освободителна война е назначен за управител на Търновското сиропиталище.

1878 – повален от тифусна епидемия, умира в Търново няколко седмици след Освобождението.

Докога неволи, до кога угнетения, докога робство? Глас от свобода вика днес по всички изток. Там народната свобода уже пренася своите жертви и народното сърце пролива своята кръв! Там мъчителят се люлее веч върх неговия изгнания престол и трепери от страх да не би да пропадне!... Българине, юнашки сине, престани да бъдеш роб! Доста си търпял иго – доста и премного! На небето е додеяло, а на земята дотежало да слушат твоите въздишки. Погледни в слънцето на правдата и виж що е свобода, пожелай я от все сърце. Пробуди се и извикай юнашки: свобода! – земята ще отекне: свобода! Посвети се и повикай: правда! – а небето ще ся отзове: правда! Подкани се и затръби: народност! – хиляди юнаци ще се провикнат: народност!

Добри Войников, в. „Дунавска зора“, 1868, бр. 23

✓ **Кои особености на този текст го характеризират като възрожденски? С текстовете на кои възрожденци може да бъде сравнен?**

След погрома на унгарската революция около две хиляди полско-маджарски емигранти са настанени за близо една година в Шумен. Ето какво си спомня Стилиян Чилингиров – съвременник и съгражданин на Добри Войников:

Шуменецът се преобразява от глава до пети: салтамарките се хвърлят, за да се облече „френско“ палто, калцуните са вече смешило и за млади, и за стари, а вратовете се окичват с колосани яки и пъстроцветни връзки. Гости и домакини почват да се срещат все по-често на публични места, да се дават литературно-музикални вечеринки, дори балове, на които се играят вместо българските хора и ръченици полската мазурка и унгарският чардаш.

салтамàрка ж. – Къса горна дреха, подплатена с кожа.

калцѹн/и/ м. – 1. Подобна на ботуш висока обувка от аба. 2. Дълъг вълнен мъжки чорап
колòсан прил. от колосвам и колосам – гладя яки, маншети, ризи и др., потопени в кола,
та след изглаждането да станат корави

кòла – 1. Скорбяла на бучки или на прах, употребявана за гладене на дрехи и за лепило.
2. Лепило от скорбяла

- **Какво е въздействието на европейския начин на живот върху патриархална България според Стилиян Чилингиров?**
- ✓ **Това отваряне към света обогатява или ощетява българите? Какъв отговор на този въпрос дава Добри Войников с комедията си „Криворазбраната цивилизация“?**

Из предговора към комедията „Криворазбраната цивилизация“

Подобно на маловръстно дете нововъзрождающий са народ има слабостта да са досегва повече до ония неща, които бият повече на очи. Тъй външната лъскавина на работите прави му най-силни впечатления... Повърхните впечатления оставят и повърхни познания, а от такива познания излизат криви разсъждения. От това и криви убеждения, които представят смешни умове.

У младите народи почти сичко върви по-скоро по подражание, отколкото по систематично изследуване. Много пъти най-добрите, най-нравствените начала са заети наопаки, разбрани накриво. От това и вместо морал или благонравие в тях се внедрява деморализация, разврат; вместо искреност, братска любов и привязаност – гордост, презрение и ненавист; вместо задружност и съгласие – раздор и разединение; следователно вместо развитие – затъпление и заблуждение. А заблуждението спира напредъка на душевното развитие и образование.

Модата е заета вместо цивилизацията. <...>

Видиш ли по модата дрехи, по модата къща, покъщнина там ти е вкарана цялата цивилизация. Ако при тия чуеш, че са говори френцки или немски, там ти е цветът на цивилизацията; ако ли има украсен алафранга салон и с клавиър, там ти е тронът на цивилизацията. Тъй имали европейците и тъй живеали; заради това и ний, за да бъдем като тях хора цивилизовани, тъй трябва да имаме и тъй да живейме. Ама европейците знаяли да правят фабрики и да вадят сякакви хубави, лъскави, красиви работи, нека ги вадят, а ний ще ги купуваме скъпо-скъпо и с тях ще се красим. Сетне тий знаяли да правят вапори и железни пътища, нека ги правят, а ний ще им плащаме и ще са носим.

А в душевно отношение тъйзи криворазбрана цивилизация има други хубости, други следствия: Уважението към вероизповедните обряди много пъти е заместено с насмешни подигравки; почестта към старите – с презрение; учтивостта към нежния пол – с безочливост; срамът – с необюздана смелост. Гражданска добродетел, човеколюбие, братска любов, състрадание, социална привързаност: сички тия са избърсани из речника на мнимообразования. <...>

Добре е злото овреме да се предвари. А това стои най-много в ръката на нашите разбрани наставници и учители от народните ни училища – единствените ни общи заведения, дето нашите рожби могат са сдоби с добра отхрана и с народно просвещение.

Но тия наши учители и наставници малко би съдействували, ако техните поучения и наставления не би са отражавали и в самия обществен живот на народа. Нравствените

поучения в черквите, назидателните сказки в читалищата, неделните училища и народното вестникарство са извикани на помощ за запазване народната маса от гореказаната зараза – деморализацията.

Не малко, мисля, би послужили като припаза на това зло и даваните сегиз-тогиз някои добри театрални представления с морална цел за поучаване и поправяние побърканите нрави. Действително театърът е спомогнал немалко в резвитието на народите, кога той е бил не само едно просто забавление и наслаждение на страстите (което, напротив, е развратявало народите), а едно общо училище, дето народът под едно приятно забавление може действително да намери душевна храна. <...>

А характеристическата комедия, като представя на живо образи от слаби и смешни характери, както: глупешки постъпки, несумесани наемания, съзети умове с хвърчащи идеи, фанатически предразсъдъци и пр., има за морална цел да поправи погрешките и недостатъците, вмъкнати в общежитието – на общо или на частно, – като под един весел и смешен начин оставя да говори само поучението, което под образа на смеха втъпява най-добрите впечатления.

Такъвато идея е била единствена причина, що ма е подканила да съставя някоя друга исторически драми и ги изложа на сцена пред сънародниците от Браила, Букурещ и Галац. Същата идея ма е подканила да напиша и настоящата комедия „Криворазбраната цивилизация”.

В лицето на доктора Маргариди исках да представя като един апостол на мнимата цивилизация, с която запленива слабите умове на девицата Анка и майка ѝ Злата, слепи подражатели на модите. Като помощник негов е додадено лицето Димитраки, Анкин брат, предвзет младеж и с несвестни мъдрувания. А в лицето на хаджи Коста, Анкин баща, е представен противоположен характер, който предвижда злочестните сетнини на неразбраните глупави последователи на речената цивилизация. Такъв второстепенен характер искал съм да покажа и в лицето на баба Стойна, което играе главна комична роля. А в лицето на Марийка мислил съм да представя скромното българско момиче, което пази почест към майка си и има уважение към българщината. Митьо и неговите другари Георги и Пенчо, български младежи, любители на питието, немалко се увличат по проповедта на Маргариди, който ги подканя да презрат народните си обичаи и хора, па да са учат на европейски. Митьо, като влюбен в лицето на Анка и подбуден от завист и мъщение на нейния любовник Маргариди, става най-сетне героят, който заедно с другарите си, още и Димитракия и Злата, дошли вече в съзнание, убива проповедника на мнимата цивилизация, който бе докарал до обезчестение домът на хаджи Коста. С други думи, деморализацията, която са раздава чрез буйната несвестност на младежите у един народ, може да се изгоне със свястната съзнателност тоже на младежите.

Сполучил ли съм в сичко това или не – остава на благоразумното разсъждение на знающата наша почитаема публика. Лаская са само да вярвам, че тая ми пиеса, ако не за друго, да послужи поне като повод в избиране театрални представления, които би послужили в полза за предпазване крехките клончета на новоразцъхваното наше народно дърво срещу заразителната буйност на злите ветрове, които завейват в едва пролетното начало на народното ни процветание.

Букурещ 23 мая 1871

Д. Войников

Речник

досѣгва – докосва, интересува

внездѣва – загнездва, настанява

мнимообразован – лъжеобразован, необразован

клавир – музикален инструмент с клавиши, пиано, роял

вапор – параход

припаза – предпазване

сегиз-тогиз нарч. разг. – понякога, от време на време, навремени

предвзет прил. – приет предварително, произволно за основа на нещо, основан на предубеждение; необоснован

сетнина ж. – последица

мъщение – отмъщение, мъст

несвѣстност ж. днес **несвѣстен** прил. – който не е в пълно съзнание или е свързан с такова състояние, върши се в такова състояние

Провери разбра ли текста:

1. Открий в текста и обясни контекстуалното значение на изразите:

- а) бият повече на очи;
- б) вънкашна лъскавина на работите;
- в) избърсани от речта на мнимообразования;
- г) припаза на това зло;
- д) побърканите нрави;
- е) несумесани наемания;
- ж) съзети умове с хвърчащи идеи;
- з) дошли вече в съзнание.

2. Трансформирай подчертаните изрази на съвременен книжовен български език, като запазиш смисъла, който те имат в текста.

3. Потърси разлики между съвременния български книжовен език и книжовния език през Възраждането на фонетично, морфологично и лексикално равнище. В какъв аспект откриваш влиянието на руския език?

Открий в текста и прочети отново

• Онези части от текста, които посочват:

- а) истинските европейски ценности и сляпото подражание;
- б) кои нравствени начала са застрашени от модата;
- в) кои обществени среди са призвани да се борят против деморализацията;
- г) ролята на театъра в развитието на народите;
- д) моралната задача на комедията като жанр;
- е) идеите на автора, вложени във всеки от героите на комедията „Криворазбраната цивилизация”.

Да разсъждаваме заедно

4. Как мислиш, защо е бил нужен на Добри Войников толкова обширен предговор към комедията „Криворазбраната цивилизация”? На какви духовни потребности през Възраждането отговаря той с него?

5. Отнася ли се българският народ към „младите народи”, за които говори Войников?

6. Към примера на кои народи и държави се обръща българинът през Възраждането в стремежа си към духовно обновление и обществен напредък? Посочи примери от стопанския и културния живот на българите през Възраждането.
7. С какви аргументи авторът обосновава тезата си, че „модата е заета вместо цивилизацията“?
 - Какви са „лицата“ на Европа във вижданията на Войников?
 - Какви опасности за „младите народи“ крие слепото подражание?
 - Кои традиционни български ценности са застрашени?
8. На кои възрожденски институции авторът възлага надежди за опазване на нравственото здраве на българското общество?
9. Коя роля на театъра е по-значима според Добри Войников – развлекателната или възпитателната?
10. Как Добри Войников формулира задачата на своята драматургия? С какво тази задача е типична за духа на времето?
11. Кои са противостоящите сили в комедията „Криворазбраната цивилизация“? Какъв е характерът на конфликта между тях? Запиши в две колонки героите според лагера, към който принадлежат.
12. Във финала на своя предговор Добри Войников използва една разгърната метафора. „Преведи“ смисъла ѝ, като обясниш значението на следните образи:
 - ☐ крехките клонки;
 - ☐ народното дърво;
 - ☐ злите ветрове;
 - ☐ народното процветание.
13. Как мислиш, враждебно ли е отношението на Добри Войников към Другия, явяващ се през Възраждането в образа на народи и държави, които са имали вековната привилегия да бъдат свободни и независими?

Из „Криворазбраната цивилизация“

ИЗ ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Сцената представлява къщата на хаджи Коста. Стая, постлана с килим; надясно мендерлик с наредени възглавници, наляво маса и столове. Огледало и др. Вратата на стаята иде отляво; друга врата надясно води в друга стая.

Явление I

Хаджи Коста (с потури, ферменя, фес, седнал на мендерлика, с дълъг чибук, пуши). Злата (която му носи кафе)

Хаджи Коста (като поема чашата, срѣбва и намусено). Хем чувай. Ума си в главата си сбирай... толкоз пътя става ти казвам: бе джанъм, поостави са от тия пущини, мисли и за къщната работа; ама на кого думаш, доварат, ако чуй и ти же чуш. (посрѣбва).

Злата. То... жената кога ли ѝ пригудила...

Хаджи Коста. Като си се захласнала подир тях... па не щеш да знаеш туй къща ли й, или курник, анадънму. Кога ли же ма земат дяволите, па же ти кажа аз тебе едни моди. (*Посръбва*).

Злата. А че... модите, хаджи... нали сега света гледа пî на друго... па и ний, езер както правят хората.

Хаджи Коста. Хората може да покачат и дрънкала, па ний не же станем маймуни, анадънму.

Злата. Ама сега не е като е'новремешното... не може без тях, хаджи.

Хаджи Коста. Не стига, дето прахосвате толкози пари за нищо никакви парцали, ами като се захласнете в тях пущини, па не мислите за в къщи како трябва да се наготви и унодя. Сабахлаин току като станете, друга работа не ви е на очи, ами ръце ви право на пустите моди; гаче сте луди полудели подир тях мерещини.

Злата. Па защо хортиш тъй бе, хаджи, как щели сме да не гледаме и друга работа? Яли сега нали ти донесох кафето?

Хаджи Коста. И за него трябаше два сахата да чакам, анадънму. За ядение време стане, вий се не сте още готови, манджата ви се още не е овряла, се трябва да чакам. Седнем на софра, дъщеря ни... тя се я няма, се има да довършва. От заран насам я няма никаква; да стане и тя с време, като сяко момиче да земе да полей на баща си, да попримете и поочисти из къщи, да ми приготви кафето, да ми пообърши калеврите.

Злата. Новата й рокля, рекох, да си я довърши по-скоро, че ще й трябва за сватбата, а аз да нагледам къщната работа.

Хаджи Коста (*отвратително*). Ти ли да нагледаш къщната работа?...Очите ти са изгледали, анадънму.

Злата. Ам'че яли на, кафето нали ти го приготвих? Па сега ще вляза в мутофака да видя какво ще направя за обед.

Хаджи Коста. А дъщеря ни, тя да не хваща къщна работа, а?

Злата. А че сега света, хаджи, става други: е'на майка, да речем, дето разбира от сегашното, не трябва да оставя дъщерята си на мазание, на прание, на промивание, защо че ръцете й се развалят. Сетне не бива и да готви, защо че от огъня лицето й се разваля упръхва. Ръцете, па и лицето на наша Анка, каквото си й тя тъй хубавичка, трябва дя бъдат севга чисти, бели, меки като памук, па да показва е тъй хе!... деликатна, енгенис.

Хаджи Коста. (*насмешно*). Деликатна, енгенис. Ей сетне?

Злата. Сетне, ний е'на дъщеря имаме, хаджи, па и господ я надарил с ангелска хубост... Нека тя гледа за себе си, па кога излезе пред хора, да бъде утъкмена и уредена най-добре, по най-новата мода, от другите моми да сочи по-горе. Езер, ний ще гледаме колко по-скъпо да я продадем.

Хаджи Коста. Я ще тъй же я развалиш ти я! С този си маймунски ум! Щяла да я продаде по-скъпо. Бе хей, будала, хората не же гледат ней ръцете, краката, а же пипат дали е изпечена на къщна работа, дали же я бъде за домашница, анадънму.

Злата (*смело*). Дева не ще я предам в ръцете на един простак, да му слугува като робиня.

Хаджи Коста. Ами?... На какъв дявол...

Злата. Хелбетя, ще си намеря аз е'но учено зетченце.

Хаджи Коста. Толкоз си отбрала ти... Сегашното учение, каквото го гледам аз него, не къща, ами курник биля не же може да гледа.

Злата. Ами защо харчи толкоз пари подир Димитракито ни, нали да са изучи, па да стане учен? И стана я? Виж, като си доде от Авропата, какъв са изменил? Поприличал на френче: сякаш не е наш син. Езер, учението го изкуси.

Хаджи Коста. Хилядо пъти пишман станах... проводих го, че какво? Язык за парите. Сега ми е дошел учен, че защо ми е, кога не кабули нито на чорбаджия да отиде, нито на дюгения ми да седне. Той са учи, аз харчих ниет, че челяк же стане, а той... хаймана и половина: целий ден мутай по улиците с френцките чапкѝни, анадѝнму.

Злата. Той иска при някой голям търговец...

Хаджи Коста. Големий търговец же му бѝде стегни-глава, а той, не чуваш ли? Не щял чорбаджия на главата си, ами да ходи по кефа си. Пустото им учение, пусто опустяло! За негои вяра, почест, срам, страх няма. Като са нарекѝл еднѝж учен, па... не ще да ти знай нити за бога, нити за вяра, анадѝнму. Токо рекли: Авропата, Авропата. Ама Авропата не гледа като тях наготово: Авропата измислила тюрлю бин тюрлю марафетя, па търси като нас прости да им зема паричките, анадѝнму. Ами нашите учени какво ми правят? Знаят сал да ми са одумват, че тѝй трябвало, че инак трябвало. Учение аз думам то, дето знай да извади някой марифет, че с него пари да спечели, пари! *(Става.)* Дай ми тефтерите оттам.

Злата. *(като му подава два-три вети тефтери).* Ами... да ни проводиш за е'на фуста хумаюн.

Хаджи Коста. *(доде завива тефтерите в кърпа).* Пак хумаюн...май с жени...

Злата. А че за новата рокля. Анка трябва да си направи още е'на фуста, езер!...

Хаджи Коста *(сърдито).* Бе хей глоби, в онзи ден ви проводих един топ хумаюн, какво го сторихте? *(Вика на слугата.)* Райчо! *(Слугата идва и той, като му подава тефтерете и ключовете.)* На, да отвориш дюгения, да помитеш и да унодяш там. *(Райчо поема тефтерете и ключовете и отива.)*

Злата. А че, хаджи, той хумаюн беше за друго: направихме кое чаршафи, кое ризи, кое...

Хаджи Коста. Бе вий ли?...С тези пусти моди же съборите, анадѝнму...най-големия му търговец. *(Излиза.)*

Злата *(отподире му).* Да н'забравиш хем!

Речник

мендерлѝк *същ. от тур.* – миндер; одѝр; тѝкан, която се постила на миндер.

миндѝр *същ. от тур.* – място за сядане или спане край стена, зидано или от дѝски, по-стлано с черги

фермѝня *същ.* – вид дреха

фес *същ. от ар.-тур.* – мѝжка червена шапка вѝв вид на пресечен конус

чибѝк *същ. от пер.-тур.* – лула или цигаре с дѝлга дрѝжка

джанѝм *частиица от пер.-тур.* – за израз на молба или задоволство

довар *(дувар) същ., от пер.-тур.* – зид; каменна стена

пригѝдила *(от пригѝждам несв. и пригодѝ св.)* – 1. Натѝкмявам, приспособявам нещо за някаква цел. 2. *нпрх. диал.* Правя да е удобно, приятно някому; угаждам

сабахлаин – сутрин

анадѝнму *неизм., от тур.* – Ясно ли е?; Разбра ли?

езѝр *(зер) съюз, от пер.-тур.* – нима; та

захласвам и захласна – замайвам, слисвам; поглѝщам цялото внимание на някого; унасям, увличам

захласвам се – унасям се, увличам се по нещо, та не виждам и не чувам друго.

гаче *съюз* – като че ли

мерѝщина, мерѝтщина *същ.* – проклетия

сахат *същ., от ар.-тур.* – час; часовник
калѐври *същ., от тур.* – плитки кожени обувки
мутофак, мутфак *същ., от ар.-тур.* – готварница; кухня
опрѣхвам и прѣхна – ставам прѣхкав; изпрѣхвам. *Остави хляба да опрѣхне, па тогава ще го ядем*
сѣвга *нар.* – всякога, винаги
евгѣнис *прил., от гр.* – благороден; от добър род
домашница (домовница) *същ.* – домакиня; стопанка
хелбетя (хелбете) *нар., от ар.-тур.* – разбира се; навярно
фрѣнче *умал. от фрѣнец* – французин
изкуся (изкушава) – съблазнявам; изкусявам; изпитвам силно желание за нещо, поддавам се на изкушение
пишман *прил., неизм. от тур.* – недоволен; съжаляващ; разочарован
кабуля *гл., несв., от тур.* – приемам; желая; търпя
ниѣт *същ., от тур.* – цел, умисъл, намерение, надежда
хайманя *същ., от тур.* – безделник, скитник, нехранимайко
мутай (мотая се) – разтакавам, размаивам, бавя някого или нещо; въртя се, шурам се, бавя се, мая се
чапкѣн/ин/ *същ., от тур.* – женкар; развратник; немирник; безделник
кеф *същ., от ар.-тур.* – добро настроение, удоволствие
сал – само
тюрлия – различен, съставен от разни неща
марифѣт (мурафѣт) *същ., от ар.-тур.* – майсторство, умение; изкуство
фуста, фустан *същ., от гр.* – женска дреха
хумаюн *същ., от пер.-тур.* – вид плат

КОМЕДИЯ – драматическо произведение с весел сюжет, в което се изобразяват смешните страни на бита и на хората, осмиват се техните недостатъци. Своего название комедията получава в древна Гърция от понятието *комос* – песен на тълпата, веселяща се след обредните представления. В световната литература се развиват два вида комически конфликти – *комедия на ситуациите* и *комедия на нравите*. Комедия на ситуациите има тогава, когато се извършва някакво объркване, например подмяна на самоличността на героите. В комедията на нравите комическото недоразумение се обуславя от някакъв порок в характера на комическия герой – скъперничество, глупост, необоснована претенция и пр.

Провери разбра ли текста:

1. Открий в репликите на Хаджи Коста следните изрази и разтълкувай смисъла им в контекста:

- ☐ ума си в глава си собирай;
- ☐ кога ли же ма земат дяволите;
- ☐ гаче сте луди полудели;
- ☐ подир тия мерещини;

- ☐ очите ти са изгледали;
- ☐ кога не кабули нито на чорбаджия да отиде, нито на дюгеня ми да седне;
- ☐ хилядо пъти пишман станах;
- ☐ Авропата измислила тюрлю бин тюрлю марафетя;
- ☐ да ходи по кефа си.

Да разсъждаваме заедно

2. Каква е обстановката в дома на Хаджи Коста?
3. Как драматургът вижда външния вид на героя?
4. Кое в обстановка и герой е специфичното за възрожденската епоха?
5. Кой герои се явяват в Първо явление? Съмишленици ли са те или конфликтующи герои? Кой е предметът на техния диалог?
6. Кой е традиционният ред, който Хаджи Коста защитава от „пустите моди“?
7. С какво според Хаджи Коста Европа въздейства върху българския живот? А кое от европейския начин на живот е полезно за българите? Съотнеси репликите му с мислите на Добри Войников от предговора, отнасящи се до Европа.
8. С кое „е’новремешно” желае да се раздели Злата?
9. Какви противоположни възгледи имат Хаджи Коста и жена му Злата за:
 - ☐ ролята на жената и девойката в дома;
 - ☐ учението, образованието;
 - ☐ влиянието на Европа върху българските нрави.
10. В какво се изразява практицизмът на Хаджи Коста? Това практицизмът на българина през Възраждането ли е?
11. Остарели или актуални са възгледите му? Къде е границата между здравия народностен дух и консерватизма?
12. Как в поведението и в репликите на Злата е заложен сблъсъкът между патриархалната жена и повеите на новото?
13. Какво е твоето отношение към факта, че Злата с нескрита гордост определя децата си като **французи**: „Виж, като си доде от Авропата, какъв се е изменил? Поприличал на френче: сякаш не е наш син”. (за Димитраки)
А Анка „Като се накичи, сякаш не е българка... Мяза на същинска французойка...”
14. Като имаш предвид предговора към комедията, кой от двамата герои е по-близо до възгледите на автора? Съотнеси позициите на героите с изразените идеи в предговора.
15. Опитай се да извлечеш от диалога авторовите виждания за това „що е модно” и „що е цивилизация”.
16. Кой са националните и общочовешките ценности, които според автора на комедията „Криворазбраната цивилизация” трябва да бъдат съхранени?
17. Каква е съдбата на героя мосю Маргариди – главен виновник за обърканото семейство на Хаджи Коста?
18. Това, че авторът го наказва със смърт, не нарушава ли законите на жанра „комедия”?

- ✓ Запознай се с едно от възможните тълкувания на разрешаването на конфликта, направено от Николета Пътова – литературен историк:

Това гротескно изкривяване на българската идентичност не може да прости Войников... А виновникът за настъпилия хаос в ценностната система на българската добродетелност – мосю Маргариди, наказва с безславна смърт. Тя е възмездие и символична присъда на злото, дръзнало да наруши родния космос. Заради по възрожденски търсената поука Войников нарушава правилата на комедийния жанр и съчинява трагичен финал на „Криворазбраната цивилизация“.

19. Към кой вид ще отнесеш комедията „Криворазбраната цивилизация” комедия на ситуациите или комедия на нравите?

През погледа на...

Любен Каравелов, български революционер и възрожденски писател:

„Истина, че нашият народ още не е изритал старото и още не е принял новото; но неудоволствието, което се е вече появило у него против преминалото и преживялото, свидетелствува, че той има потребност за по-добро бъдеще. Мнозина видят в това неудоволствие болезнено настроение и не боят се да го осъждат и да не признават в него една добра страна... Големите движения имат и своите лошабини, както и всяка пшеница има и своя къклица; но без това се не може. Ето защо някои от нашите стремления получават болезнен характер. За да се научиме, ние трябва да подражаваме; но не всеки е в състояние да разбере що е добро и що е лошаво; освен това злото се всекому харесва повече от доброто, а по-лесно се то и добива; най-после доброто и злото са условни неща. За да бъде очистена къклицата от житото, трябва да бъде употребено решето, или критика, която да покаже що е право и що е неправо...

Животът, в който живее и днес всичкото съвременно човечество, е такъв, който изисква всичкото това, щото критикува г. Войников, т.е. хората ценят своите близни по богатството и облеклото, следователно и близните употребяват всичките си сили да удовлетворят своите ценители...

Повтаряме, ние твърде добре знаем, че всяко едно подражание и нововъведение, даже и модите, са полезни в народния живот; но в това също време градината трябва да се плев и да се оставя само онова, щото принася положителна и неопровержима полза”.

20. В какво се изразява същността на спора, който Любен Каравелов води с Добри Войников в този откъс по повод на комедията „Криворазбраната цивилизация”?
21. А в какво отношение възгледите им се сближават?
22. Живи ли са проблемите, поставени от двамата възрожденци, в нашето съвремие?
23. Кого чувстваш по-близък по дух и идеи (Войников или Каравелов)? Как ще се аргументираш?

Творбата казва и още нещо

24. Защо героят от комедията, който е проводник на мнимата цивилизация – д-р Маргариди, е чужденец – грък?

25. Направи проучване по поставените въпроси и запознай съучениците си.

- ☐ Какво казва историята за отношението българи – гърци през Възраждането?
- ☐ Кой хора българското възрожденско общество нарича „гъркомани”? А какво знаеш за фанариотите?

Другият и българската идентичност

26. Известно е, че в Бесарабия живеят различни етноси. Какви са твоите наблюдения за специфичните черти на материалната и духовната култура на бесарабските българи в съпоставка с другите етноси – молдовци, руснаци, украинци?

27. Как историческите обстоятелства са повлияли върху начина, по който бесарабските българи и българите от прародината осмислят опозицията „родно – чуждо”?

- ☐ Кой е близкият Друг?
- ☐ А може ли да се говори за враждебния Друг, за непреодолимия Друг?

28. Проведете в клас дискусия по тези и други въпроси, свързани с проблемите на българската идентичност и „другостта”, като ги поставите в контекста на динамично променящия се съвременен свят.

Провокирай въображението си:

29. Представи си, че си режисьор, на когото му предстои да постави на сцена комедията „Криворазбраната цивилизация”. Подготви своите режисьорски тетрадки. Какво ще съдържат те?

Подказваме:

- ☐ Концепция за това, какво искаш да кажеш на своите съвременници с драматично произведение, създадено преди около 130 години.
- ☐ Идеи за това, как ще „театрализираш” словото така, че то да зазвучи разбираемо и актуално.
- ☐ Разработка на всяка роля – с какви очаквания към интерпретацията на всеки герой тръгваш към постановката на комедията.

„Криворазбраната цивилизация” – мюзикъл на великотърновския Музикално-драматичен театър „Константин Кисимов”

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Съществително, прилагателно и числително име

1. Членувай следните съществителни имена:

език, книга, стихотворение, ученик, ученичка, учител, междучасие, звънец, упражнение, прозорец, учебник, речник, присъствие, участие, дъска, ред, бележка, приятел, чай, вечер, сутрин, следобед.

2. Състави словосъчетания от следните прилагателни имена със съществителните от предишната задача и ги членувай:

интересен, български, дълъг, тълковен, прилежен, строг, голям, активен, черен, добър, отличен, лесен, ароматен, топъл, ранен, хубав, верен, постоянен, отворен, сложен, отговорен, радостен, правилен.

3. Разкрий скобите, като членуваеш думите и словосъчетанията.

Константин е дежурен. (Дежурен) отговаря за реда. Той отваря (прозорец) и проветрява (класна стая). След това взема (влажна гъба) и изтрива (черна дъска). (Учител) изпитва по граматика. (Урок) свършва, когато (звънец) бие. Започва (междучасие).

4. Запиши следните съществителни в словосъчетания с числителното ЕДИН и с наречието МНОГО:

писалка, молив, лъч, мъж, театър, орех, учебник, урок, етаж, прозорец, стая, дума, грешка, речник, врата, стол, брой, том, ръка, внук, брат, гост, историк, край, език, знак, паспорт, час, кон, ден, запис, медал, детайл, печат, подпис, площад, смях.

5. Запиши следните думи: а) в множествено число, б) в съчетание с числителното 2 (като го запишеш с букви); в) съчетание с думата НЯКОЛКО.

бунтовник, око, герой, магьосник, огън, сърце, село, баир, куче, бивол, войник, старец, овца, жребец, кон, ковач.

6. Вместо пропуски запиши посочените думи в необходимата форма.

(учител)

Това е разказ за един стар _____. Преди много години _____ преподаваше български език в едно училище. Учениците много уважаваха _____ си. По време на часовете му в класната стая цареше пълна тишина.

(писател)

Имахме среща с един _____. Думите на _____ бяха приети с голяма радост и внимание. _____ се стараяше да предаде на слушателите най-точно своята мисъл. Накрая всеки получи по една книга на този _____.

(старец)

Често някой нов кондуктор се учудвал, че вижда все на същия час на канарата един _____, който маха с шапка към летящия влак. Съселяните на _____ привикнаха да го виждат всеки ден на скалата и си казваха ухилено: „Дядо Йоцо гледа”. Една вечер _____ се не върна вкъщи.

(човек)

_____ се замисли и започна бавно своята история. В легендата се споменава за _____, който със своите думи омагьосвал всички. Нямаше _____, който може да предаде тези невероятни събития.

8. Вместо точки запиши необходимата членна форма:

- а) Макар и твърде млад, аз вече знаех, че „и чирак _____ захваща, но само майстор _____ довършва”, че да напише може и несръчен _____, но ще съумее да поправи само кадър _____, че истинската скромност е съставка на човешк _____ дар.
- б) По същото време император _____ напуснал византийск _____ лагер, придружаван от охраната си, а български _____ владетел се възползвал от щастливи _____ случай и нанесъл тежко поражение на ромеите, което се оказало решаващо за изхода на военни _____ конфликт.

9. Запиши с букви словосъчетания на бройни числителни със съществителни имена:

1 (клас), 24 (ученик), 5 (книга), 31 (буква), 12 (час), 47 (ден), 158 (писмо), 250 (участник), 479 (километър), 3 (приятел), 2 (денонощие), 16 (процент), 10 (село), 7 (списание), 4 (град).

10. Запиши с букви словосъчетания на редни числителни със съществителни имена:

1 ученик, 10 етаж, 12 купе, 27 вагон, 4 коловоз, 2 улица, 15 училище, 2023 година, 3 място, 4 марафонки, 45 участник, 94 купувач, 101 изложба, 27 брой, 6 урок.

11. Редактирай откъсите от ученическите преразкази, като редактираш всички правописни и пунктуационни грешки:

- А) Цял керван се събира от селцето и поема през баирът. Двора ни е пуст и празен. А кеврана скрибуца по омотания път. Гледаме кучето как подскача по баирът, иска да разгледа спокойно ли е всичко пред керванът. Рунтавата му опашка се развява, но и тя изчезва зад баирът.
- Б) И сега славата на Индже беше много по голяма, отколкото порано. Хубавата чорбаджийската дъщеря и другите хората са вярвали че месност до Седемте кладенца е свободна и безопасна.
- В) Героя на разказа на Йордан Йовков са стреми да остави в живота нещо с което ще го запомнят хората – с майсторската му работа.

12. От изброените прилагателни имена образувай форми за множествено число, за женски и среден род. Коментирай какви промени стават:

Архитектурен, вълнен, пространствен, временен, печален, малък, посредствен, късен, беден, симфоничен, лесен, нисък, прекрасен, дървен, основен, светъл, дебел, слаб.

13. Посочете антонимите на следните прилагателни имена

Къс, черен, широк, добър, млад, висок, умен, сладък, тънък, гладък, бърз, хубав, смел, сух, тъжен, малък, плитък, бърбив, чист, кротък, славен, прилежен.

14. Употреби вместо точки необходимата форма на числителното 2 в съчетание с необходимата форма на думите от скобите:

_____ (момиче) отиват на гости у Боянка. Нашият класен ръководител има _____ (син). Този широк път минава през _____ (голямо село). Ази Ирина влиза ме в сладкарницата и си поръчва _____ (турско кафе) и _____ (сладолед). _____ (дете) играят в градината. _____ (момче) стоят в магазина и си избират играчки. Ние сме шест души в едно купе – _____ (мъж), _____ (жена) и _____ (дете).

Алеко Константинов

(1863 – 1897)

Не е достатъчно да се знае просто фактът, че Щастливецът е основоположник на организирания български туризъм. Трябва да си обясним защо това дело принадлежи на личност като Алеко Константинов. Изпод перото на неуморния планинар се раждат възторжени прослави на родната природа: „Какво? Швейцария ли?!...”, „В българска Швейцария”, „През марта в Чепино”, и др. Заедно с Иван Вазов, автор на „Великата Рилска пустиня”, „В недрата на Родопите”, „Един кът от Стара планина”, „Извън България” и др., Алеко Константинов с „До Чикаго и назад” и с очерците си за красотите на родната природа поставя основите на пътеписа в новата българска литература.

Петко Тотев

- **Какво знаеш за личността на Алеко Константинов? Какво има предвид Петко Тотев, когато твърди, че именно личност като Алеко стои в началото на организирания български туризъм?**

✓ Прочети откъсите от пътеписа на Алеко „Какво? Швейцария ли?!...”

Българино, пожелай ми живот и здраве, за да имам възможност да вдигна завесата, която разделя градския живот от омайните прелести на нашата дивна природа, и ти ще се влюбиш в тази природа, както никой юноша никога не е любил. Ти си работил шест дни и си обезчестил насущния хляб за седмицата. На седмия ден не се отбивъ в кафенето, нито в кръчмата. Не ти ли омръзна еднообразието: димът на цигарите, туй глупаво тракане на заровите и билиардните шарове, вулгарните завзеклици, прозевките и туй вечно чувство на някаква неудовлетвореност, и тази вледенена инертност, и тази плесенясала апатия - не ти ли омръзнаха? Послушай ме: посвети един от летните и празнични дни на природата и ако тръгнеш с мене, уверявам те, ни един хубав празничен ден няма да останеш в града.

Ние сме, да речем, сто души. Обличаме се в пътнически дрехи, снабдяваме се според средствата си с храна и от железопътната станция тръгват ни понася към Цариброд. Ти не си шовинист, в гърдите ти не гори войнствен огън, но все пак ти си рожба на своето време и не можеш да се освободиш от понятията и чувствата на съвременниците си и като българин, минавайки през Сливница, не можеш да не полюбопитствуваеш где са ония места на тридневните сражения, с които българинът се подигна в очите на света, като доказва, че умее да мре не само за свое, но и за общо благо. Между сто души пътници все ще се намерят неколцина, които с разказите си ще оживеят във въображението ти картините на сраженията върху дремещите сега голи хълмове...

Вий настигате село Планиница, кацнало на върховете на два конически хълма, но то не отвлеча вашето внимание. Скалите, по-скоро до тези чудни гигантски скали! Минувате село Бански дол и нито го поглеждате даже. Скалите, скоро! Боже, каква е тази пропаст! Каква е там онази бездна, от която се издигат облаци към небето? Спускайте се надолу, спускайте се по стръмнината, потънете в гъстата мъгла, на дъното на бездната е селото Погановци. Не се спирайте, напред! Още малко, още един хълм... Погледнете сега!... В този момент ще въздъхне ли някой за Тирол и Швейцария, че да го цапна по устата!... Господааа! Гледайте бе, гледайте хубости, гледайте чудеса... Защо е тъй беден човеческият език, защо е тъй слабо

моето перо! Е, как да опиша сега ония колосални порти, образувани от разноцветни скали, в които е прикован моят поглед? Как да опиша фантастическите фигури, които гледам през тия порти? Как мога да дам понятие за тая райска долина, окръжена с всевъзможни лесисти хълмове? Мога ли да схвана неизчислимите оттенъци в игрите на светлината и цветовете? Всички сили и способности немят пред туй подавяюще величие и всичко се съсредоточава в зрението, в нямото благоговейно съзерцание... Да ми е да хвана целия свят за яката, да го дотъртя дотука и да им извикам:

— Гледайте бе, дураци, какво се врите из вашите вмирисани градове и села!

Речник

конически и коничен прил. – Конусовиден, конусообразен

ца̀пна св. и ца̀пвам несв. – **1.** Удрям силно, обикновено така, че се чува шум, плясък; плясвам, цапардосвам. **2.** Цапам, изцапам, нацапвам веднъж или поединично. **3.** Падам или стъпвам, цопвам с плясък в кал или вода

лесѐст прил. – рядко. Горист

Да разсъждаваме заедно

1. С какво този откъс приковава вниманието на читателя – с изразеното (чувства) или с изобразеното (картини)? Сподели своето читателско възприятие.
2. Какъв е пътеписецът в общуването си с природата – самотен съзерцател или човек, който копнее вълнението му да бъде споделено? Докажи тезата си, като анализираш стила на автора:
 - ☐ Какви видове изречения по цел на изказване предпочита авторът;
 - ☐ Какви препинателни знаци е използвал и каква е тяхната роля.
3. Достойно ли е перото на Алеко за божествената природа? Ще се съ согласиш ли с автора, или ще го опровергаваш в собственото му твърдение: „Защо е тъй беден човеческият език, защо е тъй слабо моето перо!”
4. С кой момент от пътеписа „До Чикаго и назад” можеш да сравниш този откъс? Кое е общото между тях? Анализирай двата откъса и направи обобщение за стила на пътеписца Алеко.
5. Защо Алеко е озаглавил пътеписа „Какво? Швейцария ли?!...”? Поместеният тук откъс дава ли отговор на този въпрос?
6. Какви доказателства ще откриеш в откъса в полза на тезата, че пътеписецът е родолюбив българин?

Творбата казва и още нещо

7. Какво ти „говори” откъсът за отношението човек – природа?
8. Прочети критическите виждания на Петко Тотев, представени в рубриката „От литературната критика...” Какъв смисъл влага критикът в метафората за пътя „от горе надолу”, който следва Алеко сатирикът? Пресичат ли се пътищата на сатирика и пътеписца Алеко? Разсъждавай върху всички изучени произведения от писателя.

Алеко Константинов има слабост към проломите. В немногото си пътеписи из България той на два пъти рисува Искърския пролом. Незабравими са страниците за Драгоманския проход и ждрелото на река Ерма в „Какво? Швейцария ли?!...” Помним и гигантския водопад в долината на река Ниагара...

Отвесни скали и пропасти над упорити реки, които дълги векове преломяват планините. От широките и светли върхове погледът се устремява към тъмните бездни на долините, скрити в млечните мъгли и затова още по-тайнствени и дълбоки. Започва спущането надолу, пълно с драматизъм и рискове. И често в дъното на бездната има един манастир – човешка опора и надежда сред величествената и сурова природа.

Ако се вгледаме в този най-характерен и обобщен маршрут на Алеко Константинов, не можем да не забележим дълбоката хармония и неговия поглед към природата и обществото. И в дебрите на неумолимата... действителност писателят избира пътя на сатирика – отгоре надолу, над бездни и пропасти – към самото дъно, към преизподнята, където пъкат низките страсти и избива на повърхността нечистата пяна. Без това самоотвержено спущане надолу не е възможен погледът нагоре, към върховете, към бъдещото извисяване на човека.

Петко Тотев, литературен критик и историк

ОТ КЛАСИКА КЪМ СЪВРЕМЕННОСТ

В края на деветнадесетия век, когато Алеко Константинов пише своите пътеписи, темата за Швейцария и „швейцарското” е широко обсъждана в българското общество и намира място в литературата. Швейцария е еталон за младото българско общество, което след Освобождението дири своите пътища на развитие. Изчерпвайки патетико-героичния модел на предосвободенската действителност, обществото ни „проглежда” за Другия, чиито модели се стреми да усвои безрезервно или преосмисля в духа на съхранената национална идентичност.

Ясно е, че в своя пътепис Алеко ревниво пази Своего, заявено в образа на природата, подчертавайки, че това е именно природата на България. Ето какви послания на Алеко към неговите съвременници е „уловил” в пътеписа му Валери Стефанов, литературен теоретик и критик:

„Да се провикнеш „Какво? Швейцария ли?!...”, означава покрай всичко друго да предупредиш за застрашителната промокаемост на българското „ние” от чужди имена и образи, да укрепиш сградата на националната идеология. Да се отива по-нататък в преклоненията пред „швейцарските „хубости на света, би било равнозначно на разпадане – „влагата” на чуждостта не прощава.”

9. Как гледаш на факта, че в литературата на всеки народ в преобладаващата част от художествените произведения природните хубости са ценни именно защото са родни? Имал ли си възможност да съпоставиш как възприемаш природата в родината и как природните хубости на други страни?
10. Трябва ли националната идентичност да бъде ценностен ориентир в живота на човека? Организирайте дискусия в класа, като отговорите аргументирано на следните въпроси:
 1. ГРУПА: Как отговаря на този въпрос Алеко?
 2. ГРУПА: А как отговаря нашият съвременник?

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Съчинение разсъждение на литературна тема и есе

Съчинение разсъждение на литературна тема	Есе
Това е научно съчинение, текст разсъждение въз основа на литературно произведение. • Научен жанр, който предполага обективен подход към конкретното литературно произведение, към неговите герои и проблематика. (В случая съчинението-разсъждение на литературна тема се предполагат теза, доказателства (аргументи), изводи относно характеристиките на Николчо и родителите му: назовава се черта, аргументира се, прави се извод). • Този жанр има строга композиция: • Основен тип връзки – подчинителни. • Основен вид изречения – съобщителни, сложни съставни изречения. • Основно време – сегашно историческо. • Използват се думи, които назовават моралната деградация на героя на литературното произведение: <i>грубост, безцеремонност, егоизъм, безскрупулност, високомерие, господарски нрав, надменност, липса на стремеж към интелектуалното.</i>	• Есето е експресивен жанр, той не назовава нещата, а ги изразява. • Стилът на есето е художествено-публицистичен. • Композицията на есето е свободна, началото и края обикновено са ефектни и интригуващи. • Текст, който проектира проблемите, повдигнати в литературното произведение, в реалния живот (в случая търси Николчовци наоколо и осмисля <u>реалния, съвременния</u> тип характер). • Основен тип връзки – подчинителни. • Използват се различни видове изречения (в случая има и реторични въпроси, и възклицателни изречения). • Основно време – сегашно. • Използват се думи, които оценяват. • Използват се думи и от съвременната лексика. • Използва се метафоричен израз (думи в преносно значение). • Не е задължително да се назовават с думи черти, (в случая – издаващи моралната деградация на героя на литературното произведение), но те се имат предвид и се внушават експресивно.

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Местоимения

1. Препиши изреченията, като замениш подчертаните съществителни имена с пълните или кратките форми на личните местоимения, обърни внимание на мястото им.

Художникът ни дарява със свеж поглед върху света. За картината използва темперни бои. Не купих картината, защото нямам пари. Шагал ни откри тайната на пейзажа. Няма да говоря за изложбата. Художникът още не е нарисувал декорите. За Мария и Петър грундирането на картината е най-важният момент. Значението на художниците не е музейно-историческо.

Режисьорът ще заснеме актрисата в два кадъра. Днес не репетирахме ролите на масата. Беше взел участие във филма. Снимал е целия филм в планината.

2. Препиши изреченията, като на свободното място поставиш необходимите местоимения.

Не бях присъствал на _____ интересна изложба. Премиерата е _____ вечер. Предишната ти картина беше по-хубава от _____ тук. Не обичам да говоря за картините _____. Казват, че картините _____ са добри. Чувствам ги като _____ деца и винаги мисля за тях като _____ богатство. Не мисля, че картините _____ са велики, но изпитвам удоволствие от работата _____.

Това са пиесите на Яворов, за _____ говорихме. Поканихме поета, с _____ искахте да говорите. Възхищавам се от писателя, _____ книга чета. Смирненски е поет, _____ творчество ще остане в историята на българската литература.

_____ котка била от специална порода. Соколът не можа да се задържи в устрема _____ и падна с разперени крила. Децата за пръв път отиваха на екскурзия с класа _____.

3. Определи вида и граматическите признаци на местоименията в дадените изречения.

Препиши изреченията, като замениш пълните форми на местоименията с кратки. Не забравяй за словореда.

Петър каза **на тях**, че отива със **своята** приятелка на кино. На тях им хареса **нейното** предложение. **Вашето** желание да посетите **нашия** град се сбъдна. **Моята** приятелка разказа за **своето** пътуване. Попитах го за **неговите** родители и той ми разказа за **своето** семейство. **Нашата** колежка Мария е щастлива сред **своите** приятели. Видях **твоите** приятели да се разхождат по **нашата** улица.

4. Определи вида и граматическите признаци на местоименията в дадените изречения.

Препиши изреченията, като употребиш подходящата форма на дадените в скоби местоимения.

Това беше толкова странно пътуване, (*каквото/чието/което*) не бяхме очаквали. Имаме точно такава оферта за екскурзия, (*чиято/каквато/която*) търсите. Условието за пътуване са такива, (*чиито/които/каквито*) са били винаги досега. Пътувал ли си някога в автобус, (*чийто/който/какъвто*) шофьор играе и ролята на екскурзовод? Туристическата агенция, (*чиято/каквато/която*) урежда пътуването, е много добра.

Изглежда, че са пропуснали (някой/някого/някои) в списъка. Познаваш ли (някой/някого/някои) в този град? (Никой/никого) не се е родил научен. Казаното не е тайна за (някой/никого). (Всеки/всекиго) разумен човек разбира, че е настъпило друго време. Готов е да се скара с (всеки/всекиго) свой приятел.

5. Препиши местоименията от текста в таблицата. Направи морфологичен разбор на всяко от тях.

Местоимение от текста	Вид местоимение	Граматически признаци			
		лице	число	род	Падежна форма

Аз раснах в една къща, в която имаше образовани хора, каквито по това време бяха рядкост. В нашата къща се получаваха различни списания и книги. У дома се намираха „Рибният буквар“, съчиненията на Любен Каравелов и Христо Ботев, които аз разглеждах и четях с жив интерес. Баща ми имаше варница. Той често ходеше на пазара и продаде ли вярта, все ще ни донесе по някоя книжка. Аз четях безразборно, каквото ми попаднеше. Домашните често ме караха да им чета, понякога четях и на селяните. Този духовен мир поглъщаше цялото ми същество.

В такава благодатна интелектуална атмосфера се поражда и развива у бъдещия писател оная любов към книгата, онези културни навици, които с течение на времето се засилват и се превръщат в дълбока вътрешна потребност...

Имах неопределено влечение към книгите...

Аз много повече съм чел, отколкото съм писал...

Иван Сестримски „Елин Пелин“

6. Как може да се озаглави текстът от предишната задача? Аргументирай се.

7. Напиши есе, като споделиш каква роля играят книгите в твоя живот.

8. Препиши изреченията, като поправиш грешките.

На никому не каза за своите грижи. Никой няма право. Някой от учениците всеки ден закъсняват. Той не познаваше никой от групата. На някой бе дал тетрадката си. Нещо шуми в шкафа. На врата нещо звъни. Нещо не яде. Никого не влезе.

Времето не чака никой. Никой не е видял дявола, а фсички гу ругаят. Мойто и твойто дете бият нашето.

9. Препиши текста, като попълниш празните места с необходимите местоимения. Определи вида на употребените местоимения.

Димитър Талев е роден в град Прилеп. Баща _____ е майстор железар и ковач. От майка _____ наследява интереса към българското народно творчество. В _____ дом владее дух на патриархалната сърдечност и възрожденски патриотизъм. Началото на жизнения път на Талев е озарено от пожарите на Илинденско-Преображенското въстание, _____ определя основната тема на _____ дело – историческата съдба и революционните борби на Македонския край. Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война _____ обричат на безсистемно образование и _____ е принуден да _____ самообразова. Завършва славянска филология през 1925 година в Софийския университет „Климент Охридски“. Именити по _____ време професори са _____ преподаватели.

Елин Пелин

(1877 – 1949)

Елин Пелин успява да стане най-яркият художник на българското село и българския селянин. Той завинаги съхранява в сърцето си не само пейзажите на селския живот, образите на селяните и картините на селския бит, но и остава интимно свързан с психологията, морала и надеждите на българското селячество. Като писател Елин Пелин е формиран преди всичко от фолклорната поетика. Неслучайно неговите разкази се сродяват с устното народно сладкодумство. „Сладко, много сладко се приказва вечер на село” – си спомня Елин Пелин. Именно слушаните в детството приказки стават първият и най-добър урок по повествователно майсторство. Изследвателите най-често го наричат „певец на българското село”. Българското село дава основния материал за неговото творчество, то оформя погледа му към света и идейния му мироглед.

Елин Пелин сред своите герои. Художник Никола Мирчев

„В моите работи всички (образи) имат действителни черти, защото са хора от живота... Аз описвам хора, които зная, но ги типизирам малко, за да ги направя интересни и подходящи да изиграт случката, сюжета така, както трябва, така, както съм замислил.”

Или: „Всичките ми герои са взети от самата действителност, но никога не съм рисувал прототипове от натура – много нещо съм променял, прибавял, осмислял.”

Елин Пелин

Аз съм се отнасял много грижливо към моите разкази. Имало е случаи, само за една зачеркната дума съм преписвал по 4 или 5 пъти разказа, защото не мога да търпя каквито и да било зачерквания в ръкописа, те ме дразнят. И трябва да кажа, че при всяко преписване се получаваше по-добра поправка на самия разказ. Искане се, значи, малко повече обработка, повече труд. Не може човек да се осланя само на своята дарба. Хубавите неща не се пишат лесно, те излизат и са резултат на много труд.

Елин Пелин

„В разказите на Елин Пелин се извеждат концепции, свързани с националния характер, националното пространство и битие, ... движещите сили на живота на българина, кардиналните национални черти.

Стамена Димова

- ✓ Прочети следните откъси от научнокритическите статии за творчеството на Елин Пелин и коментирай всеки цитат, като наблюдаваш и анализираш изучените Елин-Пелинови разкази.

От литературната критика

„Елин Пелин идва в литературата най-определено с уроците на българския фолклор ... И той донася в нея нейното истинско дихание на село и жътварски прах, на юлска жегата и обедна мараня. От всичко това излиза неговият селянин ... Той не изглежда толкова нещастен, колкото готов да се бори с непреодолимото нещастие, както и съвсем не изглежда наивен и простоват, колкото сам иска да се представи. ... Елин-Пелиновият селянин е препълнен със съмнения към всички, дори и към себе си и равна на съмнението му е само неговата готовност да се пребори с тоя объркан свят и да го надвие. И пред този герой няма място нито за състрадателното вайкане, нито за поучителни авторски проповеди...

Симеон Янев

Българският селянин, такъв, какъвто го виждаме в разказите на Елин Пелин, не е онова кротко същество, жертва на орисниците и на любовта... Той е суров и измъчен човек, който се бори упорито с немилостивата земя, със злата съдба, с държавата ... с твърд и насмешлив фанатизъм. Но той не е враг на мечтите.

Симеон Радев

Волята за живот, съпротивата срещу враждебността на времето и на природата, живавата устойчивост на българина Елин Пелин извежда до обобщаващи, непреходни и вечни черти в националния характер. Героите на Елин Пелин синтезират, събират в себе си и мъдростта на българина, и историческия му опит, и несломимата му жизненост. Това се проявява не само чрез способността му упорито и неуморно да се бори със земята, с природата, с болестите, със смъртта, с отчаянието, с мъката, но и чрез непрекъснатото проявявания порив към радост и веселие, към пълноценно изживяване на щастливия миг.

Милослава Стойкова

Жизнеността на Елин-Пелиновия селянин – това е едно от качествата, които писателят най-упорито доказва в разказите си. ... Мъката и немотията изострят чувствителността на героите, но никога не я превръщат в отчаяние или пасивност... Елин-Пелиновият Андрешко лукаво се подсмива на своето нещастие – „господинът с вълчи кожух” и накрая го оставя да вие и скимти сам из глъхналото поле.

Симеон Янев

Във всичките пейзажни картини – а те са сред най-характерните в творчеството на Елин Пелин – доминира образът на земята. Освен „певец на българското село” Елин Пелин може да се нарече и „певец на земята”, защото погледът на героите на Елин Пелин е приземен, близо е до конкретната реалност на техния бит, труд и интимен живот. Действието на разказите на Елин Пелин не само се развива на земята, но и под открито небе. Трудовото ежедневие на българския селянин от разказите на Елин Пелин се разгръща под слънцето и звездите – героите са най-често на нивата, „на браздата”, в двора, „през полето”, по пътя, сред тревите, житата и дърветата, винаги на открито.

Светлозар Игов

✓ Прочети разказа и наблюдавай различните български характери. Помисли случайни ли са имената на героите.

Косачи

Падна чудна лятна нощ, прохладна и свежа. Безкрайното Тракийско поле потъна в мрака, сякаш изчезна, и се предаде на дълбока почивка под монотонния напев на жаби и щурци. Мир и ведрина повея от дълбокото звездно небе. Земята отвори страстните си гърди и замря в наслада.

Марица тихо подписнуваше мътните си води, пълни с удавници, и с лениво спокойствие се ширеше между тъмните брегове, обраснали с върби и ракитак. Влага и хладина лъхаше из тайнствените ѝ недра.

От ливадите край нея се обади ясен мъжки глас и потъна в тишината:

— Ан-дре-я-я-я, Ан-дре-я-я-я!

— Ида, и-даа! – отзова се друг отдалече. След малко светна огън. Бухнаха игриви пламъци. В тяхната слаба светлина, която се поглъщаше от околния мрак, се мярнаха хора. Това бяха петима селяци от загорските краища, дошли с коси на рамо да търсят работа в далечна Тракия, дето тревите зреят по-рано.

Лазо, сух, слабичък момък, беше приклепнал до огъня и потикваше съчките. Другите, увити в ямурлуци, бяха налягали около огъня, уморени гледаха играта на пламъка и мълчеха. Най-старият от тях, петдесетгодишен мъж, беше подпрял глава на жилестата си, гола до лакът ръка, тъмнобляскава като желязо, и пушеше замечтано. Срещу него лежеше Благолажът. Той постоянно шаваше и се мъчеше да скрие краката си под късия ямурлук. Русите му чорлави мустаци взимаха половината от лицето му. Под големите му гъсти вежди играеха хитри и умни очи.

— Какво замълча, Благолаж? Карай де – каза му Лазо, който трупна съчки на огъня и легна.

Благолажът поглади бялото мъниче, което лежеше пред него на купче, шавна още веднаж и почна:

— Едно време, в някое си царство, имало една царска дъщеря... Тя била хубава, хубава, друга като нея нямало! Косата ѝ се влачела подире ѝ като копринена река и лъщяла като злато. Очите ѝ били черни като тая черна нощ и всеки, когото поглеждала, умираше от любов по нея.

— Ей! – въздъхна Лазо.

— Мълчи! – обади се другите.

— Много лъже – рече Лазо. Благолажът го погледна право в очите.

— Това е приказка, бе хлапе!

— Бабини деветини... измислици! – рече Лазо и някак нерешително и плахо се озърна в тъмнината, дето на няколко крачки от тях спокойно чопкаше из ракитака черният силует на магарето.

— Това е приказка, разбираш ли – рече твърдо Благолажът и настави:

— Защо ти е истината? Да взема да ти разправам, да речем, за дрипавите гащи на дядо Тодор или за смачканата калимјавка на дядо поп? Или да ти разправам за нас, голи-голтаци, дето сме тръгнали, с коси на рамо и с просеник в торбата, да биеш път цяла седмица до Тракия на коситба? Всичко това, приятелю, е истина. Ама защо ти е тая пуста истина?

— Ами тия чудновати работи, дето ми ги разправяш, защо ми са? – отговори Лазо.

— Чудновати, но хубави! Слушаш, слушаш и се забравяш... И току виж, че чудноватото почва да ти се чини истина, потънеш в него и отидеш. Затова има приказки, затова са ги хората измислили. И песните са затова... да те измъкнат от истината, за да разбереш, че си човек.

И Благолажът продължи:

— Тая царска дъщеря била, знаете, огън! Три пъти се женила тя за трима царски синове, и тримата още първата вечер умирали в ръцете ѝ, задушени от вълните на косата ѝ... Със самодивските си целувки тя като усойница змия изсмуквала из устата им кърви, алени кърви, и ги пила...

Последните думи Благолажът произнесе остро и със стиснати челюсти, сякаш заби нож. Слушателите отговориха на тоя удар със страстни възклицания. Едно продължително и тежко сумтене неволно издадоха гърдите. Лазо удари с юмрук земята и изпъшка:

— Бре, вещицата!

Унесени от приказката, другарите му дадоха знак да мълчи.

— После? – пламенно настоя Лазо.

— Какво повече от това? – рече Благолажът спокойно.

— Вещица! – въздъхна пак Лазо. – Ей, Благолаж, приел бих такава смърт, казвам ти, приел бих.

— Ти – това? Да видя, па да не повярвам – рече един от другарите му и като потикна огъня, почна тънко и креливо да се смее:

— И твоята Пенка има златна коса. Пък ти си още жив.

— Друго е моята Пенка... тя...

— Затова я остави, та се допиля чак тука!... И тебе ти е мъртво сърцето, приятелю! Няма месец, откак се земахте, и ти ѝ се насити и я остави – отговори Стамо, който досега мълчеше и мислеше нещо.

Той имаше суров поглед и неподвижно лице, по което светлината от огъня играеше като по камък. Гласът му беше тежък и грапав.

— То си е моя работа – отговори Лазо глухо и преглътна гласа си.

— И нейна работа ще е, да си намери друг, ако не си е намерила досега – рече пак Стамо.

— Да не вярваш – отговори някак плахо Лазо, жегнат от смътна догадка.

Настъпи продължително мълчание. Последните пламъци на догорелите вече главни трепкаха над огъня бързо и безсилно, току да угаснат. Далеч нейде се вдигна тънък писък като жален стон на някоя поразена от куршум душа, вдигна се високо и зловещо и сякаш ударен от небесния купол, падна в тайнствените води на Марица, удави се и умря. Косачите се спогледаха плахо. Очите им се питаха. Благолажът вдигна тайнствено пръст, послуша се дълго и рече:

— Кукумявка е.

В ракитака неспокойно задрънка тъпото клопотарче на подплашеното магаре. Мънъчето скочи и приляя срещу мрака. Тайнствената нощна тишина стана някак зловеща.

Лазо въздъхна дълбоко.

— Въздишай, момче – има защо!... Млада булка си оставил! – обади се закачливо и хитро Благолажът и заговори пак с езика на приказките си:

— Буйна е младежката кръв, момчета! Недейте се чуди, че излизат неверни млади невести, оставени от юнаците си!... Знаете ли какво бе казал калугерът Мисаил, кога бе хвърлил брадата и калимявката? – „Това, дето ми е на главата, мога да сваля, но това, дето ми е в сърцето, не мога да извадя.” Проклето сърце, такава му е пустата направа.

— За Пенка това е лесно, тя има стари любовници – обади се Стамо и се изтегна.

— Пък и бива си я – каза лукаво друг.

Лазо пак погледна в тъмнината плахо. Каменните Стамови думи го удариха в сърцето.

Огънят угасна. Стана тъмно. Дружината замълча. Една звезда се совна и преряза небето с огнена черта.

— Някой сиромаш предаде дух – проговори Лазо.

— Я някоя млада булка се предаде другиму – рече неподвижно Благолажът и попита:

— Лазо, ти чул ли си песента за невярната булка Стояница? Тя не е чудновата като приказката. Искаш ли да я изпея?

— Все едно. Като сте такива магарета! – рече Лазо.

Веднага в тъмнината се поде гъст, сладък и треперлив глас и заизвива тъжна прочувствена песен. Думите, като пъстри и миризливи цветя, се изплитаха на венец, занизаха се една след друга и с безкрайна болка се спущаха в поток от звукове и разправяха историята на невярната Стоянова булка.

Млад Стоян войник отишъл и поръчал на своята вчера доведена хубава невеста, ако го обича, да не ходи на Гургуľово кладенче за вода. Едвам Стоян се затулил, и Стояница си спомнила за млад Гургуľ, с когото са се любили. Пременила се, втъкнала китка на ухо и с менци бели на рамо отишла на проклетото кладенче.

Там я пресрещна млад Гургуľ, младо му сърце играло, черни му очи святкали...

Благолажът прекъсна и като се понадигна, рече:

— Харесва ли ти се тая песен, Лазо?

Лазо не отговори.

— Спи – рече Благолажът и се подпря на лакът.

— Я спи, я плаче – обади се Стамо.

— Да съм като него, сега бих си отишъл, вярвайте бога – рече подигравателно Благолажът.

Лазо лежеше и мислеше. Подигравките на другарите му се забиваха като остри игли в сърцето и спираха дъхът му от мъки. Тия шеговити подкачки за миг му се сториха възможни. Пенка наистина го обича, но невидени очи скоро се забравят...

Вчера ме зема и ме остави да скита, ще си каже тя, и ето... Тъжната история, която песента разправяше, отнесе ума му в тяхното село. Там също има кладенче. То е скрито в шумака под село. Там неговата Пенка всяка сутрин и всяка вечер ходи...

Мъчителна въздишка се изтръгна из Лазовите гърди.

Нощта напредна и унесе в дълбоки сънища всичко наоколо. Тъпото клопотарче на магарето вече не биеше. Бялото мънъче, свито на кълбо, спокойно бе заспало край догорелия огън, над който едва-едва избухваха и гаснеха немощни пламъчета.

Марица тихо подплиснуваше тъмните си води между сънливите брегове и разправяше невнятни приказки на нощта. Косачите един след друг заспаха. Огъня почна да загасва.

Само Лазо не заспа. Закачките размътиха младата му душа и въображението му зарисува картини, една след друга по-мъчителни. Мисълта му го отнесе при Пенка в село. Той я вижда тънка, пъргава и бяла като сняг. Тя стои на къщния праг и дълго и тъжно гледа прашния път, който се вие из полето за към далечни страни. По тоя път замина Лазо и я остави. Остави я за пуста печалба ... Усилни годините станаха, какво да се прави! Утре рано тя ще стане и пъргава, като сърна, ще иде на кладенчето за вода...

Там тя, може би, ще намери... ех, знае се кого! Той много я задяваше на хорото. Той е луда глава и умее... Па и Пенка... жена – мож ли да ѝ вярваш!

Ето. Тъмни, шумнати храсти затулят кладенчето. В тяхната зеленина се белее Пенкиното хубаво лице, а по него минава с милувка мъжка ръка... Чужда ръка...

Лазо се стресна и стана.

„Какво правя аз тук?“ – помисли той и отметна ямурлука.

Нощта мълчеше. Само шурците тихо и едногласно църкаха: Пенка, Пенка, Пенка...

*

Рано сутринта, когато дрезгавината на близкия ден вдигна косачите, те видяха, че Лазо не беше при тях.

приклѐкнал (от приклѐкна) – клякам за малко, за кратко време

кля́кам – подгъвам си коленете и се снишавам, без да седна

потѝквам (потѝкна) – премествам напред, с тикане

шàвам – мърдам, движа се, клатя се

ямурлѹк – дебела горна селска дреха за дъжд с ръкави или без ръкави

чòрлав – който има, разбъркана, невчесана коса, рошав

калимàвка (калимàвка) – черна цилиндрична шапка на православен свещеник или калугер

прòсеник – хляб от царевично брашно или от просо

мъ̀нйче – куче от дребна порода

Провери разбра ли текста

1. Обясни контекстуалното значение на словосъчетанията:

☐ бабини деветини;

☐ пустата направа;

☐ усилни години;

☐ пуста истина;

☐ усилно време;

☐ пуста печалба.

2. За кой герой на разказа се говори във всяко от описанията?

а) ... петдесетгодишен мъж, беше подпрял глава на жилестата си, гола до лакът ръка, тъмно бляскава като желязо ... суров поглед и неподвижно лице, по което светлината от огъня играеше като по камък. Гласът му беше тежък и грапав.

б) Русите му чорлави мустаци взимаха половината от лицето му. Под големите му гъсти вежди играеха хитри и умни очи.

Открий в текста и прочети отново

а) фрагмента с описанието на лятната нощ;

б) откъсите, в които авторът представя героите;

в) разсъжденията за „пустата истина на живота“;

г) отговора на въпроса за какво са приказките.

Да разсъждаваме заедно

3. За какво спорят героите на разказа?

4. Какви български характери изобразява авторът в този разказ? Характеризирай героите на разказа, като обърнеш внимание на техните портретни описания, поведение, особеностите на речта.

5. Коментирай характерните детайли, които използва Елин Пелин за описанието на героите си. Наблюдавай какви епитети, сравнения и метафори използва авторът за всеки от тях.

6. Каква философия за живота изповядва Благолаж?

7. Какво общо имат и по какво се противопоставят Стамо и Благолаж?

8. Кой от двамата според тебе е по-близък до авторовото виждане и оценка на нещата? Аргументирай се.

9. Кой от тезите в откъсите от литературната критика на стр. 131 според тебе могат да се аргументират с разказа „Косачи“.

Творбата казва и още нещо

10. Съласен ли си с твърдението, че в имената на героите БЛАГОЛАЖ, СТАМО, ЛАЗО се крие кодът на техните характери? Случайни ли са асоциациите: БЛАГОЛАЖ – блага лъжа; СТАМО – стомана; ЛАЗО – лоза?

Справка от Тълковния речник

стомана – специално обработено по-твърдо и пъргаво желязо, от което правят острия на сечива, пружини и др.; челик.

В разказа „Косачи“ можем да отделим два интересни образа – на **кукумявката** и на **змията**. Според народното вярване, ако човек тръгне на път и види кукумявка, то той трябва да се върне. Лазо не вижда, но чува зловещия писък на кукумявката. Не това го кара да се върне, но този е един от моментите, които предсказват финала на разказа.

- **Опитай се самостоятелно да изтълкуваш образа на змията.**

От литературната критика

Търсенето на духовно-психологически и нравствени опори в нерадостния живот, като условие за продължаване и осмисляне на човешкото съществуване, е трайна черта в характера на българина.

Нейните проявления Елин Пелин търси и във вечните стремежи на човека към пълноценна и щастлива любов.

Не романтично желание за прекъсване на връзките с реалния свят, а съкровен копнеж за докосване до възвишеното и прекрасното, до мечтата и духовния идеал ражда „чудноватите, но и хубави“ разкази на Благолаж.

Милослава Стойкова

- ✓ **Прочети разказа и прецени с помощта на какви картини и реалии авторът пресъздава живата атмосфера на българския свят.**

Сиромашка радост

Пазарният ден е на привършване. Макар че слънцето е още много високо, из Клепушанския хан излизат коли, коне, каруци и бързо си тръгват за селата. Селяни и селянки се щурат на-сам-натам по работите си. Някои поят конете, други стягат каручките си, боядисани с весели шарки, натоварени с това-онова.

Големите сгради на яхъра, плевника и навеса хвърлят отсечени сенки върху постлания с валчести камъни двор. Там стоят насичкани купчини селски момичета, набелени и начервени. Около тях се въртят млади войничета в широки мундири, с ръце, праметнати през рамене един на друг, и любовна радост свети в очите им.

В дъното на двора стои нова каручка с желязна обковка и с изписани ритли, хубава като детска играчка. Тя е натъпкана до половина със сено, а върху сеното е метната шарена черга, съвсем нова. Крайчетата ѝ се премятат през ритлите. Нейната жива и весела пъстрота свети

празнично, с усмивка и доброта. Върху нея, увито в купешко алено юрганче, спи малко дете. То цялото е покрито и не се вижда нищо от него. На едно от предните коела на каручката, облегната гърбом, стои майка му, шопкиня средна възраст, и яде симид, като чупи с почит залъче по залъче. Слънцето свети по сребърните ѝ накити, по чапразите, по дебелиите старо-временни гривни, по големия гердан от фалшиви пендари.

На вратата на кръчмата се подаде нисичък, набит шоп, облечен като за Великден, избръснат и със засукани мустаки.

— Пено, Пено, ела малко де – викна той и кимна с ръка.

— Ами малкото? – рече Пена, като спря да дъвче симида.

— А какво прави то? – рече усмихнато шопът и отиде при каручката.

— Полека, че спи – каза майката.

Шопът надникна през ритлите, изквича радостно и галювно и каза тихо:

— То ми спи мъничкото... Остави го да си спи, пък ти ела, че намерих приятели от Шилъовци. Ела да се повидиме.

И като погледна добро и покровителствено булката си, Стоян тръгна. Пена мушна симидчето в джоба си и тръгна след него.

Кръчмата бе пълна със селяни. Едни бяха вече пияни. Всички говореха високо, важно, все по някакви работи, свършени и недосвършени. Миришеше на вино, тютюн и манджи.

Стоян беше пийнал. На масата, дето той заведе булката си, седяха трима чуждоселци, стари хора, и две жени.

Пена целуна ръка на старите и се ръкува с жените, далечни роднини.

— Те ми булката, дядо Митре. Познаваш ли я? – рече Стоян и пак покровителствено погледна Пена.

— Познавам я та, какво да я не познавам, от дете я знам – заговори глухо, предрано дядо Митър и сухото му старо лице, което гледаше с малки зачервени очи, добродушно и приветливо се засмя.

— У, дядо Митър... Мама, Бог да я прости, много те почиташе. Беше я горил от лошата пришка...

— Помня, помня, невесто... Щеше да умре жената, ако не бяха ме викали. Бог да я прости. А вие как сте, какво си живеете?

— А ние с Пена много се погаждаме – обади се нетърпеливо Стоян. – Само една мъка си имахме, дядо Господ и нея ни махна от сърце, та сега... Десет години, речи го, рожба си нямахме, па ни даде Господ момченце хубаво...

— Е, да е живо, да е живо – възгласиха се с участие всички от масата.

— Засмяла ви се е къщата сега. Знам, знаам – пропя по-старата.

— Е, стрино Марио, то Стоян какъв е станал, откак се доби малкото, не мога да го изкарам до механата да иде...

— Ба, я до механата си ходя, ама – усмихна се Стоян, завъртя глава и извика: – Момче, дай едно кило вино!

— Немой, немой, Стояне – ще се опиянчим.

— Не, не може, ще черпя, син имам! Син имам, брей! – извика високо Стоян, та всички от кръчмата се обърнаха към него.

— Честито, честито, бае Стояне – завикаха познати от масите.

— Благодарим, братя. И на Бога благодарим. Съхнех и вехнех, сиромах, като ялова слива... Сега съм се разцъфтял като ябълка. Искам да черпя – завика високо Стоян, като стана и замаха с ръка.

— Ей, момче, на всяка маса по кило вино да сложиш от мене.

Настана оживление. Хората, повечето познати, станаха и честитиха на Стоян, като се ръкуваха.

Една срамежлива усмивка озари лицето на невестата му и тя като че подмладя и похубавя.

Момчето тръгна с вино по масите. Напълниха се чашите. Всички се чукнаха със Стоян и с булката му.

— Сиромах съм! Без дете бях два пъти по сиромах. Сега то ми е богатството. Бог ми го даде. Всички, що сте тука, приятели, познати, непознати, нашенци, другоселци, всички, да пиеме по чаша за малкия Иванчо – викаше Стоян.

— Да ти живее Иванчо, да ти живее Иванчо! – завикаха хората.

— Всекиму Господ такава радост да даде! Е, братя мои, искате ли да го видите мой Иванчо? Той е още много мъничък – два месеца няма. Булка, иди го донеси.

— Ами то си спи – рече Пена.

— Спи ли – викна Стоян, – ако спи, нека спи! Тогава ще идем ние при него. Малко дете и от царя е по-голямо. Който обича, братя, елате, да видите сина ми. Той спи в каруцата. За него съм я направил, нова е.

Стоян тръгна към вратата, хората се дигнаха от масите, забъркаха в кесиите си за дар на Иванчо и тръгнаха. Пена тръгна след тях, тревожна като квачка, провря се бързо и първа стигна до каруцата.

Върху нея още падаха златните лъчи на слънцето, което клонеше към покривите на града.

Стоян се качи на каруцата, наведе се да си вземе детенцето, но отведнаж уплашен се изправи.

— Господи!

Ръцете му се отпуснаха като отсечени и удариха като бухалки по бедрата му.

— Още едно дете... Някой ми оставил още едно дете. Брей, хора, чие е това дете, бе!

— Ах Стояне, ох, Божичко! – завика Пена и се покачи на каруцата. Хората се струпаха около тях и любопитно занадничаха през ритлите.

Върху меката постилка в каруцата до малкия Иванчо спеше сладко едно друго детенце, повито в чисти пеленки, с малко дървено кръстче, закачено с конец на гърдите му. Разбудено от шума, то замърда главичката си. Червеното му малко личице се сви от смешни гримаси. То изплезе няколко пъти езиче, нацупи устата си, взе да млящи и изплака.

— Ох, гладно, гладно е, горкото – разхленчи се Стояница.

— Надой го, булка, надой го – рекоха другите жени. – То е подхвърлено, може да е гладно...

— Да го надоя ли? Ами Иванчо? – захленчи Пена.

— И Иванчо ще надоиш...

Новото малко продължаваше да млящи с уста и да суче на ума си.

Стояница го взе в прегръдките си, изви гърдата си и му даде да бозае. То се впи лакомо в нея.

— Ох, колко е гладно!... – И тя се наведе с нежност над него.

Стоян се блъскаше по главата и се тюхкаше:

— Какво да правя, бе брате!... Ще го нося в участъка.

— Занеси го там, в полицията.

— Не давам, не давам да го носиш никъде – рече Пена и майчински го притисна.

— Земи го, бре Стояне, земи го... Жадувал си толко години за дете – господ ти праща две. Късмет. Грешно е да го връщаш... Я колко е мъничко. Отчувай си го – рекоха жените.

Стоян се надвеси да го види и погледна булката си. Тя също го погледна.

Тогава той още повече се наведе над детето и мълчаливо го загледа. И колкото повече го гледаше, толкова повече лицето му се разведряваше, като че бавно-бавно от него се вдигаше облак.

— Да го вземем, Пено?

— То си е вече мое – рече умилено Пена.

— Хайде, хайде, да е честито, Стояне – рекоха селяните. – Хай да почерпиш и за него.

Привечер заходящото слънце изпращаше новата каручка на Стоян към неговото село. Стоян подвикваше весело на конете. А Стояница седеше вътре и държеше на коленете си Иванчо и неговото ново сестриче.

Селска мадона. Художник Иван Милев

Речник

щѹрам се – ходя безцелно ту натам, ту насам, лутам се, въртя се

шѡрка – багра, цвят

вѡлчест – кълбовиден, топчест

рѣтли (мн.) – дъсчени или от прѣти подвижни прегради от двете страни на каручка

симѣд – малко хлебче, приготвено от бяло брашно със специална мая

чапрѡз – пафти, украса за женски пояс

погѡждам се – живея в съгласие с някого

изплѣзвам (изплѣзя) – изваждам си езика

отчѹвам – отглеждам, отхраня

Провери разбра ли текста:

1. Обясни смисъла на изразите и изреченията от текста:

☐ Като ялова слива;

☐ Отчувай си го;

☐ Засмяла ви се е къщата сега;

☐ Ела да се повидиме.

Открий в текста и прочети отново

а) Фрагментите, които са изпълнени с национален български колорит;

б) Думите и изразите, с помощта на които се пресъздава празнична атмосфера;

в) Описанията на Пена, Стоян и малкия Иванчо;

г) Детайлите, които потвърждават, че Стоян и Пена са задружно българско семейство;

д) Думите, с които Стоян кани жена си да влезе в кръчмата;

- е) Описанието на крџмата;
- ж) Фрагмента, в който се изобразява как Пена поздравява другоселците;
- з) Откъсите, в които се изразява „сиромашката радост“.

Да разсъждаваме заедно

2. В какво се състоят „сиромашките радости“ на Стоян и Пена?
 3. С кого споделят те най-голямата си сиромашка радост? Къде? Как?
 4. С какво отношение авторът описва крџмата и хората, които са там?
 5. Коментирай поведението на съпрузите и на придружаващите ги селяни, когато те виждат подхвърленото дете.
 6. Елин Пелин е споделил в едно интервю: „Българинът обича да говори в образи, които понякога са пленителни и пълни с мъдрост и хумор“. Намери в текста примери на образната реч на Елин-Пелиновите герои.
 7. Какво представлява според Елин Пелин щастливо българско семейство?
 8. Какви истини за българската душевност ни внушава Елин Пелин с този разказ? Можеш ли да потвърдиш своята теза и с творби на други български автори? А с примери от българския фолклор?
 9. Разсъждавай за ролята на крџмата в живота на българите, като коментираш смисъла на думите на Пена: „Е, стрино Марийо, то Стоян какъв е станал, откак се доби малкото, не мога да го изкарам до механата да иде...“.
- ✓ Прочети разказа и коментирай българските представи и оценки за този и за онзи свят.

На оня свят

Когато се разнесе из село новината, че дядо Матейка починал – никой не повярва, защото той обичаше да се шегува, па и по-напред такова нещо с него не бе се случвало. Ала когато баба Йова разправи за последния му час, всички се увериха, че тоя път той не се шегува. Върнал се човекът от дърва, разтоварил магаренцето си, вързал го, турнал му сенце и щом влязъл в къщи, та приседнал край огъня и запалил лулата си, нещо го прерязало през половината, той легнал, заохкал и...

Събрали се съседи, отишла и баба Йова. Нали бе сиромаш самичък. Той и кротката му магаричка, сива като гълъбче, послушна и хрисима като калугерка. Отишла баба Йова, ама душа спира ли се, да я запре? Само, разправя тя, му викам да се прекръсти и той, божем сили, ама не може да мръдне. Донесоха му понуда шишенце ракия. Той я взе, засмя се, та чак очите му светнаха, и... издъхна.

Издъхна с усмивка. Дали че в рая му е тогава душата влязла, или че ракийка видя, това никой не може да каже.

Когато сиромаш дядо Матейко тръгна за оня свят, той най-напред се спря на един кръстопът, дето имаше много пътници, такива като него.

— Добра стига! – поздравя ги той и без много да му мисли, попита: – Бре, байовци, накъде се отива за ада?

Всички го погледнаха зачудено.

— За пъклото, за пъклото кой път води? – поясни високо дядо Матейко.

Посочиха му го и той се упъти право по него.

„Мен сигурно там ще ме турят – мислеше той, – чакай барем с време да стигна. Не съм за рая аз сиромаш човек... рая е направен за големците и за богатите. Стия дрипи и тия попукани ръце кой ще ме пусне там! Осемдесет години теглих и страдах като куче, та сега ли рахат ще видя? Истина, гледал съм по божия правина да живея, ама кой те пита. Нима господ ще седне да води сметка на такива като мене? Нас ни са записали у дяволския тефтер още кога сме се родили... Се да съм бил прав, па съм сгрешил барем веднъж в пианство! А пиех! От тегло и от мъка пиех, наистина, ама нали пиех? Така и така няма прокопсия, мислех си, пий! Пий, па дето ще да му излезе края!... Постлах си хубавичко за пъклото! Сега там, там да си отида.”

Така вървеше дядо Матейко, унесен в своите мисли.

Но изведнъж някой изневидело го дръпна за кожата отзад.

— Стой бре, човек, къде ще идеш?

— Па, ете, у пъклото – отговори старецът.

— У пъклото ли? Ти си сбъркал пътя, дядо!

— Море не съм го сбъркал аз... знам аз кой за къде е, не гледай ме, че съм прост.

— Ама ти си писан за в рая... Ето, аз съм ангел, пратен да те заведе там.

— Бре, момче, я си върви по пътя, не се подигравай със стари хора, че е срамота...

Ангелът като видя, че с добром не може, прегърна стареца и хвъркна високо към светлите небесни пространства, дето миришеше на чуден измирски тамян и дето прехвърчаха на тумби, на тумби светли ангели с босилек в ръце и пееха, та чак унисаха: „Свят, свят, свят, господ Саваот!”

— Къде ме занасяш бре, момче, ще ти се карат там господарите че видиш ли, че мириша на ракия – вика дядо Матейко и се дърпа да побегне, ала ангелът все по-силно лети и го носи в по-светло ширине, докато стигнаха до райските врата. Те бяха направени от злато и безценен камък и светеха като ясно слънце. Пред тях свети Петър чакаше със сребърен ключ в ръце и с голям тефтер под мишница.

— От кое си село? – обърна се той към дядо Матейко и взе да рови тефтера. Дядо Матейко няма накъде да шава. Хъка-мъка, па отвори уста:

— Ете, от Подуене съм...

— От По...?

— От Подуене! – викна високо дядо Матейко, като мислеше, че свети Петър не чуе.

— По... По... По... – взе да прелиства тефтера свети Петър, – Подуене. Добре – праведен.

— Не може да бъде! Имаш грешка, свети Петре.

— Каква грешка? Това не е зелник, а тефтер, прономерован, прошнурован и подпечатан с божия ръка! – скара му се свети Петър.

— Добре, ама после да не се каете – отговори дядо Матейко.

— Защо?

— А бе, човек, аз много пиех и не вярвам да съм праведен.

— Много си пил, ама и много си патил, та ти е простено – отговори свети Петър и му отвори вратата.

— А бе, свети Петре, да бях довел и магаричката – взе да моли дядо Матейко, но ангелът го тикна в рая и той, захласнат от учудване, не можа да изкаже думата си.

Щом влезе в рая, дядо Матейко се сети за бабата си, която бе оставила греховната земя много време преди него.

— Мене като пуснаха тук, че пианствувах и я побийвах, нея трябва да са я турили в средата. Тя беше и от бога кравичка по-кротка и прощаваше всичко... Ех, какво ли щеше да се случи с мене без нея?

И той се обърна към едно ангелче:

— Ей, фъркатичко, тук има ли някоя баба Матейца – Трена по име?

— От кое село? – попита ангелчето.

— От Подуене...

— Има, има – рече ангелчето и поведе стареца из рая.

— Бре че хубости, бре че чудесии! – дивеше се дядо Матейко, като гледаше тия чудни райски красоти, които само праведниците ще видят.

— Ами поп Николай тука ли е? – почна да разпитва той Мъничкото ангелче.

— Кой?

— Поп Николай от малката черква, дето ни даваше пари с лихва... Срам ме е да го срещна. Имаше да му давам, па той умря, и дългът му умря.

— Поп Николай е в катрана, дядо.

— Стой не думай!

— Честна дума!

— Ами нали беше, божем, поп – свещеник!

— Се едно... Тук не бърснат никого – всекиму според делата му. Поп бил, ама грешил. Владиката, че е владика, па и той е в пъклото.

— Бре, не думай!

— И той е наказан, дядо... Той бе владика, истина, ама се гордееше със сана си и само големците считаше за хора, а сиромасите, бедните хич и не поглеждаше. Гнусеше се от тях и ако им даваше милостиня, даваше я с презрение, като гледаше час по-скоро да се отърве... Обличаше се богато и преяждаше всеки ден, а хората учеше да се въздържат... Това не е ли грях?

Дядо Матейко поотри челото си с ръка, па рече:

— Па знам ли аз грях ли е, не е ли. Ние сме прости, не разбираме. Махни това, ами я ме заведи в кръчмата да пийна една ракийка, че гърлото ми гори на въглен.

— Е, дядо, тук кръчми няма! – рече ангелчето.

— А, няма ли?

— Няма, няма!

— Бива ли при тия красоти да няма кръчми? Ами къде ще се спре човек да си почине, да пийне чашка ракийка, да се подкрепи? Виж ме, чак от земята ида, уморен съм... Там попът ни казваше, че в рая има всичко, що душа поиска, пък то... По-харно да бях отишъл в ада. Там има ли кръчми?

— Там има.

— Я ме заведи там, молим те, защо ми е тукашният рахат, кога няма капка ракия! В пъклото, истина, е зло, ама аз съм научен: ще тегля, па в добър час ще си пийна и то ще ми олекне.

— Не може, дядо!

— Ех! – въздъхна старецът. – Та това на затвор прилича! Да не можеш да отидеш, къде искаш!

— Ще навикнеш, дядо! – рече да го утеши ангелчето.

— Ех, още ли има да се уча! – въздъхна пак дядо Матейко и взе да хитрува.

Художник Христо Станчев

— А бе, момче – рече на ангелчето, – харно е да отворите и кръчма тука. Хем да срещна дядо господ, ще му кажа право в очите, че е харно... Най-напред няма къде бирникът да слезе, та друго всичко махни!

— Тук бирници няма, дядо.

— А, няма?

— Няма я!

— Ох, света майко богородичке, наистина тук на рахат ще бъда! – извика от радост дядо Матейко и като се прекръсти, настави:

— Е това най-много ви харесвам!

И той тръгна по-скоро да намери бабата си.

Провери разбра ли текста

1. „Ангелът като видя, че с добром не може, прегърна стареца и хвъркна високо към светлите небесни пространства”. Може ли да се каже, че дядо Матейко се оказва в рая насилно и по принуда?

Открий в текста и прочети отново

- а) Разговора на дядо Матейко с ангела;
- б) Описанието на рая;
- в) Поведението на дядо Матейко на оня свят.

Да разсъждаваме заедно

2. Като какъв човек се разкрива дядо Матейко в земния си живот? Каква информация за това получаваме от разказвача, а за какво разбираме от самопреценката на дядо Матейко за своя живот?
3. Как се държи дядо Матейко в общуването с ангела? А със свети Петър?
4. Защо е убеден дядо Матейко, че мястото му на оня свят е само в пъклото?
5. Какво харесва и какво не харесва дядо Матейко в рая?
6. Ще се съгласиш ли със следната оценка на разказа на „Оня свят”: „Художественият текст представя контраста между земния свят и отвъдното пространство, разкрива мотивите за пътя на човешката душа, страданието и надеждата, реалността и мечтата”. Аргументирай се.
7. Защо дядо Матейко толкова настойчиво убеждава ангела, че в рая трябва да се построи кръчма? Що е кръчмата за дядо Матейко?

Образът на селската кръчма често се откроява в пространствените белези на Елин-Пелиновия свят и това не е оригинално или самобитно хрумване на твореца, а придържане към житейската правда, към художествения реализъм. Защото именно кръчмата в този затворен, изолиран и обособен селски свят е мястото, където човекът в контакта си с другите, в сладостта на виното, в песента на кавала може да сподели своите болки, да разтуши душата си, да забрави реалността, да успокои сърцето си, да се почувствува човек...

Милослава Стойкова

Редактиране на собствено съчинение разсъждение

Последната част от процеса на писането е редактирането – промяна на текста с цел подобряването му.

Обърни внимание:

1. Започвай с цялостен **преглед** на съчинението относно присъствието в него на задължителните структурни елементи на текста:

☐ Има ли съчинението задължителните композиционни части (увод, изложение, заключение). Графично отграничени ли са те?

☐ Притежава ли твоят текст основните структурните елементи на разсъждението – **теза, подтези, доказателства и изводи**?

2. Работа върху всеки структурен елемент.

☐ Отговаря ли изградената от тебе **теза** на темата на съчинението.

☐ Прегледай всяка **подтеза**.

Провери дали целенасочено (според темата) си изградил своето съчинение, като **подре-диш** на отделен лист **тезата, подтезите и заключението**. Ако се получи цялостен текст и той отговаря на темата, можеш да си спокоен. Ако се получават смислови недоразумения и липсва логическа последователност и яснота, ще трябва да помислиш още върху реда на подреждане на подтезите и върху съответствието на всяка от тях с основното твърдение.

☐ Прегледай **доказателствата** към всяка подтеза с оглед на тяхната точност (съот-ветствие със заявената подтеза) и достатъчност.

☐ Провери дали след доказателствата на съответната подтезата са направени **изводи** от тях и дали си успял да постигнеш плавен **преход** към следващата подтеза.

Внимавай: Едно от важните качества на текста е неговата свързаност и цялостност. Това се постига с наличието на **обмислени изводи** – **преходи между отделните части на съчинението**. Изводите са важен структурен елемент на разсъждението, но, за съ-жаление, те често липсват в ученическите текстове.

3. Работа върху **увода и заключението** на съчинението.

☐ **УВОД**

Той има важната роля да привлече читателското внимание и да постави проблема, по който ние изразяваме мнение чрез тезата и нейното доказване.

Ето защо е разумно да го планираме последен.

При редактирането следва да проверим увода за **целенасоченост** – дали той въвежда от темата към тезата.

Внимавай: Обикновено се прави грешката да се пише в увода нещо „изобщо“ – за пи-сателя, за творбата, без съобразяване с конкретната тема и заявената теза (ако има такава).

Внимавай: Уводът е също текст разсъждение и предметът на съчинението се заявява още в него.

☐ **ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

Заключението трябва да се редактира с оглед на неговата убедителност.

Проверяваме дали то смислово обобщава направените до този момент изводи след доказването на всяка подтеза.

Записваме на отделен лист тези изводи (тъкмо ще проверим дали ги има след доказателствата на всяка подтеза) и търсим тяхното ярко категорично обобщение.

Всъщност заключението трябва да препотвърди вече заявената в началото на основната част теза, но с други думи. Можем да изберем различна ключова дума от тази, използвана в тезата. Ако вече се чувстваме сигурни в себе си и решим да поставим тезата си в края на съчинението, като резултат от предходните разсъждения, тя ще се окаже съседна на заключението.

В този случай следва да се съобразим с това съседство, за да не се получи неуместно смислово повторение точно в края на текста, който винаги е в силна позиция спрямо читателското възприятие.

4. Работа върху граматичните, правописните и пунктуационните грешки.

Внимавай: Най-ценните мисли в съчинението могат да са окажат неясни, ако не спазваш нормите на книжовния език и изреченията ти са с объркан строеж.

Започни проверката на изреченията и внимавай за следното:

☐ съгласуваност на подлога и сказуемото в главните и подчинените изречения;

☐ **употреба на местоименията.**

Задай си въпрос кое съществително замества всяко местоимение и дали съществително и местоимение се съгласуват по род и число.

☐ Разгледай сложните съчинени изречения с двойни съюзи (дали – или, нито – нито, или – или и др.), сложните смесени изречения с обособени части и съподчинени изречения. Внимавай за пунктуацията.

Внимавай: Добре е да се стремим към по-опростени и ясни по строеж изречения. Неясното изречение може да развали целия абзац.

☐ Провери в речника думите със съмнителен правопис.

☐ Провери дали всички глаголни форми са в системата на **сегашното историческо време** (сегашно вр., минало неопределено, бъдеще вр.)

5. Препиши съчинението на белова.

Справили сме се с една от най-трудните речеви дейности – писмено изразяване на аргументирано мнение по проблем от художествена творба.

Йордан Йовков

(1880 – 1937)

Йордан Йовков е роден в Жеравна. Родната къща на писателя се намира в западната страна на селото, на възвишение. Дворът е малък, но ограден с високи зидове. От възвишението се открива великолепен изглед към цялото село и далечните околности.

Обстановката в този жеравненски двор е повече от скромна: цялата от дърво, с традиционната лозница отпред и сайвантче, което някога е било открито. Къщата се състои от три помещения – средното се нарича „зимник“, там са били съхранявани дребните вещи, и стая от лявата му страна – „при огъньо“, в която е роден Йовков. Подът на стаята е пръстен, до прозорчетата над пръстения под се издига „менсофата“, където са разстиляли постелките за спане. Огнището е разположено в западната част и над него виси верига със закачено котле. Помещението вдясно от зимника е гостната – там е иконостасът.

Къщата е строена от прадядото на писателя – Вълко. В сравнение с другите жеравненски къщи тя е твърде скромна, липсват украшенията, дърворезбите, многото помещения с различно предназначение, и изобщо всички ония атрибути, които говорят за материално благополучие, за богатство.

В този дом преминава детството на Даньо, както галено са го наричали неговите близки и другарчета. Мургав и слаб, в присъствието на гости той обикновено мълчал. Затова майка му в оправдателен тон обяснявала: „Йордан малко говори – много купува“, което означавало: слуша другите и от тях събира ум и мъдрост.

Детството! То преминава в тишината на каменистите жеравненски улички, от двете страни на които са надвесвали благославяща ръка стрехите на къщите. Тук всичко е минало; всяка къща, всяка чешма, всяка черква, местност, рид, поляна има свое минало, своя история, свой корен. В дългите зимни нощи, когато снежната фъртуна с вълчи вой вие навън и ядно тропа по стъклата на прозорците или ехидно се промъква през комина на огнището, наобиколили майката си, малките деца се учат да четат писмената на историята, слушат предания за хайдут и красиви мъже, за кърджалии и юначни българи, за чумавото време, за пожари и бунтове... В широко отворените очи на детето приказките на майката оживяват, получават материалност, а околните и обстановката се превръщат в легенди... Много по-късно вече зрелият мъж и писател ще изповяда:

„Аз помня тия преживявания и често се връщам към тях. Много ми се иска да напиша една книга за тях. Какво изпитах, например, когато минавах сам през гора, когато съм се качил по планина или съм бил сам в полето, когато сам съм се прибирал в лятна вечер в къщи. Най-обикновени неща са ми правили най-чудни и тайнствени впечатления – малкият поток, който се движи между камъните, мъхът, надвесените треви, спотаените цветчета, вечер хладината на тревата, сенките, шумовете... Понякога съм се заглеждал в синора – как завива, издигнат над пътя между нивите, мълчалив, а сякаш със съзнание, че дели две души, две сърца. Може тия души и тия сърца да са враждебни, но той иска да покрие тая вражда с цвята и да я смекчи, да я направи по-примирителна. Или в тих слънчев ден съм седял край узяла, вече изсъхнала нива и съм се заслушал в гласа на класовете – странен мистичен глас, с който нивата, земята сякаш говори.“

Какво повече може да се прибави към тази изповед освен едно – той беше усвоил езика на земята, умението да разбира словата, които му нашепва този „странен мистичен глас” още в родния дом, като дете: тогава, когато вечер „при огъньо” седеше, омагьосан от сладостните мелодии на майчината реч.

В детското въображение жеравненските природа, минало, архитектура, обичаи, бит ще се трансформират в една представа или едно преживяване, които ще го съпътстват през целия му живот.

По Иван Сарандев

Речник

прѣстен – направен от прѣст, от глина. *прѣстения под*

снѣжна фѣртѹна – снежна буря, виелица

Интересно е да знаеш, че

Йордан Йовков е живял в старопланинското село Жеравна само първите седем години на живота си. В процеса на работа върху „Старопланински легенди” се налага да възпроизведе пейзажа около Жеравна. А в родния си край той не е бивал повече от трийсет години. Йовков си спомня: „Една нощ сънувах сън, който ме пренесе в детството и тъкмо в оня пейзаж. Обиколих старите кории около селото и всичко видях тъй ясно и с такива подробности, както найве да бях се върнал на село.”

✓ Прочети следния разказ от цикъла „Старопланински легенди“ и обърни внимание на планинските пейзажи, написани „по памет“.

Кошута

*Не го повика, както се вика,
ами поблея, като кошута...
Народна песен*

Ето там, гдето се спускат белите сипеи откъм Крайница, в дола – беше воденицата на дядо Цона. Стоят върбите, стои вадата, но воденицата я няма. Останали са само едни срутени дувари, обрасли с къпина, и две-три греди, посивели и сплескани като гъба. Защото всичко това беше отколе и днес нито хората, нито местата са такива, каквито бяха едно време.

Двама души дохаждаха в тая воденица: сам дядо Цоно и син му Стефан. Дядо Цоно беше стар човек. Всички стари хора са приведени и докато младите гледат нагоре, старите отправят погледите си надолу и гледат земята, която скоро ще ги прибере. Но дядо Цоно не беше само приведен, а от някаква болест беше просто прегънат надве и не можеше да ходи иначе, освен като препречи тоягата си отзад на кръста и се залови с ръце за двата ѝ края. Тъй той запазваше равновесие и вървеше бавно, загледан в земята, като че търсеше нещо. Когато отиваше на воденицата, той не се отбиваше нито наляво, нито надясно, обикаляше и криволеше тъй, както криволи и самата пътека.

Друг беше Стефан. За него нямаше път. Доде го видиш, че излиза из село, току виж, озовал се над воденицата, шръкнал на баира, висок и едър, какъвто си беше, и децата, които често влизаха в градината да берат сливи, щом го видеха, не слизаха, а просто нападваха и бягаха, колкото им крака държат. Ще речеш, сокол се спуснал на врабчета.

Но Стефан не винаги избираше прекия път за воденицата. Понякога той слизаше надолу от могилата, там, дето накрай селото беше къщата на Муца Стоеничина. Тая Муца беше врачка, разбираше от билки, знаеше всичко за юди и за самодиви. За самодивите тя казваше, че си отишли отколе, защото хората станали лоши, но все пак като че една от тях, най-хубавата, беше останала в къщата ѝ. Муца имаше хубава мома. За нея Стефан минаваше оттука, когато отиваше на воденицата. Те приказваха в някой затулен кът на градината, между сливите и слънчогледите. Той – застанал отвън плета, тя отвътре. Тя – руса, синеока, срамежливо навела очи, той – мургав, с широки плещи, с малка черна брада, която обкръжва лицето, но не го закрива. Тънките му устни се усмихват, но очите му си остават остри, тъмни, с по едно пламъче вътре в зениците, в което гори сякаш лоша мисъл.

Оттука Стефан вземеше ли, или не цвете от Дойна, на раменете му сякаш израстваха крила, прескачаше долове, мятеше се от баир на баир и за една минута беше при воденицата. Той отпушваше водата и кречеталото затракваше. А каква беше дядо Цоновата воденица? Нищо и никаква къщурка, ниска, схлупена, сякаш ластовиче гнездо, залепено на баира като под някоя стряха. Но голям беше корубестият орук, зеленясал, измокрен, надут, водата го пълнеше, устремяваше се надолу из него и биеше в перките на пепележката. От другата страна, като из тъмния зев на пещера, водата излизаше разпенена, плискаше се в дуварите, плискаше се в една мокра и лъскава каменна плоча, поставена насреща, шумеше, пръскаше се на хиляди капчици, които като ситна роса пълнеха въздуха. На това място винаги, когато имаше слънце, се явяваше една малка дъга. И сякаш всичката светлина на слънцето се събираше в тая дъга и всичко, що бе весело, пееше песента на кречеталото. Защото наоколо нямаше нищо друго, освен мълчаливи долове и тъмни гори.

Един ден Стефан, дядо Цоновият син, излезе от воденицата с мотика на рамо и тръгна да поправя вадата. Той стигна там, гдето водата излизаше от гората, разширяваше се на едно място и правеше тоя хладен и бистър вир, в който жените от Жеруна перяха губери и белеха платна. Сега нямаше никой, през водата се виждаха всички камъчета на дъното на вира, а наоколо пясъкът беше чист и изгладен като на панакида. Тук-таме по тоя пясък имаше стъпки. Стефан се спря, приклекна и започна да ги разглежда. Не бяха на коза, макар че козите на Калистрата пасяха и пладнуваха наблизко; не бяха и на крава, макар че селската черда минаваше оттука. Стефан гледаше стъпките, навеждаше се повече. Най-после той се изправи, лицето му светна, очите му заблещяха: тия стъпки бяха стъпки на кошута. Същата тая, която беше се появила в планината и за която приказваха вечер жените, когато гледаха пожарите в гората или слушаха да шумят кориите над село. Друг път всичко това им навяваше страх, но сега те гледаха планината с доверие и се радваха, защото там ходеше кошутата. Овчарите разказваха как бягала като вятър, циганите дървари, които слизаха от планината, накичени над ухо с китки здравец и иглика, разказваха, че я видели отблизо и очите ѝ били също като очите на човек.

Стефан, дядо Цоновият син, беше слушал всичко това. Но женският ум и женските приказки за него бяха глупости. Той беше як, беше ловец и мисълта за кошутата запалваше същинска вълча стръв в гърдите му. Той се върна във воденицата, взе пушката си, нарами вулията и закачи на пояса си кратунката с барута. После отби водата, кречеталото замлъкна и дъгата пред воденицата изгасна. Стана тихо и тъмно и Стефан забърза по козите пътеки нагоре из планината.

Той ходи цял ден. Слизахе в дълбоки долове, вървеше под клоните на стари буки и стари дъбове, като под покрива на черква, и в нападалата шума виждаше или черните зърна на отровното биле, или червените шапки на чудновати гъби. На едно място видя вълк, на друго – ясно отпечатаната стъпка на мечка, а на трето – ситни съчки се порониха над него и когато погледна нагоре, видя кръглите и свирепи очи на дива котка. Стефан нито веднъж не сне пушката от рамото си. Той се изкачваше по високото било на планината, където вятърът

къдреше тревата на поляните, а наоколо беше синьо небе и бели облаци. Оттук Стефан виждаше надалеч и търсеше кошутата. Но кошутата я нямаше.

Той не се отчайваше и тръгваше отново. Намери овчарчетата и ги попита за кошутата, а те, като гледаха пушката на рамото му и сключените му вежди, мълчаха и вдигаха рамене. Кучетата се спущаха върху него, но никой не отиваше да го отбрани. Стефан среща и циганите дървари, весели, лъснати от слънцето, накичени с цвете. „Къде е кошутата?“ Те го гледат, като че ли гледат мечка, измерват с очи високата му снага, измерват дългата му пушка. И мълчат. А като отминат, той ги чува да вдигат страшна врява на своя език.

За ловеца винаги остава някоя надежда и някое непрегледано място. Стефан ходи до мръкване и когато вече не виждаше нищо друго пред себе си, освен черен мрак, върна се във воденицата. На другия ден той пак преброди планината и пак се върна, без да беше видял нещо. На третия ден – същото. И когато, уморен и ядосан, слизаше измежду камънаците, чу, че някой го вика. Отсреща на една скала стоеше Калистрат козарят и сучеше върви от Козина.

— Стефанеее! – викаше той дебело. – Да не гониш кошутата брей! Грехота е! Остави гадината и си гледай момите, мо-ми-те...

И той се засмя тъй, че долът заехтя.

Което знаеше Калистрат козарят, знаеше го и цяло село. Вечер жените се събираха на приказка. В планината гореше пожар. Нямаше дим, нямаше пламъци – само една начупена огнена линия, сякаш безценна огърлица върху гърдите на царска дъщеря. Кориите шумяха, прилепи прелитаха безшумно под стрехите. Сред кръг от жени и момичета, Муца Стоеничина приказваше:

— Мари! Онзи непрокопсаник, Цоновия син, тръгнал да гони кошутата. Ще я убива. Господ да го убие! Не се посяга на такваз гадина, нито боде, нито хапе, нито зло струва... И къде ходи, къде се явява, я ми кажете? – Все около Мънастирището. Едно време там имало манастир на света Богородица, задали се турци и калугерите рекли да скрият честния кръст. Скрият го на едно място, на другия ден им се струва, че ще го намерят, и вземат, че го преместят другаде. А вред, дето е стоял честния кръст, изниквало здравец... Затуй има толкоз много здравец там!...

Настъпи мълчание. Муца си почиваше, или пък искаше да изпита силата на думите си. После пак продължи:

— Туй място е свято. Леля Гана, бог да я прости, е казала – колко пъти! – че като отишли веднъж за здравец, видели там една жена с дете в ръце...

Муца сниши гласа си и пришепна нещо, жените ахнаха от учудване.

— Ами, ами! – завърши тя. – Света Богородица е. И някому се привижда като жена, а някому като кошута...

Повея вятър. Шумът на кориите се приближи и разля като гръм на водопади. Жените станаха и се разгълчаха на отиване. В мрака под стрехите се плъзна сянка на човек, който бе подслушвал и бързаше да го не видят. Той беше Стефан.

На другия ден той беше пак в планината. Смя се, като си спомни думите на Муца Стоеничина. Той пак търсеше кошутата, но беше станал по-търпелив и за да не му дотяга времето, мислеше си и за друго. Мислеше за Дойна, с която не искаше да се среща, докато не улови кошутата. Но мислеше и за Димана, мургавата и черноока като циганка, Димана. Тя не приличаше на Дойна, мълчеше, гледаше изпод вежди, но каква силна и гъвкава снага имаше! „Не бива, дума съм дал“ – казваше си Стефан, като си спомняше пак за Дойна. Но мисълта му отново се раздвояваше и той мислеше ту за едната, ту за другата. Това го развеселяваше, вместо да го загрижва, и той като на подбив се питаше:

„Дойна или Димана? Русата или чернооката?“

Веднъж той беше седнал да си почине при едни скали до Мънастирището. Изведнъж като че нещо му каза да се обърне: наблизо до една поляна, отпред тъмната стена на гората, стоеше кошутата! Стефан трепна, разтрепери се, сърцето му заби. Но той се съвладя и насочи пушката. И се замери в левия хълбок, в сърцето... Изведнъж като че бяла мъгла се спусна пред очите му, после се изгуби и в здрача и сиянието на залеза той пак видя кошутата, но под нея стоеше жена и я доеше! Какво да прави? Да стреля, ще убие жената. Той отпусна пушката – жената се изгуби. Насочи пак пушката – тя пак се яви. Потрети – същото. Изплашен, смаян, той скочи: кошутата беше се изгубила. Тогава, без да се бави, без да се обърне повече, той бързо заслиза надолу.

На другия ден той не излезе от воденицата. „Уморен бях – мислеше си, – никаква жена не е имало, трябваше да стрелям.“ И той се развеселяваше, замисляше се за Димана, усещаше се силен да събори планина. И като знаеше, че в село ще му се смеят, обземаше го омраза против хората и макар че беше вече взел хак от торбите с жито, оставено за мелене, вземаше още по толкоз. Воденицата се повреждаше нещо и той с часове работеше, за да я поправи.

Друг път той мислеше за Дойна, разкайваше се. Не мислеше вече да ходи в планината и да гони кошутата. Сърцето му се изпълваше с доброта и той връщаше обратно в торбите житото, което беше откраднал. Работата му спореше, поправяше повреденото и воденицата тръгваше. Дъгата над вадата светваше.

Един ден той чу гласа на Калистрат козаря и излезе.

— Стефане – викаше той, – къде ти са очите, спял ли си... Кошутата мина пред воденицата... току пред воденицата... Ей я е де е!

Стефан проследи протегнатата ръка на козаря и видя кошутата, която в последните скокове на бързия си бяг се изгуби в гората. Долът ехтеше от смеха на Калистрата.

Тогава той изнесе пушката и я подпря вълн, за да бъде готова. После я внесе и пак я изнесе. Мислеше ту за Дойна, ту за Димана, ту крадеше от житото, ту го връщаше назад. Воденицата ту спираше, ту тръгваше и пред нея дъгата или се изгубваше, или се явяваше отново.

Дойдоха Петрови заговезни. Мръкна се и над черната тъмнина над селото, като дъжд от падащи звезди, светеха запалените стрели, които децата хвърляха. Изгря месецът и кориите зашумяха тържествено, тежко, като стара песен, която се лее на трапеза. Дойна излезе на двора, погледна месеца, послуша кориите, после мина в градината и спря на онова място, гдето се срещаха със Стефана. Не се чуват стъпки, не иде никой. Тогава тя излезе навън. Целият Боцур се белее, като че е постлан с бели платна. Планината се отпуснала, почива. Само долу горите са тъмни, тъмно е и в дола, където е воденицата на Стефана. Едно прозорче свети там, едно око гледа, окото на Стефана. Очите ѝ се премрежват от сълзи и това око започва да мига, започва да я вика. И тя върви, без да

Селско момиче. Художник Иван Мърквичка

знае какво прави, без да може да се възпре. Какво има, ако отиде да посрещне Стефана? Сега е Заговезни. Сега хората се прощават, прегръщат се и се целуват... Прегръщат се и се целуват.

И тя върви напред, не върви, а лети. Спуска се в дола и възлиза нагоре. Прозорчето свети, но воденицата е спряла. „Стефан гони кошутата – мисли си тя, – чакай да го излъжа.” И като се сниши зад шубраките, поблея като кошута.

Сянката на голям човек се мярна пред воденицата. Това е Стефан. Той гледа разклатените клони и ясно вижда кошутата. Тя е голяма и черна. Стефан насочва пушката. Нови вълни от бяла светлина падат от месеца и заливат гората. И ето, под кошутата се явява жена, месецът огрява лицето ѝ, косата ѝ...

Стефан трепва, тегли се назад, търси нещо да се опре. Цяла огряна от месеца, жената е пред него. Дойна.

— Дойне! – вика той. – Дойне, ти ли си? Тя се смее.

— Ти ли си? – повтаря той. – Защо дойде?

— Ех, защо дойдох. Дойдох...

Тя се радваше, защото го виждаше, и без да го беше мислила, каза:

— Дойдох да ти пристана. Ей на, приставам ти! Искаш ли ме?

Стефан не каза нищо, улови я за ръката и я поведе към воденицата. Щом прекрачиха прага, и двамата се сепнаха: чу се шум, нещо запука, разплиска се вода, кречеталото затрака. Воденицата тръгна сама.

Речник

срѹтен – съборен, сринат

щрѣквам (щрѣкна) – изправям се, издигам се

затѹлен – закрит, засенчен

корѹбест – в който има коруба (корубесто дърво)

корѹба – голяма празнина в дебелината на дърво, образувана след изгниването на сърцевината; хралупа

олѹк – водосточна трѣба

пѣрки – спици на долно воденично колело, дето бие вода

вѹда – изкуствено прокопана рекичка за воденица или за напояване на градини

кречетѹло – дръвце над воденичен камък, което разклаща по малко коша, та зърната падат между камъните и се мелят

вир – дълбоко място в реката, където водата тече бавно

бѣстѣр – прозрачен, чист

гѹбер – килим

панакѣда – дѣска, намазана с восѣк, на която се учели да пишат някога

корѣя – малка гора

стрѣв – ярост

барѹт – избухливо вещество за огнестрелно оръжие

дѣгѹ – природно явление – седмоцветна ивица на небето при огрени от слѣнце дѣждовни капки

бѣле – билка, лековита трева

непрокѹпсаник – който води нереден и несретен живот

замѣрвам се (се замѣря) – прицелвам се

шубрѹк – храсталак

сѣпвам се (сѣпна се) – опомням се, идвам на себе си; пробуждам се изведнѣж

Провери разбра ли текста:

1. За кои герои от разказа се отнасят следните характеристики и описания?

- а) Когато отиваше на воденицата, той не се отбиваше нито наляво, нито надясно, обикаляше и криволеше тъй, както криволи и самата пътека.
- б) За него нямаше път. Доде го видиш, че излиза из село, току виж, озовал се над воденицата...
- в) Очите му си остават остри, тъмни, с по едно пламъче вътре в зениците, в което гори сякаш лоша мисъл.
- г) ...руса, синеока, срамежливо навела очи...
- д) ...мургавата и черноока като циганка...
- е) ...беше врачка, разбираше от билки, знаеше всичко за юди и за самодиви...

Открий в текста и прочети отново

- а) откъса, в който се описва воденичарят дядо Цоно;
- б) портретното описание на Стефан – дядо Цоновия син;
- в) думите, с които се назовава и се характеризира Стефан в разказа;
- г) портретното описание и характеристиките на Дойна;
- д) думите и изразите, с които се споменава в текста кошутата;
- е) фрагментите, които съдържат информация за борбата на доброто и злото в душата на Стефан;
- ж) откъсите, които проявяват отношението на другите към постъпките на Стефан;
- з) думите и изразите, в които се споменава воденицата.

Да разсъждаваме заедно

- 2. Кой е главният герой на разказа?
- 3. Разсъждавай върху заглавието на творбата. Анализирай другите възможни варианти (например, „Стефан, дядо Цоновият син” и др.).
- 4. Защо разказът започва с описанието на дядо Цоно? Каква е неговата роля в разказа?
- 5. Кой от героите на разказа повече от другите изразява българските представи за доброто и злото? Докажи своето становище с примери от разказа.
- 6. Какво има предвид Муца Стоеничина, като казва за дъщеря си, че е последна от самодивите?
- 7. Коментирай следното твърдение: „Стефан се мятка от баира на доброто на баира на злото и не е способен сам да се определи”.
- 8. Кой от постъпките на Стефан не съответстват на българския ред?
- 9. Как авторът изразява това в творбата – чрез авторска преценка, чрез самооценка на героя, чрез възприемането на постъпките му от другите?
- 10. Защо е толкова важно Стефан да не убие кошутата? Какво символизира кошутата в разказа?
- 11. Логична ли ти се вижда развръзката на разказа? Защо „последната от самодивите” решава да пристане на Стефан?
- 12. Коментирай: случайно ли в началото на разказа Йовков подробно описва как ходи дядо Цоно? Каква е ролята на този епизод в композицията на разказа?

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ: *Глагол*

1. Препиши глаголите от текста и попълни таблицата.

До кръчмата имаше каруца и конят, както беше впрегнат, лежеше на земята. Право беше казал човекът, че конят му бил болен. Спуснаха се всички да помагат. Уловиха коня който за крак, който за опашка, който за глава и го изправиха. Какъвто беше господарят, такава беше и стоката му: кончето беше слабо, дребно, с разрошена козина. Изправи се, но едва се държеше на краката си. Очите му бяха тъмни, замъглени, сякаш слепи. Един през други, като се трупаха наоколо и викаха, селяните даваха най-различни съвети.

Из „Другоселец“ Й. Йовков

Глагол от текста	Основна форма на глагола	Самостоятелно/ несамостоятелно Сегашно време	Свършен вид/ Несвършен вид

2. Открий глаголите в текста и определи глаголното им време.

Уви, трябваше да прекъсна речта си, защото очите ми видяха, че лишей и мъх бяха покрили гладката му някога гола повърхност. По-голяма сянка се бе явила и по-голяма влага, и растенията бяха намерили благоприятна почва там, дето по-рано слънцето е сушило всеки злак. Така и моят познат, камъкът от планината, не беше вече предишният. Зъбът на времето го бе засегнал. И един ден, дълбейки навътре, влагата щеше да проникне до самото му сърце. Тогава камъкът щеше да разцепи и да загуби странната си форма и здравия си вид.

Ст. Загорчинов

- Какви действия са означени с всяко глаголно време?
- Какво постига писателят със съвместната им употреба?

3. Препиши текста, като поправиш грешно употребените глаголи.

Писателят Елин Пелин преживява 72 години и не престава да твори през целия си живот. Основно училище извършва в родното си село. Не успява да извърши образованието си поради небрежност. Но още като ученик започва да изписва стихове и разкази. Скоро дарованието му на писател го отправи известен. Повечето от разказите му придават живота в българското село. В творбите на писателя се прекриват оптимистичният, остроумен и свеж хумор на селските му герои. Елин Пелин е преписал и много стихове и разкази за деца. Най-значимото белетристично произведение, което е пресъздал, е повестта „Гераците“. В произведението се изказва животът на едно селско семейство. Писателят е дорисувал галерея от жизнени, пълноценни образи, които развълнуват читателя.

- От кой вид трябва да бъдат глаголите в този текст?
- Кои глаголни времена са употребени в редактирания текст? Защо?

4. Препиши изреченията, като употребиш правилното глаголно време от посочените в скобите.

Понякога той (помисли/мислеше), че не е на прав път. Рядко (минаваше/мина) премиера без негово присъствие. Непрекъснато се (отвори/отваря) врати, (чу/чува) се гласове, (тропа/тропа) съдове. Изведнъж (разбрах/разбрах), че е нужен нов подход. Две седмици (живях/живеех) в хотел. В планината през този сезон обикновено (падна/пада) дълбоки снегове. Никога не (видях/виждах) тъга в очите му.

5. Определи времето, лицето и числото на глаголите в дадените изречения.

Гроздан стигна до нивата и се спря на онай край, отдето щеше да почне да коси. (Й. Йовков)
Императорът трудно щеше да забрави как умело се беше защитава струмишкият войвода от неговите придворни. (Слав Хр. Караславов)

Та нали щяхме да правим сватба по Петровден... Да не сте я отложили? (Д. Ангелов)

Захария се чудеше от где Аго взема тия сили: слизал беше вече толкоз пъти. (Й. Йовков)

Аз зная положително, че Стефчов е издал всичко на турците. Мунчо е съвършено невинен. Вие всички сте прибързали да вините него. Стефчов е съветвал властта още същата нощ, когато го опозориха, да копаят при воденицата... Той е извършил всички престъпления. (И. Вазов)

6. РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ. Трансформирайте текста от Йордан Йовков: 1. ГРУПА: в сегашно време; 2. ГРУПА: в минало неопределено време.

От всичко това печелеше Калуда. Най-после тя беше намерила разковничето на търговията си и искаше Божура да я придружава винаги. Но на Божура не можеше да се заповяда. Да й кажеш нещо значеше да я накараш да си обърне гърба и да прави каквото си ще. Особено пролет. Божура като че ли пощуряваше: очите й светеха, снагата й не чувстваше тежестта на дрехите – жизнерадостна като овошките, пияна от слънцето като пчелите, които бръмчаха около цвета на ябълките. Тя тичаше по съседските къщи, размиваше старците, играеше с децата, влачеше след себе си запалените погледи на младите цигани.

- Различават ли се по смисъл получените текстове.

7. Открий в разказа „Кошута” на Й. Йовков на стр. 151 откъса от „Дойдоха Петрови заговезни... до „Прегръщат се и се целуват”. Кой глаголни времена са използвани в откъса? Какви действия се предават чрез тях? С каква цел са употребени именно те?

- Извади глаголите от текста и попълни таблицата:

Глагол от текста	Лице	Число	Време	Основна форма	Вид	Спрежение

8. Трансформирай непряката реч в пряка, като използваш условно, повелително и изявително наклонение. Коментирай ситуацията. Дискутирайте в класа как да се прецени мълчанието на Правдата? Убедително ли е нейното обяснение?

Веднъж Правдата и Кривдата влезли в една кръчма. Там яли и пили, каквото могли и колкото им душа искала. Като си тръгвали, кръчмарят ги помолил да платят. Кривдата сърдито му отговорила, че тя вече е платила. Кръчмарят й казал да си помисли и да си спомни, че не е платила, настоявал да му даде парите, които дължи за храната. Но Кривдата настоявала, че е платила. Напразно кръчмарят я молил да не говори така, да не се шегува, а да се разделят като хората. Но Кривдата повтаряла само, че е платила, и повече не искала да чуе и дума. Като видял каква е работата, кръчмарят се обърнал към Правдата и настоял, тя да каже истината, да го защити, да не мълчи, той да си получи парите. Тогава Правдата отговорила, че мълчи, защото и тя заедно с Кривдата е яла и пила.

Тестови задачи:

1. Прочети текста. Избери верния отговор към всяка задача.

Денят беше студен и ветровит. Гонени от силния северен вятър, към крайнините на селото долитаха стотици прелетни птици да търсят закрила от студа и глада. Орляци от пойни дроздове и скорци, дъждосвирици със златисти очи, калугерици с широки траурни крила, жълтунки и гълъби напущаха равнината, понесени от вятъра. Целият този птичи свят търсеше спокоен кът, за да си отпочине, да се нахрани и стопли след дългия път от юг.

Една рекичка с високи брегове, обрасли с върби, която лъкатушеше между зеленчуковите градини на селото, служеше на птиците за пътеводител. Те прелитаха над дърветата и кацаха по бреговете ѝ, защото тук вятърът не беше тъй силен и земята не бе вкочанена от мраза.

По Емилиян Станев

А. Темата на текста е:

- а) студеният пролетен ден;
- б) почивката на прелетните птици;
- в) птици край реката;
- г) разнообразието на птичия свят.

Б. В кой ред думите и словосъчетанията от текста са ключови?

- а) крайнини, градини, река, село;
- б) мраз, земя, северен вятър, дроздове;
- в) прелетните птици, студ, глад, спокоен кът;
- г) дърветата, пътеводител, птичи свят, високи брегове.

В. Към кой тип реч се отнася текстът?

- а) повествование и разсъждение;
- б) повествование и описание;
- в) описание;
- г) разсъждение.

Г. В кой ред има дума, употребена в преносно значение?

- а) ветровит ден;
- б) прелетни птици;
- в) зеленчукови градини;
- г) траурни крила.

Д. В кой ред думата има експресивен оттенък?

- а) студен;
- б) рекичка;
- в) силен;
- г) мраз.

Е. Коя от думите е антоним на думата КАЦАХА?

- а) долитаха
- б) прелитаха
- в) излитаха
- г) напущаха

Ж. Първото и второто изречение в текста са свързани с помощта на:

- а) съюз;
- б) наречие;
- в) сродни (еднокоренни) думи;
- г) глаголното време.

2. В кой ред има правописна грешка?

- а) неразбиране;
- б) неразбиращ;
- в) неразбирам;
- г) неразбран.

3. Коя от посочените особености е характерна само за художествения стил?

- а) Формата на речта е предимно писмена.
- б) Има за цел да информира.
- в) Използва се предимно при официално общуване.
- г) Мислите и чувствата се предават чрез картини и образи.

4. Кой от стиловете има за цел да информира и да въздейства?

- а) научен;
- б) официално-делови;
- в) публицистичен;
- г) художествен.

5. В кой от редовете местоимението е употребено правилно?

- а) той му се спи;
- б) неин баща;
- в) мойо дете;
- г) кой питахте?

6. В кой ред има правоговорна грешка?

- а) [букварът];
- б) [пазарът];
- в) [лèкарът];
- г) [минзухàрът].

7. Прочети текста.

И все пак, ако ме питат коя планина ми най харесва, за себе си ще кажа: Родопи.

Разбира се, Рила е красива, ала това е дива и мъжествена красота, която покорява... А какво да кажем за Пирин? Тая гора прелъстителка, за разлика от Рила, има повече женственост и мекота. Има и осанка, и чуден аромат. Нейната прегръдка е силна и вълнуваща, красотата ѝ – дивна, интригуваща, но липсва ѝ лиричната мекота на родопския пейзаж, неговият домашен уют и топлина. Пирин пошибва с камшик, Родопи – никога! Пирин е само жена, Родопи – и жена, и майка!

По Н. Хайтов

А. Към кой тип реч и към кой стил се отнася текстът?

- а) научно описание;
- б) художествено повествование;
- в) художествено описание;
- г) публицистично повествование.

Б. В текста образността е изразена със следните езикови средства:

- а) лексикални;
- б) синтактични;
- в) граматични;
- г) фонетични.

В. В кой ред всички думи от текста са олицетворения?

- а) красива, вълнуваща, домашен;
- б) мекота, аромат, уют;
- в) прелъстителка, прегръдка, женственост;
- г) лирична, осанка, красота.

Г. В кой ред думите и словосъчетанията се отнасят до разговорния стил?

- а) покорява, дивна;
- б) пошибва, прегръдка;
- в) ала, пошибва;
- г) прелъстителка, най харесва.

Д. В кой ред прилагателното в словосъчетанието е епитет?

- а) силна прегръдка;
- б) родопски пейзаж;
- в) мъжествена красота.

КРАСОТА И ОБИЧ

Лазаровден в Болград

Разцъфтялата пролет
със цветя се облича.
Нежно-бялата вишня –
пременено момиче.
Една бабичка стара
до вратата наднича –
дали лазарки няма
със китки окичени?!

Чака песни да пейнат
за червен-бял трендафил,
като слънце да грейнат...
Но градът е забравил.
Няма лазарски песни,
ни моми пременени.
Чака бабичка стара
със очи нажалени.

Татяна Танасова-Тодорова

*Лазарки от Тараклия.
Снимка от Д. Боримечков*

Да разсъждаваме заедно

1. Какво знаеш за празника Лазаровден? Ако имаш спомени за неговото празнуване на село, разкажи.
2. Как поетически е пресъздаден празникът? С какво картината на пролетното пробуждане обогатява образа му?
3. Какво чувство изживява поетесата, докосвайки се до спомена за празника?
4. Защо се появява мотивът за забравата? Какво настроение поражда той?
5. С какви смислови акценти е натоварен образът на бабичката стара?
6. Какви са идейните послания на това стихотворение? Към кого са отправени те?
7. Сравни двете стихотворения – „Лазаровден в Болград” на Таня Танасова и „Българи в чужбина” на Петър Бурлак-Вълканов. Кое чувство ги сближава?
8. Споделяш ли тревогата на поетите? С какво съвременният начин на живот застрашава родовата памет, българската самобитност? Какво би направил ти против забравата? Чувстваш ли се отговорен?

Георги Константинов

1943 г.

Роден е в Плевен. Завършва гимназия в родния си град и българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Първите си стихове печата през 1958 г. в списание „Родна реч“. По-късно сътрудничи на редица литературни издания. Бил е главен редактор на списанията „Родна реч“ и „Пламък“.

Поезията на Константинов е израз на активното му отношение към света и съдбата на родината. Създава и вълнуващи интимни стихове.

Похвално слово

Сабя разсичаше нашите корени.
Вдигахме щитове – книги разтворени.

Огън събаряше портите букови.
Но сред пожарите сричахмe буквите.

Родови хроники криехме в пазвата.
Нямахме тронове. Имахме азбука.

И до пищовите в робски въстания
носехме своите свети писания.

В кървави мигове бог ни забравяше.
Книгата винаги сила ни даваше...

Тъй сме надвивали тъмно безродие
с вас – брате Кириле, брате Методие!

Да разсъждаваме заедно

1. Кои стихове говорят за драматичната българска история? А кои – за тържеството на българското писмено слово? Каква е ролята на скритата смислова противопоставеност на стиховете по двойки? Откъде съвременникът черпи гордост и духовна сила в днешното си битие?
2. От чие име говори лирическият герой в стихотворението „Похвално слово“? Защо са предпочетени глаголни форми в първо лице, множествено число? Каква е художествената функция на употребеното минало несвършено време?
3. Как е внушено безсмъртието на писменото слово?
4. Как лирическият герой е изразил благодарността (своята и на целия български род) към братята Кирил и Методий?
5. Открий метонимиите в стихотворението. Какви събития, факти, явления от българския исторически и духовен живот назовават те?

Творбата казва и още нещо

В старобългарската литература един от най-разпространените жанрове е похвалното слово. Похвалното слово се произнася в църквата по време на службата за определен светец. То е възхвала към светеца. Братята Кирил и Методий са канонизирани¹ за светци от българската православна църква.

6. Като имаш предвид същността на похвалното слово като жанр, защо според тебе поетът Георги Константинов е озаглавил стихотворението си „Похвално слово“?

¹ канонизирам – провъзгласявам за светец; превръщам нещо в неотменимо, абсолютно задължително правило, закон.

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Пунктуация в сложното съчинено и сложното съставно изречение

Припомни си...

Сложно съчинено изречение – състои се от две и повече самостоятелни прости изречения, свързани безсъюзно (със запетая) или съюзно. **Видове:**

съединителни –
едновременни
или последова-
телни действия

и, и – , и, нито – ,
нито, та, па, хем – ,
хем, така също,
безсъюзно и др.

противоположни –
едно от простите
изречения се
противопоставя по
смисъл на другото.

..., но, пък, обаче, а,
ала, ама и др.

разделителни –
редуващи се
действия или
възможност да
се извърши само
едното

или, или – , или,
дали – , или, ту – ,
ту, я – , я и др.

разнородни –
най-малко 3 прости
изречения,
свързани по разли-
чен начин

съчетание от
различни връзки

1. Постави пропуснатите запетаи и обясни тяхната употреба. Определи вида на изречението.

Запият се някои дядо Власю се попримъкне до тях смее се с тях пее с тях и – на масата дойде чашка и за него. Жените наваляха най-много към нея а стражарите ги връщаха. Ниско над лагера падаше тъмното небе и звездите сякаш уплашени от нещо плахо потръпваха. Не приказва мълчи сприхав е. Тогава то стана по-спокойно и започна да тарашува навеждаше се вземаше нещо от земята разглеждаше го и или го хвърляше назад или го пхаше в торбата си. Няколко пъти ту пристъпва към него ту се връща и избяга и тя.

Й. Йовков

Два пъти в седмицата идва куриерът но не ходи до общината а направо на хармана на секретаря. Свил пестници фурнаджията дигнал глава ама срещу ръжен рита ли се брате! Малко е черен и тунтурест като свинче ама е дявол голям и има две къщи у Каменяк и трета у Голо бърдо. Мамо да ти донеса ли нещо за вечеря или си имаш останало от днеска?

Чудомир

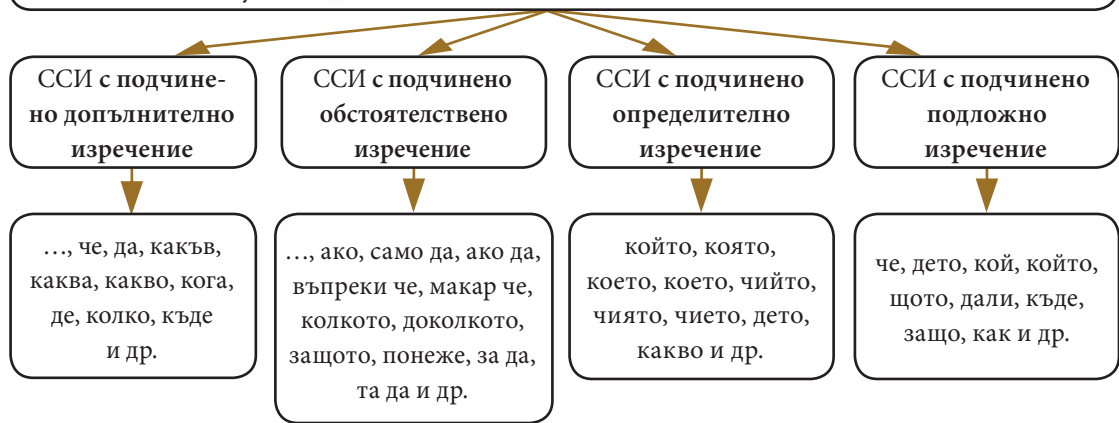
Хем го храниш това куче хем те лае като чужд. Дума стрела не е пък в сърцето се забива.

Пословица

2. Отбележи в кой ред е допусната пунктуационна грешка.

- Изгряха месецът и вечерницата и кориите зашумяха, и всичко оживя.
- Отвън ехтеше тропотът на хиляди крака, къщата се тресеше.
- Сутрин спеше до късно, а вечер никога не си лягаше рано.
- Нощем мръзнехме ала денем слънцето ни сгриваше.

Сложно съставно изречение (ССИ) – състои се от две и повече неравноправни прости изречения: има главно и подчинено изречение, което може да изпълнява ролята на допълнение, обстоятелствено пояснение, подлог на главното изречение или определение към съществително име от главното изречение. Обикновено, подчиненото изречение се свързва с главното чрез съюз или съюзна дума. **Видове ССИ:**

Обърни внимание:

Не пишем запетая

♦ **пред съюз „да” и пред въпросително местоимение в ролята на свързваща дума (кой, какво, кога, как, къде, де и др.):** *Скъпо се плаща на тази земя **да** бъдеш човек.*

*Инспекторът беше наредил **да** се спре за една година сечта на гората.*

*В града той попита на **каква** цена върви житото. Тя не усетила **кога** съм се завърнал.*

♦ **пред относителните местоимения, ако пред тях стоят „не” или уточняващите думи „само, точно, именно, едва, поне, даже, дори, още, особено, чак, твърде и др. подобни”**

*Автобусът спря **не когато** помолих, затова се наложи да вървя пеш.*

*Ще пътувам за Бургас **точно защото** искам да се срещна със старите приятели.*

*Запомняше уроците **още докато** учителят преподава.*

3. Постави подходящите съюзи и съюзни думи: **защото, да, нито, само ако, което, че, защото, които, което.** Определи вида на изреченията и коментирай пунктуацията.

Желание, ... ми заповядва ... не отстъпвам моята България на онези случайните хора, ... случайно са се родили в нея, случайно живеят там и случайно ще си отидат, ... нито я познават, ... я обичат, нито ги е грижа за нея, ... са слепи и прости слуги на чужда воля и чужда страна. Желание, ... ми повелява, ... има смисъл да съм тук ... продължавам да бъда там, че имам привилегията и задължението да разкажа за онзи живот – такъв, какъвто е.

Г. Марков

4. В кой ред не е допусната пунктуационна грешка?

- Ние нямаме настояще, а само минало, което е ужасно и бъдеще, което е прекрасно.
- Платили сме най-висока цена, за да го научим.
- Те си спомнят, че са българи или пък забравят, че са българи според текущите нареждания.
- Първото чувство с, което те се отнесоха към нас, другите студенти, беше радост и удивление.

Пейо Крачолов Яворов

(1878 – 1914)

Яворов заема едно от първите места в българската национална литература и като поет с изключително дарование успява да издигне нашата поезия до равнището на световната художествена литература. Той още приживе получава признанието, че е един от най-големите поети на България след Христо Ботев, но с годините неговата слава все повече нараства и влиянието му върху развитието на нашата поезия е все по-чувствително. По естеството на таланта си, по разбирането задачите на изкуството, Яворов принадлежи към семейството на поетите революционери, които свързват своята дейност с борбата на народа за национална и социална свобода. Но попаднал на границата на две епохи, бихме казали, на границата на две цивилизации – ботевско-вазовската традиция в литературата и модерната естетика на символизма – той представлява характерен пример как в началото на двадесети век са могли да се съчетаят в една и съща личност най-противоречиви преживявания... По думите на Гео Милев Яворов „заема съвсем отделно място между двете епохи, съвършено различни помежду си: между епохата на Вазов и епохата на модерните поети.”

Стоян Илиев

Знаеш ли че

- ♦ Пейо Яворов служи на македонското освободително дело с всичките си сили до края на своя живот. Той влиза три пъти в Македония с оръжие в ръка и съзнателно приема за нея смъртен риск, макар че е вече известен поет.
- ♦ При избухването на Балканската война през 1912 г. Яворов е доброволец в Македоно-одринското опълчение и оглавява партизанска чета №15, съставена от 9 души.
- ♦ Награден е с кръст „За храброст”. Става първият кмет на Неврокоп след освобождението му в 1912 година. На този пост той остава едва пет дни, след което потегля с четата си на юг да продължи борба за българската свобода.

- **На кои факти от живота на Яворов ще се позовеш в подкрепа на твърдението, че „Яворов принадлежи към семейството на поетите революционери, които свързват своята дейност с борбата на народа за национална и социална свобода”?**

Родина

Обичам те, родино, и ме трови
поради тебе често ядна скръб,
под гнет стоименен превивам гръб
и влача аз, неволник, твоите окови...

Но що си ти? Земя ли в някои предели?
Пръстта на тоя дол, на оня хълм,
еднакво мъртва в зной, под дъжд и гръм,
която днес един друг утре ще насели?

Къде си ти, къде, родино моя?
Нима сред тая повилняла сбир
от вълци и кози надлъж и шир
потирена, чието име е безброя?

Не си ли ти на майчиното слово,
що най-напред погали моя слух,
не си ли откровителния дух:
на словото – на битието вечно ново?

Но то... но то е в мене, тук, където
ридае миналото – тъмен ек,
и дето бъдещето – зов далек,
нашепва сънищата здрачни на сърцето.

И ти си в мене – ти, родино моя!
И аз те имам: радостта е скръб...
Че под неволно бреме вия гръб.
И аз те имам – за да бъда сам в безброя.

Да разсъждаваме заедно

1. За какво душевно състояние на лирическият герой говорят въпросите към родината: „Но що си ти?“, „Къде си ти...“? „Лесни“ ли са отговорите? Случайно ли е това, че всеки стих, съдържащ възможния отговор, звучи като предположение: „Нима сред тая...“, „Не си ли...“?
2. Как е конкретизиран образът на родината? Какво е тя за лирическият герой: природата, майчиното слово, миналото, бъдещето? Или всичко заедно?
3. В кой куплет позицията на лирическият герой към родината придобива в словото категоричност и определеност? Какво е чувството му към нея и как е изразено то поетически?
4. Какъв е Яворовият отговор на вечния въпрос: „Що е родина“?

От литературната критика

„Родина“ е замислено като хладен размисъл на тема – що е родина? Поетът открива родината в сърцето си. Тя е в майчиното слово, което е погалило най-напред неговия слух, в „откровителния дух“ на това слово. Но то е в него, в сърцето му, където риде и миналото на родината „тъмен ек“, и нейното бъдеще – „зов далек“, който „нашепва сънища здрачни на сърцето“... Самият факт, че Яворов в най-тежките, в най-самотните си години, в периода на „Прозрения“, е почувствал неотменна необходимост да напише тези развълнувани, трагични строфи за родината, е знаменателен. Те говорят за непреодоливи и неразкъсваеми връзки с живота – извор на тежката, реална, човешка драма на поета...

Пенчо Данчев, литературен историк

5. „Хладен“ ли е размисълът на поета на тема – що е родина?

Арменци

Изгнаници клетки, отломка нищожна
от винаги храбър народ мъченик,
дечица на майка робиня тревожна
и жертви на подвиг чутовно велик –
далеч от родина, в край чужди събрани,
изпити и бледни, в порутен бордей,
те пият, а тънат сърцата им в рани,
и пеят, тъй както през сълзи се пей.

Те пият... В пиянство щат лесно забрави
придишни неволи и днешни беди,
в кипящото вино щат спомен удави,
заспа ще дух болен в разбити гърди;
глава ще натегне, от нея тогава
изчезна ще майчин страдалчески лик,
и няма да чуват, в пияна забрава,
за помощ синовна всегдашния клик.

Кат гонено стадо от някой звяр гладен,
разпръснати ей ги навсякъде веч –
тиранин беснеещ, кръвник безпощаден
върху им издигна за всякога меч;
оставили в кърви нещастна родина,
оставили в пламък и бащин си кът,
немили-недраги в далека чужбина,
един – в механата! – открит им е път.

Те пеят... И дива е тяхната песен,
че рани разяждат ранени сърца,
че злоба ги дави в кипежа си бесен
и сълзи изстиска на бледни лица...
Че злъчка препълня сърца угнетени,
че огън в главите разсъдък суши,
че молния свети в очи накървени,
че мъст, мъст кръвнишка жадуват души.

А зимната буря им сякаш приглася,
бучи и завива страхотно в нощта
и вихром подема, издига, разнася
бунтовната песен широко в света.
И все по-зловещо небето тъмнее,
и все по-се мръщи студената нощ,
и все по-горещо дружината пее,
и буря приглася с нечувана мощ...

Те пият и пеят... Отломка нищожна
от винаги храбър народ мъченик,
дечица на майка робиня тревожна
и жертви на подвиг чутовно велик
далеч от родина, и боси, и голи,
в край чужди събрани, в порутен бордей,
те пият пиянство забравя неволи,
и пеят, тъй както през сълзи се пей!

Арменски бежанци в прохода Таурус, снимка на немския медик Армин Вегнер

чутòвен *прил. поет.* – Прочут, славен, именит; чутен

бордèй *м.* – 1. Ниска схлупена къща. 2. Изба, зимник *румънски*

натèгвам *нсв., натегна св. нпрх.* – Натежавам. *Натегна ми главата. Колата натегна наляво*

кръвник *м.* – Кръвожаден, жесток човек; убиец, кръвопиец, кръволок

механà *ж.* – Кръчма *перс.> тур.*

бучà *нсв. нпрх.* – 1. Издавам силен продължителен глух шум. *Реката бучи.* 2. изпълнен съм с такъв шум. *Главата ми бучи*

мрѣщà *нсв. прх.* – В съчет. с чело, вежди – свивам, бърча, събирам, обикновено в израз на яд, гняв, недоволство

мрѣщà се *нпрх.* – 1. Бърча чело, събирам вежди като израз на яд, гняв, недоволство; чумеря се, въся се, цупя се. 2. *прен.* За време – *заоблачава се, притъмнява, готви се да вали*

Интересно е да знаеш, че

❑ Важното стратегическо положение, което заема територията на историческа Армения (на кръстопътя на големи древни империи), я превръща в честа арена на опустошителни войни и нахлувания, поради което започват периодични движения и преселения на арменците от родните им места към други земи.

❑ По исторически свидетелства първите масови заселвания на арменци на Балканския полуостров и в днешните български земи датират от средата на 5. век. Процесът на преселване към българските земи продължава при многократните нападения от араби, турци и перси и особено след войната между Турция и Персия в средата на 16. век.

❑ В края на 19. век османското правителство започва масово изстребление на арменците в Западна Армения, както и в турските градове с арменско население. В периода 1894 – 1896 г. биват избити над 300 хиляди арменци. В резултат на трагичните събития арменците отново масово напускат родните си места. В България те пристигат през есента на 1896 г. през Македония и основно през черноморските пристанища Варна и Бургас, до които българските власти са осигурили безплатен превоз с кораби.

по Евгения Мицева, Сирануш Папазян-Таниелян

- **Направи проучване на пътищата, по които арменците са дошли в Молдова и са намерили тук своята втора родина.**

За творбата

Стихотворението е писано на 7 декември 1899 г. в Анхиало и е изпратено в редакцията на сп. „Мисъл“ на 18 януари 1900 г. в писмо до д-р Кръстев. Сам поетът споделя пред Михаил Арнаудов, че „арменците, картината на бежанците пиещи, пеещи – това е външният мотив“. „Вътрешният мотив“ е интимното чувство на поета, съзвучно на изразените в стихотворението емоции на емигрантите. Владимир Василев пише: „Яворов е разказвал..., че когато бил телеграфист в Скобелево, гледал арменските бежанци, които работели на гарата, техните теглила и как прекарвали нощите“.

Творбата получава извънредно висока оценка още при първата ѝ публикация.

Във връзка с „Арменци“ изказва за пръв път мнението си за поезията на Яворов и Иван Вазов: „Арменци“, стихотворение от П.К. Яворова, диша дълбока скръб за

нещастния народ мъченик... Яворов е един от поетите, които пеят звучно и се четат с удоволствие". (1900)

В началото на XX век, когато обществеността и широките слоеве най-живо са се вълнували от съдбата на поробеното българско население в Македония, творбата на Яворов се е схващала и като проява на съчувствие към всички национално угнетени народностни групи. Неслучайно „Арменци“ е препечатвано неколнократно в редица македонски революционни листове, някои от които са излезли под редакцията на самия поет.

- **Какво знаеш за съдбата на народа в Македония след Освобождението на България? Каква е причината стихотворението „Арменци“ да е толкова близко до духа на „македонското време“?**

Да разсъждаваме заедно

1. **Какви чувства са изразени в стихотворението? С какво то вълнува читателя?**
2. **Кое в стихотворението поддържа будно знанието за неговата творческа история?**
3. **Как ще обясниш факта, че към конкретния повод за написване на стихотворението отправя единствено заглавието?**
4. **Как е внушено чувството за бездомност на лирическите герои? Как са назовани те? А как са назовани техните мъчители? Какви чувства изразява лирическият говорител?**
5. **Защо творбата не предпочита конкретизиращи определения по отношение националността на лирическите герои и техните мъчители, на мястото, където лирическите герои са прокудени? Избери един от възможните отговори и се аргументирай, като се позовеш на цитати от творбата:**
 - а) творбата не се интересува от националността на страдащите и техните мъчители, а единствено от същността на човешкото страдание;
 - б) без да пренебрегва конкретната историческа ситуация, творбата я извежда на равнището на трайната художествена многозначност, създавайки незабравимия образ на страдащия и борещия се човек.
6. **Посочи в първата строфа названията на двете противоположни точки в образа на изгнаниците: силата и безсилието.**
7. **Как в следващите строфи са разгърнати мотивите: „те пият“ и „те пеят“? Какво узнаваме за духовния конфликт на героите чрез тези два мотива? Следните мисли на литературоведа Никола Георгиев могат да ти подскажат една от възможните посоки на разсъждения:**

А. Разработката на мотива „те пият“ във втората и в третата строфа изразява копнежа на лирическите герои по забрава и самоомалямоощение. Сразени от жестоката тирания, те са достатъчно силни и доблестни, за да могат да понесат спомена за поражението и мисълта за потъпканото си национално и човешко достойнство. Контрастът на встъпителните стихове между сила и безсилие, готовност за борба и невъзможност за борба се задълбочава и навлиза в още по-мъчителни противоречия. Страшно е да си силен, когато жестоките обществени условия са те смазали и обезсилили, а още по-страшно е, че собствената ти сила трябва да се обърне срещу тебе и да те кара да търсиш бягство от действието и борбата. Така се развива трагичният конфликт в разработката на мотива „те пият“.

Б. Развитието на мотива „те пеят“ се устремява към пламенен нравствен и идеен бунт, за да се пречупи обаче в преградите на жестоката действителност и се изрази единствено в песента. Каква страшна и трагична ирония, какво проникновено навлизане в бездните на човешкия дух, какво умение в стихове – като „че злоба ги дави в кипежа си бесен“ – да се долови и стихията на напора, и началото на пречупването!... Страшно е да си силен, когато си слаб, страшно е да си слаб, когато си силен, внушават двете сложно противоречащи си и сложно допълващи се части на стихотворението.

8. Каква художествена цел постига образът на зимната буря? Какво е движението на мисълта и чувството между „буря им сякаш приглася“ и „буря приглася“, между началото и края на строфата?
9. Каква е съдбата на бунтовната песен, която бурята „подема, издига, разнася“ „широко в света“?
10. Какво ново в общата тоналност на стихотворението внася този образ? Сравни своя отговор с едно критическо мнение:

От една страна, стихотворението винаги е било смятано за представителен случай, когато пейзажът е „в хармония с преживяванията на героите“. Но задачата му не се свежда до това. Бурята не само хармонира – по-важното е, че тя „подема, издига, разнася“ „бунтовната песен“, т.е. тя е носител, посланик на човешката болка и гняв, мост между сврените в бордея самотници и широкия свят. Чрез пейзажа вътрешната драма разширява измеренията си, получава „вселенски“ отклик.

Бистра Ганчева, литературен критик и историк

11. С каква цел последната строфа вариативно повтаря началната? Какво идейно-емоционално внушение се постига с обединяването на двата мотива: „Те пият и пеят...“ Връща ли се последната строфа към началната точка на описаното преживяване?
12. Докажи, че стихотворението е елегия.
13. Проследи употребата на изразните средства и обоснови тяхната художествена роля: метафорични епитети, метафори, сравнение, градация, анафора.

Сравни и направи извод

14. Направи съпоставка между познатите ти стихотворения от Ботев и „Арменци“ на Яворов.
15. Прочети и стихотворението „В механата“ от Христо Ботев. В какво се изразява ботевската традиция, която следва Яворов в „Арменци“ и за която говори литературният критик Светлозар Игов?

Да обобщим заедно

16. Организирайте дискусия на тема: „Българинът и другият”, конфликтът „свое – чуждо” в светлината на българската история и в съвременния европейски свят. РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ:

1. ГРУПА: Различават ли се българите от България и българите от Бесарабия в преживяването и осмислянето на проблема?

2. ГРУПА: Какви са измеренията на проблема „българинът и другият” в българската литература през епохата на Възраждането и в първите десетилетия след Освобождението?

В съвременното българско общество отношението „българинът и другият” се радва на повишено внимание поради настъпилите промени в политическата карта на Европа и в мирогледа на хората, населяващи Стария континент.

17. Какъв е твоят „прочит” на проблема? На какви наблюдения се базира той?

През погледа на...

Светлозар Игов, литературен критик и историк:

„Арменци” е една от творбите, в които особено ясно личи Яворовата приемственост с Ботевата поезия. Елегията, която съчетава тъга и скръб с гняв и бунт, е типично ботевска традиция в нашата литература, също както и темата за пианството, в което прокудените революционери търсят забрава.

Изгнаници клетки, отломка нищожна
от винаги храбър народ мъченик,
дечица на майка робиня тревожна
и жертви на подвиг чутовно велик...

Тук проличава и типично възрожденското възприятие на родината като „майка”, „робиня”, мъченица, изразено е съчувствието на поета към народа страдалец. Това съчувствие идва както поради сходството с българската историческа съдба, така и от собствените настроения на поета странник, близки до тези на изгнаниците. В това съчувствие усещаме и раждащия се вече у Яворов порив да се отдаде на борбата за освобождение на поробените братя в Македония.

За да знаеш и можеш повече

В творбите, написани от бесарабски и таврийски автори, потомци на българските преселници, ще откриеш много ситуации на взаимодействие на българи и представители на други етнокултурни общности. Обърни внимание на творбите от Мишо Хаджийски („Кръчмата на Мънзула”, „Бежанци” и др.), на сборника разкази „Буджакското всекидневие” от Ана Малешкова и Николай Куртев („Доверие”, „Полазници”, „Аврам”).

18. Подгответе извънкласно обсъждане по темата „Етнокултурни взаимодействия на бесарабските българи в творби на съвременни български автори от Молдова и България”, като споделите какви ситуации се представят в разказите, какви отношения се проявяват между българина и „другия”.

Димчо Дебелянов

(1887 – 1916)

Дебелянов тогава (1907 г.) беше възторжен, млад. Грижите не бяха хвърлили още сянка върху неговите детски сини очи. Четеше много. Пишеше и рецитираше чужди и наши поети. Живееше само с поезия, макар и да беше винаги зает с държавна служба, коректорство, преводи, репортерство. Беше печатал вече своите първи работи в „Българска сбирка“. Не обичаше да говори много за себе си. Често менеше настроението. Понякога биваше мрачен и тогава губеше вяра в себе си и във всичко...

Той обичаше да чете. Да чете „до замайване“, както сам се изразяваше. Приемаше с възторг всички френски поети от Бодлера и Верлена до Мореаса, от когото по-късно преведе някои станси¹. Познаваше доста подробно и руската литература – от Пушкина до Александър Блока.

Възторжено говореше за мнозина наши и чужди поети, но не твореше по чужди образци, не наподобяваше съзнателно никого – стремеше се да бъде винаги свой, оригинален и да прилича само на себе си.

Николай Лилиев

✓ Прочети стихотворението „Да се завърнеш в бащината къща...“, написано през 1912 г., известно и под заглавието „Скрити вопли“.

Да се завърнеш в бащината къща,
когато вечерта смирено гасне
и тихи пазви тиха нощ разгръща
да приласкае скръбни и нещастни.
Кат бreme хвърлил черната умора,
що безутешни дни ти завещаха
ти с плахи стъпки да събудиш в двора
пред гостенин очакван радост плаха.

Да те пресрещне старата на прага
и сложил чело на безсилно рамо,
да чезнеш в нейната усмивка блага
и дълго да повтаряш: мамо, мамо...
Смирено влязъл в стаята позната,
последна твоя пристан и заслона,
да шъпнеш тихи думи в тишината,
впил морен поглед в старата икона:
аз дойдох да почакам мирен заник,
че мойто слънце своя път измина...

О, скрити вопли на печален странник,
напразно спомнил майка и родина!

гробът на Димчо Дебелянов

¹ **ста̀нса** – строфа от четири или осем стиха, която представлява самостоятелно стихотворение.

Да разсъждаваме заедно

1. Какво е за лирическия герой завръщането у дома – спомен или копнеж?
2. Каква е представата му за възможното завръщане? Каква роля е отредена в него на майката?
3. Как въздейства атмосферата на „стаята позната” върху душевността на лирическия герой?
4. Защо в поантата (последните два стиха) редом с образа на майката се появява и родината?
5. Проследи развитието на чувството? В кой момент драматизмът на чувствата е най-силен?
6. Какво се постига с употребата на второличните глаголни форми?
7. Докажи, че стихотворението е елегия.
8. В копнежа си да намери пристан на тревожната си душа, лирическият герой намира опора в спомена за бащиния дом. Какъв е този спомен?

От литературната критика

Конфликтът между спомена от преживените сладостни мигновения и сковаващите условия на живот се превръща в основен проблем в творческото самосъзнание на Димчо Дебелянов. Този конфликт заляга и в основата на неговата духовна драма...

Споменът за бащината къща му помага да забрави своите „безутешни дни”. Поетът като че ли се страхува да не се лиши от последната си надежда и затова пристъпва към нея с „плахи стъпки”. В стихотворението става дума за „радост плаха”, за шепот на „тихи думи в тишината”, за дочакване на „мирен заник” – като че ли го е страх да не би спомените да изчезнат от грубото докосване на живота и да се лиши от последната си надежда. Той смирено влиза в познатата стая „последна твоя пристан и заслона”. Иска да ни успокои с нещо, да ни накара да си спомним за безгрижните и радостни детски години, да се върнем към лоното на бащиното огнище и там да търсим последната, но истинска утеха. Димчо Дебелянов с благоговейно преклонение си спомня за майката и смирено съзнава, че нещо невъзвратно е изчезнало от неговия живот:

О, скрити вопли на печален странник,
напразно спомнил майка и родина!

Няма родина без майка, а печалният странник е лишен и от едното, и от другото. Споменът е едно нещо, а действителността е съвсем друго нещо... Бягството в света на спомените се оказва една временна и илюзорна утеха...

Стоян Илиев, литературен критик и историк

9. „Няма родина без майка...” Какви размисли буди у тебе това твърдение на Стоян Илиев? Потърси аргументи за него в стихотворението. Споделяш ли това твърдение? Какви аргументи за твоята теза ти предлага животът?
10. Едно интересно виждане за поезията на Димчо Дебелянов и в частност за стихотворението „Скрити вопли” споделя Клео Протохристова – литературен историк и теоретик. Прочети го и отговори на въпроса след него:

За своеобразието на Дебеляновата лирика дистанцията във времето ... е необходим импулс. Затова мечти и спомени при него са функционално съотнесени, често те са и взаимозаменяеми, а границата, различието между тях се заличава. Дори една толкова показателна и представителна творба, каквато е „Да се завърнеш в бащината къща“, съдържа неразчленимо единство от спомена за бащин дом и мечтата на странника. В томителната прелест на бляна действително припомненото и възжеланото са неотделими, споменът дава плът на мечтата, мечтата събужда и оживява спомена...

Тази необходимост от дистанция във времето, която изравнява стойностно и емоционално мечтата със спомена, обяснява емоционалното своеобразие на Дебеляновата поезия.

11. Потърси доказателства на тезата, че мечта и спомен се сливат в емоционалната нагласа на лирическия герой.

12. Има ли значение дистанцията на времето в твоето емоционално отношение към родината? А на разстоянието? Можеш ли да разкажеш за преживени от тебе мигове на повишена чувствителност към родно място и дом, когато дълго време си бил далече от тях?

✓ **Прочети откъса от една елегия в проза на възрожденеца Петко Рачов Славейков, наречена „Чезнение“. По какво „чезне“ поетът?**

Ах! Защо човеците напускат бащината си стряха! Под нея, ако и да е злочест смъртният, има за разтуха небосклонът, под който се е родил, полето, дето е тичал и играл, дете като е бил, ябълката или крушата, под сянката на която е седял, гробовете на родителите си! Далеч от родината си човек усеща всякога в сърцето си нещо празно, което не може да го запълни, даже на това, дето да бъде някой най-добре! Птичките остават верни на клончето, на което са се измътили, звяровете не напускат язовините си; а човек, само човек е осъден да напуска стряхата на родината си, стряхата на бащиния си дом и да няма нигде постоянно виталище! – О, дайте, дайте ми моята родина или ми дайте да умра за нея.

13. В какви конкретни образи се явява родината в носталгичния вопъл на възрожденеца?

14. Какво означава думата „виталище“, която не се употребява в съвременния български език? Какъв е произходът ѝ? Защо е предпочетена от Славейков?

15. Актуална ли е за съвременния човек, който определя себе си като „гражданин на света“, носталгията на поетите Димчо Дебелянов и Петко Славейков?

16. Притежава ли „гражданинът на света“ географски, етнографски и исторически измерения на Родината?

17. Организирайте дискусия на тема: Къде и какво е моята Родина?

Един човек, който не обича родно място и не пази скъпи спомени за него – той е изгубен човек!

Димчо Дебелянов

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Пунктуация в сложното смесено изречение

Припомни си...

Сложното смесено изречение съдържа най-малко три прости изречения, едни са свързани **съчинително**, а други – **подчинително**.

Пунктуацията на сложното смесено изречение следва пунктуационните правила за сложните съчинени изречения и за сложните съставни изречения.

Обърни внимание:

Не се пише запетая между два съюза, които въвеждат различни прости изречения, ако първият е едносричен и без ударение: **и, ако, но, че...**

*Разговарях с него, **но като** не ме послуша, позвъних на родителите му. Ще обсъдим предложенията **и ако** се споразумеем, ще подпишем договора.*

Пишем запетая между двата съюза, ако първият е многосричен: **защото, макар че, когато...**

*Няма да пътувам, **защото, ако** тръгна сега, ще стигна по тъмно. Ще изкача върха, **макар че, ако** е мъгливо, няма да видя Бяло море.*

Пишем запетая пред **и, да, и** **въпросителна дума**, когато пред тях завършва подчинено изречение:

*Поканих го, **ако иска, да** разгледа албума. (Сравни: Поканих го да разгледа албума.)*

*Питах се, **докато го слушах, дали** постъпвам правилно. (Сравни: Питах се дали постъпвам правилно.)*

*Слязох от колата, **щом стигнах до брега, и** се затичах към морето. (Слязох от колата и се затичах към брега.)*

1. В кой ред сложното изречение е сложно смесено?

- а) Чуваше се високия глас на Яна, която изтича от кухнята, видя ги и веднага се скри.
- б) Преди да излезе, тя угаси лампата.
- в) Друг път бъдете внимателен, не я нервирайте!
- г) Делян се изправи, извади телефона от джоба си и кимна на мъжа.

2. В текста са пропуснати 11 запетая. Постави ги.

От нямане какво да правя и защото ми се иска да забравя лютата мъка пиша житието си. Дано смогна да го подреда с малко суета без да щадя гордостта си защото макар че от умъдряване окото ми не трепва от най-откровени признания пак ще поизлъжа ако не за друго поне да го украся тук-там. Но що да се прави когато са сладки за душата спомените и тя умее със своя тайна да подслажда и най-горчивите... А сега когато дяволът превърна света в пъкъл за унищожение на християните а българската земя заля с безчестие и гибел останаха за утеха само те...

Емилиян Станев

3. В кой ред е допусната пунктуационна грешка?

- а) И тъй, като отворих очи най-напред видях светлината и се успокоих.
- б) Аз вярвам, че всичко у вас ще се възстанови такова, каквото е било.
- в) Човекът е истински човек само докато свети слънцето.
- г) Чакаше с нетърпение да му дойде нещо на ум, но надеждите бяха напразни.

4. Във всяко изречение е пропусната само по една запетая. Открий нейното място, постави я и аргументирай своя избор.

Това малко чудовище затворено в черепната кутия, можеше да се успокои само след като постигне целта си. Вярвахме му безусловно, защото бяхме в такива години в които се интересувахме изключително от материята. Той целият се стресна и изпусна слушалката, защото се обаждаше Неделев дето разправяха, че се е върнал от Америка. Металното стъпало, на което стоеше мъжът, се изравни с плочите, покриващи горното фоайе и потъна в тях. Големите му очи се оживиха, а пръстите му мачкаха цигарата така както преди малко стискаха парапета на ескалатора. Помнеше кратките, нежни милувки на вечно бързащата си майка, острата миризма на болница, която струеше от изморените й ръце и неспирното тревожно звънене на телефона.

5. Свържи изреченията в текст. Прочети текста. Определи вида на всяко изречение и обясни употребата на пунктуационните знаци.

А. Почакало да му направят попара за закуска и пръста си дори не помръднало да разтреби и помете, както сторило другото момиче.

Б. Бабичката магьосница прибрала гостенчето и го нагостила.

В. Бабичката си замълчала, нищо не казала.

Г. Ала на сутринта то не станало от леглото преди бабичката.

Д. Казала му да не се плаши, защото не хапят.

Е. Взела бухала и пак тръгнала в гората.

Ж. Момичето попарило триците, но не почакало да изстинат, ами веднага ги дало на змиите и гущерите да ядат и те си изпопарили езиците.

З. И щом се върнала бабичката по пладне, посрещнали я и взели да се оплакват:

И. Ала се върнала от прага и заръчала на гостенчето да попари трици и да нахрани животинките й.

6. Трансформирай сложните смесени изречения в сложни съставни и сложни съчинени.

Работи по модела: *Ще дойда, ако мога, и предварително ще ти се обадя. Ще дойда и предварително ще ти се обадя.*

Разбрах, че ще пътуваш с нас, и много се зарадвах. Ще тръгна, когато мога, или ще чакам твоето обаждане. Взех решение да участвам в подготовката на изпита, и съм подготвила материали.

Попитах детето, което стоеше до мен, дали вижда, и го преместих по-напред. Разбрах, докато слушах безгрижната му интонация, колко е щастлив, и замълчах. Ще ти пиша, като се освободя, и ще уточним кога можем да вечеряме заедно.

- Коментирай пунктуацията на изреченията.

7. Напиши съчинение за приятелството от 200 думи. Постарай се да използваш сложни изречения. Направи схема на три различни по вид сложни изречения от съчинението си. Аргументирай употребата на избраните пунктуационни знаци.

Мишо Хаджийски

(1916 – 1944)

Българин, роден и живял в Таврия, потомък на български преселници от Бесарабия. Съдържанието на неговия творчески и житейски път се определя изключително от стремежа да е полезен на СВОЕТО и на СВОИТЕ. Висша ценност за него е всичко българско. Героите във всяко негово произведение, а и самият повествовател, не са нищо друго освен жива частица от българите преселници с техните грижи, тревоги и радости...

Коледа в Таврия

(откъс)

Зимата довтаса тая година рано, нечакана-несрещана. По Покровден хората прибраха кърищата. Свезоха в харманите курая, шумата, слънчогледови пръчки за собата. Ораха, та почерниха полята, рядко остана нива със стърнище, па и то обгоряло, да е чиста земята. Не успяха да заровят лозята – падна слана, та ослани пипера и зелето в градините край Лозоватка и Битошна. По Рангеловден сняг заснежи, валя три дни и три нощи, та постла дебел дюшек в степта – вълците да се търкалят; меко да им бъде, пущините. Скрипна студ, скова тихите води на Лозоватка. Из селата и паланките хората се прибраха в къщите – ден-денуват по приказки, нощ-нощуват по лаф. Беше пост, най-мудното време в Таврия. В Коледни пости ни седенки, ни валевици. Привечер момите отиват на гираните за вода, стоят до заид, та премръзнат. Коледа иде, а те сговор чинят къде седенки ще викат.

А старите по собите, семе чоплят, лаф имат. Хамбарите са пълни, в кочината прасето е угоено за Коледа, в мазата виното е прекипяло, ройно, бражно, досущ огън. Ще мине Коледа, подир Ивановден моми и чада ще женят. Сватби ще шумнат из селата, Боже, по-скоро да минат постите!

В събота по икиндия, малко подир Филипови заговезни, в колибката на Куцаровата мандра дойдоха долненските ергени. Водеше ги коледар-башията Тотю Буюкът. В Долната махала Тотю е най-старият ерген. Един на майка, ама здрав, як – вол поваля. Хубав глас има Буюкът – като запее – цяло село се вслушва. По сватби на трапеза пее за хайдуги, за враговете, как българи са клали. Пее пустият Буюк, та разплаче мало и голямо. Все жални песни пее, а по седенки – весели, та се търкалят моми и ергени от смях. Трета година в Долната махала Тотю е коледар-башия, защото най-много богуславки и коледарски песни знае.

Ергените напалиха собата в новата си коледарница, нанесоха сено за сядане, понеже столчета в колибата нямаше.

— Ха, да ни помага Бог, дружина, и тая година да вземем краваите и кесиите с шахове да напълним. От тая вечер ще почнем, до Коледа да научим всички песни, колкото аз зная.

— Тъй да бъде – отвърнаха момчетата. Те бяха девет души с Тотю, всички долненци. За-вчера на спущаницата ергените сговор държаха: коя дружина в коя махала да коледува. На долненци се падна Стара махала, тук им бяха любовничките. В Скакалец махала две дружини ще пеят, в Горненско – три; на мегданя чорбаджийските синчаги, чумата да ги тръшне: на мегданя най-много моми има.

Първата вечер спявките минаха добре. Тотю прочете богуславката, а момчета изпяха „Станинине господине“, „На малка мома“, „На стар чуляк“, повториха и ги затретиha.

— Сега, дружина, както му е редът – каза Тотю. – Гладна мечка хоро не играе. Я да си похапнем нещо...

— Ти пък, нали е пост.

— В пост вино се пие и блажко се яде. Защото сме коледари, така отец Симеон го казва.

— Щом казва, да е жив!...

Ергените изгасиха кандилцето, подпряха вратата с камък. Спуснаха се през Лозоватка, мост не диреха. Ледът е скован, с кон може да се минава. Беше късно, към полунощ. Долу в Арапката виеше гладна вълчица. В селото е тихо, сънно джавкат псетата в Горна махала, чува се глъч: горненската дружина се връща от спявки. Като влязоха в махалата, Тотю възспря дружината.

— Кой от вас знае де какво има?

— Знаем – отвърнаха момчетата... Момчетата се разделиха и кривнаха из дворищата...

Нощите в коледните пости са тъмни, а псетата дремят в топлите леговища, та не чуват...

А сутрум се разнесе из селото, от къща на къща:

— Коледари снощи обир чинили. Затваряйте мазите.

Пешо глухият сутрум подрани на канцеларията, при староста. Тъй и тъй, дума, два бута откраднаха от тавана.

Смее се староста. Ти, казва, на младини не краде ли? И ти си бил коледар!

Привечер хората затваряха мазите с два ключа, пущаха псетата от синджирите. Сняг заснежи, затрупа селата. Заличи следите на вълците из кърищата. В коледарницата на Куцаровите мандри коледари цяла нощ пяха, а на пиростиите се пържеха овни и ярета.

Мина св. Сава, а по зимен Никола изви буря, духнаха студени ветрища. Боже, студ! Отколе старите не помнят такова чудо: замръзнаха гираните.

На Игнажден бурята утихна. В неделя е Коледа, а от Игнажден като заквичиха прасци! Екнаха селата, гаче свят се свършва. Всеки двор коли шопар, а за Великден друг ще има. Окачваха бутите по таваницата, тъпчеха „дядо и баба“, сушеха ги в комините. Жените пълнеха наденици, варяха пача. Цял ден са около месото, ама пази боже един да вземе нещо в устата, да се облажи. Ще дадат на децата пърлено ухо от шопаря, а сами ядат фасул и туршия. Всичко си има ред, както му е дал Господ; ще дойде Коледа, ще разговееят.

А тя дойде, дълго очаквана, на сън виждана. На Господюви рамене прилитна, не я чу никой как влезе в село. Спря се на Корсак могила да пренощува, Господювият кон се умири. Причака коледари в Бъдна вечер да вземат краваите, а призори мислеше да дойде в село. Път ѝ показва луната да не сбърка. Стихна вятърът, да няма виелица, очите на конете да не запрашва със сняг. Сутрум майката буди детето, кани го от топлия дюшек:

— Стани, ма, мило, я виж, Коледа дойде...

— Де, ма? – пита сънно детето.

— Я стани, дядо Коледа ти донесе наденици, а в кошничката бял хляб и орехче.

— И сланина?

— И сланина, и мръвки.

— Оле, хубав дядо Коледа!

Става детето, блиска лицето си със студена вода и чете молитва в къшето пред запалено кандило:

— Боже, дай ни много жито и овци, а на мене орехче и на така орехче, а на мама и на тате здраве.

Блажени, незабравими дни на кротост и любов!...

...По икиндия на Бъдни вечер коледарите от всички дружини отидоха в канцеларията при староста. Инджето, малко строснат и своенравен човек, новият староста на селото, ги срещна на вратника.

- Какво же кажете момчета?
- Махалите да делим – отговориха момчетата.
- Че нали ги делихте? – запита учуден староста.
- Не мож ги разделим без тебе. Няма братщина. Всеки по-хубаво гледа. Ще се бием довечера. Староста се разсърди.
- Кой же се бие? Дяволщина да няма! В Сибир же ва тикна!..
- Ама няма братщина...
- С тояга ред ще правя!

Като извика коледар-башиите, староста им раздели махалите. Никой не посмя да възрази, но на излизане Тотю Буюкът пошепна на Гонко, коледар-башията в Горна махала:

- Ако помислиш от Анка кравай да вземеш – ще си бит.
- Ще видим. Аз тебе или ти мене...

А по зайод слънце коледарите впрегнаха коне вихрогони, окичени с пишкири, звънчета, кърпички. Литнаха конете, подеха леките като перушина болерски шейни-тавричанки; екнаха песни из махалите:

*Бог се роди, Коледо,
Тази вечер, Коледо.*

Никой не спи в село. Излязло мало и голямо, гледат в кой двор ще кривнат коледари. Портите са разтворени, в къщите светят ламби и кандила. Псетата са вързани на синджира. Топла, лунна нощ! Летят конете, пръскат сняг с копитата, нищо не може да смути коледарите.

Спряха до крайната къща в махалата, у Дякови. Мома имат Дякови, кравай ще дадат.

- Оттук ще почнем – каза Тотю.

Момчетата извиха в двора, вързаха конете за ореха. Поизкашляха се, запяха „на влизане”. Отвори им Дяко.

- Навън-навътре?
- Навътре, навътре...

Минаха хаята, гостната. В „голямата къща” на масата, на чист бял месал, краваят с вощеница отгоре и колево редом в паничка. Под иконостаса в къшето мъждулика кандилце. Тотю взе кравая в ръце, застана пред иконите. В същото време отвън по прозорците се чуха „котките”. Мечат, дращят по стъклата. Дяковица скочи да затвори вънкашната врата, но беше късно: „котките” успяха да откраднат две столчета и менците. Излезе в двора Дяковица, примоли им се да ги върнат, но дечурлигата избягаха.

- Утре ще ти донесат – каза примирително Дяко.
- Ще ги донесат, ами пари ще искат. Някой шах ще им дадеш...

Тъй си е заведено от памети века: коледарите опяват кравая, а дечурлигата ходят след тях, крадат от домакините нещо, а сутринта идват и го връщат срещу пари, орехчета, ковричета.

Като се успокоиха, Тотю, застанал пред иконите с кравая на ръце, зачете богуславката. Момчетата стояха гологлави отзад.

— Ей, скочи, Боже, та поможи! Добра пътя пътувахме, кални друми преминахме, та си чизмите подпитихме, та си шепките поросихме, та си китките потрошихме. Де бе зле, де добре, тука беше най-добре. Слава Богу, дружина!

— Амин – отвърна дружината. – Тоя наш станинин-господин, що има, та дава и нему Господ помага. Даде му бурести воли, бурести кони. Конете, що конете, фръкнаха, подхвъркнаха, стигнаха, що стигнаха. Стигнаха Вишан Господ на висока делба, дето делят сребро и злато. Кому с паничка, кому с лъжичка, на нашия стар господин с най-малката лъжичка, с най-малката паничка, що бере кило и половиничка. Слава Богу, дружина!

— Амин – повтори дружината.

— Даде му Господ синове и дъщерки. Синове принасят, дъщерки изнасят. Даде му Господ на малка нива половнец до половнец, кръстец до кръстец. Под кръстец сенчец, под сенчец люлчец, фъф люлчец момчец като бащиния си златен пръстенчец. Колкото в тоя кравай зрънца млети и премлети, сети и пресети, печени и препечени, толкова в тая къща да има чест и берекет. Слава Богу, дружина!

— Амин – затрети дружината.

Прекръстиха се. Тотю остави кравая на масата, насядаха на лавиците да го опяват. Дякови бяха трима: старият, Дяковица и щерката. Изпърво пяха на чорбаджията, на Дяко.

*Тръгнал ми е свети Герги,
Свети Герги, Божне ле, с аляна коня
Да обижда зелен синор,
Свети Герги, Божне ле, с аляна коня.
Обидял го и се върнал
Среещнала го ѝ сура ламя
Сура ламя със три глави
Със три глави, със три устни.
Отговаря свети Герги:
Назад, назад сура ламя.
Сура ламя не слушала.
Той извадил влашка ножа
Че ѝ отрязва дор три глави,*

*Дор три глави, три устни:
Потекло е дор три реки,
Дор три реки черно кърви,
Първа ѝ река жълто жито,
Втора река ройно вино,
Трета река прясно мляко.
Хайде, жито по орачи,
По орачи, по копачи,
Хайде, вино, по лозари,
Прясно мляко по овчери.
Наздраве ти, свети Герги,
Свети Герги, Божне ле, с аляна коня.*

Като свършиха, коледарите станаха и се прекръстиха.

— Благодарим, и вам Бог да помага – рече Дяко.

— Амин – прекръстиха се пак коледари.

Коледарите насядаха по местата си на лавичката. Изпяха на Дяковица „Изгряла е ясна зора, из хубава Влашка земя”. Такъв му е редът, подир бащата на майката се пее. Дяковица също благодари, Тотю ѝ целуна ръка, а след него коледари. Защото е майка, щерка изгледала, булка на някого от тях ще стане.

— Имате си малка мома – рече коледар-башията. – Ней пеем, Богу хвалим.

— Молим.

— Пофаля се момян майка – запяха коледари. –

*Ей кулади ле, мой кулади ле:
Като моя Милка нийде няма
Ни в Цариграда бели кадъни,
Ни в Дрянополе черни гъркини.
Де я зачу момче търновче
То си отиди в гора зелена
Та си насечи илови дъски,
Та си направи илова шмийка,
Че я спусна в Черното море,
В Черното море и Бял Дунава.
Че отиде в Ямбол касъба, в Стамбола града,
Че си направи урки и вратена
На здрави ти, момян майка,
Ей кулади ле, мой кулади ле.*

Коледарите станаха. Дяко взе кравая, прекръсти го три пъти, та го подаде на коледар-башията. Дяковица им даде от колевото, а щерката ги дари с бял момински пишкир.

— Догодина да дочакате момари – пожелаха им коледаари.

— Благодарим. А на вас – млади булки.

Насядаха в шейните. Конете подеха леките болерки, понесоха ги надолу из махалата. Отзад бягаха „котките“, след коледаарите те влизаха в дворищата. А селото гъмжи, вече е среднощ, но никой не ляга. Пълната луна стои над Таврия, и светло е като ден.

От двор в двор, от къща в къща ходят коледаари. Краваите слагат в предната шейна, гдето сяда коледар-башията. Като обиколиха Долна махала, Тотю реши, че е време да отидат у Анкини, в Горненско. Изгора има Тотю в Горна махала, Анка дядо Терзиева, и краваят трябва да е негов.

Насядаха в шейните и поеха Горна махала. Хората гледаха и клатеха глави: що щат долненските коледаари в Горна махала? Ще има разпавии...

...Втори път пропяха петлите. Наскоро всичко стихна, заспа в дълбок морен сън, както спи човекът, когато на сърцето му е леко и радостно. Вкъщи е топло напалено, на постланите платчета спи котката, а под иконите мъждулика кандилце. По третопетли в село се чуха леки стъпки: влезе Господювият кон.

Художник Светлин Русев

Речник

довтасвам (довтасам) – 1. втасвам още малко, колкото е нужно (хлябът още не е довтасал).

2. пристигам (той довтаса)

курай – бурен

паланка – малък град или голямо село

руйно – диал. от руйно

руйно вино – чисто, бистро

икиндия – времето наскоро преди залез слънце, привечер, надвечер

мандра – полска работилница за сирене и кашкавал; бачия

месал – домашна постилка за трапеза; покривка, с която завиват хляб да втасва

ергѐн – момък за женене; неженен мъж

сѐба – 1. стая; 2. стенна печка

шах – дребна пара, грош

мегдан – площад в центъра на селото

пиростия – триножник, който се слага на огнище под съдове за готвене

Провери разбра ли текста

1. Изтълкувай значението на следните диалектни думи, употребени в текста: заид, зайод, гиран, пишкир, ламба.

2. Обясни значението на следните думи, изрази и изречения:

- ☐ коледар, коледари; коледар-башия; коледарница;
- ☐ в Коледни пости ни седенки, ни валевици;
- ☐ Ергените напалиха **собата** в новата си **коледарница**, нанесоха сено за сядане, понеже столчета в **колибата** нямаше;
- ☐ Гладна мечка хоро не играе...

Открий в текста и прочети отново

- а) фрагментите, които разказват за живота на селяните през зимата;
- б) думите и изразите, които подчертават традиционността на едно или друго действие, на даден обичай или ритуал (Тъй си е заведено);
- в) фрагментите, които разказват за подготовката за Коледа;
- г) думите, изразите, фрагментите, разказващи за очакването на Коледа;
- д) откъсите, в които се разказва за обряда коледуване;
- е) описанията на коледарите и благословиите им.

Да разсъждаваме заедно

- 3. Как авторът успява да внуши атмосферата на българското село и неговите традиции? Каква атмосфера на българското село и българския ред пресъздава творбата?
- 4. Как се отнасят към коледарите и коледуването хората в селото? С какви детайли от творбата ще аргументираш становището си?
- 5. Сериозно или на шега се отнасят към обряда коледуване самите коледари? Коментирай как се подготвят те за Коледа, как се разделят махалите между коледарските дружини, как изпълняват самия ритуал; какви благопожелания изричат коледарите.
- 6. Какъв символен смисъл виждат коледарите в ритуала на вземането на коледарския кравай от момата?
- 7. Какво свидетелства за ролята на кмета в селото и за неговия авторитет?
- 8. За какви черти на българската душевност свидетелства разказът?

Творбата казва и още нещо

9. Какво можеш да кажеш за календара на таврийските българи?

- ☐ По Покровден хората прибраха кърещата...
- ☐ По Рангеловден сняг заснежи...
- ☐ Коледни пости ни седенки, ни валевици...
- ☐ В събота по икиндия, малко подир Филипови заговезни...
- ☐ Мина св. Сава, а по зимен Никола изви буря, духнаха студени ветрища...
- ☐ На Игнажден бурята утихна...
- ☐ В неделя е Коледа, а от Игнажден като заквичиха прасци! Екнаха селата, гаче свят се свършва. Всеки двор коли шопар, а за Великден друг ще има...
- ☐ Ще мине Коледа, подир Ивановден моми и чада ще женят. Сватби ще шумнат из селата...

Работи самостоятелно

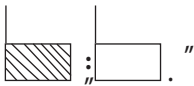
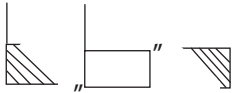
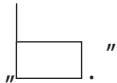
10. Напиши разказ за празнуването на Коледа в твоето селище.

ПРЕГОВОР И ОБОБЩЕНИЕ НА ИЗУЧЕНОТО В ПРЕДИШНИТЕ КЛАСОВЕ:

Пунктуация при пряка реч и цитиране

Препинателни знаци при цитирането

Цитат	Начин на оформяне	Модел
А. Писателят Йордан Йовков казва: „Хилядогодишната история на нашия писмен език е ярко доказателство за неговата жизненост и устойчивост.“	Изречение с пряка реч	
Б. Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира. (Хр. Ботев)	Самостоятелно оформен цитат, за да подкрепи издигната теза	 (Хр. Ботев)
В. Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира. (Хр. Ботев)	Лозунг Плакат Епиграф	 (Хр. Ботев)
Г. Йордан Йовков казва за себе си, че в неговите произведения „няма много сравнения“, направо той се старае езикът му да бъде „колкото си може по-прост, по-естествен“. ¹	Цитира се само част от текста в посочената книга, като названието ѝ се дава под линия.	 ¹ Вж...
Д. „Днес, о, роден български език, ... българинът знае, че догдето си ти, ще пребъдем и ние.“ ¹	Цитат в подкрепа на теза Под линията се съобщават точните библиографски данни.	 ¹ ... Автор, съчин., място на изд., год., стр.,

Препинателни знаци при пряка и непряка реч

С ГОЛЕМИ ТИРЕТА <i>(в диалога на художествените произведения или в разговорната практика)</i>	
А) След авторската реч (АР), когато предхожда пряката и завършва с глагол за съобщение, се пише двоеточие. Пряката реч (ПР) се пише на нов ред с главна буква, като всяка нова реплика се предхожда от тире	Викентий изтърси джоба си и каза: — Ето ги! — Колко взе? — Всичките даде!
Б) АР се намира след ПР: се пише на същия ред, започва с малка буква и след нея се пише точка. ПР и АР се отделят с тире. Според вида на изречението в ПР в края му може да се постави необходимият препинателен знак (въпросителна, удивителна, многоточие)	— Та този човек бил светец! – каза той.
В) АР се намира между частите на ПР: 1) ПР представлява самостоятелни изречения. Тя започва на нов ред с главна буква и се въвежда с тире. АР се въвежда с тире, започва с малка буква и завършва с точка. След АР се поставя тире, а пряката реч продължава с главна буква. 2) АР разделя изречението от пряката реч. АР се отделят от двете страни с тирета и започват с малка буква. ВАЖНО!!! Ако между двете части на ПР, разкъсани от АР, стои запетая, тя се поставя след АР, пред тирето.	— Виж, Бръчков! – поде той пак, като хвърли разсеян поглед. – Как да ти се отплатя? Аз нямам нищо! — Аз дойдох – прекъсна ме той – не по своя работа. — Слушай, Стоене – той заговори по-меко, но решително, – утре тръгвам с тебе. (Сравни: „Слушай, Стоене, утре тръгвам с тебе.“)
С КАВИЧКИ <i>(пряката реч е във вид на отделна реплика)</i>	
А) АР предхожда ПР. В края на АР реч се поставя двоеточие. ПР се пише на същия ред, с главна буква и в кавички. Препинателният знак за край се поставя вътре в кавичките: Б) АР се намира след пряката. ПР започва с главна буква и се огражда с кавички. АР се отделя с тире, започва с малка буква и завършва с точка: В) АР се намира между ПР. ПР се огражда с кавички, а вмъкнатата в нея АР – със запетая и тирета. АР започва с малка буква и завършва със запетая (точка и запетая) или точка. Ако след АР е поставена точка, следващата я ПР започва с главна буква:	Огнянов си помисли: „Да имаш милост към немилостивите е така подло, както и да я очакваш от тях.“ „Дали не са ме усетили?“ – помисли си той. „Жени тук, сред Джендемите, помисли си той; и това е добра плячка!“ „Виж ти! – казва си той и поклаща глава. – Виж каква била работата.“

Кръчмата на Мънзула

Мънзуловата рода е прочута из целия Буджак с богатите си държовища, каменните сгради, ситите ташбунарски коне. От турско робство са бягали старите Мънзуля, та обселили Буджакът да го прославят с имането си. Те са пет братя – държовищата им са покрай Буюк-гьол в Болграшко. Само най-малкият, Ардял, не рачи да е с братята заедно, та се отдели встрани. Когато бащата умрял, братята се делили, обидили Ардяла, та му дали земя до Дунава – дето е пясък и камънак и нищо не ражда. Разсърдил се Ардял, купил земя в къра, на кръстопът от Болград за Вайсалите, и отворил хан и кръчма за пътници. Ала Бог ги бе надарил с меки сърца и нали са от една майка, каква ти вражда. На есен четворицата дадоха на малкия още земя и алтъни и враждата се забрави. Ала Ардял не се върнал на Дунава, остана в къра, понеже по туй време бе успял да издигне каменна къща, хамбари и обор за добитъка. Руснаците зидари от Бабеля оградиха дворището с каменна ограда, а за пътници и караджии, встрани от къщата, кръчма и хан с яхър за конете. Синурът откъм степта бе рекичката. Незнайна добра душа бе прехвърлила мост през нея, за да не газят пътници тинята. Редом с мосчето бе кръчмата – тъмна стаичка с нисък таван, с джамчета откъм пътя, препасани с дебели железни пръчки. В хана покрай стените Ардял нареди лавици за гостите, ако останат да нощуват.

А гости имаше винаги. Отбиваха се руснаци липовани от Броска, Косата, откъм дунавските рибарски селища. Молдовани, кога идваха на пазар в Болград, спираха при Ардял да зобят. Вода за конете носеха с кофи от трапа, и то много мъчно, понеже чучурчето течеше слабо. Есенеска Ардял беше цанил майстори кладенец да изкопаят. Копаха, стигнаха десет сажена, но водата потече солена – нито за пиене, нито за вариво.

Лете Ардял заемаше двете предни стаи, откъм двора, за да наглежда дворището, а зиме – гостната. На мансардата спеше синът Герги – и да не го познаваш, ще речеш, че е от Манзулята: рус, здравеняк, на ръст като баща си, ала по-широк в плещите. Мълчалив, нито да седне с кираджии ракия да пийне, нито лаф да каже. До по-лани носеше бащините си ризи, но тесни му станаха, цепнаха се в плещите и Ардялица ги разряза – тайна помисъл къткаше старата, че ще се ожени синът, булка в къщи ще доведе и ако е от Бога писано, пелени за внуци ще дотрябват.

А синът растеше ли, растеше, и времето почука на портата. Ардял цели дни не излизаше от кръчмата, а синът още забяло впрягаше конете, закачваше ралото и отиваше на Лозен дол, на нивите, черни угари да оре, тучно жито да сее. Усамотен, израстнал в къра, де нямаше с кого дума да размени, Герги си остана скритен, но майката забелязваше, нали е майка, всички промени в живота на сина. Призори тя го будеше от сладния морен сън, сънят на орача. На сън той въздишаше дълбоко, прегърнал възглавницата. И майката разбра, че е дошло време синът булка да си вземе.

Ардялица беше добруджанка. Там ѝ бе родът, и булка за сина си поиска оттам да вземе. Добруджанските моми са работливи, хубавици, хем послушни на свекър и свекърва.

По Коледа Герги впрегна айгъра та отидоха на гости в Добричко. Изредиха всички

Български преселници в Молдова в края на XX век

роднини, изгледаха всички моми. В черна Вода гостуваха у далечни братовчедина Ардялица. Сложиха домакините софра скъпи гости да гостят. Прислужи им младо момиче, чернооко като майка си, па срамежливо – се земята гледаше пред чужди хора. Герги я хареса. Ардялица стъкми пазарлъка, даде бог, не върнаха.

На Йорданов ден Герги прати сватове в Черна Вода, върнаха се сватове дарени с кравай и бели пешкири. А утре е сватбата и затуй гъмжи широкият двор на Ардяловото държовищеот знатни гости сватбари.

Сватбата бе шумна. Мънзуловата рода беше пуснала корени из целия Буджак, а жените им в Добруджа, и Господ не ги обиди от гости. Дворището и хармана задръстиха с шейни като на панаир.

Ардял затвори крчмата отвънка, а вътре и вкъщи се настаниха гостите: пусти добруджанци, ядат много, а пият дважд повече!

Нека пият, на здраве им, само Господ късмет на младите да даде.

В трите стаи са наредени масите. Ардялица наготви манджи – цял свят да гостиш. Свинското пекоха с булгур, друго с кисело зеле, трето с кишмиш. Кокошките бяха с ориз – зълвите ги вариха, ръцете им да изсърнат! Варено-недоварено, чер пипер не сложили. Уж като на свои им повери Ардялица, а те хайлашката го изкараха, да я засрамят.

Но гостите изядоха и ориза, и кокошките и никой не намери, че са без чер пипер. Кумът Трифон – той ли, Боже, езика му не мож поскъси малко! – кумът Трифон като нареди ония ми шегии, изпадаха сватбарите от смях. – Яж, кай, свате, тя кучешка уста се разяжда! – Добре, че го познават какъв е, та не се обидиха. Като видя гостбите по масата, рече:

— Девет блюда и се леща!...

Ардялица седеше като на въглени, от пустия му език и се отяде. Лаф на тоя, лаф на она, цял ден яде и пи и устата му не млъкна. Преплесна младата, че ще се скриел нощес зад дрешника да види, какво ще правят с Герги. Засрами я, пусти, дори сълза пусна горката.

Ардял бе цанил цигани от Болград, но те закъсняха. Дойдоха по пладне, кога сватбарите допиваха втората бъчва. Отбутнаха масите към стените направиха място. Дадоха на циганите стомна вино сила да хванат. И кавала намокриха с вино, глас да има. Кръшнаха цигулари „Подхвърли кондак”, светът се замая. Наскачаха бесарабци, отриха на кума носа – не знаят добруджанци вито хоро да играят! Скачат наши бесарабци, тавана стигат. Гледа кумът, устни прехапа. Подир мъжкото хоро, женско – „Не стой, Донке ле, на брега”. На младите засвириха ръченици. Избутаха свежъра и свежървата да ги сменят.

Българска сватба в Бесарабия

По икидия впрегнаха шейните, ходиха в Болград на прощавка. Прости се с баща и майка Илка, поплака си, па я върнаха в къра: в нова къща котлон да стъкмя, огнище да разклажда.

Из пътя караха лудо, обръщаха се на завоите. Циганета свиреха, но никой не ги слушаше, всеки своя песен пеше: един тъжна, друг весела, кому каквото е придошло на сърце.

Вкъщи лампите бяха запалени. Конете оставиха неразпрегнати, подир час мислеха да вървят. Добруджанци бързаха утре по това време да стигнат, в път да не замръкват.

Пак и ядоха и пиха, дигаха наздравица, а нощта, неканена сватбарка, довтаса, напи бъчвата и се простря над кърищата в отмора.

— Време е да си лягат младите – рече кумът.

— Време е.

— Втори петли пяха...

Циганите надуха гайди и кавали, кръшнаха жалната, как мома с майка се прощава, че на венчило отода. Сватбари дигнаха чаши. Препасаха младите с червен пояс, поведоха ги на мансардата. Сватбата тръгна подире, поиска откуп от кума, но той не даде. А жените мазаха устните на младите с мед: като медът е сладък, тъй и животът им да потече, в здраве и късмет, да лее и прелива като пълна медовина. ...

Сватбарите си отидоха късно, на вратника пиха „лаботу калул“ – влашка раздяла. Стихна шумът, отиде си сватбата и дворът остана в самотност да причаква внуци, на камънчета да играят по равните пясъци. Ожениха сина – и тая стана. Няма друг да женят или мома да дават, – обиди ги Господ. Ще чака сега Ардялица внуци непоседници да и веселят душата, овяхнала в самотата, в пустията.

Снощи я душеха сълзи. От радост ли, бозна, че син си има, и булка вкъщи доведе – да я гледаш, да и се не нагледаш. И когато ги съпроводи на мансардата и кумът Трифон счупи лицата о вратата, а пийналите сватбари лудо скачаха, нея, майката, оттиснаха встрани и тя не можа да види сина отблизо, когото в мъки е родила, гледала, като очите си. Той беше сред чужди хора и може би беше я забравил. Тогава тя се прибра долу в стаичката си, плака и моли Бога отсега той да ѝ се закриля сина; плака до забяло, дорде петлите и наумиха, че дойде утрото, часът на равнобудните.

Така от бога е писано: да му се радваш, докато е дете неразумно, а кога порасне, кога извие мъжка снага, другиму да го дадеш, от сърцето си да го откъснеш. Друга ще му е на сърце. И зарязва баща и майка, а дойдат рожби и мисли вече синът за свой подслон, за свое огнище в къшето. Той иска Бог, тъй ще е. /.../

Ардялица откряна вратата: младата шеташе, миеше лиците на столника.

— Бог на помощ, булке! Рано си станала, да беше си почивала още...

— Не ми се спи, мале.

Илка посегне да ѝ целуне ръка, но свекървата я отдръпна.

— Хайде, хайде, не бива.

Стана и драго, като гледаше как младата шета. Мие лиците, излеко ги изтрива с бял пешкир, подрежда ги на лавицата. Ето я смяната – зора не зазорила, на крака е.

— Мале, искам кравата да подоя...

— Аз, дъще, сама ще я подоя, ами няма подойничето. Сватбарите са го скрили.

— Аз зная де е.

— Де е?

— На мансардата...

— Що ще подойничето на мансардата?

Булката свежда глава.

— Кумът Трифон снощи го остави...

— Пуси Трифон – ядосва се Ардялица. – Бог да го убие, паразията. Какво ще му хрумне! Я го донес, дъще, па се буди Герги, време е на път да се сбира. Па венчаните съблечи, не се шета с нова рокля...

— Чух.

Снощи Илка си легна несъблечена. Досрамя я да се съблече пред чужд човек. Видя го два пъти и й стана мъж. Снощи легна несъблечена, а призори стана и понеже не знаеше де сватбарите оставиха дрешника, слезе долу да шета във венчаната си премяна. Запретна поли, препаса стара свекървена престилка, в хаята над котлона я намери.

Илка влезе да пръсти в стаята. Герги спеше, прегърнал възглавницата. Юрганът е паднал на земята, долу са и чаршафите, но топло е и няма да настине.

Не и се иска да го буди, като гледа как сладко спи, но долу чака свекървата, махна ще намира.

— Герги, а Герги... – Илка излеко го побутва, но той не чува. – Мама те чака, Герге.

Пак побутване и Герги се събужда. Но нито разбира де е, нито позгава жената до одъра. Снощи кумът Трифон нарочито го напои, за да го осрами пред младата. Тъй си е отредено от памтивека: младоженекът напояват до забрава, сложат го в постелката, а сутрин му се смеят, че е проспал младата.

— Ставай, път те чака...

Това е Илка, Герги се протяга.

— Защо стана рано? Още е тъмно.

— На мама рекох да помогна.

— Има време, да лежим още. Тя няма да те мъмри.

— Късно е, път те чака.

Герги става и се облича.

— Пуста кирия – сърди се той. – Тъй ли на тати сега му хрумна кираджия да ме прави, да му опустеят парите и намярата му!

Завчера в Измаил Ардял пое кирия жито да вози на пристанището. За сватбата трябвах пари и той се цани десет фури да извезе. Цани се евтино, но пари му трябвах и тая сутрин Герги щеше да отива. Тъй мислеше Ардял, до петък Герги десет фури ще превезе, а в петък ще отидат с булката в Черна Вода на повратки.

— Илке, да знаеш как не ми се ходи в Измаил!

Тя мълчи. Какво да му каже? Тя е булка в къщи, а свекърът щом е наредил, тъй ще е. Не и се иска да го пуца, пет нощи да го причаква на мансардата и сън да не я хваща. Пет нощи ще се носят немирните млади мисли към Измаил, че тежко е да се чака, ох, как е тежко, че нищо не иска да знае младо сърце моминско. ...

— Ще бързам, чакай ме в четвъртък вечерта.

— Ще чакам...

Илка взе подойничето и слезе долу. Свекървата чистеше столника: ядоха сватбари, та чуждо не вардеха – вино пито-недопито, на чаршафа изливано. Три години да го переш, не мож го изпра.

— То пък ти гости, дъще – ядосва се Ардялица. – Отвориха ни работа.

— Нищо, мале. Аз ще го изпера с дунавска вода.

— Ох, де е тоя Дунав!

— По нас, мале, с дунавска вода перем.

— А тук, дъще, и снежовница няма...

Навън се беше развиднило, но от мъглата нищо не се виждаше. След малко Герги слезе от мансардата, Илка го видя през прозореца. Изви каруцата до сайванта, изнесе хомутите. Свекървата окачи на ритлата торба със сухоежбина за цяла седмица. Дойде и свекърът, прегледа каруцата. Бащата и синът си приказваха нещо. Може би свекърът го поукваше конете да гледа в Измаил, че е хлъзгаво от поледицата. Герги слушаше, опрял се о ритлата. Сетне и двамата изведоха конете, впрегнаха. Свекървата донесе възглавница, сложи я отпред в каруцата. И тримата се прекръстиха. Герги целуна ръка на баща и майка.

— У – у, чакай, ами булката...

Ардялица се притече в хаята, отвънка извика:

— Булке, я излез, чедо, Герги тръгва...

Илка се отдръпна от прозореца. Отпаса престилката и излезе в двора. Плахо наближи каруцата, целуна ръка на Герги.

— Да гледате Илка, мамо – рече Герги. Качи се на каруцата и пое дизгините.

— На турци ще я продадем – пошегува се Ардял.

— Ти пък! – смъмри го Ардялица. – Срама нямаш... Ще гледаме, синко, лаф ли иска. Бързай да се върнеш за повратки.

— Конете гледай – каза Ардял.

— Чух.

— Хайде, сбогом, оставайте със здраве...

/.../ Привечер Илка излизаше на вратника, чакаше каруца от път. Степта чезнеше в дрямката си, в черните обезснежени баирищата и трапища. Самотна бе Мънзуловата кръчма до мостчето, рядко пътник по това време. Вчера минаха войници-конници, спуснаха се откъм Дунава. Спряха до хана, поиха конете, минаха-отминаха в незнаен път. Илка бе в двора. Видяха я, казаха си нещо. Питаха Ардял, дъщеря ли му е. Илка избяга вкъщи от лошите им погледи.

В четвъртък привечер Илка излезе на моста да причака... Нямаше го Герги.

Стъмни се, свекървата запали лампата. Ардял преливаше виното в мазата. Илка се върна вкъщи, вечеряха мълчешката, всеки унесен в мислите си. След вечеря Илка остана да дигне софрата, а старите се прибраха.

В тенджерата на пиростията Илка сложи вечеря за Герги. Бъклицата с виното окачи над полицата, да се вижда. Качи се на мансардата, постла за двама на одъра. Седна до печката, зачака в тъмното. Занизаха се мисли една подир друга, като върволица на панаир. Млади, невразумени, да плашат сърце, да спират кръвта... Дълго слуша и всеки пъти се вчуваше ба кон да изцвили, ба каруца да тракне.

И в петък Герги не се върна, а в събота надвечер руснаци липовани от Измаил докараха каруцата и конете. Черна вест донесоха, да къса, да троши сърца: в Измаил на пристанището паднала греда във вапора и затиснала троица кираджии. Единият от тях бил Герги Мънзула.

Речник

кирия – превоз на стока или пътници; заплащане за превоз на стока или пътници

кираджия – превозвач на стоки срещу заплащане на кирия

лани (по-лани) – миналата (по-миналата) година

трап – яма, ров

айгър – жребец

вапор (вампор) – параход

джамче – стъкло на прозорец

дрешник – място за пазене на дрехи

сѝнур (сѝнор) – межда, граница, разделяща нивите
дизгѝни (диал.) – поводи, дълги ремъци или въжета, които се прикачват към юздите и служат за управляване на впрегнати коне
държѝвище – голям двор, чифлик

Провери разбра ли текста

1. Обясни значението на думите и словосъчетанията:

- ☐ Може би свекърът го **поукваше** конете да гледа в Измаил, че е хлъзгаво от поледицата
- ☐ нѝха „лаботу калул” – **влашка** раздяла
- ☐ Уж като на свои им повери Ардялица, а те **хайлашката** го изкараха, да я засрамят

Открий в текста и прочети отново

- а) Фрагменти с описанието на бита на бесарабските българи;
- б) Фрагменти, в които се говори за представителите на други националности в Буджака;
- в) Описанието на отношенията в семейството;
- г) Откъсите, в които авторът разкрива образа на майката;
- д) Откъсите, в които е описано как търсят булчето за сина си Мънзул и жена му;
- е) Откъсите, описващи предсватбени и сватбени ритуали;
- ж) Описанието на поведението на булката в новата къща.

Да разсъждаваме заедно

- 2. Защо Мънзул живее толкова далече от своята рода? Познаваш ли кръстопътя, за който става дума в творбата?
- 3. Какви са отношенията между бесарабските българи и представители на другите народности в разказа?
- 4. Коментирай характерните детайли, които използва авторът за описанието на общи черти и различия между бесарабските българи и добруджанските. Осъзнават ли самите герои това различие?
- 5. Характеризирай женските образи в разказа, като обърнеш внимание на техните портретни описания, поведение, реч, мисли.
- 6. Какви от описаните в текста сватбени ритуали са запазени в сегашно време у бесарабските българи?
- 7. Коментирай отношенията между родителите и децата, между снахата и свекървата, между младоженците.
- 8. Какви свои грешки осъзнават и оправят героите? За кои правила на бесарабските българи в отношенията между близките хора и роднини научаваме от разказа?

Творбата казва и още нещо

- 9. С помощта на разказа прецени кои от изредените ценности са най-важни за бесарабските българи: Земя, имот, прясна вода, кръчма, роднини, традиции, семейство, отношения в семейството, деца, трудолюбие, красота и чиста любов, добросъседство, взаимна помощ.
- 10. За кой от българските автори (Ив. Вазов, Ел. Пелин или Й. Йовков) би бил характерен такъв сюжет и такъв финал на разказа? Аргументирай се.

Златомир Златанов

1953 г.

Роден в село Слатина, Ловешко. Завършил е журналистика в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Пише поезия и проза. По-известни стихосбирки: „Нощни плажове“, 1983, „Палинодии“, 1989, „На острова на копрофилите“, 1997; проза: „Входът на пустинята“, 1982, „Невинни чудовища“, 1985, „Храмови сънища“, 1992, „Японецът и потокът“.

Темата за родината е интерпретирана и в лириката на съвременните български поети, които търсят модерен образ на своята мисъл и чувство. Сред тях е и поетът Златомир Златанов. Внимателният прочит на стихотворението „Чедата на България“ убеждава, че той се придържа към поетическата традиция, пресъздавайки образа на родината; разчита на интелекта на читателя да открие в своята духовна памет знаковия характер на образи като „белите кости“, „де е България“, „ще целунем пръстта на отсамния бряг“...

✓ **Прочети стихотворението. Опитай се да откриеш и други образи, които са знакови за историческата памет на българина.**

Чедата на България

Очите ни ще помръкнат, слънцето ще напусне кръвта ни,
ще се втвърдиме в общата памет и в солта на морето.
Не жалеем за младост, нека се сменят горестните нейни стопани,
но попитат ли де е България, ще посочим сърцето.

Стърнища горят и селянките пристъпват със смъкнати черни шамии,
друг стадата ще подбере и портата подире ни ще залости.
В пепелта на брашното и в жълтата глина на хълма кръвта ни ще се размие,
но попитат ли де е България, ще посочим белите кости.

Бурята кърши тънка снага и фенереножълти реките прииждат,
далеч от гнездата гинат птиците и сираците, дом не видели.
Злите хали, несгодите и теглата проклети да са дважди и трижди,
но кажат ли ни: „Спасете България!“, ще я загърнем във войнишки шинели.
Ще напуснем белия свят простреляни, чумами, слепи и страшни,
а на прозореца червено мушкато взора ни ще изгаря.
Гостенка е на нашия празник смъртта
и напусто на хорото се хваща.
Ще се завърнем отново, ако чуем, че ни вика България.

Лавата ще заври, ще кипнат безименните братски могили,
щом се надигнем, земя и небе в ужас и в песен ще се сберат.

Ще целунем пръстта на отсамния бряг
и нека езическите богове ни закрилят.
Ще се прегръщаме и ще плачем, и ще вървим към България
във втория си живот и във втората смърт.

1983 г.

Речник

стърнище *ср.* – 1. Пожъната и неизорана нива. 2. Останалата след жътва долна част на житни стъбла по нива
шамия *ж. нар.* – Тънка забрадка, обикновено черна
залоствам *нсв., залостя св. прх.* – 1. Затварям врата, вход, отвор с лост. 2. Притискам, загнездвам, затрупвам
мушкато *ср.* – Саксийно цвете *Pelargonium* с подобна на здравец миризма и червени, розови или бели цветове; молоха, стамболски здравец

Да разсъждаваме заедно

В стихотворението „Чедата на България” лирическият герой размишлява върху философски въпроси: за живота и смъртта, за преходността на всичко земно...

1. С кои поетически образи са населени тези въпроси? Кои образи напомнят за българската митология, история, фолклор?
 2. Как е въведен образът на България? Каква е ролята на противопоставянето („но попитат ли...”) за изразената позиция в отношението България/ чедата на България?
 3. Как поетически е внушена идеята, че синовната обич към България не е декларативна, а има действителен характер? Защо времето е безсилно пред нейния образ? Кое прави образа на България вечен и ненакърним?
 4. Разтълкувай стиховете: „щом се надигнем, земя и небе в ужас и песен ще се сберат”. Можем ли да отнесем към това стихотворение модернистичната формула на българския поет от началото на двадесетте години на двадесети век Гео Милев: „Аз ставам Космос”? Аргументирай се.
- ✓ Запознай се с критическите мнения на Светлозар Игов и Розалия Ликова.

От литературната критика

В едно от най-хубавите родолюбиви стихотворения на новата ни поезия – „Чедата на България” – Златомир Златанов, връщайки се към вечната тема на българската поезия и възкресявайки гласа на старите поети, отговаря на техния въпрос: *Но попитат ли де е България, ще посочим сърцето.*

И още: *Но попитат ли де е България, ще посочим белите кости.*

Всички тези атрибути на родината добиват краен смисъл едва в неунищожимата територия на Словото. Затова най-верният отговор на този прастар въпрос у Златомир Златанов е – България е песен.

Светлозар Игов, литературен критик и историк

В своето търсене на многозначни решения Златомир Златанов възкресява романтични традиции, стихове с широки песенни интонации, в които най-добре се оглежда лазурът. В неговите широки, плавни интонации най-добре се съчетава романтичното със съвременното философско начало, традициите на романтично-баладичното с диалектиката на съвременното мислене и художествената широта на погледа.

Розалия Ликова, литературен критик и историк

5. Какво ти говорят критическите текстове за:

- ☐ „оживяването” на литературната традиция в стихотворението „Чедата на България”;
- ☐ модерния лирически подход при интерпретацията на традиционната тема за родината.

Задача за самостоятелна работа:

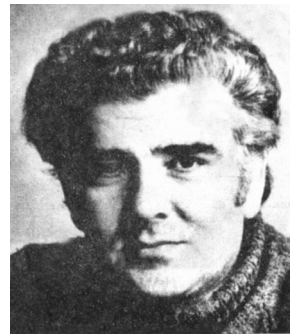
6. Напиши есе на тема по избор:

- ☐ „Но попитат ли де е България...”;
- ☐ Шепотът на буджашката степ.

Андрей Германов

(1932 – 1981)

Андрей Германов бе един от най-значителните поети, дебютирали в края на 50-те и означили следващите две десетилетия. Неговата първа книга „Кълнове“ се явява през 1959 г., за да предизвести богатия и продуктивен талант на един всеотдаен и високоморален творец, чиято моралност бе в умението да не бъде подвластен на конюктурата и да не живее себично. За малко повече от двадесет години до началото на 80-те... Германов написа около 40 книги поезия, проза, поезия и проза за деца, документалистика, публицистика, преводи... Градусът на неговата поезия от 50-те до 80-те години се движи от романтично-патетичното до драматично-трагичното и великолепно чертае графиката на българските надежди и разочарования от тия години.

Симеон Янев

У дома

Дойдох си капнал, седнах в кѳта,
така обичан отпреди.
И мама, старата, зашѳта,
в дъезве ракия подслади,

пред мене в стоплената соба
търкулна кръглата софра
и замириса сладко боба,
самуна с розова кора.

На въглените за минута
чух наденица да цвѳрчи,
дѳхът на чушчицата люта
опари моите очи...

И тате шарената купа
надигна посивял, суров...
Сърцето ми така затупа
пред тая хубава любов,

пред кѳщицата ниска, стара,
сѳс дѳх на чубрица и мед!
Тук всяка дума е подарѳк,
след труд за радост има ред,

тук подир всякоя разлѳка
сърцето мѳлчешком боли
и всеки труд, и всяка мѳка,
и всяка обич се дели...

И топлите очи на мама
сѳгряха моето сърце,
тѳй както хубавият пламѳк
измрѳзналите ми рѳце.

Да разсѳждаваме заедно

1. Защо поетѳт преврѳща в художествени образи типично български битови „подробности“? Каква атмосфера внушават те?
2. Реална или въображаема е атмосферата на дома за лирическия герой?
3. Как е внушена синовната обич кѳм майка и баща? Каква е ролята на епитетите в изразите: „мама, старата“ и „тате...посивял, суров“?

Павел Матев

(1924 – 2006)

Роден в село Оризово, Старазагорско. Завършва гимназия в град Чирпан и славянска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Работил е като зам.-главен редактор на списание „Пламък“ и като главен редактор на списание „Септември“. Бил е председател на Комитета за изкуство и култура (1966 – 1975) и на Комитета за българите в чужбина.

За пръв път печата стихове през 1946 г. в старазагорския вестник „Литературен подем“. Следват стихосбирките „Родословие“, „Чайките почиват на вълните“, „Неоскърбени светове“, „Натрупани мълчания“. В по-голямата част от стихотворенията си поетът постига умело единство на интимни и граждански чувства и настроения. Най-характерното за поезията на Павел Матев е нейният монологичен, изповеден характер, нейната умъдреност и търсещ дух, верността ѝ към най-съкровено в чистите, „неоскърбени“ светове на поета.

по Кирил Топалов

Родната къща

Едно разцъфнало дръвче
ми върна спомена за нея.
Там денем слънцето пече,
там нощем славеите пеят.

Една беда ли в този дом
безмилостно съдбата прати.
Затуй без жалби и без стон
тъй рано си замина тати.

Покрай зида расте трева.
Хармана е потънал в слама.
А до прогнилите дърва
събира пилетата мама.

Затуй до днес щом падне мрак,
сама във тишината няма,
умислена по мене пак,
все лошо ме сънува мама.

На чужди кучето ръмжи.
То как ли ще посрещне мене?
А може би и то тъжи,
че бяхме дълго разделени.

Но пак е скъп и пак е драг
Но пак е скъп и пак е драг
Оттук, от неговия праг,
открих вселената голяма.

Да разсъждаваме заедно

1. Откъде тръгва споменът за родната къща? С кой художествен детайл е означено началото му?
2. Как е развит мотивът за спомена в стихотворението „Родна къща“? В кой куплет е загатнат мотивът за завръщането? Защо, макар и желано, възможното завръщане тревожи душата на лирическия герой?
3. Кои образи, традиционни за българската поезия, откриваш в стихотворението?
4. Какви чувства пораждат те в спомена на лирическия герой?
5. Как е разкрита съдбовната връзка: дом – майка – баща – син?

6. Проследи настроението на лирическия герой, породено от спомена-представа за дома. Кое поражда болката? А кое – душевното просветление? Каква е ролята на противоположителния съюз „но“, с който започва последният куплет?
7. Кой зрителни и слухови картини оживяват в спомена? Кой от тях преобладават? Защо?
8. Може ли да бъде нарисувана родната къща на лирическия герой, видяна в спомена? Опитай се!

Сравни и направи извод

9. Открийте по какво си приличат и по какво се различават творбите „Скрити вопли“ от Димчо Дебелянов и „Родна къща“ на Павел Матев?

РАБОТЕТЕ ПО ГРУПИ:

1. ГРУПА: С какво стихотворението „Родна къща“ на Павел Матев напомня за „Скрити вопли“ от Димчо Дебелянов? Аргументирайте предложените възможни отговори:

- ☐ с мотивите за спомена и за завръщането;
- ☐ с образа на майката. Открийте самостоятелно и други отговори на въпроса.

2. ГРУПА: Потърсете различията между двете стихотворения: в драматизма на чувството, в поетическата поанта и в още какво? Открийте самостоятелно!

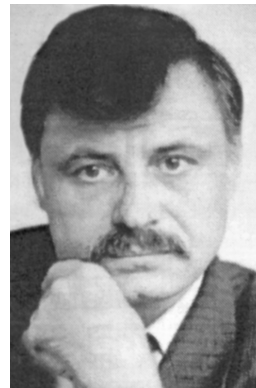

Художник Евелина Ханджиева

Нико Стоянов

1947 г.

Нико Стоянов е сложна личност, приличаща на историята на своя народ. Неслучайно своето поетическо послание към прадедите той свързва с днешната съдба на българите. Още по-символично е това, че с голямата си любов към своя народ той възпя и тази земя, която е приела българите преди повече от два века. С еднакви чувства Нико Стоянов възпява и родния Балкан, и напусналите своята родина наши прадеди, и близката до болка, оросена с нашата и на нашите прадеди пот и кръв, родна Бесарабия. Животът на поета се измерва с радостта, която той е доставил на хората със своите стихове; с пробудените от тези звучни стихове сърца на поколенията в Молдова и Украйна, които са се учили и ще се учат на любов към родина и род от стиховете на Нико Стоянов.

Иван Забунов

- Припомни си стихотворението на Нико Стоянов „Моят род”. Може ли то да бъде илюстрация на казаното от Иван Забунов за поезията на Нико Стоянов?

Завинаги

„Родино моя, майчице мила...”

Пеньо Пенев

Ах, залезът неповторим
над хоризонтите далечни!
И вие, утринни зари,
завинаги сте с мене вече.

Нима тоз, що ви е видял
и чул ви е, ще ви забрави?
А този вишнев облак бял
в града ви го донесох право.

И тоз на Дунава порой,
над езерцето – хрусталака
и люляковият прибой –
една картина от Буджака...

Да разсъждаваме заедно

1. Можем ли да наречем стихотворението „поетически рисунък на родния край”? С какво се запомня тази „картина от Буджака”?
2. Възхищение и обич – как са изразени тези чувства?

Нещо от Балкана

(Акростих)¹

На моите сънародници
бесарабските българи

Ний дойдохме навреме
и полека издигнахме ръст
край степта обгорена –
от степта, от буджашката пръст.

Синове сме на тази
топла, южно-равнинна страна,
от която ще пазим
ясен поглед и обич една;
но в гърдите ни нещо
от Балкана остана –
все хайдушко, горещо...

Нико Стоянов

Да разсъждаваме заедно

1. Кое събитие от живота на българския род е живо в паметта на лирическият герой?
2. Кой образ символизира родината? А кой – прародината? Какъв знак носят в стихотворението образите на равнината и планината?
3. Как е изразено синовното чувство към родината и прародината?
4. Прочете ли акростиха? Какъв извод може да се направи за присъствието на поета и лирическият герой в стихотворението?
5. За кои вечни нравствени ценности домът е най-надеждната крепост?

¹ акростих – стихотворение, в което началните букви на стиховете образуват дума, словосъчетание или изречение.

6. Проследи чувствата на лирическия герой. Кое чувство доминира? Каква е ролята на сравнението в последния куплет?
7. Сравни стихотворенията на съвременниците Павел Матев и Андрей Германов. В какво се изразява особеното, индивидуалното в преживяването на обичта към родния дом? Потърси разлика в смисловите натоварвания на двете заглавия – „Родна къща” и „У дома”.

И ето – стигнах. Влажно. Кал.
И тук е преваляло също.
Мегданът е един квартал –
и аз съм в бащината къща.

Той ще изправи рамене
и, пак усмихнат, ще започне:
ще вземе старото гърне
и бяло вино ще наточи.

Над прага – виснали лози,
прозорецът отворен чамов...
Ще има радостни сълзи.
Сълзите... Ах, не трябва, мамо...

Това ще стане – ей-сега,
пак под салкъма, посред двора...
Аз влизам. Никого. Тъга.
Навред е пусто. Няма хора.

Веднага, тате, чул-разбрал,
ще влезе мълком, ще прегърне
сина си, който възмъжал,
отново в къщи ще се върне...

Тревясал старият ни двор,
все тъй просторен и широчък –
но с гургулича тъжен хор,
с напукани циметни плочи.

...

Нико Стоянов

Да разсъждаваме заедно

8. Какви чувства вълнуват лирическия герой, който се завръща в „бащината къща”? Коментирай „движението” на чувството между очаквания и реалния образ на завръщането в родния дом. Какво се постига с употребата на различни глаголни времена – минало неопределено и сегашно – в картината на реалния досег с дома и бъдеще във визията¹ на очакването?
9. В коя от двете картини глаголността е засилена и в коя се предпочитат безглаголни изречения? Каква е художествената функция на този подход?
10. Как е конкретизиран образът на дома в носталгичната представа на лирическия герой? Кои познати образи оживяват?
11. Как е развит познатият мотив за завръщането от бесарабския български поет Нико Стоянов? Как той отстоява традицията в българската поезия? Потърси отговори на въпросите, като сравниш това стихотворение с творби на Димчо Дебелянов, Павел Матев, Андрей Германов.

Задача за самостоятелна работа:

12. Потърси стихотворение от бесарабски български поет, посветено на родния дом, и му направи писмен анализ.

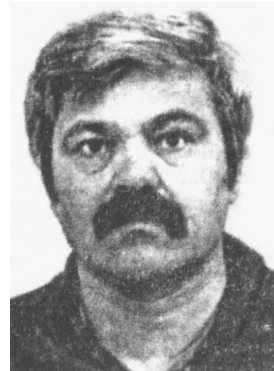
¹ **визия** виждане, идея, представа, способност за разбиране на нещата, главно с оглед на бъдещето.

Илия Вълков

1950 г.

Роден е в българското село Ореховка (Пандъклия), Болградски район, Украйна. Завършва Одеския медицински институт, стоматологически факултет. Включва се в българското обществено движение в Буджака в Болград и Тараклия.

Първите си стихове публикува във вестник „Дружба“, Болград. От 1992 г. живее в България и работи по специалността си. През 1998 г. във Варна е издадена първата му стихосбирка „Носталгия“.

Родно слово

Над селцето и сред къра
реч на майката-родина
от преселването първо
свърза ни, сплоти единно.

От Буджака вятър степен
думи близки ми донася. –
Край мой роден, ний сме с тебе –
думи нежни ни пригласят.

Сякаш слънце, СЛОВО РОДНО,
грееш и обединяваш;
ти звънтиш, струиш свободно,
всеки миг над нас изгряваш.

Нежни думички разнищам –
те омайват с израз чуден;
в бащиното ни огнище
днес звучи езикът буден.

Нека всякога безкрайно
реч напевна да се чува,
да усещам чувство трайно,
с думи български вълнуван.

Твоя огън, РОДНО СЛОВО,
няма, няма да угасне!
То е вечно, то е ново,
то е винаги прекрасно.

Да разсъждаваме заедно

1. Какво е за българина от Бесарабия родното слово? Как поетът Илия Вълков отговаря на този въпрос със средствата на българското художествено слово? Какви чувства са изразени в стихотворението „Родно слово“?
2. Как е внушена идеята за светостта на българското слово? Сред кои свещени за българина неща то е „положено“?
3. Случайно ли са повторени думи и изрази, близки по значение „сплоти единно“, „обединяваш“? Защо за българина от Бесарабия обединителната сила на родното слово е от особено значение?
4. Кои стихове най-категорично изразяват увереността на лирическия герой в безсмъртието на българското слово?
5. Сравни стихотворението с „Българска реч“ на Кирил Христов. Откриваш ли допирни точки? Обоснови се.

Петър Бурлак-Вълканов

(1939 – 2005)

Издънка от корена на бесарабските българи е поетът Петър Бурлак Вълканов. Роден през 1939 г. в българското село Островное, Одеска област, той завършва педагогически институт в град Тираспол, Молдова.

Неговите стихове носят здрава реалистична мисъл, остро социално и национално чувство, първично усещане за природата, както и един мил наивитет – черти, така присъщи на нашата възрожденска поезия...

Любовта към трудовите хора на родината, преклонението пред техните дела, възторгът от красотата на природата, трепетите на любовта, силният осъзнат копнеж по родината на дедите – това са темите на Петър Бурлак-Вълканов.

Андрей Германов

- **Твоята среща с поезията на Петър Бурлак-Вълканов не е първа. Кое негово стихотворение ти е направило най-силно впечатление? Защо?**

Край ти мой небесносин,
ниви и дъбрави,
на любов неукротим,
на тъга и вяра!

Ах, как сладко пияни
твоят звезден мирис.
В твоите злачни ширини
никнат мойте мисли.

И тече Киргиз-река –
посребрена сабя,
покрай древната тъга,
скръб и спомен грабват.

А Буджакът ведросин
е в премяна злачна.
Златокъдра моя шир
в твоя пух аз крача.

С будни чувства аз вървя,
а сърцето трепва:
син ли съм на тез нивя,
на земята древна?

Син ли съм или пък не –
питама всяко стръкче,
всеки камък наранен,
всяко земно кътче.

И под твоя небосвод
на Буджака древен
ще живее моят род,
моят корен клетвен.

Да разсъждаваме заедно

1. **Защо лирическият герой предпочита непосредственото обръщение към родния край?**
2. **Открий епитетите. Какво постига авторът с употребата им?**
3. **От кои въпроси „сърцето трепва“? Ясни ли са отговорите, които лирическият герой им дава?**
4. **Кои са неразкъсваемите нишки, които свързват лирическия герой с родния Буджак?**

5. Как е постигнато в стихотворението единството между образ и чувство?

6. Прочети още едно стихотворение от Петър Бурлак-Вълканов, посветено на родния край (Ти ли пак ме зовеш...). Опитай се самостоятелно да му направиш анализ, като си помогнеш със следната тематична мрежа:

- ☐ образи на родното; изразни средства;
- ☐ лирически герой – настроение, чувство, копнежи; изразни средства;
- ☐ послания към читателя.

ТИ ЛИ ПАК МЕ ЗОВЕШ,
мое родно огнище? –
Ти ли мамиш ме пак,
край мой гроздов и вишнев?

О, как искам аз днес
да попия със радост
твоя полски ветрец,
твоята ябълчна сладост.

Мое родно селце,
вий земляци и братя,
любовта ми към вас
се разгаря в полята.

Ще измеря ли аз
любовта си пламтяща
ей към тези поля,
към селцата светящи?

Ех ти, край мой Буджак,
край на песни, копнежи,
край на българска реч
и на нови надежди.

Като нашия свят,
като звездното време
безпределно, без край –
тя така е безмерна!

Работи самостоятелно

7. Направи цялостен анализ на творбата, като си припомниш изискванията за анализ на лирическа творба.

И попитах

Сто въпроса блъскат се във мене,
сто въпроса – неизказан свят.
— Де е дядо ми със своето време,
де коравите му жили спят?

Странджа, Странджа, с кръв и мъст люляна,
не съзря ли дядо ми, кажи?
— Той навярно някъде тъдява
под пръстта ми каменна тежи.

И попитах Добруджа с тревога:
— Моя дядо ти дали видя?
Отговори с класовете бодро:
— Шепотът му още спи в пръстта.

Вий, Родопи, величави, древни,
Помните ли дядовия смях?
А горите с клони изранени...
— Криехме го в своя гъст шумак.

И попитах манастира Рилски:
— Дядо ми не е ли в теб вграден,
в твоите стени, колони вити?
— Помня, мъката разправяше на мен.

Тунджа, Тунджа, моя дядо где е?
С камък ли на дъното мълчи?
А вълните: Сякаш, че одева
пиеше ме в своите очи.

Шипка, Шипка, ти навярно помниш
де загина дядо ми тогаз?
Колко братя тук земята стопли
с дядовия ти съсухрен глас.

И попитах най-накрая България:
— Де почива дядо ми сега?
— Дядо ти? Хайдутинът? Прастарият?
Той подпира моята снага.

Петър Бурлак-Вълканов

Да разсъждаваме заедно

1. Развълнува ли те това стихотворение? С какво?
2. Кой всъщност е „въпросът на живота му”, който всеки потомък на бесарабски българи си задава и който в поетическата визия на Петър Бурлак-Вълканов е „Де е дядо ми със своето време”?
3. С кои места и имена, знакови за историческата памет на българите, води диалог лирическият герой в търсене на родовия си корен? Каква е ролята на олицетворението в това стихотворение?
4. Как метафорично е проследена историческата съдба на българина?
5. Каква обобщена идея е вложена в отговора на България от последния куплет?
6. Как мислиш, може ли да се направи паралел между образната система на стихотворението „И попитах” и фолклорния мотив за вграждането?
7. Научи стихотворението наизуст. Рецитирай го изразително. Защо то може да бъде определено като провокация към артистизма на рецитатора?

Българи в чужбина

По целия свят без родина
разпръснат, обиден, прокуден,
народ мой, живееш в чужбина,
защото си бил ти принуден.

Забравяш си родните думи,
изгубваш духа си народен,
загиваш без бой и куршуми,
умираш си прав и безроден.

Родино, достатъчно чака!
Ще сториш ли нещо сега?
Народа си жив ти оплака
привидно, така, без тъга.

Родино, върни си чедата,
извикай от болка, извикай!
Защо предизвикваш съдбата?
И днешната болка ти стига.

Петър Бурлак-Вълканов

Да разсъждаваме заедно

1. Болка и тревога – доминиращи чувства в стихотворението. От какво са породени те?
2. Защо поетът предпочита директното обръщение към своя народ пред обективния разказ за неволите му?
3. Мотивът за прокудените от родината – как е конкретизиран в стихотворението на Петър Бурлак-Вълканов? От кои произведения на българската класическа литература ти е познат този мотив?
4. Кои са заплахите за българския дух далеч от родината? Тревогата за изчезващия език не е ли всъщност тревога за народната памет? Сподели своята позиция на млад човек, жаден за нови светове. Вълнение или безразличие предизвиква у тебе болката на поета?
5. Какъв зов към родината отправя лирическият герой? Посочи реторичните въпроси. Каква е тяхната роля за емоционалните внушения на стихотворението?
6. В какво се изразява актуалното звучене на това стихотворение?

Тестови задачи:

Тест 1.

Прочети внимателно текста и отговори на въпросите след него

Най-заможният човек в селото беше дядо Йордан Геракът. Пъргав и трудолюбив, той бе работил през целия си живот и бе сполучил да удвои и утрои имотите, останали от баща му. Надарен с ум практичен и с търговски способности, той бе съумял да направи и пари и да се издигне между селяните си като пръв човек. И макар да беше малко скъперник, не беше строг в сметките си, помагаше на хората и се грижеше за селските работи. Затова всички го обичаха и почитаха.

Неговата голяма и бяла къща, в която живееше многолюдното му семейство, беше на лично място сред селото, виждаше се отдалече и отдалече личеше, че е чорбаджийска. Всред широкия двор се издигаше високо и право като стрела самотен кичест бор. Той бе донесен като малко борче от светите рилски гори и посаден тук в незапомнени времена от прадедите на Гераците. Това бе за тяхното семейство знаме, с което се гордееха. Под неговата света сянка бяха отраснали няколко поколения. Под нея бяха преживели последните си дни много старци от рода им.

Дядо Йордан имаше трима синове, народени един след друг. Най-големия беше Божан, по него идеше Петър и най-малкият – Павел. И тримата бяха женени, имаха деца и всички живеяха в една къща със старите – къща голяма, хубава, дето имаше място още за толкова души.

Баба Марга в къщи беше пълна господарка. Тя обичаше снахите и внучетата си, но се държеше строго с всички и когато кажеше нещо, искаше да бъде изпълнено. Когато мъмреше или съдеше за нещо синовете си, те, макар и възрастни, стоеха пред нея с наведени глави и не възразяваха. Тя тичаше цял ден от кръчмата до къщи, обикаляше из двора да види всичко ли е в ред, хранеше кокошките, свинете и гъските, хокаше ги като хора и когато ги мамеше, гласът и се чуваше по цялата махала. Тя говореше високо и се смееше със звънлив глас като мома.

Геракът ценеше нейните способности, доверяваше и всичко, осланяше се на нейния ум и грижи и се гордееше с нея. Двамата бяха живели в обич и доверие, помагала си и искаха да оставят на децата си добро име и добро наследство.

(По Елин Пелин)

1.	Отговори с ДА или НЕ. а) Героят на този фрагмент живее в града. б) Борът в двора на Герака е посаден от баща му. в) Главният герой има деца и внуци. г) Баба Марга е добра стопанка. д) Според този фрагмент в семейството на Герака децата почитат родителите си.
2.	Открий в текста и запиши 5 думи (израза), с които в текста се проявяват ценностите на българското семейство.
3.	Открий в текста и запиши две сравнения и два епитета.

Тест 2.

Прочети внимателно текста, за да решиш тестовите задачи:

По това време в Преспа живееше престарял свещеник, дядо поп Данаил. Той бе станал свещеник от любов към ближния и целият му дълъг живот беше потвърждение на тая любов в неговото чисто, човешко сърце. Християнският народ живееше от векове в тежка неволя, под турско иго, и люде като поп Данаила му бяха опора в тъмнината робска. Дядо поп Данаил не беше се научил да чете по елински в църквата и дълги години четеше само на славянски или на прост народен език, та като узна за това гръцкият владика в Битоля, опита се със строги, груби думи да го накара да научи гръцкия език, който бил език „благословен от бога”. Дядо поп Данаил му отговори:

— Сички езици са от бога. Харно е и много е харно човек да знай и елински, и секакви други езици. Аз съм стар веке, за да се уча, късно е за мене, но като чета в църквата на славянски и на простия наш език, народът разбира словото Христово и нищо нема да разбере, владико свети на твоя език, който му е чужд и непознат. Не ме съди, че съм недостоеен свещеник, защото аз, грешният, служа на бога правилно.

Владиката го прогони на стари години от църквата. Но дядо поп Данаил беше наистина благочестив човек и простият народ не го изостави, мнозина отиваха при него за поука и съвет.

При него отиде и Султана. Изповяда му се тя от сърце, а той дори се възхити от нейния ум и от добрата ѝ воля.

— Не си прегрешила с нищо божия закон, чадо мое – каза ѝ старият свещеник. – И не се бой от людското злоезичие и завист, както и аз не се убоях, когато и владика чак ме поруга. Готви се ти да получиш благословия за това, което така мъдро и честно си наумила: щом минат Христовите празници, както е църковен ред и закон, аз ще ви венчая с твоя избраник по разум и сърце.

(по Д. Талев)

1.	Отговори с ДА или НЕ на следните твърдения: а) Всички герои на този текст са българи. б) Дядо поп Данаил не умееше да чете. в) Свещеникът мразеше гръцкия език. г) Простите хора търсеха у свещеника съвет и поука.
2.	Обясни значението на подчертаните изрази. <i>Изповяда му се тя <u>от сърце</u>.</i> <i>Ще ви венчая с твоя избраник <u>по разум и сърце</u>.</i>
3.	Открий в този откъс и запиши всички контекстуални синоними на словосъчетанието <i>турско иго</i>.
4.	Озаглави текста и запиши заглавието.
5.	С едно изречение формулирай основната мисъл на този текст.
6.	Състави и запиши 3 изречения, като употребиш думата „ЕЗИК” в различни значения.

7.	Кои от изразите разкриват смисъла на фразеологичния израз ИДЕШЕ МУ НА УМ? а) той се сещаше; в) на него му хрумваше; д) той разказваше; б) той спомняше; г) той измисляше; е) той изчисляваше.
8.	Трансформирай пряката реч в непряка: — Не си прегрешила с нищо божия закон, чадо мое – каза ѝ старият свещеник. – И не се бой от людското злоезичие и завист, както и аз не се убоях, когато и владика чак ме поруга.
9.	Открий и запиши употребените в текста синоними към подчертаните думи.
10.	Открий в текста и препиши всички глаголи в минало предварително време.
11.	Напиши речта на дядо поп Данаил на книжовен български език: — Сички езици са от бога. Харно е и много е харно човек да знай и елински, и секакви други езици. Аз съм стар веке, за да се уча, късно е за мене, но като чета в църквата на славянски и на простия наш език, народът разбира словото Христово и нищо нема да разбере, владико свети на твоя език, който му е чужд и непознат.
12.	Запиши кратък текст (3-5 изречения), в който да коментираш как речта на стария свещеник го характеризира (открий и аргументирай 3 качества на личността, проявени чрез речта на героя).
13.	Запиши следния текст в преизказно наклонение: Владиката го прогони на стари години от църквата. Но дядо поп Данаил беше наистина благочестив човек и простият народ не го изостави, мнозина отиваха при него за поука и съвет.
14.	Загради верния отговор на въпроса: какво се постига с употребата на преизказно наклонение в това изречение? Гръцкият владика в Битоля, опита се със строги, груби думи да го накара да научи гръцкия език, който бил език „благословен от бога”. а. Разказвачът не споделя това мнение, изразява съмнение и недоверие. б. Разказвачът преразказва нещо, което не е наблюдавал лично.
15.	Прочети изречението: Дядо поп Данаил не беше се научил да чете по елински в църквата и дълги години четеше само на славянски или на прост народен език, та като узна за това гръцкият владика в Битоля, опита се със строги, груби думи да го накара да научи гръцкия език, който бил език „благословен от бога”. Запиши верните твърдения от дадените в скобите: Това изречение е _____ (сложно съчинено; сложно съставно; сложно смесено) и се състои от _____ (три, четири, пет, шест, седем) прости изречения.
17.	Състави текст разсъждение от 5-7 изречения, в който да споделиш своето мнение относно твърдението от текста, че „харно е и много е харно човек да знай и елински, и секакви други езици”, като се аргументираш с 3 аргумента.

Преди да тръгнеш по широкия свят

Знаеш ли какво означава думата „лотофаги“? Тя идва от гръцката митология и означава лотосояди, т.е. хора, които ядат лотос. Лотофагите са митическо гостоприемно племе, обитавало либийското крайбрежие на Африка. Хранело се с плода на дървото лотос, а който вкусвал от него, забравял миналото си. За това племе ни говори Омир в „Одисея“. Пътувайки към родната Итака, част от спътниците на Одисей вкусили от този плод и не искали да се връщат по домовете си. Одисей насила ги върнал на корабите и ги завързал на борда с въжета.

Днес с думата „лотофаги“ се назовават хора, които лесно се поддават на забравата, пренебрегват всичко родно и го заменят със съмнителни чужди сладости и ценности. За тях с болка и надежда пише есето си „Одисей и лотофагите“ българският народопсихолог Тончо Жечев, в което между другото се казва:

„На острова на лотофагите съществуват идеални условия за липсата на култура, която се гради върху паметта за изминалото. Като ги освободил от проклятието на паметта, Зевс дал на лотофагите най-сладостната напитка на растителния свят: да не познават болката. Безболезненото съществуване – ето кое съблазнява така бързо пратениците на Одисей.

Заедно с това е ясно, че за Омир и древните гърци лотофагията, съблазънта на безпаметството е крайната степен на човешкото БЕЗ-умие. Безумието в чистата му форма, а не като лудост и буйство, лишение от ум, превръщане на човека в безпаметно, хилещо се блажено животно, за което няма НИКОГА, няма ЩЕ БЪДЕ, а само едно голо и дразнещо СЕГА и ТУК, това сега и това тук, които не са пропадане на бъдещето в миналото или превръщането на миналото в бъдеще...

Идва здрачен и самотен предвечен час в нашия живот, когато всичко е на път да се превърне в спомен. На стенещите камъни на своя остров ние седим...и съвършено ясно преоткриваме и разбираме древната като човека истина: най-доброто от миналото е първообраз, далечен прототип на най-доброто и красивото в бъдещето. И ако човечеството се зарази от безумието на лотофагите най-лошото и страшното от миналото му ще се превърне в блед първообраз на най-ужасното и непоправимото в бъдещето, за да настъпи „третото варварство“...

**Нека светлите образи на родината
и прародината те следват в мечтаните
пътища, за да бъде красиво бъдещето ти...**

Таблицы:

Таблица 1.

	Сфера на употребата	Задачата	Езикови особености
Художествено описание	Художествена литература	Да се въздействува емоционално- образно.	Метафорична употреба на думите и изразите, епитети, сравнения, експресивна лексика, сложни изречения.
Научно описание	Точни науки (биология, история, география). Научно описание се прави и в областта на техниката. Среща се в научна, учебникарска, справочно-енциклопедична литература.	Да информира за научни факти, явления от действителността, тяхното обяснение.	Думите се употребяват в пряко значение. Мислите се изразяват точно, логично. Глаголното време е предимно сегашно. Признаците на предметите и явленията са постоянни.
Делово описание	Различни документи	Да се информира за безспорни факти, да се даде инструкция.	Стандартност на текста в някои документи (протокол, отчет и др.). Думите са еднозначни, изреченията основно са прости. Често се употребява страдателен зalog (направено е, отчита се).
Публицистично описание	Периодичен печат, обществено-политическа литература, публицистични предавания по радиото и телевизията.	Да се информира обществото и да се оказва въздействие върху обществото.	Информационна наситеност, конкретност, експресивност.
Разговорно описание	Битова	Да се изрази субективно отношение на говорящия към обекта.	Експресивна лексика, употреба на разговорни, диалектни думи и изрази, нарушаване на словоредата в изреченията.

Таблица 2.

	Сфера на употребата	Задачата	Езикови особености
Художествено повествование	Художествени, фолклорни, публицистични текстове	Да се формира емоционално отношение на читателя спрямо събитията или персонажите.	Наситена глаголност, сменящи се действия. Предпочитат се минали времена. Възможна е употреба на метафора.
Научно повествование	Както при научно описание	Да се даде информация за случка, събитие.	Сегашно научно време, задължително за научната реч. Глаголите са в 3. л. ед. и мн. ч. употреба на термини.
Публицистично повествование	Текстове от публицистичен стил, СМИ	Да се предаде информация за събитията и отношение на автора към събитието.	Експресивна лексика, честа употреба на глаголи в сегашно време. Възможна е метафорична лексика.
Делово повествование	Тестове от официално-делови стил, някои информационни статии в печата	Да се дадат конкретни сведения за събитията.	Думите се използват в конкретното си значение. Метафори няма.
Разговорно повествование	Всекидневна речева практика	Говорещият да разкаже за случката, събитието.	Експресивна лексика, разговорна лексика.

Таблица 3.

АВТОБИОГРАФИЯ

на _____

Роден(а) съм на _____ г. в гр. (с.) _____ област.

Баща ми (име и презиме) _____

работи в _____ Майка ми (име и презиме) _____

работи _____

Имам брат и сестра. Брат ми (име и презиме) _____

работи в _____ Сестра ми (име и презиме) _____

е ученичка в _____ клас.

Дванадесети клас завърших в _____ училище през _____ г.

Дата

Подпис:

Как се пише съвременно CV по европейския модел, можеш да видиш в Интернет.

Таблица 4.

До господин Директора
на училище „Васил Левски”
гр. Кишинев

МОЛБА

от Ирина Иванова, ученичка от IX „А” клас
при училище „Васил Левски” в гр. Кишинев

Уважаеми господин Директор,

От малка обичам да спортувам. Спортът е моята голяма любов. Моля да ми разрешите да използвам в почивните дни спортната зала на училището за тренировки.

Надявам се, че молбата ми ще бъде удовлетворена.

18. II. 2023 г.
Кишинев

Подпис: И. Иванова

Таблица 5.

ПРОТОКОЛ № ____

за събрание на _____ (учениците от ____ клас)

Днес, _____ 2023 г., се проведе ____ събрание _____ (заседание _____) на _____ (съвет).

Присъстваха _____ отсъстваха _____ (ученици – двама по уважителни причини, а един (една) по неизвестни причини).

Председател на събранието беше _____

Секретар на събранието _____

Дневен ред на събранието: 1. _____

(успехът на учениците от ____ клас ____).

2. _____

3. _____

4. Разни.

Доклад изнесе _____ В доклада бяха поставени следните въпроси:

В обсъждането участваха (по доклада се изказаха):

1) _____ Той изтъкна (подчерта, отхвърли, подкрепи _____), че _____.

2) _____ Според нея _____.

3) _____ Тя постави следните въпроси: _____.

4) _____ Направи предложение _____.

На въпросите отговори _____ Той обясни _____

Направиха се следните изводи _____

Взеха се следните решения: 1. ____; 2. ____

Председател на събранието:

Подпис:

Секретар (протоколчик):

Подпис:

Таблица 6.

РАЗПИСКА

Аз _____, _____ (ученик/ученичка от IX „А“ клас) взех от училищната каса 60 (шестдесет) леи за купуване на книги за награда на победителите в училищния конкурс по рецитиране.

8. IV. 2023 г.

Подпис:

Таблица 7.

ПЪЛНОМОЩНО

Аз живееш (а) на ул. в гр. (студент/ка) давам настоящето пълномощно на, живееш(-а) в паспорт N, издаден на от гр. Кишинев, за да получава моята стипендия за месец януари и февруари 2023 година вместо мене.

10. I. 2023 г.

Подпис:

подпис на длъжностно лице:

печат

дата на заверката

(подпечатването)

Таблица 8.

ХАРАКТЕРИСТИКА

на _____
ученик (ученичка) от _____ клас _____ училище, гр. _____ (село) _____
е роден(а) на _____ г. в гр. (село) _____ област в _____.

Родителите му(й) са _____. Баща му(й) работи _____ Майка му(й) е _____.

_____ е добър ученик (ученичка). Редовно изпълнява задълженията си, учи редовно и системно по всички учебни предмети. Особен интерес проявява към българската литература и българската история. Упорит(-а) и дисциплиниран(-а) е. Не допуска закъснения и безпричинни отсъствия.

Приема с готовност всички поръчения. Изпълнява ги качествено. Сам(-а) е инициатор на мероприятия с обществена значимост. _____ участва активно в живота на училищния колектив. Отговорник (отговорничка) е за _____. В поведението си е открит(-а), честен (честна), добронамерен(-а). Ползва се с уважението и доверието на колектива. Ръководството на _____ (учреждение) дава настоящата характеристика на _____, за да му(й) послужи за _____ (постъпване в _____ колеж).

Дата

Подписи:

Директор:

Таблица 9.

Изговор на А/Я в следните граматични форми

Граматична форма	пишем	произнасяме
	А, Я	[Ъ] [БЪ]
1) Членувани с кратък член -А, -Я съществителни имена от мъжки род	брегът – брегА денят – денЯ	[брег'Ъ] [денЬЪ]
2) окончанията за 1. лице единствено число и 3. лице множ. число на глаголите от I и II спрежение в сегашно време	летЯ, летЯт четА, четАт	[летЬЪ] [летЬЪт] [четЬЪ] [четЬЪт]
3) Формата за 3. лице множ. число на спомогателния глагол СЪМ	сА	[сЪ]
4) Винителната форма на 3. лице единствено число на личното местоимение за женски род (я, -нея)	Я неЯ	[йЪ] [нѐйЪ]
5) Членуваните форми на прилагателни, числителни и местоимения	синиЯт – синиЯ първиЯт – първиЯ нашиЯт – нашиЯ	[сѝнийЪт – сѝнийЪ] [пѣрвийЪт – пѣрвийЪ] [нѧшийЪт – нѧшийЪ]

Таблица 10.

Глаголни времена в изявително наклонение

Название и форма	Основно значение	
Сегашно време	Ходя	Действие в сегашния момент
Минало несвършено време	Ходех	Действие в минал момент (неприключено в минал момент)
Минало свършено време	Ходих	Действие, приключено в минал момент (действие преди сегашния момент)
Бъдеще време	Ще ходя	Действие в бъдещ момент (действие след сегашния момент)
Бъдеще в миналото	Щях да ходя	Действие в бъдещ спрямо минал момент (действие след минал момент)
Минало неопределено	Ходил съм	Наличен в сегашния момент резултат от предходно (приключено) действие
Минало предварително	Бях ходил	Наличен в минал момент резултат от предходно (приключено) действие
Бъдеще предварително	Ще съм ходил	Наличен в бъдещ момент резултат от предходно (приключено) действие
Бъдеще предварително в миналото	Щях да съм ходил	Наличен в бъдещ спрямо минал момент резултат от предходно (приключено) действие

Таблица 11.

Глаголни времена в преизказно наклонение

ВРЕМЕ	ИЗЯВИТЕЛНО НАКЛОНЕНИЕ	ПРЕИЗКАЗНО НАКЛОНЕНИЕ
Сегашно	пиша, нося, казвам	пишел съм, носел съм, казвал съм
Минало свършено	писах, носих, казвах	писал съм, носил съм, казвал съм
Минало несвършено	пишех, носех, казвах	пишел съм, носел съм, казвал съм
Минало неопределено	писал съм, носил съм, казвал съм	бил съм писал, бил съм носил бил съм казвал
Минало предварително	бях писал, бях носил бях казвал	бил съм писал, бил съм носил, бил съм казвал
Бъдеще	ще пиша, ще нося, ще казвам	щял съм да пиша, щял съм да нося, щял съм да казвам
Бъдеще в миналото	щях да пиша, щях да нося, щях да казвам	щял съм да пиша, щял съм да нося, щял съм да казвам

Таблица 12.

Въпросителни, неопределителни, отрицателни, обобщителни местоимения

Видове	Въпросителни местоимения	Неопределителни местоимения	Отрицателни местоимения	Обобщителни местоимения	Относителни местоимения
	Заместват имена на неизвестни лица, предмети, признаци и числа, когато питаме за тях.	Заместват имена на неопределени лица, предмети, признаци.	Заместват имена на лица, предмети, признаци, когато ги отричаме.	Заместват имена на лица, предмети, признаци, когато ги назоваваме обобщено.	Служат за връзка между две изречения и заместват име, споменато в едно от тях.
За лица и предмети	кой, кого, кому	някой, някого, някому	никой, никого, никому	всякой, всякого, всякому	който, когото, комуто
За предмети и животни	какво, що	нещо	нищо	всичко	каквото, щото
За признаци	какъв, каква, какво, какви	някакъв, някаква, някакво, някакви	никакъв, никаква, никакво, никакви	всякакъв, всякаква, всякакво, всякакви	какъвто, каквато, каквото, каквито
За притежание	чий, чия, чие, чии	нечий, нечия, нечие, нечии	ничий, ничия, ничие, ничии		чийто, чиято, чието, чиито
За количество	колко, колцина	няколко, няколцина	николко	всичко, всинца	колкото

Таблица 13.

Повелително наклонение на глагола

ПРОСТИ ФОРМИ (образуват се само от несвършен вид на глагола)	ОТРИЦАТЕЛНИ ФОРМИ
I и II спрежение: пиша – (ти) пиши; (вие) пишЕТЕ уча – (ти) учи; (вие) учЕТЕ III спрежение: (ти) искай, (вие) искаЙТЕ (ти) вечеряй, (вие) вечеряЙТЕ	(ти) не пиши, не учи, не искай (ти) недей да пишеш, недей да учиш (вие) недейте да пишете (да учите) (вие) недейте да искате (да вечеряте) (ти) недей писа (учи, иска) (ти) недей вечеря (вие) недейте писа (учи, иска, вечеря) (ти) стига писа, вие стига писахте стига (си) писал, стига (сте) писали

Таблица 14.

Повелително наклонение на глагола

СЛОЖНИ ПОЛОЖИТЕЛНИ ФОРМИ	СЛОЖНИ ОТРИЦАТЕЛНИ ФОРМИ
(аз) нека да пиша (уча, искам, вечерям) (ти) нека да пишеш (учиш, искаш, вечеряш) (той) нека да пише (учи, иска, вечеря) (ние) нека да пишем (учим, искаме, вечеряме) (вие) нека да пишете (учите, искате, вечеряте) (те) нека да пишат (учат, искат, вечерят)	нека да не пиша (уча, искам) нека да не пишеш (учиш, искаш) нека да не пише (учи, иска) нека да не пишем (учим, искаме) нека да не пишете (учите, искате) нека да не пишат (учат, искат)

Някои глаголи в българския език образуват повелително наклонение по особен начин.

Запомнете ги!

съм – (ти) бъди, (вие) бъдете;
държа – (ти) дръж, (вие) дръжете;
сляза – (ти) слез, (вие) слезте;
дойда – (ти) ела, (вие) елате;
ям – (ти) яж, (вие) яжете;

дам – (ти) дай, (вие) дайте;
вляза – (ти) влез, (вие) влезте;
изляза – (ти) излез, (вие) излезте;
видя – (ти) виж, (вие) вижете;
отида – (ти) иди, (вие) идете.

Таблица 15.

Пунктуация в изреченията с обособени части

Пунктуация	Примери
Обособената част в началото или в края на изречението се отделя със запетая.	Млада и забързана , пролетта дойде. Замислен , Моканина се върна при овцете.
Ако обособената част е в средата на изречението, тя се отделя със запетайки от двете страни.	Петров, професорът , дойде у нас. Сутринта, преди изгрев , тръгна към нивата. Милувката му, нежна и плаха , я смути.
При по-силно обособяване се използват тирета.	Мъжът – сърдит и силен – се наби в очите му.
Обособената част се отделя със скоби, когато се пояснява предметът или му се дава друго название.	Къщата (стара тяхна мечта) беше построена.

Таблица 16.

Пунктуация в изреченията, съдържащи вметнати части

Пунктуация	Примери
Обикновено се отделят със запетайки.	Разбира се , преди един век днешните възможности на пощата били немислими. Този проблем, от една страна , е интересен, а от друга страна , е много труден за разбиране. Той, мене ако питаш , е добър човек.
Не се пишат запетайки при следните въвеждащи думи и изрази: ОБАЧЕ, СПОРЕД МЕНЕ, ПО МОЕ МНЕНИЕ МОЖЕ БИ, НАИСТИНА, ВЕРОЯТНО СЛЕДОВАТЕЛНО, НАВЯРНО ОЧЕВИДНО, ЕСТЕСТВЕНО ВСЪЩНОСТ, СИГУРНО, ОСОБЕНО	Безспорно , постиженията на човешкия ум за последния век са грандиозни. Наистина Кирил Философ намери неопровержими аргументи да защити славянската писменост. Може би човекът на бъдещето ще е достигнал до планетите на слънчевата система. Сигурно всичко е наред.
Скоби се поставят, когато се уточнява. Тире – за логическо открояване.	Както казват , без наука няма сполука, следователно трябва да се учи прилежно. Той (знам ли?) вече уж не се сърдел. Русин – така се казваше ятакът – подаде паролата и след малко от храстите изскочи партизанин.

Важно е! Препинателните знаци при вметнатите думи и изрази (запетая, тире, скоби) образуват възходяща градация по своята отделяща сила. Затова трябва внимателно да се преценява във всеки случай кой от препинателните знаци да се употреби. **Тирето има средна отделяща сила — по-голяма от запетая, но по-малка от скоби.**

Видове сложни изречения

Вид	Същност	Свързване	Примери
Сложно съчинено изречение	Състои се от две или повече прости изречения, равноправни помежду си, свързани съчинително.	1. Безсъюзно 2. Със съчинителни съюзи: И, ПА, ТА, ЛИ, ОБАЧЕ, ИЛИ, НО, А, АЛА, НИТО – НИТО, ТУ – ТУ и др.	Пет пъти мери, един път режи. Пет пъти мери и един път режи. Пет пъти мери, но един път режи. Пет пъти мери, ала един път режи.
Сложно съставно изречение	Състои се от две или повече прости изречения, от които едното се подчинява на другото. Свързани са с подчинителна връзка.	1. С подчинителни съюзи: ЧЕ, ДА, АКО, ТЪЙ КАТО, БЕЗ ДА, КАТО, ЗА ДА и др. 2. Със съюзни думи – местоимения и местоименни наречия: КОЙ, ЧИЙ, КОЙТО, КАКЪВТО, КАК, КОГА, ЗАЩОТО и др.	Не зная как да постъпя. Уплаших се, че ще закъснея. Ударих, без да искам. Който търси, той намира. Намерих изгубеното, защото търсих.
Сложно смесено изречение	Състои се от три или повече прости изречения, които са свързани и с подчинителни, и СЪС съчинителни връзки.	Безсъюзно; със съчинителни и подчинителни съюзи; със съюзни думи – местоимения и местоименни наречия	Момчето дълго гледа към морето и си спомни за онзи ден, когато изпрати баща си.

Сложно съставно изречение. Видове подчинени изречения

Видове подчинени изречения	Същност	Свързване и пунктуацията	Примери
Опреде- лително	Изпълнява служба на определение по отношение на главното. Пояснява съществително име (или местоимение) в главното и Отговаря на въпросите КАКЪВ? ЧИЙ? КОЙ? Намира се максимално близо до думата, която пояснява. Често разкъсва частите на главното.	Относителни местоимения който,чийто, дето, какъвто, що, щото. Винаги се отделя от главното със запетая. Подчиненото се загражда от двете страни, ако то е вмъкнато в главното.	Който се учи, той ще сполучи. Постигнахме успех, какъвто не очаквахме. Рамката, в която е поставен скъпоценен камък, повишава стойността му.
Допълнително	Изпълнява служба на допълнение по отношение на главното. Най-често пояснява сказуемото на главното изречение. Отговаря на въпросите КАКВО? КОГО? ЩО? Или с предлози КЪМ КАКВО? С КОГО?	- Подчинителни съюзи ЧЕ и ДА. - Въпросителни местоимения кой,чий, къде,как, какъв, защо, колко и др. Не се поставя запетая пред ДА и пред въпросителни местоимения кога, кой, чий, къде, как, какъв, защо, колко и др.	Разбрах, че ще дойдеш късно. Зная кога ще дойдеш. Зная защо ти дойде късно. Надявам се да намериш време за мене. Питай къде трябва да завием. Той каза колко пари ще ни потрябват. Помисли с каква цел ще пътуваш.
Обстоятел- ствено	Изпълнява служба на обстоятелство по отношение на главното. Пояснява сказуемото на главното изречение. Отговаря на въпросите КОГА?, КЪДЕ?, ЗАЩО?, КАК?, С КАКВА ЦЕЛ? и др.	- Местоименни наречия когато, където, защото, както, колкото, откакто, доколкото и др. - Подчинителни съюзи за да, че да, без да, затова че, преди да, след като, щом, и др. Винаги се отделя от главното със запетая, освен случаите когато се свързва главното и подчиненото чрез ДА .	Ще говорим, когато се видим. Тъй като заваля, останахме вкъщи. Не говори, без да мислиш. Майката се наведе, за да целуне детето си. НО!!! Майката се наведе да целуне детето си.
Подложно	Изпълнява служба на подлог по отношение на главното.	- Свързва се с относителното местоимение който. Отделя се със запетая от главното. - Свързва се с въпросителни местоимения и местоименни наречия. Пред тях не се пише запетая. - Подчинителните съюзи че и да. Пред съюза че се поставя запетая.	Който не работи, не трябва да яде. Печели, който дойде пръв. Ясно е как се случи това. Разбра се чия е колата. Полезно е да плуваш. Важно е, че ще се видим.